

శ్రీ ౧-మ.

శ్రీహయగ్రీవాష్ట్రసహితం.

శ్రీమత్సంస్కృతవిద్యాఖిలామలగువారలకు
అవశ్యచిత్రసీయంబైనసత్కావ్యరత్నంబనిపండితులచేత
మిక్కిలిస్లాఘింపఁబడుచున్నమాఘకావ్యమండలి
సప్తమసర్గాదిద్వాదశసర్గావర్యంతము

౬ సర్గాలు

పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహిమపాఠ్యాయ
విరుదాంకితుండగుమల్లి నాథసూరిచేరచియింపఁబడిన
మాఘకావ్యార్థసర్వంకషయనెడువ్యాఖ్యతోఁగూడ

స ॥ తిరువేంగదాచార్యులచేతను.

వం ॥ రామకృష్ణమాచార్యులచేతను

చన్నవట్టణపుతఁడియూర్పేటతిరువట్టూరురాజమాంగంబున

౨౬౮వ-సంఖ్యగలగృహమందుఁచఁబడియున్న

సరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలయందు

వం ॥ శేషాచార్యులచేత

అచ్చువేయించిప్రచురింపఁబడియె.

౧౮౬౩వ సం ॥

శ్రీరస్తు.

పుటసంఖ్యా.   విషయసూచికా.

భగవతః శ్రీకృష్ణస్య సానుచరస్య

౧. వనవిహారాదివర్ణనం సప్తమే-స్థలే ౭

౨౬. జలశ్రీడాదివర్ణనమష్టమే..... ౮

౫౧. ప్రదోషాదివర్ణనం నవమే..... ౯

౭౮. మధుపానసురతాదివర్ణనందశమే..... ౧౦

౧౦౫. ప్రభాతాదివర్ణనమే కాదశే..... ౧౧

౧౩౦. భగవతః సాభాతికప్రయాణవర్ణనం ద్వాదశే ౧౨

మా ఘనకావ్యే - స వ్యాఖ్యానే - సప్తమసర్గ ప్రారంభః

మూ॥ అనుగిరమృతుభివిఁ తాయమానామధనవిలోకయితుంవనాంతలక్ష్మీమ్ । ని
రగమదభిరాఢ్యమాశృతానాభనతిమహాత్ముననిష్ఫలఃప్రయాసః॥౧॥ దధతిసు
మనసోవనానిబహ్విర్యవతియితాయదవఃప్రయాతుమిషుః॥ మనసిశయమహా
స్త్రమన్యధామీనకుమసుంచకమప్యలంబినోఘమ్ ॥౨॥ అవనరమధిగమ్యతంహ
రంత్యోహృద్దయమయతన్నత్యోజ్జ్వలఃస్వరూపాః । అవగమ్యపదమంగనాస్తదా

వాసి ఇత్థంబురు గణ ప్రామభావ మభిధాయ తత్ఫల తయా భగవత స్సామచరన్యవ
న విహారణాన మారణ శతే॥ అనుగిరమితి॥ అథ బురు ప్రామర్యా వానంతరంపహరిగిరా
అనుగిరంబిభక్త్యర్థేన్యూభావః - గిరేశ్వరేనక స్యేతిసమాసాంతః = బురుభిర్వితాయ
మానాంబితన్యమానాంతనోతేఃకమణిలితః - శానజాచేశః - తనోతేర్యతీతివైభాషికప్ర
కారాచేశః - వనాంతలక్ష్మీ గుదిలోకయతుంవిరగ మనగిరఃతఃపుషాదీ త్యాదిసాగమెర్లుజి
వైరణాచేశః బురుగుగణక్తంసీకేతుఃమితిభావఃతథాచా అభిరాద్భుమాధయతుమాన్వ
తానామాదరంకుర్వరాం ఆస్థావతామిత్యర్థఃకలరిక్తః ప్రయాసఃసేవాయాసఃమహత్పు
విషయేనిష్ఫలౌసభవతి-సహభక్తానకంపినోమహంతఃతత్సేవాంవ్యర్థయంతీత్యర్థః-అతో
హరేరపిబురుగుణానుగ్రహార్థోనిగమోయిక్త ఇదిసామాన్యేనవితేషసమర్థసయాబోధాం
తరన్యాసః-సామాన్యనిశేషకార్యకారణభావాభ్యాంనిదిహిష్టప్రకృత సమర్థసమర్థాంతర
న్యాసఇతిసర్వమాత్రం-అస్తికాసగేపుష్పితా గ్రాపుత్రం

వా॥ చగతిలి॥ యదహోయాదవాఃవాక్యభ్రాంతంచైతత్ బహ్వబహుఃబహువిధాభివ్యక్తిః - బహ్వదిభ్యశ్చేతివికల్పాదీకారః సుమనసః పుష్పాదీస్త్రీయస్సుకు ససఃపుష్పమిత్యుక్తః - గదతివిదధంతి - వానపుంసకస్యేత్యభ్యస్తాచ్చతురైర్వికల్పికౌనమప్రతిషేధః వనానియవతియథాః (స్త్రీ) సమేతా ఎవప్రయాతుమీకు రిచ్ఛంతిష్ట-ఆత్రమేతుమాహ ఆన్యథాయవతివినాభావే ఆమీయదవఃకు ససీ శేతతితికు ససీ శయః కాశుః ఆభిశరణ్ణ శేతేతిత్యచ్చత్యయః హలదంతాత్ప్రవహ్యానంజ్ఞాయామిత్యుక్తౌ తస్యకు హ సంజహా ప్రధాతంకుసుమవంకకమివంచాపికుసుమానీత్యర్థః సంచానంఘః వంశకం - సంఖ్యాయాసంజ్ఞాసంఘనూత్రాధ్యయనేష్పీతిక స్మృత్యయః విశోభుంనా లంకశక్తాః సకలసుకు ససఃసుప్రేత తారవిందావివంశకస్యసంభవప్రమాణాది ర్భావః ఆతోయవతిస్సహప్రయాణంయైక్రమితివాక్యాన్వేసవాక్యార్థసంభుధా వాక్యాభ్యర్థకౌతుకంకావ్యలింగకులలితా

సంస్కృతధర్మ భయ సంపదోంగ నాను || ౩ || నఖిగునిగవీతేంద్ర చాప రేఖింబలితగ
 తేషుగ తాగతందధానా । ముఖరితవలయంపుగ్నానితం బే భుజలతి కాము హురస్థల
 త్తరుణ్యాః || ౪ || అతిశయపరిణాహ వాకావి తే నేబహుతరమపి తరత్తుకింకిణీకః
 అలఘుని జఘనస్థలేపరస్యాః ధ్వనిమధికం కలమేఖలాకలావః || ౫ || గురునివిడనితం

రః-అరవిందమతో కంప చూతంచనవమల్లికా । నీలోత్పలం చపంచైతేపంచబాణస్యసాయ
 కాభిత్వమరః ||

వ్యా|| అజసరమితి || తమవసరంసహ జిగమిషాకాల మధిగమ్యహృదయం హరంతో
 హృదయంగమాభవంత్యః సర్వంహ ప్రార్థ్యమానమేవప్రియంభవతిభావః-యత్తేనకృ
 తంనభవతిత్వయత్కృతంతధావుజ్వలంస్వరూపంయాసంతాః అయత్కృతోజ్వల
 స్వరూపాఃస్వభావసుందరమూతకాయ ఇత్యర్థః- అంగనాః తదానీంతస్త్రిన్నవనరేఅజని
 మవదంస్కృతధర్మనిహితవత్త్యః పాదచారేజైవప్రచేరురిత్యర్థః- దధాతేలుకజే-అత్తనీవదే
 వ్యసతఇతిరుస్యాదాచేశఃఅంగనామిశ్రమ సంపదోవిలాససంపదఃపదంస్థానంస్కృతధర్మ
 తదానీంబిలాసాఃప్రవృత్తాభిత్వర్థః-అత్రాంగనానామిశ్రమ సంపదాంబోభయేషామ
 పిప్రకృతానామవహృతయహరణాదిభమసామ్యేవాపవ్యసృగమ్యమానత్వా తేవల
 ప్రకృతవిషయాతుల్యతాగీతాలంకారః-వాచ్యభేదే నావ్యంగనామిశ్రమ సంపదాముత్త
 రోత్తరస్యపూర్వవిశేషకత్వావగమాదకావళిభేదోవ్యజ్యతభిత్వలంకారేణాలంకారధ్వనిః

వ్యా|| స్కృతధర్మశ్రమ సంపదోంగనాస్విర్యుక్తంతచేవప్రపంచయతి || నభేతి || లలిత
 గతేషుకుందగమనేషుసఖానాంరుచిభిః ప్రభాభిఃరచితా ఇంద్రచాపరేఖాయస్త్రికర్తృణీత
 ద్యభాతథాగతాగతంయారాయారే-విప్రవిషిద్ధంచానధికరణవాచితివైభాషికూద్యంధ్వ
 తవద్భావః-దధానాతరుణ్యాః భుజలతికా-ముఖరాఃకృతాఃముఖరితాఃధ్వనిరావలయాయ
 స్త్రికాకమకాతద్యభాభవతితథాఃపుష్కావితంతేముచురస్థల తేచస్థాలఅత్రసఖిరుచీత్యా
 లంబనగుణడిక్తః-గతాగతందధానాఅస్థల చితితచ్ఛేష్టాముఖరితవలయమితిదలంకృతిః
 తటస్థాశ్చేతిభిజ్ఞేయాశ్చతుషోద్దీపనక్రమ ఇతితత్రాలంబనం-రసస్వనమవాయికార
 ణంనాయకనాయకశ్చతద్గుణోరూపలావణ్యాదితచ్ఛేష్టాభావాదిఅస్యర్కమమేవముత్త
 రత్రాసీ ||

వ్యా|| అతిశయితి|| అతిశయేనపరిణాహవాకాలతిశాలభిత్వర్థః-అస్యధాతజ్జఘనస్యావ
 ర్యాప్తిరితిభావః । పరిణాహవాచీనాలతేత్వమరః-ఉపనగాదసమానేపీలితత్వంబహుతర
 మవిరళమర్పితానాంరర్చనాంకింకిణీయస్త్రికానసంస్కృతశ్చేతికప్రత్యయః-కలామ
 ఘురారావోమేఖలాకలాసోపరస్యాఃప్రియా అలఘునిజఘనస్థలేఅధికంధ్వనింబితేనేత
 దలంకృతి రియః ||

బవింబభారాక్రమణనివీడితమంగళాజనస్య చరణముగమన స్రవత్ప్రదేహస్వ
రసమిసక్తమలక్తకచ్ఛలేన॥ తవసపదిసమీపమానయతామహమితితస్యమ
యాగ్రతోభ్యధాయి । అతిరభనకృతాలఘుప్రతిజ్ఞామస్తతగిరంగుణగౌరిమాకృ
థామామ్॥౭॥నవసుతయనవేద్దియనస్త్రీయానసునిరసస్తప్నశ్చయఃపరేణ । వి
తథయతినజాతుమద్వచోసావితిచతథాపినభీషుమేభిమానః॥౮॥సతతమనభిభా

వా॥గుర్వితి॥గురుర్వగుణయక్తంనిబిడంధృఢంచయన్నితంబవింబంతదేవభారః
తస్యాక్రమణతరధిష్ఠానేననిపీడితంనిష్ఠీడితం అతిగజానస్యచరణయగంకత్పకావ
దేహపాదన్యాసస్థానేమలలక్తకచ్ఛలేనతామైరసమీపస్వరసంస్వప్రవమేన । గుణేరా
గేద్రవేరసభిత్వకురిఃఅసక్తమవిచ్ఛన్నంయథాతథాలసుప్రవత్స్రవతిస్త్రవతిస్త్రవ
తేఃపరణార్థాన్యంతాల్లజిణీత్యాదిగావజిథాతోరువదాదేశః । ప్రవక్తవక్తర్వక్
ఎవాయమకమకఃఅన్యకృత్కత్వేనప్రవక్తవక్తమకకభిప్రవతిరక్తసకమకః
అత్రాలక్తకచ్ఛలేనేత్యలక్తకత్వావహువేనస్వరసత్వారోపాచ్ఛలాదిశబ్దైరసత్వత్వప్ర
తిపాదనరూపావహులంకారః॥

వా॥అధకస్యాశ్చిత్సఖ్యాఃకుపితసాయికానుసయవచనంశంచభిఃకుశలేనాహ॥తవే
త్వాది॥తాంమత్సఖీంసపదితపసమీపమానయేత్రనేష్యామి । వర్తమానసామీప్యేతిభవతా
మానప్రత్యయఃకత్పకభిప్రాయేఅత్సనేవదమితి-కుయాతస్యాగ్రతోభ్యధాయిఅభిహితం
దథాతేఃకమకః-హగుణగౌరిగుణైస్సఖ్యాగృహాక్షిణ్యాదిభిర్గౌరిపార్వతీతిరూపకం
అతిరభనేనాతిత్వరయాకృతాలలఘుమకహతీప్రతిజ్ఞార్థదానయనార్థాయయాతాంమా
మనృగిరమనత్యవాచంమాకృథాఃమాకాషీః-మద్వచనంసర్వధాకతావ్యమిత్యర్థఃక
రోలేలుఃజిథాసి-సమాజ్ఞ్యాగభిత్వదాగమప్రతిషేధః॥

ననుమత్ప్రతిజ్ఞాపిదుస్త్యజేతివిప్రతిషేధమాశంక్యాహ॥సతేతి॥హేసుతమశుభాంగి
దీర్ఘాంతోత్తరపదాత్సంబుధ్ధిఃఅన్యథాగుణస్సాన్వితవేద్దితినకంతువేద్వేవేతిభావః
కింవేద్దిత్యతలాహ-కుహయాన్తవత్తరఃతవనిశ్చయఃత్వదీయప్రతిజ్ఞాపరేణజనాంతరేణ
సునిరసఃసుఖమోహ్యఃఅన్యతేభిప్రత్యయఃసనభవతీత్యసునిరసభియవేతదిఅర్థం
భ్యంఉద్దేశ్యేనవిధేయాదేపాద్యచ్ఛబ్దస్యఉత్తరవాక్యస్థత్వాన్నపూర్వవాక్యేతచ్ఛబ్దప్ర
యోగనిబంధః-తథాపివిచితత్వేపి-అసామత్సఖీజాతుకదాచిదపిమద్వచోనవితథయతిగా
న్యతీకరోతీతిసభీషుమధేమేతిభిమానఃస్త్రప్రతిజ్ఞాభంగేశీమత్ప్రతిజ్ఞామనపాంయద్యపి
త్యహంకారాన్నిశ్చంకంప్రతిజ్ఞాతమిత్యర్థః-

సతతమితి॥భవత్ప్రతిజ్ఞానానయంత్యాఅనేకుమకమ్మంశంత్వేత్యర్థః-కుయాసతతంస

మ.ణంమయా దేవరీఃణితంభవతీమ నానయంత్యా । త్వయితదితివిరోధనిశ్చితా
యాంభవతిభవత్వనుమాజ్ఞనస్స కామః॥౯॥గతధృతిరవలంబితుంబతానూననలక్ష
మనాలవనానహంభవత్వాః॥౧౦॥ప్రియమితవనితానితాంతమాగస్తగ్గణనరోషకసాయితాయా
తాక్షీ । చరణగతసఖివచోనురోధాత్మికలకధమవ్యనుకూలయాంచకార ॥౧౧॥
దుతపదమితిమావయస్యయాసీననుసుతనూమనుపాలయానుయాంతేమౌన

దాతేతవకమణిపక్ష్టిఅనభిభాషణమసంభాషణంపరివణితంపణీకృతంభాతిభవతి । భాతే
ర్వవతు రిత్యేజాదికోడవతుప్రత్యయః-ఉగితశ్చేతిజీవతస్యాన్వంబుద్ధిః-హిభవతినుభగే
త్వయితదితితదసంభాషణమప్రియిమిదోగనిశ్చితాయాంనిశ్చితవిరోధాయాంసత్వాంవాహితా
గ్నాన్యదిష్టితివికలాన్నిష్టాయాఃపరనిపాతఃఅనుమాజ్ఞసోవివక్షవగణః-సకామఃఫలిత
మనారంభోభవతుప్రాప్తకాలేలోక్తాన్తద్విరోధకాంతామాయమానందకాలః ప్రా
ప్తజిత్యర్థః

సకేవలమావయో రివిరోధః ప్రాణహనిరపిమమస్యదిత్వాహ॥గతేతి ॥ గతధృతిరథి
తాలహంభవత్వాస్తవలనాలవనాదసంభాషణాదాలవనంహేమత్వర్థః-ల్యజ్ఞోపేషంచమీ
అనున్ప్రాణావలంబితుంభారయితుంఅనలంలశక్తా-అలంభూషణవర్యాప్తిశక్తివారణ
వావకమిత్యమరః-జితేతిభేదే ఆత్మవహమానిని ప్రణయినీప్రియే ప్రసాదబుద్ధిరనుగ్రహ
బుద్ధిసాయది నాస్తేచేతభాపిమమజీవితేదయాశుర్భవ-స్పృహత్వాదినాఆళుప్రత్య
యఃసభారోపీమప్రాణతాజ్ఞార్థమనప్రాప్త్యిత్యర్థః॥ ౧౦

ప్రియమితి ॥ ఇతిగంనితాంతమాగస్యాసంగావరాధస్యన్తరణేనసరోషే అతవివ
కషాయితేలోహితీకృతేళయితేచలక్షిణీయస్యాస్సాతథోక్తా । నిశ్చాసేచకషయోధసార
భేలోహితేన్యవదితివ్యవసితానాయకారణగతాయాః పూర్వోక్తవాక్యాంతే ప్రణతా
యాఃసఖ్యాఃవచసోనురోధాదనుసరణాత్ కిల-కిలేత్వపరమాధే-వస్తుతస్తుఅనురాగాదేవే
తిభావఃప్రియంకధమపికథంచిదమహాలయాఅచకారఅభిముఖీచకారఅనుజగ్రహేత్వర్థః
ఎషాఖండితానాయకా-జ్ఞాతేన్యానంగదికృతాఖండితేహ్యోకషాయితేతి దశరూపకేల
క్షణాత్-అతవీచకమినాచాగస్తరణసరోషకషాయితాయతాక్షీత్యుక్తం ఎషాచాసంభాష
ణిచింతాభదాశ్రునిశ్వాసాద్యనుభవవతి॥ ౧౧

అధకాచిత్సఖీకంచిదశ్రేణీఘ్రామిసంయుక్తేనాహ॥ప్రతేతి॥హేవయస్యసఖే ఇతి
భేదీదుతపదంశీఘ్రపదక్రమంయధాతధామాయాసీఃమాగమఃయాతేల్ఫజ్-మాభ్యోగా
దత్ప్రతిషేధః-అనుయాంతీమనుగచ్ఛంతిం సుతమాంశుభాగింప్రియామనుపాలయప్రతీ
క్షస్వ-అసావపిశీఘ్రమాయాతుతత్రాహ-నహితి-తవశ్చేతోపిఎతదీయస్యస్తనభమనస్యో

హీనవిదితభేద మేతదీయ సనజఘనోద్వహనేత వాపిచెతః || ౧౨ || ఇతివదతిసఖీ
జనేనురాగాద్దయితమామవరశ్చిగం ప్రతీక్ష్యతదనుగమ వశాదనాయతాన్య
ధితమిమానశ్చ వావసీంపదాని || ౧౩ || యదిమయిలఘుమానమాగతాయాంతవద్భృతి
రస్తిగతాస్తి సంప్రతీయమ్ | ద్రుతతరపదపాతమావపాతస్త్రియమితి కౌపవదే
నకాపిసఖ్యా | ౧౪ || అవిరళపుళకస్పహవ్రజంత్యాః ప్రతిపదమేకతర సనస్తరు

ద్వహ సేవితఖనమమూల క్లేశం నెతనకేంతు వేత్తేవేత్త్యర్థః - అతఃకథంతీ ఘమాయాస్య
తితిభావః|సంభావ్యనిషేధనివతనేద్వాప్రతిషేధావితామనః|| ౧౨

ఇతీతి|| ఇతీత్థంసఖీజనేవదతిసతి అవరకశ్చివమరాగాత్ సేహాత్ దయితతమాంచ
రంప్రతీక్ష్యతదనుగమ వశాత్తస్యాఃస్త్రియాయాఃక త్రాన్యఃఅనుగమఃవశ్చాద్యమసంతస్య
వశాదనుసారాత్ అవసీంమిమానఃమానంకు ర్వాణిచివేత్సు త్రే యా-మాజ్జోలటఃకర్తరి శా
ననాదేశః | స్థావితి ద్విభావాః - అనాయలాన్యసంతరాథాని పదానిన్యధిత నిజాతవా-
ధాఖాలుజ్జేతజ్జే | సాఖ్యురిచ్చేతికారః | హస్తాచంగదితినకారలోపఃపిషాచనాయికా
స్వాధీనపతికా | స్వాధీనపతికాసాస్యాద్యానముంచలివల్లభమిలక్షణాత్ హృష్టా చేయం ||

అథకాచిర్వర్ణః ప్రయాతస్త్రియతమమేళనాయశీః ఘ్రానభావసంప్రార్థయమానాం
సఖీమాహ || య దీతి || సేసఖిమయిలఘుమానంఆగతాయాన్యయంగమనేనలాఘవం ప్రా
ప్తాయాంతవద్భృతి రస్త్రియదివంతోమిభవతిచేత్ | పృతిస్సంతోషభైర్యయారితివీర్వః- ఇ
యమేతదవస్థైవసంప్రత్యస్తికాక్షువివగతాస్తీతివదంతీతి శేషఃఇతిచైవగమ్యమానాధా
త్వాదప్రయోగోఅన్యధాపానరుక్త్యాదిత్యాలంకారి కాః - సఖ్యానహ కౌపవదేనకౌ
పవాద జేనవస్తుతస్తురాగాదేవేతిభావః-కాపీకాచిత్ నాయికాద్రుతతరాఃశీఘ్రతరాఃపర
పారాఃపాదన్యాసాన్యస్త్రిన్ముఖాణితదన్యధాతధాప్రియంవల్లభం ఆవపాత అనుభావతిస్త
విపాచస్వయం ప్రవృత్తైలాఘవశంకితయాపూర్వంనిర్వాసితస్త్రియా అభేదానీంస్వయం
ప్రవృత్తేఃవశ్చాత్తతేతిగమ్యతే - అతఃకలహంతరితా | కౌపాత్ కాంతంపరామద్యవశ్చ
తాపనమన్వితేతిలక్షణాత్ || ౧౪

అవిరళేతి||సహస్రజంత్యాఃపాశ్వకమాక్రిత్యగచ్ఛంత్యాగిత్యర్థఃతరుణ్యాఃసంబంధి
అవిరళపుళకఃస్త్రియాంగసంగాత్సంప్రరోమాంచః ఏకతరోన్యతరః ద్వయో రన్యస్సని
కృష్టాగిత్యర్థః | ఏకాచ్ఛప్రాచామితిద్వయోరేకస్యనిధాకరణజతరత్ ప్రత్యయః- సనః
స్త్రియాన్యవత్స్టటభువివత్స్టటమేవతస్యభూః ప్రదేశస్తస్యాంవత్స్టటభువిఘటితస్సం
యక్తఃవిఘటితోవియుక్తఃపతితోత్పతితస్సనితియావత్ | విశేషణంవిశేష్యణవిహుళ
మితివిశేషణసమాసఃప్రతిపదంపదేపదేకంమకవిభ్రమంకంతుకశోభాం | కంతుకఃకంతు
కగిత్యుకరః-విభారలన్యవిభ్రమ స్యాన్యసంబంధాయాగార్వాద్యశ్చజ్జేవేని దశకానా-

శ్యాః! ఘటితవిఘటితః ప్రియస్యవత్ సటభువికంతుకవి భ్రమూబభార || ౧౫ || అశ్చి
ధిలమవరావసజ్యకం తెదృఢపరిరబ్ధబృహద్బహిస్తనేన | హృషితతను రుహంభజే
సభర్తృమ్మదుమమ్మదువ్యతివక్తమేకబాహుమ్ || ౧౬ || ముహురనుసమమాఘ్ను
తీనితాంతంప్రణదిత కాంచినతంబమండలేన | వివమితవృగుహారయస్టితిగ్యక్కు
చమితరంతచురస్థస్సలేనిపీడ్య || ౧౭ || గురుతరకలనూపురానునాదంసలితనతిత
వామపాదపద్మా ఇతరదనతిలోలమాదధానాపదమధమన్త ధమంధరంజగామ
౮ || లఘులలితపదంతదంసపీతద్వయనిహితోభయపాశేషలవాన్యా | సకతినకుచ

ఏషావప్రియస్యకామినీ ఇతః ప్రశృత్తిమదనరీశేత్యతః ప్రాగ్ద్యుమాణాః షణ్ణాయకాః
స్వాధీనపతికాఃప్రృష్టాః ప్రగల్భాశ్చేతిలనుసంధేయం || ౧౫ ||
అథావరస్యాఃఅవరంగవిశేషం త్రిభిఃకులకేనాహ || అశ్చిధిలమిత్యాది || అవరా (స్త్రీ)
దృఢంపరిరభోగృహితోబృహద్బహిస్తనోయేనతేన హృషితాన్యదంచితాని తనురుహాణి
రోమాణియస్యతేనపులకితేనేత్యథః కింబంతోత్తరవదోబహువ్రీహిః | హృషేలోకమస్వి
ప్రీడాగమః - భుజేనశతుకఃవామబాహునాఅమ్మదుగాఢంయథాతథావ్యతిషిద్ధంవ్యతిషం
జితంమృదుంకోమలం ఏకబాహుంనిజదక్షిణబాహుం భతుఃకింకంఠే అశిథిలందృఢమవస
జ్ఞాసజ్యజగామేతిభావినానంబధ్యతే || ౧౬ ||

ముహురితి || పునఃకింకృత్వానితంబమండలేనకరణేన ప్రణదితా ప్రకషేణనదంతే
కాంచీమేఘలాయస్తీనగ్రమణితద్యధాతథా | ఉపనగాఢదగమసేపి జోపదేశసేవీతిని
త్వం-ముహురనుసమం ప్రాణేశ్వరమాఘ్నుతీతాడయంతినతీ - ఈ నైరాజ్ఞుత్వాల్లటశ్చ
ప్రాణేశజీవనకమృతత్వాత్ | ఆజ్ఞోయమహాన ఇత్యాత్మనేచదంవిషమితావిషమీకృ
తాపృథుహరయస్టిర్యస్తిన్గ్రమణితద్యధాతథాఇతరంపూర్వశ్లోకౌక్తబహిస్తనాదన్యం
దక్షిణమిత్యర్థః - కుచంభతుః స్తస్యఉరస్థస్సలేతిర్యజేపీడ్యపూర్వవత్సంబంధః || ౧౭ ||

గురుతరేతి || అధపునగురుతరఃసాంద్రతరఃకలోమధురశ్చనూపురస్యామనాదోభ్యని
ర్యస్తిన్గ్రమణితద్యధాతథాసలలితంసలీలంసలితంవ్యాపారితంవామంసవ్యంపాదప
ద్మయస్యాస్సాత్తరదక్షిణంపదం అనతిలోలంభతుఃచరణస్థలనాదనతిచలంయథాతథా
ఆదధానానితీసంతీసతీమన్తథేనమంధరమలసంజగామ ఏషావపాశ్వగామినీ || ౧౮ ||

అథాన్యాసాదువ్యేకేనేనగతివిశేషానాహ || లఘ్విత్వాదినాశ్లోకచరుష్ణయేన || అన్యా
అబలా-స్త్రీతన్యప్రియస్యఅంసాపేరేభవతయోద్వయేనిహితాపుభావాణివల్లవాణిస్యా
స్ససతిఉభాయవాత్సోనిత్యమితిత్వగ్రహణస్యేదంప్రయోజనంవృత్తిషయేఉభశబ్దఃప్ర
యోగోమాభూత్ ఉభయశబ్దస్త్రేయథాస్యాదిత్యుభయత్ర ఇత్యాదిభవతీతిలఘునిద్రు

చూచుక ప్రణాదంప్రియమబలాసవిలాసమన్వయాః॥౧౯॥జనునమలఘుపీఠ
రోరుక్మప్రాదురునివిరీసనితంబభారభేది | దయితతమనిరోధరావలంబి స్వభుజ
లతావిభజనకాచిదూహా॥ ౨౦ ॥ అనువపురవరణబాహుమూలప్రహితభుజాక
లితస్తనేననిన్యే | నిహితదశనవాససాకపోతేవిషమవికీర్ణపదంబలాచిదాశ్వా॥
౨౧॥అనువనమసిత భ్రువస్సఖిభిస్సహజదవీమవరఃపురోగతాయాః | ఉరసిసరస

తలలితవ పదయస్త్రికాకమణితద్యభాతధా-కరినా భ్యాంకుచనూచకాభ్యాంస్తనాగ్ర
భ్యాంయః ప్రణాదఃనిపీడనంతేన సహితంయధాతధా | చూచుకంతుకుచాగ్రంస్యాదీత్య
చరః | తేనసహిత్యాదినానమాసే | ప్రాపనజానస్యేతనహశబ్దస్యసభావః శోపదేశ
త్వాత్ప్రణాదఇతితత్త్వం-సవిలాసంచప్రియమన్వయాః అనుజగామఎషావశ్యవ్యగామినీ॥

జఘనమితి॥కాచిత్ స్త్రీలలఘూగురూపీవరౌబృహతౌచఢోరూయస్యతత్-ఉరుమ-
హానివిరీసఃనిబిడఃనిబిడినీనంచదృఢంగాఢంప్రచక్షతఇతివైజయంతీ | నెవిడ
జ్విగ్రసరామితిశబ్దాచిరీసచ్చత్యయః-సచయోనితంబఃపశ్చాద్భాగః | వశ్చాపిత్తంబః
స్త్రీకటాఃక్షీపేతుజఘనంపుర ఇత్యమరః-స ఎవభారఃతేనభిద్యత ఇతితథోక్తం అభీష్ట్యైశి
నిఃజఘనంకటిపురోభాగంపదయితమస్యశిరోధరాయాంగ్రీవాయాంలవలంబివోలకం
మానయోస్వభుజలతయోర్విభవేనసామధేకానకృత్రానూహ-ఉవాహ-వహోఃస్వరి
తేత్వాత్కత్రకాభిప్రాయేఅత్రనేపదం-ఇయంచవృష్టగామినీప్రియకంరావలంబా॥ ౨౦

అనువపురితి॥అన్యాస్త్రీవపుషఃపశ్చాదనువపుః స్త్రీవృష్టభాగే | అవ్యయంవిభక్తిత్వా
దినావశ్చాదధేకవ్యయీభావః - నామమూలయోః స్త్రీకతయోః ప్రహతావధఃప్రసా
రితాయాభుసారాభ్యామాకలితస్తనేనగృహీతకుచేనకపోతేని హితదశన వాససాన్యస్తాధరే
బింబిచిదాశ్వాత్వత్తమఖ్యాస్తస్యాంకపోలంచుంబతల్యధాః-అవరేణకామినా విషమం
ప్రియాంఘ్రేసంఘషాద్విక్షిప్తం వికీర్ణపదంస్యస్తాంఘ్రయధాతధాబలాచినన్యేన
తాఅపోస్వనీయమానేవగమయాంచక్రఇత్యర్థః-ఎషాపురోగామినీ॥ ౨౧

అనువనమితి ॥ అవరఃకామి అనువనంవనం ప్రతిసఖిభిస్సహపురోగరాయాఃఅసిత
భ్రువఃస్వకాంతాయాఃపదవీం ఉరసిస్యవక్షసినరస ఆప్రోకాగోలా యారంజనంయ
స్యతవ్యపాదన్యాయోరభావివ్యాసఃసాప్రతిమాఉపమానం యస్యాస్యాతత్ప్రతిమాతన్య
భావస్తతాతత్సవృశతయేత్యధాః-అసంశయానఃసంశయరహితఃకతకరిశాన్స్తృత్యయః
అనుయయాఅత్రపాదరేఖాప్రతిమతయేతిసాదృశ్యవస్తునాసు రతకాలీనంపాదతాదేనంచ
స్తునరాగ సదార్థమహమ్నాప్రతీయతఇతిపదగతఃస్వతస్సిద్ధాశక్తిమూలోపస్తువావస్తు

రాగపాదరేఖా ప్రతిమతయానుయాయావసంశయానః॥౨౧॥ మదనరసమహా
ఘపూర్ణనాభీప్రాదవరివాహితరోమరాజయస్తాః | సరితజ్జవసవిభ్రమప్రయా
తాః ప్రణదితహంసకభూషణావిరజాః॥౨౨॥ శ్రుతివధమధురాణిసారసానాము
వనదిశుశ్రువిరెరుతానితాభిః | విదధతిజనతామసశ్శరవ్యవ్యధవటుమన్నధచావ
వాదశంకామ్॥ ౨౩ ॥ మధుమధనవధూరివాహ్యయంతిభ్రమరకులానిజగుర్వదు

ధ్వనిః సాలక్ష్యక్రమధ్వనిధేదః॥

౨౨

మనసేతి॥ మదనస్వరసోమదనరసః-శృంగారః అన్యశ్రరసోజలంతస్యమహాఘన
మహాపూరేణభూణానాభయఏవప్రాదాస్తేషాంపరివాహః కృతాః పరివాహితాః రోమ
రాజయః రోమకూపాయాసాంతాః | జలోచ్ఛ్వాసాః పరివాహ ఇత్యమరః సరిజ్జలాని ప్రాదా
నాపూర్వపరితః ఉచ్ఛ్వాసంతిప్రసిద్ధిః నదీభ్రమైః నదిలాస్తైః ప్రయతైః ప్రకృష్టగమతైః
ప్రణదితాః శంజితాః హంసకాః పాదకటకాః | హంసకాపాదకటకఇత్యమరః. అన్యత్రహం
సావహంసకాః మరాళాస్తవభూషణానియాసాంతాః స్త్రీయః సరితజ్జవరేజాః- మదన
రసపూర్ణరేత్యనేననాభీనాంతయద్భృతకత్వం వ్యజ్యతే- పరివాహితరోమరాజయ ఇతిరోమ
రాజీనాంపరివాహత్వయాపణాన్నాభయఏవప్రాదాఇతిరావకాశ్రయంతాస్సరితజవ
తిశ్చిప్తవిశేషణయమువచనైషవేత్యనేతి॥

౨౩

శ్రుతితి॥ అనునదినద్యాస్యమివేనమిపార్థేవ్యయాభావః-అవ్యయాభావశ్చేతిసంపద
కర్తేప్రాస్వత్వంతాభిః స్త్రీభిః జనానాంసమూహయాజనతాః | గ్రామజనేర్యాదినాసమూ
హికస్తప్రత్యయః తస్యామనాంస్వేవశరవ్యంతక్ష్యం | లక్ష్యంశరవ్యమిత్యమరః-తస్య
వ్యధోవేధః | వ్యధజబ్ధిరనువసగః ఇత్యప్రత్యయః | తత్రవటుః సమర్థయోమన్నధచావనా
దః సరితజశంకాంభ్రమందిదదతివిదధానాని | నాభ్యస్తాచ్ఛతురితివైకల్పికోమమప్రతిషే
ధః శ్రుతివధమధురాణిప్రావ్యాణీత్యర్థకసారసానాంరుతానిశుశ్రువిరేశ్రుతానిసారసరు
తశ్రవణాత్ మన్నధోద్ధీవనమాసామాసీతిత్యధః- అత్రసారసరుతేమన్నధచావనాదభ్ర
మాద్భ్రంతిమదలంకారః కవీసమృతసాదృశ్యాద్విషయాత్సనివస్తుని | అగోవ్యమాణాను
భౌతాయత్రనభ్రంతిమాన్తత ఇతిలక్షణాత్॥

౨౪

మధ్వతి॥ ఉత్పన్నానిఉన్నాంసిభ్రమరకులానిమధుమధనవధూః కృష్ణస్త్రీయః |
మ్యయస్త్రీకారయంతివేళ్యుత్ప్రేక్షామూతిచాకారణావ్యసమిత్యమరః-జగురియత్గా
యతేలిః-టవనానామావళిః సతనవల్లవావీచాంగుళ్య ఇత్యేకదేశవికతిసావయవరూప
కలంకాన్యరివనావళేనతేతీత్యయావగమకత్వాదితి-తాభిస్తరభినయంతస్యగానస్యాభిస
యంవ్యంజకవేష్టాభతమతేవ-వ్యంజకాభినయోనమామిత్యమరః | అంగైరాలంబయేన్దీ

త్సుకానితదభినయమివావళిర్వనానామరసుతనూతనవల్లవాంగుళీభిః॥౨౫॥
అసకలకలికామలీకృతాభిస్థులనవికీరవికాసికేనరాణాంమరుదవనిరుహంరజో
వహుభ్యఃసముపహరన్విచకాకకోరకాణీ॥౨౬॥ఉపవనపవనానుపాతదక్షైర
లిభిగలాభియదంగనాజనస్యపరిమళవిషయస్తదున్నతానామనుగమనైఖలు
సంపదోగ్రతస్యాః॥౨౭॥రథచరణధరాంగనాకిరాబజ్వలికగసంపదపాతసామ

తంహస్తేనాకాధాంప్రదశయేదితివచనాద్గీతార్థస్య ఆహ్వానస్య వ్యంజనమంగుళీ
భిర కాపీఁ దివేతిక్రేయా స్వరూపోత్ప్రేక్షా - పూర్వోక్తరూపకానుప్రాణితాసా
చాహ్వానోత్ప్రేక్షాసాపేక్షేతిసజాతీయసంకరః॥ ౨౫

అసకలైతి ॥ మరుదస్యనానిలః అసకలా అసమగ్రా అధామికచా ఇత్యర్థః - తా
భిః కలికాభిః కౌరకైరామలీకృతానాం సంక్షిభితానాం అలీనాం ఫలనైవవిఘట్ట
నేన వికీర్ణాఃవిక్షిప్తాః వికాసినః కేనరాజకింజల్కాయేషాంతేషాం అవనిరుహంభూ
రుహం రజఃపరాగం వహుభ్యః సముపహరన్ప్రయచ్ఛకాయథా కశ్చిత్కామితిభా
వః ధనమజయకవసంతివరలక్షణ హేతోఃక్రియా యా ఇతి హేత్వర్థేశత్య
ప్రత్యయః - కౌరకాని కుట్టాని * కలికాకోరకఃపుషానిత్యమరః - కౌశేపుం
స్త్యాభిభాసంప్రాయికాభిప్రాయం * కోరకంకుట్టశబ్దస్యాత్కౌలకమృణా
శయూరితిశ్వప్రకాశాదానవుంసకత్వస్యావ్యభిధానాల్ విచకారవికాసయామా
నేత్యర్థః - విపూర్వాత్పిరతేకరోతేర్వాలిట్ - అత్రకౌరకవికాసకరణస్యముపహ
రన్నితి హేత్వర్థేశతా - వహుసంప్రదానకవరాగౌపహరాధాత్వాదిగమాత్
ఫలోత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్యమ్య ౨౬

ఉపవనైతి ॥ వనేకవనమితివిభక్త్యర్థేవ్యయీభావః - తత్రయఃవనఃతస్యా
సుపాతే అనునరణే దక్షైః అభిభిః యద్యస్తాత్రారణాదంగనాజనస్య సంబంధీవరి
మకోగంధవిశేషః - విమదోక్తేపరిమళో గంధేజనమనోహర ఇత్యమరః - సపిప
విమయోభోగ్యార్థః - రూపంశబ్దోగంధరసస్పృశాశ్చవిషయా ఆమిత్యమరః - అ
లాభిలబ్ధిః - లభేకమణిలబ్ధే * విభాషాచిన్లములారితివికల్పాన్నమభావః - అతః
ఉపవాయా ఇతివృద్ధితస్తాదున్నతానాం మహతాం అనుగమనైవశ్చాద్భావనై అ
సవృత్తావసంపదోగ్రతస్త్వంతిత్యగ్రతస్థాఃపురోవర్తిన్యైఖలు* సుస్థిజ్జతికప్ర
త్యయః - అత్రానుగమనయోద్వేదయోరభేదాధ్యవసాయాత్ స్లేషః థాపితాతి
శయోక్త్యనుప్రాణితోయమధాంతరన్యాసఃసామాన్యవిశేషసమధానరూపః
రథేతి ॥ సుమనసః పుష్పాజిరథశరణం చక్రంతవ్యథరోధారయితాహరిః
వచాద్యచ్ తస్యోగనాస్తాసాం కతాజైర్యతికరః సంపకః సపిపసంపత్తయా
ఉపాత్తులబ్ధం సామనస్యం మమనస్కత్వం సంతుప్త చిత్తత్వం యాసాం తా

నస్యోః జగతి సుమనస్తన్త దాది సానందభటిపరిష్కృటమర్థతోభిధానమ్ ॥ ౨౦ ॥ అ
భిముఖపతితైర్గుణప్రకృతాదవజితముద్ధతిముజ్వలాందధానైః తరుకినలయ
జాలముగ్రహస్తైః ప్రసభమనీయతభంగమంగనానామ్ ॥ ౨౧ ॥ ముదితమధుభ
జోభజేనశాఖాశ్చలితవిశృంఖలశంఖకంధువత్యాః తరుగతిశయితామరాంగనా
యాః శిరసిముదేవముహూచపుష్పవృష్టిం ॥ ౩౦ ॥ అనవరతరసేనరాగభాజాకరజ
పరీక్షతిలబ్ధసంస్తవేన సవదితరుణవల్లవేనవధ్వావిగతదయంఖలుఖండితేనమ

త్యః సుఖసౌమనస్య లాభ ఆదిర్యస్తి కర్మణితద్యథా తథా తదాదితతః ప్రభు
తీత్యధికః - జగతి లోకే అధికతః పూర్వోక్తావయవాద్ధావ పరిస్ఫుటం ప్రసిద్ధా
వయవాద్ధావ మభిధానం సుమనసభతి నామ ధేయందభతి - పూర్వంత్యశ్వకణాది
వయాధమితిభావః - ఆభ్యాప్త్యా అభిధానంచ నామ ధేయంచ నామ చేత్యమరః -
ప్రేయఃప్రహృతి అపచేతుం ప్రప్రతా ఇతిఫలితార్థః - నూనమిప్యప్రేయో
మత్రో వాత్తసామనస్య ఇతి సౌమనస్యో పాదానస్య వదాధాన్య విశేషగర్భా
సుమనసః వదాన్యధానా హేతుత్వోక్త్యాకావ్యలింగం తమత్థాపితా చేయంతదా
దిత్వోత్పేక్షేతిపంకరః - తేనచాంగనాకరాణాం జగద్భాస్వత్యవ్యవ్యజ్యతే ॥ ౨౦

అభిముఖేతి ॥ అభిముఖ పతితైః శంజనాధకామభి ముఖాగతైః ఉజ్వలాము
తప్తప్రేమే ఉద్ధతిముపరి ప్రసారం బౌద్ధత్యం చరథానైః అంగనానాం అగ్రాణి
తేనాస్తాశ్చేతిసమానాధికరణ సమాసః అతవివ శ్చూపా గ్రహస్తా వయాగుణ
గుడివోధేవా భదాదితి వాచనః - తైరగ్రహస్తైః కర్మభిగణాం ప్రకృతాదే
తోరవజితం అపభీతం తరుకినలయజాలం ప్రసభం బలాత్కరం చేదంపరాజ
యంచలనీయత - సీతం శ్చ ప్రధానకమణ్యాభ్యయేలాదీ నాచుద్వికమణామితి
కివలయజాలస్య ప్రాధాన్యాత్తదభిధానం - అత్ర అగ్రహస్తేషువిశేషగుణహిమూ
జీవమత్వస్యకినలయజాలేజైత్యవ్యవ్యవ్యవప్రతీతేనమాసోక్తిరలంకారః ॥ ౨౧

ముదితేతి ॥ ముదితాచ్యుష్టామధుభుజో మధుపాయాసుతాః శాఖాః భుజేనమా
స్తేన చలితానివిశృంఖలాని అప్రతిహతరవాణి శంఖకానివలయాని యస్తేక్తకర్మణి
తద్యధాతథాధువత్యాః కంపయంత్యాః ధూమిధూనసజ్జితిథాతోస్తాదాదికావ్యతరిజీవా
శ్చితిచేతిగుణప్రతిషేధాదువజాదేశః అతిశయితాసాందర్భేణ అతిక్రాంతా అమ
రాంగనాయయాతస్యాః కస్యాశ్చచ్ఛిరసీతరుముచైవతదభిసరణసంతోషజైవతిగు
ణహేతూత్ప్రేక్షేపుష్పవృష్టిం ముహూచ ॥ ౩౦

అనవరతేతి ॥ అనవరతరసేన అవిచ్ఛిన్నత్రవేణ అన్యత్రానుబద్ధశృంగాశేణ
రాగభాజా రతేనానరతేనచ కరజ పరీక్షితులబ్ధసంస్తవేన ప్రాప్తవతి వయ
న - సంస్తవస్యావృష్టిచేయ ఇత్యమరః వధ్వావిగతదయం నిరణయంఖండితే

క్షే|| ప్రియమభికుసుమోద్యతస్యబాహూర్నవనఖమండనచారుమూలమన్నాలీ
ముహురితరక రాహితేనసీనస్తనతటరోధితీరోదధేంశుకేన || వితతవలివిభా
వ్యపాండు రేఖాకృతవరభాగవినీలరోమరాజిః | కృతమపకృత తాంభునర్ణయంతీ
విపులతరోస్తుఖలోచనావలగ్నం || ౩ ౩ || ప్రసకలకుచబంధురోద్ధురోఃప్రస
భవిభిన్నతమాత్తరీయబంధా | అవనమదుదరోచ్ఛ్వసద్గళులస్ఫుటతరలత్వగభీ

నల్పిన్నననిరాకృతనతరుణ వల్లవేన సవ కిసలయేన పిద్యేనచ - వల్లవః కేనరేపిద్య
ఇతివిశ్వః - సవదిమక్షేఖలుమూనం - మూయలేఖావేలిట్ - అ త్రాభిధాయః త్రా
ప్తతాఖేనియంతితత్వాద ప్రకృతార్థా ప్రతీతేశ్చబ్దకీమూలోధ్వనిర్వశ్లేషః తేన
చోభయోః వల్లవయోరావ మ్యంగమ్యతే || ౩౧

అథాసాంభుష్టావవయేశ్యంగారవేష్టాం వణాయకా కస్యాశ్చిచ్ఛేష్టా విశేష
మేకేనాహ || ప్రియమితి || అనాన్య స్త్రీ ప్రియమభి ప్రియస్యాగ్రిత్యర్థః * అభి
రభాగ ఇత్యభేర్లక్షణార్థా కమ ప్రవచనీయత్వాత్తద్యోగేప్రీతీయా | కుసుమే
షూద్యతఃకుసుమోద్యతఃకుసుమగ్రహణార్థము త్పితృత్యర్థః - ప్రకృతివికాతా
భావానైతాదర్శ్యే చతుర్థీ సమానః - తస్యబాహూర్నవం యన్నఖం నఖం
తంతచేవమండనం తేనచారుసుందరంమూలంకరేభాగమిత్యర్థః ముహురితరక రేణ
నవ్యచాచినా ఆహితేన పిహితేన అంశుకేనోత్తరీయేణ సీనస్తనతటంబుగద్ధీతి
సీనస్తనతట రోధితదావరణం యథాతథా తిరోదధేతి రోహిత వతీ అయంచానలా
భ్యః సంచారిభావః - ఆగ్న ప్రకాశినీ వేష్టారాగా వేశ్యావలం మతమితి లక్షణార్థ
ప్రధానేయం || ౩౨

అథావరస్యాశ్చేష్టా విశేషంపద్భిః కుశకేనాహ || వీరతేత్యాది || కాచి ద్వితరా
భిఃగాత్రోన్నమనాద్విక్షిప్తాభిర్వభిర్విభావాభ్యః సంలక్ష్యోయాః - పాండు రేఖావే
ఖా కారావళయోత్రంతరాళభాగాః తాభిఃకృతవరభాగాః జువిత వణోత్కృత
షాః అత ఏవవిశేషేణనీలా వినీలా రోమరాజిర్యస్యాస్స తథోక్తాకృతమపిస్వ
భావత ఏవేతిభావః - అవలగ్నంమధ్యం - మధ్యమం బావలగ్నంచమధ్యోస్త్రీత్య
మరః - పునః కృతతాంనయంతీతగ్రపుష్పగ్రహణాయగాత్రవిజృంభణా దితిభా
వఃతథావిపులతరే ఉన్నతే ఉధ్వముఖే లోచనే యస్యాస్పృలగ్రపుష్పగ్రహణా
ర్థమితిభావః || ౩౩

ప్రసకలేతి || ప్రసకలా క్వామతి నమగ్రాభ్యాం కుచాభ్యాం బంధురం
ఉన్నతానతం - బంధురంక్షాన్నతానతమిత్యమరః - ఉధ్వరంనిభఃరందృఢమితియా
వత్ * ఋహృరిత్యాదినా సమాసాంతః - తస్మాదురసః ప్రసకాల్బలా త్కూరా
ద్భీభిసోపలిక్లిష్టః తస్మాత్తతీయబంధో యస్యాస్సాగాత్రవిజృంభణా ద్విప్రస్త

ర నాభిమూలా || ౩౪ || వ్యవహితమవిజానతీకీలాంతస్వణభువివల్లభమాభియభ్య
త్తాజం | అధివిటపిసశీలము | గ్రపుష్పగ్రహణపదేనచింబిలంబ్య కాచితే || ౩౫ || అ
థకిలకథితేనభిశ్రక్షణమవరెవసంభ్రమాభవంతీశిథిలితకునుమాకులా
గ్రహణిః ప్రతిపదసంయమితాంశుకావ్యతాంగీ || ౩౬ || కృతభయపరితోషనన్ని
పాతంసచకితసస్త్రితవక్త్రవారిజశ్రీః | మనసిజగురుతత్త్రణోపదిష్టుకిమపిరసేన

కుచావరణత్యధః - కించ అవగమతోంతలీకాయమానాదదరాదుచ్చ సద్విశ్లేష్య
ద్వమాలంయస్యతోఅతవపస్ఫుటతరంయధాతధాలక్ష్యంధృష్టంగభీరమగాధం నాథ
మూలంపథ్యాంతరాశయస్యాస్మా || ౩౪

వ్యవహితమితి || పూర్వోక్త విశేషణ విశిష్టాకాచి నంగనా అంతర్వణభువి వ
నాశ్యంతర ప్రదేశే * ప్రనిరస్తరిత్యాదినావసనకారస్యణత్వం - వ్యవహితంతిరో
హితం అభిముఖ్యభాజం అభిముఖావస్థిత మిత్యర్థః - తంవల్లభంప్రియం అవిజానతీ
కిలజానా నావ్యజానానేవవిటపిసశీలమితి విశక్త్యర్థేవ్యయభావః సశీలం
యధాభవతితథా. అగ్రేవృక్షగ్రయానిపుష్పాని తేషాంగ్రహణమితి వదేనవ్యాజేన
చిరందిశంబ్యప్రియాయస్వాంగప్రకాశనాధామితిభావః || ౩౫

అగతి || అధవింబనా సంతరం ఆత్రాప్తిప్రియేనభీభిః కథితేసలి ఆయ
మత్రైవానశ్చితినివేచితే సతిక్షణం ససంభ్రమావరణపూర్వవివ రీతవ్యాపారకర
ణాత్ అనేయభవంతి - బుద్ధిపూర్వకారిత్యమజ్ఞాన నాటనేన వంచయంతిత్వర్థః -
శిథిలితః పుష్పగ్రహణాన్ని వలూతః కుసుమావలః కుసుమ వ్యాప్యతోగ్రహణిర్య
స్యాస్యాతథోక్తావదేవతే ప్రతిపదం ప్రతిస్థానంసంయమితేననియమితేన అంశుకేన
సూక్ష్మవక్త్రేణ-అంశుకంసూక్ష్మవక్త్రే స్వాదివిశ్వఃతేనావృతం ఆచ్ఛాదితమంగం
శరీరంయస్యాస్యాతథోక్తాసతి || ౩౬

కృతేతి || కించకృతభయతోషయః భత్యోదశామోత్థసాభ్యసహషణా
స్సన్నిపాతః సంకరోయేనతత్ - మనసిజాతోమనసిజఃకన్తధః - సప్తమ్యాంబసో
దోషాదితః * హలంబంతాప్తప్రమ్యాసమజ్ఞాయామిత్యుక్ - సవివగురురాచార్యః
తేనతత్త్వజ్ఞత్వస్మిన్నేవక్షణేదపదిష్టం తదేకహేతుకమిత్యధః - కిమవ్యనిర్వాచ్యం
రసాంతరంబిక్షణయాభావాంతరం తచ్చేహకిలికించితం వివక్షితం కృతభయేత్వా
నివిశేషదేన * క్రోధాశ్రుహషణిత్యాదేస్సంకరః కిలికించితమితి తల్లక్షణార్థ
స్యప్రతీతేః - రసేనరాగేణ హేతునా భజంతీతి అతవప సచకితా భయాత్సంభ్ర
మా * చకితం భయసంభ్రమజ్ఞత్యమరః - నస్తితాహషాకన్తందహసాచ పక్త
వారిజ శ్రీర్య స్వాస్మాసతి అత్రవకిత స్థితయః పూర్వోక్తభయహాషాకస
వత్సేనోక్తిః ||

రసాంతరంభ జంతీ||౩||అవగతవద నేంజురిచ్చతీవవ్యవధిమధీరతయా మహా
స్థితాస్తై||అహరతసుతరామతోస్య చేతస్సు బమభిఘానయితస్త్రియస్తైవ||
కినలయశక లేష్వవాచనీయాఃపుశకిని కేవలమంగ కేన ధేయాః| నఖపదలిపయా
విభావితాద్ధాఃప్రణీదధి రెదయితైరనంగ లేఖాః||౩౯||కృతకృతకరుమాసఖిమ
పాస్యత్వమకుశ లేతికయాచి దాత్మనైవ|అభిమతమభిసాభిలాషమావిష్టుత

అవగతే||అవగతఃపద నేంజుర్య స్యాస్సాలజ్జయానక్ర ముఖీత్యధః-అధీరతయా
అదృష్టతయావ్యవధిఃకించిద్య వధానాఃఉచనన్తేఘాఃకిరితిక్రత్యయః-ఇచ్చతీవాం
శుచితధావామకా సతీత్యర్థః* అశీనద్యోర్ము మితి వికల్పాన్ము కుభావః - అ
స్తైప్రియాఃఅస్థితఆశయం ప్రకాశయంతీస్థితేత్యధః-తిష్ఠతేర్దుజ్జే*ప్రకాశనస్థి
యాఖ్యయో శ్చేత్వాత్మనే వదం* స్థాఘారిశ్చేతినివఃకిత్వ మికారశ్చ ధాతో రం
తాదేశః - కితావన్నగు ఇతియదతో హేతోరస్య ప్రియస్యచేతః సుతరామహర
త - తధాహితైవ (స్త్రీ)యోభి ఘాషయతిస్ఫుటంప్రసిద్ధమిత్యర్థః అతోస్యా అపి
ప్రసాభిఘాషితత్వాదతి మహాహరత్వంయుక్తమితిభావః - మశకా లంకారోయ
మధాంతరన్యాసః - మధ్యాచేయంగాయికా - లజ్జామన్తగుభ్యస్తామన్తధోది
తయావనేతిలక్షణం ||

౩౮

కింబయేతి || అవాచనీయాః ప్రసిద్ధలిపివైలక్షణ్యా ద్వాచయితుకు నర్హాకిం
తుకేవలంపుశకినిదయిత స్పృష్టత్వాత్ స్పృశాదేవ రో మాంశతత్వంగ కేవలప్రసిని
ధయాః విరహరావ శాంత్యర్థమృజణీయాః - మతఃనఖపదానఘాంకా ఎవ లిపయో
క్షరాణి యేషు తేనమప్రసిద్ధాక్షరాః అతోన వాచనీయా ఇత్యర్థః నైతావ తాను
వకారకత్వంచేత్వాహ - తధావిభిభావితాద్ధాః సాంతేతిక సన్నివేశవశా దేవద్యో
తిలాభిధేయాః - లిఖ్యంత ఇతిలేఖాః సంజ్ఞాః కమఃశిఖిన్ప్రత్యయః - అనంగ
స్యలేఖాఃతత్ప్రయుక్తా ఇత్యర్థః - దయితైరన్యతా భిశ్చ* పుమాం (స్త్రీ)యేత్యేక
శేషః-కినలయశకలేష్వప్రణీదధిరప్రణీతాఃలిఖితాఇత్యర్థః - దధావేఃకర్తృణి
లిట్* నెగదనదేర్వాదినానకారస్య ఇత్వం - లోక ప్రసిదలేఖ్యవైలక్షణ్యాన్
వ్యతిరేకాలంకారః||

౩౯

కృతేతి || కృతకృత కరుషాకృతకృత్రి మరోషయాకయాచిన్నాయికయాత్వకు
మశకామాల్యగ్రనేమశలా నాసీతి సఖీకుపాస్య నిరస్త్యాత్తనా స్వయ మేవాభి
మతమభిప్రీయాభిముఖం సాభిలాష మాచిష్యుతం* భజిమూలంప్రకాశిత క
క్షుణ్ణంచయధాతథామూర్షికమాలాఅబలధిబద్ధ-అయంచ స్వాభిప్రాయవ్యంజక
చేష్టేరూపశ్చావల్యాఃసంచారివిశేషః నాయికాతు ప్రాప్తేష - స్వరమంచీ కృత
ప్రీడాప్రాధానః పూణాయావ నేతిలక్షణం ||

౪౦

భజమూలమబంధిమూర్ధ్నమాలా || ౪౦ || అభియభిముపయాతి మాస్తకించిత్య
మభినదాఃపటలేమధువ్రతానాంనుధుసురభిముఖాజ్జగంధలుభేరధిః మధిత్య
దనేనమానిపాతి || ౪౧ || సరజసమకరందస్థరాసుప్రసవవిభాతిమృభూరుహాంవి

అథ కాచినామైకాంప్రతిసభీవచనంత్రిభిఃకుశలేనాహ || అభిముఖమితి || మ
ధుకు కరందంప్రతయంతిభుంజంత ఇతిమధువ్రతాః మధుపాః కమలానప్రత్యయః -
లేషాంపటలైఅభిముఖమువయాత్యాగతే సతిత్వం కించిన్నాస్తాభిదదాః సకించిత
లవహాసంభజత్యర్థః * స్మత్తరేలజ్జే చేతి థాతోర్లజ్జే * నమాజ్యోగిత్యత్ప్రతి
షేభః-మానస్యమకుకరవాధానివృత్తిరేవ ఫలమిత్యాహ మధితి - మధునామద్యే
ససురభేర్భుజాజ్జస్యయాగంధః తప్తికాలుజ్జే లోకాభాల్ * స్త్రియాం క్తి - అన
సమధువ్రత పటలేన త్వయి అధిత్యత్ - విభక్త్యర్థేస్యయాభావః * త్వమావేకవచ
నత్యత్ప్రచనత్యర్థక నిదేశ త్యాకతిహావిభక్త్యభావేభ్యేతాద్ధవృత్తేర్భుజ్జవా
మవర్జితస్య త్యాదేశః - ఆత ఏవ విభక్త్యభావావృత్త్యాదేశోత్రచింత్య ఇతి వల్ల
భవనంచింత్యంతిచిత్తవత్సంసర్వత్రైత్యధాః - మానిపాతి సనివతతాత్ - భా
వేలజ్జే - చిద్వాప్యర్థిజ్జల త్రానిపాతా సంబంధేపితత్వంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః ||

సరజసేతి || కించమధుపీవతీతిమధువః - మధులిహమధ్యవశ్య * అతోనువసర్గేకః
భువి రోహంతి జాయంత ఇతిభూరుహాః లేషాంభామానాంచ దేహినాం సంబంధి
నీమశ్చినహరజేసాసరజసం * అచతురేర్యాదినా సాకల్యాధే వ్యయ్యాభావ స్సమా
సాంత నిపాతః - లేససరజస్క ఇతి బహువ్రీహ్యాధోకల త్యైః - ముఖ్యోవామహా
కవిప్రయోగ బాహుళ్యాత్ అవ్యయాభావ దర్శనంతు ప్రాయితా భిప్రాయమి
త్యుక్తంప్రాక్ తథాచ సరజసం సరజసోయో మకరందజ తేననిర్భరాను పూ
ర్ణాసునరుత్వదధరవదమృతేన చాప్యరజస్కే నేతిభావః - అన్యత్రరజః ప్రీపుష్పం
ప్యాత్రజః పుష్పమాతావమిత్యమరః - తత్పాహవర్యాన్కరందశబ్దేనశ్చక్రత్ర
తేః లేనశ్చకోటిత సన్నిపాత ప్రాయాస్విత్యధాః - ప్రసవవిభాతి మపుష్పవ
మృత్తిమజన్తవరంవరాసుచవిరక్త్రానిస్పృహస్సా అమృతం పీవతీత్యమృతవః ఇతి
నామ్నావాంశయా అమృత పానా భిలాషేణ అమంత వాధరోష్ణంప్రత్యాజిహ తే
అగచ్ఛతిధ్రువం సత్యమిత్యప్రేక్షా - అన్యత్రతు అమృతభాదవ ఇతినామ వాం
శయాదేవధూయాపేతుయేత్యధాః - అథవానిశ్రేయసప్రాప్త్యేతుయేత్యధాః -
శ్రేణానిశ్రేయపాప్యత మిత్యమరః - ద్రువం శాశ్వతం - అథరం ధరాసం
బంధరహితం అమంతవరలోకం అపధమిహచా ముత్రశుచాం ఇవాచాముత్రచాన్యే
తీత్యాదాలోకేవేదచేద మదసోలోకకద్యయేయాశిదశానాత్ అజ్జహితేలన్యేష్య
తీత్యధాః దీహజ్జేగతావితిభాతోలకాత్ * శ్లాఘితిష్విర్భావః * ఈహాన్యభూరితి

రక్తః! ధ్రువజ మృతపనామ వాంఛయాసావధరమముంఘ ధువస్తవాజహీతే
 రత్నాత్రివదతినఖజ సేమీలద్విగుణితసాంద్రతరాక్షివత్తుమాలాఅపతదళి
 భయేనభర్తురంకంభవతిహివి క్షబతాగుణోంగనానాం॥౪౩॥ముఖకమలకమున్న
 మయ్యయా నాయదభినవోధవధూబలాదమంచితదపిసకీలబాలపల్లవాగ్ర
 గ్రహపరయావివిదేపిద్ధగసఖ్యా॥౪౪॥ ప్రతతితతిభిస్తిరోహితాయాంప్రతి

ఈకారః - అత్ర నాయకావదనృపారభలోభ హేతుకస్య మధుసాగమనస్యామృత
 సనామ వాంఛాహేతు కత్వోత్పేక్షాజాదుణ హేయాత్మేక్షా - సావధ్రువమి
 తవ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యా సతిమధువ స్యాధరోక్షేకా సంబంధేపి సంబంధోక్తే
 రలశయోక్తుర్విజ్ఞాపితేతసంకరః - పూర్వోక్తాప్రకృతాధికా ప్రతీతిస్తు మధుసాది శ
 బ్దానామభిధానాః ప్రకృతాధికనియంతితత్వాత్పబ్ధశక్తిమూలోభ్యని రేషసత్తేషవి
 త్యలంబివరేణ॥

౪౨

ఇతి ॥ ఇతిప్రసక్తేజజనస్తస్మిన్ సభజనేవదలసతి నిమిలం త్యోకయామ్యమ
 శిభవంత్యా అత ఏవ! ద్వాగుణౌ ఆవృత్తియయోఽపైద్విగుణే ద్వి రావృత్తే* గుణ
 స్తావప్రతిశబ్దవిజ్ఞేర్ద్రియా ముఖ్యతంతుష్వితి వైజయంతి - లేకృతే ద్విగుణితే
 అత ఏవసాంద్ర తరేఅక్షివత్తుమాలేనేత్ర లోమపక్ష్యేయస్యాస్యాకాలి దితి వేషఃఆ
 క్షి గ్రహాసన్యవత్తుదైవగుణ్యలక్ష్మీరక్తేవేత ద్యోతనార్ధ త్వన్న పానదుక్త్యం
 అభిభయేన భతుక రంకం ఉత్పంగమ వతత్ ప్రాప్తవతి అహూ మహ త్కృష్టం
 యత్కీటా దపిశయ మిర్యా శంక్యాహ - భవతితి - అంగనానాం నతుభ్రంసామి
 తిభావః - విక్షబరాభీరుతాగుణోభవతిహినవోష ఇతిభావఃక - అత ఏవజనసమక్షం
 భతుకరంకారోహణమపినవోషఃపార్శ్వస్థాలంబనాదీ నాంభయామభావ త్వత్కు
 శకాలంకారోయమధాంతరశ్శాసః॥

ముఖేతి! యావా అభినయోభవధూః సవోధాంగనా బలా తాగ్రారాత్ ముఖం
 కమలమివేత్యవమితపమాసఃతదల్పముఖకమలకంఅతావధికా స్పృత్యయః-ఉ
 న్నమయోగ్యమ్యుక్తి* ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః - అమంచి మంచితమితియ
 త తచ్చుంబనందీదగ్ధ సఖ్యావతుర సఖ్యా బాలపల్లవా గ్రాణాంగహోగ్రహణం
 గ్రహవృద్ధినిశ్చిగమ శ్చేత్య ప్రత్యయః - తత్పరయా తదాసక్తయా సత్వాకిం
 చిద్వాన్యసంగంకల్పయంత్యేత్యధికా-నవివిదేపిల నవిదితమపికిలన ప్రకాశతమితి
 ముతక్తవ్యమిత్యపిశబ్దాధికా - కేవల్యశేవస్తుతోవిదిత్వాన్యవిదిత్వేవస్థితావైద
 ధ్యోదస్యభాతయోర్విప్రంభ విఘరాదితి భావః - ముగేయం నాయకా - ఉదయ
 ద్యోవనాముగ్ధాలజ్జావిజితమస్తగేలిలక్షణాత్॥

౪౪

ప్రతతితి! ప్రతిహతా యవతిఃప్రతియువతీసవత్సితసాన్ద్రతతివితతయః

ఋషతౌవదనం ప్రియః ప్రియాయాః | యదధయదధ రావలోపన్య త్యత్త రవల
 యస్వని తేనతద్వివప్రే || ౪౫ || విలసితమనుకున్వతీపురస్తాగ్ధరణికుహాధిరుఘా
 వధూర్నతాయాః | రమణమృజితయాపురస్సఖీనామగణిత చావలదోషమాలి
 లింగ || ౪౬ || సలలితమవలంబ్య పాణినాం సెనహచరము | బ్లితగుచ్ఛవాంఛయా
 న్యా | సకలకలభకుంభవిభ్రమభ్యామురసిరసాదవతస్తరేస్తనాభ్యా || ౪౭ ||
 మృదుచరణతలాగ్రదుఃస్థితత్వాదసహతరాకుచకుంభాగ్భరస్య | ఉపరిని

లతాజాలాని - వల్లితు ప్రతతిలక తేలివరః - తాభిస్తీరోహతాయాం సత్త్వం
 ప్రియః ప్రియాయాః వదనం అధరం అధయత్ అవివి వివియత్ శ్లేఢలోభా వాదికా
 లుక్ తద్వదనపాసంఅధరావలోపేనాధర ఖండనేన తజ్జనితవ్యధయేత్వర్ధః - సృత్య
 తోశ్చలతోః కరయోర్వలయానాం కంకణావాం స్వనితేనధ్వనినావీవప్రేవివృతం
 తదేవతస్యాస్తదనుమాపక మభూదిత్యధః - అత్రే కామృష్టా అవరాత్మిష్యాకాని
 రేవదవతీత్యనసంధేయమ్ ||

౪౫

విలసితమితి || వధూః కాచిత్ ప్రేపురస్తాద్రేధరణిరుహ మధరోహతీతి ధర
 చిరుహాధిరుహ వృథారూఢా - రుహాః క్విప్ - కితస్యాస్తదధిరుఘా లతాయాః వి
 లసితంచేష్టితం * సపుంసకేభావేక్షః - అనుకున్వతీ ఏవమిత్యాక్షేప్త ప్రకారమభినయం
 తీ ఋణ తయా జకుటిల బుద్ధితయా సభీనాం పురోగ్రే అగణితః అవిచారితః చా
 వలకు సువితాచరణమేవదోషయస్త్రిన్మకుచితద్యధాత ధారకుణం ప్రియమాలిలి
 గ-ఏవేవహమోకత్సుక్యవతిప్రాధాన ||

౪౬

సలలితమితి || అన్యాస్త్రీ ఉచ్ఛితగుచ్ఛవాంఛయా ఉనత్తస్తబకజిఘృష
 యా-సలలితంస విలాసంయథాతథానహచరంప్రియం పాణినా బొలిత్యా ద్వా మే
 నేలిశేషః - అం సేవలంబ్య అవప్తభ్య సకలయోస్సకుగ్రయోః కలభకుంభయోవికా
 శ్రమ ఇవవిశ్రమ స్సాందర్యం యయో స్తాభ్యాంస్తనాభ్యాంరసాద్రాగూధరస్య
 వతస్తరే ఆచ్ఛాదయామాస - సహచర మితి శేషః అభియుఖా వస్థానా విలిఖావస్త్ర
 తాతేః కతకరిలిట్ - ఋతేశ్చసంయోగా దెగుణాదెతిగుణః - శపూవావాః ఖయ
 ఇత్యభ్యాససకారలోపః ఇయంచప్రాధేవ ||

౪౭

మృద్వితి || అన్యాస్త్రీ ఉచ్ఛతరాణాం అర్యున్నతకుసుమానాం ఉచ్ఛేరు
 మువచెరు మిచ్ఛయా ఉచ్ఛతరోచ్ఛి శీషయా - చిసూతేన్సంన్నంతాత్ ప్రియాకు
 ప్రత్యయేటాప్ - విఖాపాచేరితి మత్వవికల్పః - మృదునా చరణతలాగ్రేణమృస్థిత
 త్వాద్భుః ఫేనస్థితత్వాదవటుస్థితేరిత్యధః - కుచకుంభయోభావరస్యభారస్య | పుం
 సేసంజ్ఞాః యాంఘః ప్రాయశ్చితిఘనప్రత్యయః - నసహతే త్యంతమసహత తాంస
 హేః సచాద్యజంతాన్మజోనమాసాత్తరికప్రత్యయః - భరమసహమావేత్యధః

రవలంబనం ప్రీయస్యన్యవతగధోచ్చతరోచ్చిచీషయాన్యా॥౮౦॥ ఉపరిజతరుజాని
యాచమానాంకుశలతయాపరిరంభలోలుపోన్యః । ప్రధితవృధుపయోధరాంగృ
హోణస్వయమితిముగ్ధవధూమదాసదోర్భ్యామ్॥౮౧॥ ఇదమిదమితిభూరుహం
ప్రసూనై ముకపూరభిలోభయతాపురఃపురోన్యా । అనురహసమనాయినాయ
కేనత్వరయతిరంతుమహూజనంమనోభూః॥౮౨॥ విజనమితిబలాదముంగృహీ
త్వాతీణసుధవీక్యవివక్షుమంతికేన్యా । అభిపతితుమనాలఘుత్వభీతేరభవదముం
చతివల్లభేతిగుర్వి॥౮౩॥ అధిరజనిజగామధామతస్యాః ప్రీయతమయేతిరుషాస్త్ర

కృద్దోగౌతూమణిపక్షి- అధాస్త్రిన్నవసరేనిరవలంబంయథాతథాప్రియస్యోప
రినిరాంబత్వాన్నివతితేత్యధః-పిషాపిప్రాప్తై వస్వభావోక్షిరలంకారః॥౮౪

ఉపరిజేతి ॥ ఉపరిజాతానిఉపరిజానియానితరోజాతానితరుజానికుసుమా
నితానియాచమానామపవిత్ర్యదేహితిప్రాథమమానాం ప్రధితవృధుపయోధ
రాంప్రశస్తపీవరకుచాంముగ్ధవధూమకుటిలధియన్ప్రియంపరిరంభలోలుపః ఆ
శ్లేషలాలసోన్యః కుశలతయావంచనాపటుతయాస్వయంగృహణేతి మయోద్య
తాస్వయమేవాపదినుష్ప్వేత్వత్వైశ్యధః- గవ్యమానాథ త్వాదుక్తైవ్విని
ప్రయుక్తంపౌనరుక్త్యాత్ దోభ్యాంహస్తాభ్యాముదాసడద్యచ్ఛతిప్ర- అయం
వై కాయతత్త్వాదనుకూలనాయకః- నాయకాతుస్యాధీనపతికాప్రధావ॥ ౮౫

ఇదమితి ॥ అన్యాస్త్రీఇదమిదమితిఇదం గ్రాహ్యమిదం గ్రాహ్యమిత్వత్వై
త్యధః- భూరుహంపృథ్విణాంప్రసూనైఃపుష్పైఃపురఃపురోముహూరభిలోభ
యతాప్రలోభయతానాయకేనరహస్యనురహసంపకాంతం* అన్యవతప్రాప్త
హసనిత్యవ్యయాభావసమాసాస్తః - అనాయినీతా- తథాహిమనోభూఃమో
జనంరంతుంత్వరయతిదేశకాలానపేక్షయేతిభావః-అతపవాశ్చర్యమహూజని
పూర్వవన్నాయకానాయకవివేకఃఅధాంతగన్యాసః॥ ౮౬

విజనమితి ॥ అన్యాస్త్రీజనమేకాంతమితిహేతోరముచల్లభంక్షణం బలా
ద్గృహీత్వాఆకృష్ట్యాభాంతి కేపితక్షంసవత్సజనంవీక్యలఘుత్వభీతేస్తుచ్ఛత్వభ
యాత్ అతిపతితుమనోయస్యాస్సాతిపతితుమనాలపవత్యకామా* తుంకా
మమనసోరపీతిమకారలోపఃవల్లభేఅముంచతి అత్యజతిసతితస్యవివత్సానవేక్షణా
దితిభావః . అతిగుర్విఅతిగౌరవవత్యభత్స్వయంగ్రహాలాఘువతిరోధానాత్ప్ర
త్యుతభత్వవాల్లభ్యప్రకాశనాచ్ఛేతిభావః । భాగ్యవతాంసర్వంక్రేయసేభ
వతితిరహస్యంపమాత్వతిప్రగల్భే॥ ౮౭

అధీతి॥ అధిరజనివిభక్త్యధేవ్యయాభావః-తస్యాస్సవత్సానిత్యధః-బు
ద్ధిస్తత్వాన్నామగ్రహణానహత్వాచ్ఛతచ్ఛబ్దైనిదేశః ధామగృహం జగామ

జావబద్ధః । పననుపిచలితుంయువాససెహెకిమివనశక్తిహరంససాధ్వసానామ్॥
 ౫౨॥నఖిలువయిమముష్యగానయోగ్యాఃపిబగిచశాతివయాసహరహస్తామ్ ।
 వ్రజపిటపసుముందదస్వతస్యైభవతియతస్సద్భశోశ్చిరాయయోగః॥ ౫౩ ॥ త
 వకితవకినూహితైప్యధానఃక్షీతిరుహపల్లవపుష్పకణః పూవైః । ననుజనపదితై

గతభిరుమాహేతునాప్రియతమయాకల్యైఃస్రజామాలికయాకరణైఃన అవ
 బద్ధః-యువాపదమపి*అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-చలితుంనసేహెనశశాక-త
 ధాహిససాధ్వసానాంభయగ్రస్తానాఽకిమివకింవాభవశబ్దోవాక్యాలంకారే- ఇ
 వేతిశుషదధోవగమోత్పేత్రితావాక్యాలంకారేష్వితిగణవ్యాఖ్యానే - శక్తిం
 హరలీతిశక్తిహరం *హరతేరనుద్యమనేజిత్యచ్చిత్యయః-నభవతీతిశేషః * అ
 స్తిభావంతిపరోప్రయుజ్యమామోష్యస్తీతివచనాత్ । భవంతిపిటః పూర్వా
 చార్యాణాంసంజ్ఞా - సర్వస్యాపిభిరూణాంశక్తిహరత్వాదబలాకృతఃస్రగ్భం
 ధాపీయూనః శక్తిహరభితియుక్తమితిసామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోధాం
 తరన్యాసః- ఖండితేయంనాయికాజ్ఞాతేన్యాసంగవిక్రతఖండితేష్యైకమయి
 తెలిపక్షణాత్ నాయకస్తుదక్షిణఃభయసంబంధసహనాదిభిస్తుల్యోనైకత్వదక్షిణ
 గతభిత్పల్లక్షణార్థప్రతిలేపితి॥ ౫౨

అథకాచిష్టండితానాయికానిజకాంతమాగసాగ్రిణం పల్లవదానైనప్రసాద
 యంతంపతుభిఃస్సభత్సనముపాలభతే॥నేత్యాది॥వయవమువ్యపిటపస్యదా
 నయోగ్యానఖిలుకింతుయాఅసావేవాసకాత్వప్రియా*అవ్యయసర్వనామా
 మకచ్చుర్బిరితిఅకచ్చిత్యయః - రహయారహసి *రహశోచపాంశుచాలింగభ
 త్యమరః-త్వాంపిబలిపానంకరోతి - పాపానేభావాదికః* పాప్లుత్వాదిసా
 పిబాదేశః*పాతిరక్షతిచఅన్యతోవారయతిచేత్యర్థః-పారక్షణే - ఆదాదిత్వాచ్చ
 పోతుక్ - తస్యైఅముంపిటాన్వాతీతిపిటపంపల్లవం*పిటపఃపల్లవేషిగ్గతభివిశ్వః-
 దదస్వ-ప్రయచ్చ-దదదానభిభావాదికాల్లోట్ - వ్రజగచ్ఛయతోదానాచ్చిరా
 యచిరకాలాత్ - చిరార్థేవ్యయం సద్యశోఃఅనురూపయోయోగోభవతిఉ
 భయోరపిపిటపత్వాదితిభావఃసమాలంకారోయం * సాసమాలంకృతిర్యోగేవ
 స్తుసౌరనురూపయోరితిపక్షణాత్॥ ౫౩

తవేతి॥ హేకితవధూతవృధావృథామేవాహితైస్తతా-యఃస్యఅన్యత
 పీవసిద్ధత్వాదితిభావః- తవసంబంధిభిఃక్షీతిరుహాణాంపల్లవాఃపుష్పానిచతాన్యే
 వకణాంపూరయంతీతికణాంపూరాఃకణావతంసాః * కమణ్యం - తైఃనఃఅ
 స్తాకంకింతత్సాధ్యంనకించదస్తీత్యర్థః - గమ్యమానసాధనక్రియాపేక్షయాక
 ణాపూరాణాంకరణత్వాత్ప్రతీయా - ఉక్తంచన్యాసోద్యోతే*నకేవలంశ్రు

భావద్వ్యభీకైశ్చిరపరిపూరితమేవకణాయుగ్మమ్॥౫౪॥ ముహురపహసితామి
వాళినాదైర్వితరసినఃకలికాంతిమధామేనామ్ | వసతిమువగతేనథామిత్తస్యా
శ్శరకలిరేషమహం స్వయాన్యదత్తః॥౫౫॥ ఇతిగదితవతీరుమాజమానస్ఫురితమ
నోరమమత్తుకేసరేణా శ్రవణనియమితేనకాంతమన్యాసమమసితాంబురుహేణ
చతుషాచ॥౫౬॥ నయంనుద్యతోద్భవఃపరాగంప్రణయినికాసుమయాననానిలేన

యమాజైవక్రియానిమిత్తంకారకభావస్యాపితుగమ్యమానాపీతి.కింతు-గమ.అ
గజనవిదితైజానేషుప్రసిద్ధైరితినప్రమాసమాసః* కైవచపూజాయామితిషష్ఠీ
సమాసనిషేధాత్-నచ* క్తస్యచమానఇతిషష్ఠీనిబంధః అభారత్సవివత్తౌ
యాంతదప్రాప్తేకృద్యోగఇతిషష్ఠీప్రతిప్రసవత్వాదస్యాఇతి | భావద్వ్యభీకై
భావతోప్రియవదనేకణాయుగ్మంవిరపరిపూరితం నిత్యసూణామవ - అతః
పూరితస్యపూరితాయోగాదలమేభిరిత్యభాః- అత్రఉత్తరవాక్యాభాస్యపూ
ర్వవాక్యార్థహేతుకత్వేనూచ నిబంధనాద్వాక్యాభాహేతుకం కావ్యలింగమ
లంకారః॥ ౫౪

ముహురితి॥అళినాదైభృంగరూపంకారైర్ముహురపహసితాంప్రతారణా
థేతిపరిహాస్యమానామివస్థితామేనాంకలికాకోరకమల్పంకలింకలహంచ*క
లహంత్యయగకలిరితివైజయంతి.స్త్రీప్రత్యయస్తుఅవివక్షితః శ్లేష-నోస్తాక
మధాంతరసిహేశతవిప్రియకారితస్యాస్వస్త్రియాయాఃథామ్నిభవనేవ
సంతింధిసిండుపగతేనత్వయా అద్యైషవతమానోమహా - కలింకలహేనాద
త్తఃత్వద్దత్తవమమతికలాస్థితేకిమత్వేనేత్యభాః - అత్రాపిపూర్వవాక్యార్థ
స్యోత్తరవాక్యాభాహేతుకత్వాద్వాక్యాభాహేతుకంకావ్యలింగంకలికామితి
శ్లేషాత్థాపితతయాకారకకలహయోభాదేలభేదిరూపాతీతయోక్త్యనుప్రా
ణితమితిసంకరః॥ ౫౫

ఇతితి॥ఇతిశ్లోగదితవతీఉత్తవతీన్యాస్త్రీరుమాకాంతంస్ఫురితాన్యజ్వలానిమనో
రమాణీచచత్తూణీవకేనగాణిఅన్యత్రకేనగాణీవపత్తూణీయస్యతేన శ్రవణనియ
మితేనశ్రోత్రధృతేనతేననిరుద్ధేనచాసితాంబురుహేణనీలోత్పలేన చతుషాచస
మంయుగవజ్జమానతాడయామాస-విహపిబండితానాయకస్తుధృష్టః*వ్యక్తాగాని
భాయోధృష్టఇతిలక్షణాత్ - అత్రస్ఫురితేత్వాదితుల్యధర్మగమ్యావమ్యయో
రసితాంబురుహచతుషూరుభయోరపి తాడనసాధనతయోపాత్తత్వేనప్రకృత
త్వాత్కేవలప్రకృతాస్పదాతుల్యయోగితా-లక్షణముక్తమ్ ౫౬

వీరయతితి॥ ప్రణయినిప్రియోనుద్యశఃప్రియాయాఃద్యతోలోచనాదేకస్తాదే
వేతిభావఃకుసుమేషుభవంకాసుమంపరాగంరజఃకణంతపైకమితిభావఃఅనా

తదహితయవతేరభిక్షున త్త్వద్వయమపిరోషరజోభిరాపుపూరే॥౫౭॥ స్ఫుట
మిదమభిచారమం త్రవివప్రతయవతేరభిధానమంగనానామ్ | పరతనురమునో
పహూయవత్యామృదుకుసుమేనయదాహతావ్యమూర్ఖత్॥౫౮॥ సమదనమ
వతంసి తేధికణం ప్రణయవతాకుసుమేనుమధ్యమాయాః | వ్రజదపిఘటాం
బభూవభారః సపదిహిరణ్మయమండనంసపతా॥౫౯॥ అవజితమధునాతవా

నిలెన నిజముఖ పూ తా-రేణవినయత్యవనయతి సతితదహిత యవతేః తత్సవ
తావ్యః అర్హద్వయమపి న త్యేకమేవేతావః - రోహివరజాంసితే రభిక్షు
మాపుపూరేలపూరితం. న త్వేకేనరజఃకణేనకించిత్ప్రప్రమాత్రమితిభావః-పిప
తేఃపృణాతేవాకమణిలత్ * ఉదోవ్యపూర్వస్యేశ్యకారః * వోరుప
ధాయాశ్చిదిక్షుః-పూరితపాపయనశ్చస్తద్వాదైవాదికాదకమకాతగర్త
రిలత్-పూణమిత్యర్థః-అత్రాన్యతోరజౌపనయనస్యాన్యత్రరజఃపూరణకార
ణత్వాయోగాదకారణకమేవపూరణమితిభావనాలంకారోరూపకానుప్రాణిత
ఇతిసంకరః॥

౫౭

స్ఫుటమితి ॥ ఇదంప్రతియవతేఃసపతావ్యఃఅభిధానంనామధేయంఅంగనా
నామభిచారః . పరమారణకమయథాశ్చనేనాభిచరంస్యజేతేతి-తస్యమంత్రో
భిచారమంత్రః సపవస్ఫుటమిత్యుత్ప్రేతా యద్యస్తద్వరతమః స్త్రీపత్యా భ
త్రాలమునాసపత్నీనామధేయోనోపహూయచ్చదుకుసుమంవృదుగ్రహణం
అదిరావచితత్వంద్యోతయదేవతాభిమంత్రణాది సంసారాభావం ద్యోతయ
తితేనకుసుమేనాప్యాహతాలమూర్ఖత్ యమచ్చారణపూర్వకంకుసుమతా
డనమపి మారకంసోభిచారమంత్రవివ సత్యమన్యధావలకుసుమేపి తత్ప్రసం
గాదిత్యర్థః॥

౫౮

సమదనమితి ॥ ప్రణయవతాప్రియేణసుమధ్యమాయాఃప్రియాయాఃఅధిక
ణం-కణే- విభక్త్యర్థేవ్యయాభావఃసమదనంసానురాగయథాతథాకుసు
మేలవతంసి తేలవతంసీకృతేనతిసపదిలఘోభావంలఘుతాః హీనతాం అగురు
త్వంచ వ్రజదపి సమానవకః పతిర్యస్యాప్రస్యాసపతావ్యః * నిత్యంగవతావ్య
దిష్వితిజీవనకారశ్చవితస్తాదేవనిదేశాత్ సమానశబ్దస్యసభావనియమః హి
రణ్యస్యవికారోహిరణ్మయందాండినాయనాదినాపాతతన్తండనంభారోబభూ
వయత్కించదపి ప్రేక్షాకాంతస్వహస్తదత్తంశ్లోఘ్యంమండనంభవతిఅన్యన్తహః
ఘృణ మపిహీనంభారంచ నతుమండనమిత్యర్థః - లఘుత్వగురుత్వగుణవిరోధ
స్యహీనాధాత్యేనపరిహారాద్విరోధాభావభేదః

౫౯

అవజితమితి ॥ విలాసవత్యాః స్త్రీయాఃశ్రవణమవలయంశ్రవణోత్పలం క

హమస్త్యో గుణితయత్యవనన్వ్యుజ్జయేవ | శ్రవణకుపలయంవిలాసవత్కాః | బ్రహ్మ
రరుతైరుపకణః మాచవత్సే || ౬౦ || అపచితకుసుమాః హేమజన్మీర్యవః శుకౌ
మళే మాల్వమాల్నిషు | పదముపదధిరేకులాన్యళీనాంసపగిచయోషలి నాత్మనాం
ప్రధానమ్ || ౬౧ || శ్లథశిరసిజపాశపాతభారాదివినితరాన్నతివద్భిరంసభానైః |
ముకుళితనయనైః ముఖారవిందైః సుహృదహతామివపత్నీణాంభరైః || ౬౨ || అధి
కమరుణిమానముద్వహద్భిర్వికసదశీతవరీచిరశ్చిజాలైః | పరిచితపరిచు బనాభి

త్యఅహమధునాతవాత్మోః రుచితయారుచితస్యభావః రుచితాభావేతత్ - త
యాసాందర్శ్యేణావజితమితవక్తవ్యానువాదః - అనవలజ్జయావనన్వ్యభ్రమర
రుతైః తన్మిషేణైశ్చభాః ఉపకణంకైరైతవచక్షుశివేత్సుత్యైత్సా || ౬౦

అపచితైతి || అళీనాంకులానిఅపచితానియవతిభిరుపాత్తానికుసుమానియా
సాంతారిక్తాభిర్యథాః - వల్లిః పుష్పలతాః విహాయకౌముదానిమాల్యానిమలం
తేధారయంతి కౌశలమాల్వమాల్నిషుమలంశల్లధారణభిరభాతోర్జినిప్రత్య
యః * ఋషేభ్యోజీవ - యవతీషుపదంఉపకణిరేనిః - తథాహిమలి నాత్మ
నాంకృష్ణదేహానాంధుష్టచిత్రానాంపరిచయః చిరకాలసాహచర్యంసప్రధానం
ప్రయోజకం - కింతుభక్తిరేవేతిభావః - అతః పరిచితలతాత్యాసానాశ్చర్యభిర్య
థాః - అత్రమలి నాత్మనామితీకృష్ణాంగత్యస్యదుష్టచిత్రైస్తేనసహభేదాభ్యవసా
యేనఅధాంతరన్యాసోఽథానాత్ శ్లేషప్రతిభాత్థాపితాతిశయోక్త్యనుప్రా
ణితేయమితిసంకరః || ౬౧

అథోత్తరసగ్గేజలక్ష్మీదావణానాయతదుపోద్ధౌతత్వేనాసాంవనవిహారో
ద్భవంశ్రమాతిరేకంసప్రభిఃకుళకేనదశయతి || శ్లథేత్యాది || శిరసిజాతానిశిరో
రుహాణి * సప్తన్యూంజనేడః * హలదంతాదిత్యాది నాటలుక్ - తేషాంపాశః
కలాపః శ్లథస్యతస్యయః పాతః తస్యభారాదివేతిహేతూత్పేతా - నపాదాదౌ
ఖల్వాదయితీవామనీయనిషేధేషివశబ్దస్యపాదాదౌప్రయోగః కవేరౌధ
త్యాత్ - నితరామతిశయేన * అప్యయమాదమప్రత్యయః - సతవద్భిః అంసభానై
రుపలక్ష్మితాభిః నితవినిభిరితిభావినాసంబధః ఎవముత్తరతాపియోజ్యం - న
తాంసత్వముత్తమస్త్రీలతాణం - పునః సమహతాంసాంప్రదీర్ఘాణాంపత్నీ
ణాంభరైశ్చేతిపూర్వవర్ణితూత్పేతా - ముకుళితనయనైః ముఖారవిందైర
త్యైత్సైక్షయోషుంసృష్టిః || ౬౨

అధికమితి || పునః పరిచితానాంప్రణయినాంపరిచుంబనైరభియోగాత్పేద
నాత్ అవగతాః కుంకుమానాంరేణవః యేషుతానిఅవగతకుంకుమరేణుభిః అతవి
వపికసంతివై ముల్యాత్ప్రకీర్ణలంత్యశీతమరీచేరుష్ణాంశోః రశ్మిజాలానియేషుతైరి

యోగాదవగత కుంకుమ రేణుభిఃకపోలైః || ౬౩ || అవసితలలిత క్రియేణ బా
 షాన్వార్య లితత రేణతనీయ సాయుగేన | సర సకి సలయానురంజితై ర్వాకరకమ
 లైఃపునరుక్తర క్తభాభిః || ౬౪ || స్మర సర సమురస్థ సైవపర్యఃవినిమయ సంక్రమి
 తాంగ రాగ రాగైః | భృశ మతిశయ భావ సంపదేవ స్తనయుగై ర్లిత రేతరం నిషణ్ణైః ||
 ౬౫ || అతనుకువ భరాన తేనభూయః శ్రమజనితానతి నాశరీర కేణ | అనుచితగతి
 సామనిస్సహత్వంకలభక రోరుభిరురుభిదధానైః || ౬౬ || అపహృతనవయావ
 దైశ్చి గాయాక్షితిగమ నేనపునర్వి తీణ రాగైః | కథమపిచరణోత్పలైశ్చలద్భిఃభృ

త్య సంపదే సంబంధాశయోక్తిః - అతఏవాధిక మరుణిమానః ఉద్వహద్భిఃకుం
 కుమా సామే ప్యాతవలంఘనాదతిలోహితై రిత్యధఃకపోలై గాంఢస్థలైః || ౬౩
 అవసితేతి || పునరవసితాః శ్రమేణసమాప్తాః లలిత క్రియాః సుకుమారచేష్టాః
 యస్య తేనలలితత రేణమృదుత రేణతనీయ సాతచుత రేణ బాషాన్వార్య గేనపున
 స్మర సైస్సంక్రైకి సలయైరనురంజితై ర్వానురంజనం ప్రాపితై రివ పునరుక్తా
 ద్విగుణార క్తభాసోయోమాంలైః పునరుక్తర క్తభాభిః * హలి సర్వేషామితియ కార
 లోపః - కరకమలైః పాణిపంకజైః | అతేతరజనక రావేక్షయాపునరుక్తర క్తత్వం
 స్వాభావిక మేవ - తత్ర కి సలయరంజన హేతుక త్వముత్పేక్ష్యతే - ఇవార్థోవాశ
 బ్జిః ఉద్వహుత్పేక్షణాయాం ప్రయుక్తః || ౬౪

స్మరతి || పునఃస్మరేణ సరసంసాను రాగం యథాతథా వత్సరురస్థలై నక
 త్రాపినిమయై నవ్యతహారేణ సంక్రమితాంగ రాగ రాగై నులైవరంజనంయ
 మస్తేః అతిశయో అతిశయితోయః ఖేదస్తస్య సంపదామహిమ్నై వత్సృత్పైతౌ
 భృశమిత రేతరం నిషణ్ణైః పరస్పరం సంక్రితైః స్తనయుగై ర్లికచద్వంద్యైః || ౬౫

అరస్యతి || పునః అతను నామహతాకువ భారేణానతేన సమ్రేణ పాగ్రే వేతిభా
 వః - భూయః పునశ్చ శ్రమజనితానతిర్యస్య తేన శరీర కేణ సుకుమార శరీరేణ - కిం
 చ అనుచితానభ్యస్తా - అభ్యస్తే ప్యుచితం న్యాయమితియాదవః - తయాగత్యా
 పాదనా రేణయస్సాదః కాశ్యం తేన యన్నిస్సహత్వ మక్షుత్వం తద్దధానైర్గం
 తుకుక్ష మైరిత్యర్థః - సహ - త ఇతి సహః - పచాద్యజం తే నోపసగ్గ సమాసేత్వ
 ప్రశ్నయః - కలభక రాః కరిహస్తా ఇవోరవోమహంతస్తే రూరుభిః సక్తిభిః * సక్తి
 బేపుమానురురిత్యమరః || ౬౬

అపహృతేతి || పునః చిరాయచిరంక్షితిగమ నేనాపహృతోనవయావకొనవలా
 తో రాగోయోమాంలైః పునస్తేనైవవతీణ రాగైః | సామార్యమత్పాదితరా
 గైః పరస్పరస్యభృశవినివేశవశాత్ స్థిరన్యాసబలాత్ ఎకంస్థిరం నివేశ్యతడవప్తం
 భనభృతరచాలనక్రమేణైత్యధః - కథమపిమహతాయత్నేన - కథమాదితధావ్యం

శనివివేకవశాన్వరస్పరస్య॥౬౭॥ ముసురితివనిభ్రమాభిషం గాదతమితగాని
తరానితంబినీభిః మృదుతరతనోలసాః ప్రకృత్యాచిరమపితాకిముతప్రయా
సభాజః॥ ౬౮॥ ప్రధమమలఘుమాక్తికాభమాసీచ్ఛ్రిమజలముజ్వలగండమండ
లెషు కరితరకుచాగ్రపాతిపశ్చాదభశతశర్కరతాంజగామతాసామ్॥ ౬౯॥
విపులకమపియావనోద్ధతానాంఘనపుశకోదయకొమలంచకాశే పరిషక్తిశుషు
పిప్రయైః ప్రకామంకుచయుగముజ్వలమేవకామినీనామ్॥ ౭౦॥ అవరతకుసుమావ

తంయత్నగౌరవబాధయోరిత్యుత్పలః-చలన్చిత్పరణోత్పలైః॥ ౬౭

ముసురితి॥ నితంబినీభిరుక్తధర్మోపలక్షితాభిః స్త్రీభిముహురిత్యేవచనవి
భ్రమాభిషం గాద్వనభ్రమాసం గాత్రదానితరామతమితాంతం తావ్యతేర్భా
వేలుక్ * నోదాత్తోవదేశస్యమాంతస్యానాచమెరితివృద్ధిప్రతిషేధః- యుక్తం
వైతదిత్యాహ-మృదుతరతనవోతికొమళాంగ్యస్తాస్త్రీయః ప్రకృత్యాలసాః అ
భచిరమపిప్రయాసభాజశ్చేతి ముతమతరామలసాస్యరిత్యర్థః అత్రాప్రకృ
తనై సగీకాలస్యకథనేనాగంతుకస్య కైముత్యన్యాయసద్ధవణానాదధావ
త్తిరలంకారః-ఎకస్యవస్తువోభావాద్యత్రివస్త్రస్యతభవేత్ । కైముత్యన్యా
యతస్సన్యాదధావత్తిరలంక్రియేతిలక్షణాత్-శ్రమశ్చాత్రసంచారీవాచ్యః-
శ్రమః ఖేదోద్వరత్యాదేః ఖేదోన్మేదమదానాదయత్తిలక్షణాత్॥ ౬౮

అథశ్రమానుభావం స్వేదంవణయతి॥ ప్రథమమితి॥ అథతాసాం స్త్రీణాం
శ్రమజలం ప్రథమముజ్వలగండమండలెషుకపోలసమూహేషుఅలఘుమాక్తికా
భంముక్తాఫలసదృశమాసీత్-పశ్చాత్కరినతరకుచాగ్రపాతిసత్-అథపతనా
నంతరం-శతశర్కరంసమాహారేద్విగురేకవచనం* ఆబంతోవేలిసపుంసః స్వం
తస్యభావస్తతాంశతశర్కరతాంశతశకలత్వంజగామ. అత్రైకస్యశ్రమజల
స్యక్రమేణానేకాశ్రయసంబంధనిబంధనాత్ పర్యాయాలంకారభేదః-క్రమే
జైకమనేకస్త్రిన్నాధారేవతతేయది-ఎకస్త్రిన్నధవానేకంపర్యాయాలంకృతి
మతేతిలక్షణాత్॥ ౬౯

శ్రమేపికుచమండలమవికృతశోభమిత్యాహ॥ విపులకమితి॥ యావనోద్ధతా
నాం కామినీనాంకుచయుగంవిపులకంపులకరహితమపిఘనపుశకొదయససాం
ద్రురొమోద్గమెనకొమలంసదితివిరోధః-విపులకంవిస్తృతంతదేవవిపులకమిత్య
విరోధః-ప్రియైః ప్రకామంపరితోమలమస్యేతిపరిమలం-తత్కృతంపరిమలితం
మలినీకృతంతధాప్యజ్వలంవిమలమేవచకాశేభితివిరోధః-పరిషుశవత్కృతంపరి
మలితమిత్యవిరోధః-మత్వంతాత్* తత్కరోతీతిచికిత్సాక్షిత్తః-శావిష్టవద్భా
వోవిన్నతోలుక్ అపిర్విరోధేరొధాలంకారసంస్పృష్టిః॥ ౭౦

చాయభేదాన్నిహితభుజాలతయైకయోవకంతమ్ | విపులతర నిరంతరావలగ్న
స్తనపిహితప్రియవత్సాలలంబే|| ౨౧|| అభిమతమభితఃకృతాంగభంగాకుచయు
గమున్నతివిత్తమున్నమయ్య | తనురభిలషితంక్షమచ్ఛలనవ్యవృణతవెల్లితబా
హువల్లరీకా|| ౨౨|| హిమలవసదృశశృమోదబిందూనవనయతాకిలనూతనోఢ
వధ్వాః| కుచకలశకిశోరకాకథంచి తరళతయాతరుణైనవస్పృశాతే|| ౨౩|| గతో
ద్రేకంజఘనపుళినేరుద్ధమధ్యప్రదేశః క్రామన్నూరుప్రమభుజలతాః పూణా

అధైకస్యాఃప్రియకంఠావలంబనశ్రమానుభావమేకేనాహ|| అవిరతేతి|| అ
విరతోయఃకుసుమానామపచాయోహస్తేనావలంబనం* హస్తాదానేచేరస్తేయ
ఇతిఘృక్ ప్రత్యయః- తేనయఃఖండఃతస్మాదుపకంతంప్రియకంఠ-విభక్త్యధైవ్య
యాభావః- నిహితేభుజాలతేయయాతయావిపులతరౌనిరంతరమవలగ్నౌసం
స్పృష్టేచయాస్తనౌతాభ్యాంపిహితంఛాదితంప్రియస్యవత్సోయయాతయా
ఎకయాస్త్రియాలలంబేలంబితంభావేలిట్|| ౨౧

అథాపరస్యాఃఅంగభంగాభ్యమనుభావాంతరమాహ|| అభిమతమితి|| తనుః
కాచిత్తస్య*వోతోగుణవచనాదితివికల్పాదనీకారః- అభిమతమభితఃప్రియమభీ
త్యథః- ఉన్నతివిత్తమాన్నత్యేనప్రతీతంప్రసిద్ధం- విదలౌభాద్ధాత్ * విత్తో
భాగప్రత్యయయోరితి ప్రత్యయాద్దైనిస్తానత్వాభావనిపాతః- కుచయుగమున్న
మయ్యఉత్తంగీకృత్యకృతోంగభంగోగాత్రవిజృంభణంయయాసాతదావెల్లితే
మిథావేష్టితేబాహువల్లర్యౌభుజలతేయయాసా*నద్యృతశ్చేతికప్- వేల్లితబా
హువల్లరీకా- క్షమచ్ఛలనశ్రమావనోదనచేష్టావ్యాజేనేత్యర్థః- అభిలషితంఆ
లింగనాద్యభిలాషంవ్యవృణతవివృణతవతీ- వృణోదేలుజ్- వివృతవతీత్యర్థః.
ప్రాధేయముత్సుకాచ|| ౨౨

అథకస్యాశ్చిస్తుగ్ధాయాఃప్రియచాపలోక్తిద్వారాస్సేదోద్ధమంప్రకటయ
తి|| హిమేతి|| హిమలవసదృశఃహిమకణనిభాశ్రమేణోదబిందూశ్చేద్దబిం
దూనిత్యర్థః* ముఢాదనేత్యాదినాడుదకశబ్దస్యోదాదేశః- అవనయతాకిలప్రమా
జ- తేవనతుతత్రతాత్పర్యమితిభావః తరుణైనయానానూతనోఢవధ్వాఃకుచాక
లశావివతౌచకిశోరకాచివఉల్లసనసామ్యాదశ్వశాబావివలశ్వశాబఃకిశోరకఃతౌ
కుచకలశకిశోరకాడభయత్రాప్యృపమితసమాసఃకథంచిక్షే- శేనసప్రతిషేధ
మేవేత్యర్థః- తరళతయాచవలతయాఉత్సుకతయేత్యర్థః- వస్పృశాతేస్పృష్టా
స్పృశేకమణిలిట్- ముగ్ధయమ్|| ౨౩

అథసర్వాసామేవస్సేదోద్రేకంవణయతి|| గత్వేతి|| యువతయఎవసరితః
తాసాంస్సేదవనాపూరఃప్రవాహఃజఘనమేవపుళినంతత్రోద్రేకంగత్వారుద్ధః

నాభీప్రదాంతః | ఉల్లంఘ్యాయైచ్చిమచతలభవంస్తావయన్క్రిమకూపాన్
 స్వేదాపూరోయువతిసరితాంప్రావగండ్ఘ్రలాన్ || ౨౪ || ప్రియకరపరిమాణా
 దంగనానాయదాభూత్పునరధికతరైవస్వేదతోయోదయశ్రీః | అథవపురభిషే
 క్తుం తాస్తదాంభోభిరీషుర్వనవిహరణభేదమ్నానవమ్నానశోభాః || ౨౫ || ❀
 ఇతిశ్రీమాఘకృత శిశుపాలవధేమహాకావ్యేవనవిహరోనామ

సప్తమస్కంధః.

ఆవృతోమధ్యప్రదేశోవలగ్నభాగః ప్రవాహచేశశ్చయేనసః ఊరవపవప్రమాః
 భుజావవలతాశ్చతాః ఊరుప్రవభుజలతాః క్రామన్నక్రామకపూణాం
 పూరితంనాభీనామేవప్రదానామంతరభ్యంతరం - అంతోమధ్యోవాయేనసః
 పూణానాభిప్రదాంతః రేఫాంతమకారాంతంవా - పూణేతిపూరేణ్యంతా
 త్క్రామణిక్తః ❀ వాదాంతేత్యాదినాఇట్ ప్రతీషేధనిపాతఃఉచ్చైర్నున్నతౌకు
 చావేవతలౌతయోభువంప్రదేశంఉల్లంఘ్యరోమకూపాన్ రోమరంధ్రాణి
 తాన్యేవకూపాన్స్తావయన్పూరయన్గండ్ఘ్రలానికపోలభాగానున్నతభూభా
 గాంశ్చప్రాప - అత్రయువతిషుసరిత్వస్యతదవయవేషులవయవానాంవరూ
 పణాత్సమస్తవస్తువిషయసావయవరూపకంశ్లేషానుప్రాణితం - మందాక్రాం
 తావృత్తం - మందాక్రాంతాజలధివడ్డగైర్ఘ్ననతౌతాగురూచేదిలిలక్షణాత్ || ౨౪

ఎవమధ్యశ్రమానుభావంస్వేదోద్రేకంవణయిత్వాతత్ఫలభూతాంజలవి
 హరణేచ్ఛామాసాందగ్ధయతి || ప్రియేతి || యదాలంగనానాంప్రియకరపరిమా
 గాత్ప్రియకరస్పృశాత్మృజేర్ముఖప్రత్యయః - స్వేదతోయోదయశ్రీః
 స్వేదోద్గమసంపత్సనభూయోప్యధికతరైవాసీత్ అభూత్ తదాలమ్నానశో
 భాఃఅక్షీణకాంతయః వపుషిన్లు సేవీతిభావః - అంగనాః వనవిహరణభేదేనమ్నా
 నం - మ్నానయతేకతరీక్తః ❀ సంయోగాదేరాతోధాతోర్యణ్యతఇతినిష్ఠానత్వం
 వపుఃఅంగంఅథకాత్సేష్యన ❀ మంగళానంతరారంభప్రశ్నకాత్సేష్యవ్య
 థౌలధత్వమరః - అంభోభిరభిషేక్తుంఈషుఃఇచ్ఛంతిస్త - ఇషేలిట్ - అత్రపూ
 ర్వవాక్యాథఃస్యఉత్తరవాక్యాథః సమథఃసహేతుకత్వేనొపనిబంధనా
 ద్వాక్యాథఃసహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః - మాలినీవృత్తం - లక్షణంయౌక్తం ||

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావాయపారిణశ్రీమహాకావ్యాయ
 రోలపలమల్లినాధనూరివిరచితేమాఘవాక్యాఖ్యానేన
 ర్వంకషాఖ్యానే సప్తమస్కంధః.

మాఘకావ్యే సవ్యాఖ్యానే - అష్టమసర్గ ప్రారంభః.

ఆయాసాదలఘుతరస్తవై స్సనద్భిస్తాంతానామవికచలాచనారవిందైః | అ
భ్యంభః కథమపియోషితాంసమూహౌ స్తైరుర్వినిమితచలత్పదంప్రచేలే || ౧ ||
యాంతీనాం సమమసిత భ్రువాన్నతత్వాదంసానామ్మహతినితాంతమంతరేపి |
సంసక్తైర్విపులతయామిధోనితంబై స్సంబాధంబృహదపితద్భభూవవత్త్వ || ౨ ||
నీరంద్రుమశిశిరాంభవం ప్రజంతీస్సాశంకంముహురివకాతుకాత్కరైస్తాః |

అథవపురభిషేక్తుంతాస్తదాంభోభిరీమరిత్యుక్తంతదేవవణయితమార
భతే || ఆయాసాదితి || అలఘుతరస్తవైః పృథుతరమస్తైరితిమాంద్యహేతుక్తిః
స్తనద్భిః భూషాభిః శ్రమనిశ్వాసైర్వాశబ్దాయమానైః స్తనశబ్దఇతిధాతోర్గట
శ్చత్రాదేశః | అవికచలాచనారవిందైః శ్రమనిమిలితాక్షిపద్యైః ఆయాసాద్వ
నవిహారిభేదాత్ తాంతానాం క్లాంతానాం యోషితాం (స్త్రీ)ణాం తైస్సమూ
హైః కత్వభిరుర్వాన్యంనిమిత్తానినిష్ఠిప్తాని - మమిభా ప్రయేవణితిధాతోః కర్త
ణీక్తః తద్దైవచలంతి పదానియన్వీక మణితద్యధాఉత్ప్రేషణాశక్త్యాభిబలా
దాకృష్యమాణచరణమిత్యర్థః - అభ్యంభోంభః ప్రతికథమపిప్రచేలేచలితం -
భావేలిక్ సస్వభావోక్తిరలంకారః * సస్వభావోక్తిరసాయత్రయధావద్వప్రవ
ణానమితిలక్షణాత్ - అస్మిన్సగే ప్రహషిణీవృత్తం - మ్నాజౌగ్రస్త్రిదశ
యతిః ప్రహషణీయమితిలక్షణాత్ ||

యాంతీనామితి || సమంపస్త్రీణోయాంతీనాం * ఆచ్ఛీనద్యోనుమితివైకల్పి
కౌనుమాదమః - అసితభ్రువాం (స్త్రీ)ణామంసానాన్నతత్వాన్నప్రత్యాధే
తోమహాత్యంతరే అవకాశే సత్యపివిపులతయా హేతునామిభః సంసక్తైర్నో
న్యశ్చైష్టైర్నితంబై బృహద్విస్తృతమపితద్వత్త్వంసంబాధ్యతఇతిసంబాధంసంక
టం - సంకటన్నాతుసంబాధ్యత్యమరః * ఘృణంతోపివిశేష్యలింగత్వసంబంధ
మనువతఃతఇతిభావ్యకారప్రయోగాదివ్యతేబభూవనతాంసత్వనితంబవైపు
ల్యోక్త్యాసౌందర్యాతిశయఉక్తః అసంబాధేపిసంబాధోక్తైరితయోక్తిః || ౨

నీరంద్రైః || నీరంద్రైః సాంద్రైర్ముమైః శిశిరాంభవం ప్రజంతీగచ్ఛంతీః
తాస్త్రీరతుహినరశ్చిరుష్టాంశుః క్షణమనిలనాకులీకృతానాం చలితానాం శౌఖా
నామంతరాఽనీరంద్రత్యేపిముహురనిలచలనజనితైరవకాశైర్ముహుఃకాతు
కాదౌత్సుక్యాదివసాశంకంవరదారత్వాత్సభయమిత్యర్థః కలైః వస్తుశాస్త్రప్ర

పస్పర్శక్షణమనిలాచలీకృతా నాంకాఖానామశుహినరశ్చిరంతరాత్రైః॥౩॥ ఏక
 స్యాప్రపనకరైఃకరాళితాయా బిభ్రాణస్సపవిత్రోష్ణవారణత్వమ్ । సేవా
 యైవదనసరోజనిజితశ్రీరాగత్యప్రియమివచంద్రమాశ్చకార॥౪॥ స్వంతరాగా
 దుపరివిశస్వతోత్తరీయా - కాంతేనప్రతివవారితాతపాయాః సచ్చత్రాదపర
 విలాసినిసమూహాచ్ఛాయాసీదధికతరాతపాపరస్యాః॥౫॥ సంస్పృశేప్రభవసు
 ఖాపనీయమానేసర్వాంగేకరతలలగ్నవల్లభాయాః । కాశేయంవ్రజదపిగాఢ

వాఅనావరణహేతుకస్యతపనకరస్పర్శస్యబౌత్సుక్య హేతుకత్వోత్పేక్షణా
 ద్గుణహేతుత్వేత్తా॥ ౩

అథకస్యాశ్చిద్భృతంశ్వేతాతపత్రచంద్రత్వేనఉత్పేక్షితే ॥ ఏకస్యాత్మి॥
 వదనసరోజేనస్త్రీముఖపంకిజేననిజితశ్రీఃచంద్రమాఃఎతేనవదనసరోజస్యచం
 ద్రవిజయాత్సరోజాంతరవైలక్షణ్యంచంద్రస్యాతకప్తత్వంచోక్తంఅతఎవసేవా
 యైతత్సేవాభామాగత్యుపపనకరైఃకరాళితాయాః పీడితాయాభివ్యధః * క
 రాళోభీషణైస్సవదితివత్సః - ఎతేనసేవావకాశోదశితఃఏకస్యాఃకస్యాశ్చిదః
 గనాయాః సపదితపక్షణఎవసితోష్ణవారణత్వం స్వయమేవశ్వేతాతపత్ర
 త్వంబిభ్రాణస్సప్రియంచకారేవేతిక్రియాస్వరూపోత్పేత్తా - పరాజితఃక
 యావిత్సేవయాజేతుశ్చిత్త సంతోషం ఉపాజయతితిభావః॥ ౪

స్వమిత ॥ రాగాత్ప్రేమాతిశయాత్ హేతురుపరిప్రియాయాః మూర్ధప్ర
 జేశేస్వంస్వకీయంఉత్తరీయంచంవ్యానవటం వితస్సతావిస్తారయతా కాంతేన
 ప్రియేణప్రతివదంపదేపదేవారితఃఆతపోయస్మాస్సతస్యాః అపరస్యాఃకస్యాశ్చి
 దంగనాయాఃసచ్చత్రావృత్తయక్తాత్థృతాతపత్రాదిత్యధః - అపరస్మా
 త్ విలాసినిసమూహాత్ స్త్రీసంహృత్యకాశాత్ * పంచమివిభక్తభివంచమి
 అధికతరాతలత్యధికాచ్ఛాయాలనాతపః కాంతిశ్చతదాతత్సమయేఆసీత్ ఛత్ర
 ఛాయాతోపికాంతస్వహస్తధృతోత్తరీయాఛాయైవానన్యసాధారణ్యాత్ జ్యా
 యసీముఖకాంతి రపితస్యావితభూయసీతిభావః - ఛాయాత్వనాతపేకాంతావి
 త్యమరః - ఎతేనసచ్చత్రావృత్తస్యాధికాచ్ఛాయేతి విరోధాపినిరస్తభివిరో
 ధాభాసోలంకారః॥ ౫

సంస్పృశేతి॥ కరతలేనపాణితలేనలగ్నోవల్లభోయస్యాప్రస్యాఃస్వహస్తై
 నతద్ధస్తంగృహీత్వాగచ్ఛంత్యాత్మత్యధః అతఎవనీరజాత్యైఃఉత్పలాత్యైఃస
 ర్వాంగేసర్వావయవేసంస్పృశేప్రభవేనప్రియాంగసంగసంభవేనసుఖేనో
 పనీయమానేహోషంగమితేనతితఎవగాఢతాం దృఢత్వంవ్రజదపివిగళిత నీవిహ
 ఖపారవశ్యాద్విగ్లిష్టగ్రంధికాశేయంచుచూలం అజస్రంసంతతం సస్రంసేస్ర

తామజప్రంసప్రంసేవిగలితినీనీరజాత్యైః॥౬॥ గచ్ఛంతీరల సమవేత్త్యవిస్త్ర
యిన్యస్తాస్తనీర్నవికధిరేగతానిహంస్యః । బుధ్వావాజితమపరేణకావ మూవి
ష్ణుర్వీతస్వగుణమపత్రపక ఎవ ॥ ౭ ॥ శ్రీమద్భిజితపులి నానిమాధవీనామా
రోహోనిబిడబృహన్నితంబింబైః । పాషాణస్థలనవిలోలమాశునూనంవైల
త్యోద్యయరవరోధనానిసింధోః॥౮॥ ముక్తాభిస్సలిలరయాస్తశుక్తిపేషీముక్తాభిః
కృతరుచినైకతంసదీనామ్ । స్త్రీలోకఃపరికలయాంచకారతుల్యంపర్యంతైర్విగ
ళితహారచారుభిస్సైస్త్వి॥౯॥ ఆమ్రాయశ్రవజమనింద్యగంధబంధునిశ్వాసశ్వ

స్తంబహాచహృష్టాహృషితరోమాచ॥ ౬

గచ్ఛంతీరితి ॥ హంసోహంసాంగనాఃఅలసంమండంగచ్ఛంతీః ప్రయాతా
స్తాస్తనీః స్త్రీరవేత్త్యవిస్త్రయిన్యః గతిసాప్తవాద్విస్త్రయవత్యః గతాని స్వకీయ
లీలాగమనానినవికధిరేనవత్రుఃలజ్జయేతిభావః తథాహిలపరేణాస్యేనజితం స్వ
గుణంబుధ్వావాజ్ఞాత్వావీత్యధః - క ఎవకోవాఅపత్రస్థకావమత్యధఃఆ
విష్ణుర్వీతప్రకాశయేత్ నకశ్చిదిత్యధః * ఇదుపదస్య చాప్రత్యయస్యేతివి
సజః నీయన్యపత్వంత్రతరశ్చంవివేకిత్వాతశయోక్త్యాగతికరణనిషేధః త
త్సమర్థనాథోయరుధాంతరన్యాసః॥ ౭

శ్రీమద్భిరితి ॥ శ్రీమద్భిః శోభావద్భిఃనిబిడాః బృహంతోతివిపులాశ్చ నితం
బింబాఃకటిపశ్చద్భాగాయేహంబైఃమాధవస్యేమాః మాధవ్యస్తాసాంమాధ
వీనాంహరివధూనాంఅరుహ్యంత ఇత్యారోహైఃకటిపురోభాగై జితపులి నాని
జితసైకతానిసింధోరవరోధనాని సముద్రమహిష్యోనద్యత్సర్థః వైలత్యోన్మ
రాజయకృతమనస్సంకూచాద్ధైతోపాషాణేషుస్థలననాభిమాతేనవిలోలం య
ధాతధాఅశుయయుఃనూనంసదీనాంస్వాభావికాఃపాషాణస్థలితాశుగతైః వై
లక్షణ్యహేతుత్వోత్ప్రేక్షణాన్యణహేతూత్ప్రేక్షా ॥ ౮

ముక్తాభిరితి॥ స్త్రీలోకఃస్త్రీజనకతాఃసలిలరయేణాస్తానున్నాశుక్తయో
ముక్తాస్సోటాఃతా ఎవ పేశ్యఃకూశాఃపుటాశ్చితియావత్ ముక్తాస్ఫటస్త్రీయాం
శుక్తిః పేషీకొశోద్వీహీనేడమతిచామరః - తాభిర్ముక్తాభిర్నృప్తాభిఃముక్తాభి
మాక్షిక్తైఃఅథమాక్షికంముక్తైత్యమరః-కృతరుచికృతశోభంసదీనాంసైకతం
పులిసం-తోయోద్ధృతంతత్పులిసంసైకతంసైకతామయమిత్యమరః* సైకతాశరగ్ర
రాభ్యాంచేతిఅన్ ప్రత్యయః - విగళితైర్విశీజైః హరైఃచారుభిఃమమోజ్జైః
స్వైఃస్వకీయైఃపర్యంతైశ్శయనైః-శయనంమంచపర్యంకిపల్యంకాఃఖట్వయాస
మాశ్చిత్యమరః-తుల్యంసదృశంపరికలయాంచకారమేనేడపమేయమర్థపూర్ణా ॥

ఆమ్రాయేతి॥భృంగైర్భ్రమరైఃకర్తృభిః శ్రమజమద్వశ్రమోక్షం అనిం

సేనమసక్తమంగనానామ్ | ఆరణ్యాన్యుహనసశుషిరేనభృంగైరౌచిత్యంగణాః
 తికోవిశేషకామః || ౧౦ || ఆయాంత్యాంజయవతోవనాత్పశంకబహుశామ
 పరశిఖండినీంభరేః | ఆలోక్యవ్యవదధతంపురోమహారంకామిన్యశ్శ్రీధురనా
 జవంప్రియేషు || ౧౧ || ఆలాపైస్తులితరవాణీనాధవీనాంమాధుర్యాదమలపత
 త్రిణాంకులాని | అంతదాముపయయరుత్పలావళీషుప్రాదుష్ట్యాత్కృతజితః
 పురఃపరే || ౧౨ || ముగ్ధయాఃస్మరలలితేషుచక్రివాక్యానిశృంకందయితతమేన

ద్యగంధస్యజ్ఞాన్యుగంధస్యబంధుంసహచరంతద్వంతమిత్యర్థః-అంగనానాం (స్త్రీ)
 ణాంనిశ్శాసనశ్చసననిశ్శాసనమారుతంఅసక్తమప్రతిబంధం ఆప్రాయలరణ్య
 భవాఃఆరణ్యాః* అరణ్యాణ్ణోవక్తవ్యఇతిప్రత్యయః - తతష్టాప్-సుశునసఃపు
 ష్పాణీనెషిరేనేష్టాఃఇషుఇచ్చాయాంకమఃజీలిట్-అనుచిత్తోయమకాండేపరిచి
 తపరిత్యాగఇత్యత్రాహవిశేషంకామయతఇతివిశేషకామః* శీలికామిభిత్వా
 చరిభ్యోణిఇత్యత్యయః-కఃప్రాణీడేచితస్యభావఃఔచిత్యంచరపరిచితాద్య
 చితత్వంగణయతిచారయతి-నకౌపీత్యర్థః అధాంతరన్యాసోలంకారః || ౧౦ ||
 ఆయాంత్యామితి || నిజయవతోస్త్వకాంతాయాంవనాదాయాంత్యామాగతా
 యాంసత్యాంసశంకంసభయం అపరశిఖండినీంజారిణీం మయూరీంబద్ధాణాం
 పింఛానాంభరేణభారేణ వ్యవదధతంభాదయంతం మయూరం పురఆలోక్యదృ
 ష్ట్వాకామిన్యోరమణ్యఃప్రియేషురమణేషుఅనాజవంకౌటిల్యంత్రదధుఃవిశ్వస్త
 వత్యఃకుటిలాఃపురుషాఇతినిశ్చిక్కురిత్యర్థః-దిధాతెలుఃజ్జ* గాతిస్థేత్యాది నా
 నిచోలుక్* ఆతఇతియైజసాదేశః* శ్రదంతరోరుపసగవద్వృత్తిర్వక్తవ్యేతి
 శ్రచ్ఛబ్దస్యవాతోఃప్రాక్ప్రయోగః ||

ఆలాపైరితి || మాధవీనాంహరివధూనాంఆలాపైఃకర్తృభిః మాధుర్యాత్
 శ్రవణానందకరత్వాద్దేతోఃశులితరవాణీతిరస్కృతరుతాని అమలపతత్రిణాం
 హంసానాంకులానిసమూహఃఉత్పలావళీషునీలోత్పలపక్షిషు అంతర్ధామం
 తథానం*అ తశ్చబ్దస్యాఙ్గీణత్వవిధిసమాసేమాపసగఃసంజ్ఞావక్తవ్యేతిఅం
 తశ్చబ్దస్యోపసగఃత్వాత్* ఆతశ్చోపసగఃఇత్యప్రసంగయః - ఉపయయఃయు
 క్తంఘైతదిత్యాహ- తథాహివరేణజితఃకృతసకోవాఇవశబ్దోవాక్యాలంకారేపు
 రోజేతురగ్రప్రాదుష్ట్యాత్ప్రాదుర్భవేత్* ఉపసగఃప్రాదుర్భావముస్తి
 ర్యచ్చరఇతివత్వం-అధాంతరన్యాసోలంకారః ||

ముగ్ధయాఇతి || దయితతమేనప్రియతమేననిశృంకంశంకారహితంయథా
 తథాచుంబితాయాఃదష్టాయాః తథాపిస్మరలలితేషు చుంబనాద్యనంతరకృత్యై
 షుసీతైరాదిషుకామచేష్టితేషుముగ్ధాయాఃమూఢాయాశ్చక్రివాక్యాఃసము

చుచితాయాః | ప్రాణేశానభివిధధుర్విధాతహస్తా స్త్రీతాగ్రంసముచితము
 త్వరంతరుణ్యః || ౧౩ || ఉత్తమస్థుతితసరోరుహామ్యముచైస్సస్నేహంవిహగ
 రుతైరిచాలపంతీ | నారీణామధసరసీనఘనహాసాప్రీత్యైవవ్యతనుతపాద్యమూ
 మిహహస్తైః || ౧౪ || నిత్యాయానిజవనతేర్నిరాసిరేయద్రాగేణశ్రియమరవింద
 తఃకరాగ్రైఃవ్యక్తత్వంనియతమనెననిన్దురస్యాసావత్సర్యంతితిసుతవిద్విదో
 మహిష్యః || ౧౫ || అస్కందస్కంధమపియోషితోనయావద్భిన్నుత్త్యఃప్రియకరధా

చితంయోగ్యంసీతాగ్రంసీతారూపంఉత్తరముత్తరకృత్యంతరుణ్యః అబలాః
 స్వయంప్రాణేశాప్రియతమానభిభిముఖ్యేనవిధాతహస్తాః సతీతకరా
 స్సత్సోమధుః తాదాత్మ్యభావనయాస్వయంధస్తాభిసీతాగ్రం చ సురితిభా
 వఃసీతాగ్రంసంబంధేనబంధోక్త్యాతాసామద్రీపకమాసీదిత్యర్థః || ౧౩

ఉత్తమస్థుతితసరోరుహం వికచారవిందమేవా
 మ్యం అమృతవ్యంయస్త్రితతధానస్నేహంస్నేహేనసహితముచైస్సవి
 హంగరుతైః భగవిరావైరాలపంతీ స్వాగతాదివచనం వ్యాహరంతీనస్థితే త్య
 త్వైవా-ఘనపవహాసస్తేనసహితాసఘనహాసాస్థితసూర్యాభిభాషిత్యర్థః
 సరసపుష్కరిణీప్రీత్యానారీణాంకాంతానా మూమిభిరేవహస్తైఃపాద్యంపా
 దోదకం- ఉత్తుత్రిష్వమ్యమహ్నాధైపాద్యంపాదాయవారిణీత్యమరః* పాదా
 భూభావ్యంచేతియత్ప్రీత్యయః - వ్యతనుతేవఅకరోదివేతిహాపకానుప్రాణితే
 త్యత్వైవా-సాపేక్షత్వాత్ ద్వయోస్సంకరః || ౧౪

నిత్యాయాభితి || ఊతిమతవిద్విదోనరకద్వియోహరేమహిష్యః అవరోధనా
 నికరాగ్రైఃపాణిపల్లవైఃకరణైఃరాగేణరక్తవర్ణేనచమాత్సర్యేణ - రాగోనురా
 గేమాత్సర్యేరక్తవర్ణాభితివిశ్విః - శ్రియంశోభాంరమాంచనిత్యాయాః సదా
 తన్యానిజవసతేస్వావాపాదరవిందతోరవిందాన్నిరాసిరే నిష్కాసయాంచ
 త్రుఃతరశ్చక్రశ్చేతియత్ * ఉపసర్గాదస్యత్యూహార్యావచనమితివిక
 ల్పానాత్మ సేవదం - అనేననిరాసేనఅస్యాఃశ్రియః నియతంసావత్సర్యంసవత్స
 త్వం* బ్రహ్మణాదిత్వాత్వ్యర్థ-వ్యక్తత్వంనిన్దుఃస్పష్టీచక్రరిత్యర్థః - అశ్ర
 శ్రిశ్చైవమాతోభయోరభేదాధ్యవసాయేనశ్రీనిరాసస్య సావత్సర్యవ్యక్తీకర
 ణార్థతతోష్ఠేక్షణాన్లెచ్చనప్రతిభోగ్లాపితాతి శయోక్త్యనుప్రాణితేయం
 ఫలాత్ప్రేక్షేతసంకరః || ౧౫

అస్కందస్థితి || భీనుత్త్యఃప్రవేశభీరవోయోషితఃప్రియకరైఃపల్లభహస్తై
 ధాకర్యమాణహస్తాఃప్రియకరావలంబాస్సత్త్యః-యావత్కంధమపినాస్కందక
 నప్రావిశకతావత్సంక్రాంతప్రతిమతయాప్రతిఫలత్ప్రతిబింబతయాతదంబు

ర్యోమాణహస్తాః ఔత్సక్యాద్వైరితమమూప్రవంబుతానశ్చక్రాంతప్రతిహత
యాదధావివాంతః॥ ౧౬ ॥ తాఃపూర్వంసచకితమాగమయ్యగాధంకృత్వాధో
మృదుపదమంతరావేశంత్యః కామిన్యోమనశ్చవకామినస్సరాగైరంగైస్తగ్ధలను
సురంజయాఃబభూవుః॥ ౧౭ ॥ సంయోభంపయసిముహుఃకహేభకుంభశ్రీభా
జాకుపయగఃఛేననీయమానైః విశ్లేషంయగమగనుద్రధాంగసామోర్మ్యస్య
త్తైఃకశ్చవసుభావహఃపరేషామ్॥ ౧౮ ॥ ఆసీనాతటభువిసస్మితేనభ్రత్రాణంభో
హారవతరితుంసరస్వనిచ్చుః॥ ధూన్వానాకరయగమీక్షితుంవిలాసానీతాళు

సరోజలంకృతౌత్సక్యాదౌత్సాహ్యైర్వైరితమాశులమూఃయవతరంతర్ద
ధావపంతఃప్రావేశయదివేత్యర్థః ప్రతివిలబసంక్రమణాదంతధానోత్పే
క్షణాత్క్రియానిమిత్తక్రియాస్వరూపాత్పేక్షా॥ ౧౬

తాత్పరి ॥ తాః కామిన్యః కామినః కాముకస్య సనశ్చవతజ్జలంపూర్వంప్రథమం
సచకితంసభయంయధాతదాగాధముత్తానంఆగమయ్యఆగమనైన్జ్ఞాత్వాపురః
ప్రవిష్టపురుషముఖేనగాధమేతావన్నాత్రమితవరామృత్యేత్యర్థః - అన్యత్రదూత
ముఖేనజ్ఞాత్యేత్యర్థః అధోఅనంతరంమృదుమందంయధాతదాపదంపాదన్యాసం
కృత్వాఅన్యత్రశనైర్భాషణాదికంకృత్యేత్యర్థః - అంతఃఅభ్యంతరమావిశంశ్యః
సప్రవిష్టాస్సత్యః అన్యత్రరహస్యకమణీప్రవృత్తాశ్చత్యర్థః - సరాగైఃసాంగరా
గైఃసానురాగైశ్చలంగైర్గాత్రైగ్రనురంజయాఃబభూవుఃతద్వణాక్రాంతం
చక్రః - అన్యత్రత్వనురక్తంచక్రైరిత్యర్థః - శ్లేషసంకీర్ణేయముపమా॥ ౧౭

సంయోభమితి ॥ మహేభకుంభశ్రీభాజామహాగజకుంభశ్రీభాజాపీఠరణే
త్యర్థః - అతవసంభవద్వస్తుసంబంధోనిదశనాలంకారః - కుచయుగఛేనస్తన
యుగైస్తగ్ధలలితేనేతిభావః - పయసిసరోజలముహుఃసంయోభంఆవిలత్వంనీయ
మానైప్రాప్యమాణేసతరధాంగనామోర్మ్యగంచక్రవాకయుగళంవిశ్లేషంవి
యోగంఆగమత్ప్రేషవియోగాసహమపీతిభావః - తదాహి ఉన్నతోపృత్యే
తివాడద్వృత్తః ఉన్నతంపృత్యంతంవల్లనంయస్యేతివాడద్వృత్తః - అన్యత్రఉన్నతంపృ
త్తఃదుమాగంపఠితీయావత్ - కశ్చవకౌవాపరేషాంశ్చతరేషాంసుఖావహః
సుఖకరఃనకౌపీత్యర్థః - పచాద్యచ్ - అయంచశ్లేషమూలాతిశయోస్తుపజీవి
తోధాంతరన్యాసః॥ ౧౮

ఆసీనేతి ॥ శీతంససహతశ్చితీతాళుఃశీతభీరుః శీతోష్ణాభ్యాంతన్నసహతశ్చ
త్యాళుజ్వత్వశ్చత్యాళుచ్ఛ్రీత్యయః - అతవససరసిసరోజలవతరితుంప్రవేష్టుమ
నిచ్చుఃఅనభిలాషుకాలతవతటభువిసరఃకాలెఆసీనాడవవిష్టాఆసైఃకతరేశా
నచ్ఛీతాదానశ్చితీకారః - రంభేకదలీస్తంభావివడాయుస్యాస్సారంభోదూఃప్రే

స్ఫులింగతేనసిచ్యతే॥౧౯॥ నేచ్ఛంతీసమమునాసరోవగాఢురోధస్త్రః ప్రతిజలమీరితాసఙ్గిభిః । ఆశ్లిక్షున్నయచకితేక్షణంనవోధావోధారవిపదినదూషితాతిభూమిః॥౨౦॥ తిష్ఠంతంపయసీపుమాసమసమాత్రేతద్దమ్నతదవయతీలాత్మనోషి । అభ్యేతుంసుతనురభీరియేషమాగ్ధ్యాదాన్లైషిస్తుతమమునానిమజ్జతీతి॥౨౧॥ ఆనాభేస్సరసినతభ్రువావగాఢేచాపల్యాదధవయసస్తరంగహస్తైః ।

*ఉరూత్తరపదాదౌపమ్యత్వత్వాజ్ ప్రత్యయః-సలింగతేనస్వయమంభఃప్రవిశ్యసలిమధ్యస్థితేనసస్తితేనభత్రావిలాసానీక్షితుంకరయంగంధూన్వానాకంపయంతీథునోతేకతఃరిశానచ-సిచ్యతేస్త్వసిక్తా॥ ౧౯

నెతి ॥ అమునాసమమునెనభత్రాసహసరోజలాశయమవగాఢుంజవగాహితుం*స్వరతిసూతిసూయోధూభూదితోవేతివికల్పాన్నైడాగమః- నేచ్ఛంతీలజ్జయాప్రియాఅనిచ్ఛంతీనశ్చర్థస్యనశ్చస్య*సుపుపేతిసమాసః- అసమాసోవాఅధసఙ్గిభిఃప్రతిజలంజలంప్రతిరోధస్త్రస్తటాత్*పంచమ్యాస్తసిః-ఈరితామన్నానవోధాముగ్ధవధూఃఅతవభయేనచకితేక్షణంపరిభ్రాంతదృష్టిర్యథాతథావోధారంభతాఃరంజిక్షుదాలింగితవతి. శ్లిషఆలింగనశ్చతిథాతోలుజిహ్వేః క్సప్రత్యయః-నవభాష్ట్యోదోషాపత్తిరిత్యాహ-విపదితపతా-రెఅతిక్రాంతాభూమిరతిభూమిః అమర్యాదాననూషితా-ఆపతా-లేనాస్తిమర్యాదేతిన్యాయాదితిభావః-అథ్థాంతరన్యాసోలంకారః॥ ౨౦

తిష్ఠంతమితి॥ సుతనుఃశుభాంగీలంసాప్రమాణమస్యేత్యంసమాత్రేలంసప్రమాణే*ప్రమాణేద్వయసచదమ్నాజ్మాత్రచఇతిమాత్రచప్రత్యయః- పయస్యంభసితిష్ఠంతంస్థితంపుమాంసంవల్లభంతత్వయః ఆత్మనోపిస్వస్యాఅపి-సోంసఃప్రమాణమస్యతద్దమ్నంతత్ప్రమాణంప్రమాణాథే-దమ్నచప్రత్యయఃఅవయతీజానతీలతధాసంభావయంతీత్యథః*వాతాసంభావ్యయోఃకిలేత్యమరఃఅవపూర్వాదిణఃకతఃరి*ఇణోయణితియణాదేశః*ఉరితశ్చేతిజీవీకలశబ్దస్యాభీకాధఃత్వేషాగ్ధ్యవిరోధఃఅతవషమాగ్ధ్యాదవివేకాదభీర్నీకాసతీఅభ్యేతుంవల్లభమభిగంతుంమియేషఇచ్ఛతిస్త-అమునానాయకేనప్రమంనిమజ్జతీత్వక్త్యాప్రతంసత్వరంజిక్షేషిఆశ్లిష్టా॥ ౨౧

ఆనాభేరితి ॥ నతభ్రువాస్త్రియాసరస్యానాభేర్నాభివర్యంతం*ఆగ్ధ్యర్యాదాభివిధ్యోరితివికల్పాదసమాసఃఅవగాఢేనతిప్రవిష్టైసతిగ్రాహిఃకమణిక్తఃఅథవయసశ్చాపల్యాల్లోల్యాత్ప్రాహ్మణాదిషుపాతాత్వ్యజ్ఞప్రత్యయఃతరంగైరేవహస్తైఃకరైరుచ్చాయీఉన్నతిమత్స్తనయంగంకుచద్వయమధ్వరోహిఅధోరూఢంభిక్షుపాదప్రసరణన్యాయేనేతిభావఃరోహతేఃకమణిలు

ఉచ్చాస్త్రియస్తనయుగసద్భరోహిలబ్ధ స్పృశానాంభవతి కుతోధవావ్యవస్థా ||
 ౨౨ || కాంతానాంకువలయుమవ్యపాస్త మన్త్రోశ్శ్చ భాభినముఖరుచాహమేక
 మేవ | సంహమాదలిషిరుతైరతవగాయన్లోలోమాపయసిమహేమాత్మలంసన
 తః || ౨౩ || త్రస్యంతీదలశఫరీః ఘట్టితోయార్వా మోహరతితయమాపవిభ్రమస్య
 త్సుభ్యంతీప్రసభమహేమావి నాపి హేతోర్ద్రిలాభిఃకిముసతికారణైతరుణ్యః || ౨౪ ||

జీ అధవాతథాహిత్యథః - లబ్ధస్పృశానాం అంతలబ్ధప్రవేశానామిత్యర్థః -
 కుతఃకుత్ర - సార్వవిభక్తికస్తసి - వ్యవస్థామర్వాచాభవతినకుత్రాపీత్యథః -
 ప్రాయేణసర్వేష్యసంభవబ్రహ్మచారిణ ఏవేతిభావః - అత్రచాపల్యాదితిద్వ
 యోరపల్యాద్యయోరభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యాతరంగహసైరితిరూ
 పకేణవపయసికామిత్యప్రతీతేఃసమాసోక్తిః - తదుపజీవీచాయమథాంతరన్యా
 సభిసంకరః ||

౨౨

కాంతానామితి || లోలోమాచలమూర్తిణి * తృతీయాదిషు భాషితపుం
 స్కంధపుంవద్దాలవస్వేతివికల్పాత్పుంవద్భావః పయస్సంభసిమహేమాత్మలంసర
 విందంకత్వః * అరవిందమ్మహేమాత్మలమిన్ద్రమరః - కాంతానాంలనానాంముఖ
 రుచావదనకాంత్యాహమేకమేవనాపాస్తంసతిరస్కృతంకింతుతాసామన్త్రోర్నే
 త్రయాశ్శ్చ భాభిఃకువలయుమవ్యపాస్తమితిసంహమాత్సంతోషాద్భేదోఃఅలిషిరు
 తైఃభ్రమరర్థంకారైఃగాయత్అలివిరుతరూపంగానంకుర్వదితరూపకం * ఇ
 త్తంభూతలక్షణైశ్చిత్తీయా - ననతః - నదుఃఖంపంచభిస్సహేతిన్యాయాత్సృ
 త్యతిస్తేవఅత్రోమికచలనహేతుకేమహేమాత్మలచలనేసాచినాదేహర్షహే
 తుకసగానసృత్యత్వోష్పేక్షాణాత్క్రియానిమిత్తాక్రియాస్వరూపోష్పేక్షా
 వాచ్యా ||

౨౩

త్రస్యంతీతి || చలాఃశఫర్యఃపాతుకమత్స్యః - ప్రాప్తీతుశఫరిద్వయోరిత్య
 మరః - తాభిర్విఘట్టితోవిధౌడోరూయస్యాస్సా - అతపవత్రస్యంతీవిభ్యతీ * వా
 భ్రాశేత్వాదినావికల్పేనశ్యసితరిజీవ - వామాసుందరోడోరూయస్యాస్సావా
 మోరూః(స్త్రీ) * సంహితశఫలక్షణవామాదేశేత్పూజేస్తత్యయః - వామస్స
 వ్యప్రతీవేదద్రవిణేచాపిసుందరభివిశ్వః - విభ్రమస్యవిలాసస్యఅతిశయం అధి
 క్యమాపప్రాప - తథాహితరుణ్యోబలాః హేతోర్ద్రినాకారణంవినాపి * పుథ
 గ్వి నేత్వాదినావికల్పాత్పుంచమాలీలాభిర్విలాసైఃప్రసభంప్రకామంతుభ్యం
 తివిజృంభంతేఅహేమానిమాగరణవిత్తోభాదాశ్చర్యమిత్యథః - కారణసంకి
 మువక్తవ్యమిత్యర్థః - అత్రాప్రకృతనిమాగరణవిత్తోభకథనాత్సకారణవిత్తోభస్య
 కైముత్త్యన్యాయలబ్ధవణాదాదథాపత్తిరలంకారఃదంతాపూషికయాథాం

ఆకృష్టప్రతనువపులఁజై సరస్వి స్రస్యాంభ స్రవధనరోమహాణవస్య | అత్యో
 భిప్రస్ఫుతవిలోలబాహువత్యైరోమణామరుభిరురోజగండలైలై || ౨౫ || గాంభీ
 ర్వందధదపిరంతుమంగనా నాంసంత్యో భంజఘనవిఘట్టనేననీతః | అంభోధిర్వికసి
 తవారిజానమోసౌమర్యాదాంసపదివిలంఘయాంబభూవ|| ౨౬ || ఆదాతుండయి
 తమివావగాఢమారాదూమీణాంతతిభిరభిప్రసార్యమాణః | కస్యాశ్చిద్వివృతత

తరావతనమధావ త్తిరితినూత్రమ్ || ౨౭

ఆకృష్టైతి || అధానంతరం ఆకృష్టాః ప్రతనవోవపురాం ష్యేవలతాయై సరస్విః
 జ్లవమానైః ప్రస్ఫుతాః ఆయతాః విలోలాశ్చలాః బాహువవవతాః గరుతోయే
 హంతై రితిగిరిధమస్య వక్షవ త్వస్యతదవయవేమావచారః ఉరుభి ర్మహద్వి
 ర్యోమణాంస్త్రీణామరొజా స్రనావవగండలైలాః తైర్గిరిచ్యుతైః స్థూలావలైస్త
 స్యసరవవమహాణవ స్రస్యతదంభః అత్యోభిక్షుభితం-క్షుభ్యతేణ్యంతాద్వా
 యుభ్నాతేః కమణీలుజ్ సమస్తవ స్తువిషయంసావయవరూపకమ్ || ౨౫

గాంభీర్యమితి | గాంభీర్యమగాధత్వం అవీకారచ తత్త్వంచదిధదపిధధామోపి
 గంభీరస్సన్నపిరంతుంవిహతుం సం గంతుంచ - అంగనానాంజఘనవిఘట్టనేనజ
 ఘనసంఘషేణత్యోభంచలనంచ త్తవికారంచనీతః ప్రాపితః అతపవవికసితం
 వారిజమాననమివ వారిజమివ ఆననంయస్యసః అసౌఅంభాంసి ధీయంతెన్ద్రిన్ద్రి
 త్యంభౌధిఃజలాశయఃకశ్చిత్పుమాంశ్చ తత్తుల్యోగవ్యతే * కమణ్యధికరణచే
 తికిప్రత్యయః సపదిమర్యాదాంసీమానంబే చిత్తించ- విలంఘయాంబభూవలంఘి
 తవాధీరోపిస్త్రీసన్నికషాద్విక్రీయత్యతిభావః - అత్ర గాంభీర్యాదిప్రకృ
 తాంభౌధివిశేషణమాత్రసామ్యదప్రకృతవిశేష్యపురుషప్రతీతేః సమాసోక్తిర
 లంకారః - సాచ ప్రతీయమానాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రా
 ణితేతిసంకరః || ౨౬

ఆదాతుమితి || సరసివితతాః ప్రస్ఫుతాశ్చలంత్యశ్చశిఖాః అగ్రాణ్యేవఅంగు
 ఘ్నోయస్యసః * నద్యృతశ్చేతికప్-లక్ష్మీవాణోభావాః * మాదుపధాయాశ్చ
 మతోర్వోయవాదిభ్యఇతిమతుపోమకారస్యవత్సంకస్యాశ్చిదంగనాయాః కేశ
 హస్తః కేశకలాపః - పాశఃవక్షశ్చహస్తశ్చకలాపాధాఃకచాత్పరేత్యత్యమరః
 హస్తఇతికరశ్చద్వస్యతే - ఆరాత్మమీపే - ఆరాద్దురసమివయోరిత్యమరః-అ
 వగాఢమంతమంగ్నందయితమాదాతుంగృహీతుమివఠోమీణాంతరంగాణాం
 తతిభిః సమూహైః అభిప్రసార్యమాణః అభితోవ్యాపార్యమాణస్య - రరాజఅ
 త్రఆదాతుమివప్రసార్యమాణఇతి ప్రసారణస్య ఆదానాథత్వోత్పేక్షణాది
 యంక్రియానిమిత్తక్రియాఫలోత్పేక్షాసాచచలచ్ఛిఖాంగుళీకఇతిరూపకాను

చలద్విభాంగులీ కౌలస్త్రీనాకసరసిర రాజకేశహస్తః॥౨౭॥ ఉన్నిర్రప్రియక
మనోరమంరమణ్యాః సంరేజే సరసివపుఃప్రకాశమేవ । యుక్తానాంపిమలత
యాతిరస్మియామైవాక్రామన్నపిహిభవత్వలంజతోఘః॥౨౮॥ కింతావత్సర
సిసరోజమేతదారా దాహేయాస్విన్దుఖువభాసతేయువత్యాః । సంశయ్యక్ష
ణమితినిశ్చికాయకస్పిద్విబోధైబళకసహవాసినాంపరోయైః॥౨౯॥ శృంగాణి
మ్రుతకనకౌజ్వలానిగంధాఃకౌసుంభంపుష్పకుచకుంభసంగినాసః । మాద్వీక

ప్రాణితయాహాస్తభితిశ్లేషమూలయావాచ్యస్య కలావస్య ప్రతీయమానా
తగ్రరాద్భేదేలభేదరూపాతిశయోక్త్యానిపూర్వభేతిసంకరః ॥ ౨౭

ఉన్నిరైతి ॥ ఉన్నిర్రంవికసితయత్ప్రియకమసనకుసుమం - సజ్జకాన
నబంధూకపుష్పప్రియకజీవకాద్యత్యవరః - తదివమనోరమంకనకగౌరమిత్యర్థః
రమణ్యాః(స్త్రి)యోవపుఃశరీరంసరసితటాకే ప్రకాశమేవ జలమగ్నమపి వైమ
ల్యాల్పక్ష్యమేవసంరేజేరరాజ-తథాహిజలౌఘాజలపూరఃజడనంఘామూఖా
జనశ్చలడయోరభేదాబాక్రామన్నావృద్ధిన్నవ్యస్యత్రఅధిష్టివన్నపిదావిమలత
యావైమల్యేనయుక్తానాంశుద్ధానానిశ్చలచిత్రానాంచ తిరస్క్రియామైతిరో
ధానాయపరిభవాయచ అలంసమధోనభవతిహి శ్లేషమూలయాభేదేలభేద
రూపాతిశయాక్త్యాఅనుప్రాణితోధాంతరన్యాసః॥ ౨౮

కిమితి ॥ సరస్యాగర్భా రాత్ - ఏతత్పురోవతీతావదిత్యవధారణేసరోజంక
మలంకిం - ఆహేయాస్విత్ ఉతయువత్యాఃతిరుణ్యాః ముఖువభాసతేకింశతిక్ష
ణంసంశయ్యసందిహ్య-శీజఃక్వల్పమ్ * అయ్యికిజీతీత్యయజాదేశః- కశ్చిద్వి
లాసీబకసహవాసినాం బకసహచరాణాంపద్మానామిత్యర్థః - విలాసశూన్య
తాద్యోతనాథమిత్థంనిరైశః-పరోయైరప్రత్యయైరసమభూతచరైరవిద్యమానై
రితియావత్. విబోధైర్విలాసైరిత్యర్థః - యద్యపివిబోధికౌ నాదరక్రియేత్సు
క్తంతథాపివిశేషవాచినాం సామాన్యేలక్షణేత్యదోషఃనిశ్చికాయవిశేషదర్శనా
న్దుఖమేవేతినిశ్చితవానిత్యర్థః-సందేహాలంకారోయం- విషయోవిషయాయత్ర
సాదృశ్యాత్కవినస్తుతాత్ - సందేహగౌరవరొస్యాతాంసందేహాలంకృతిశ్చసే
తిలక్షణాత్-సోప్యంతేనిశ్చయోక్తైఃనిశ్చయాంతస్సందేహాలంకారః॥ ౨౯

అథజలక్రీడాసంభారానాహ- శృంగాణీతి ॥ మ్రుతేనతప్రసిషిక్తేనకనకేన
ఉజ్వలానిలిప్తానీత్యర్థః-శృంగాణీక్రీడాంబుయంత్రాణి - శృంగంప్రభుత్వే
శిఖరేచిహ్నక్రీడాంబుయంత్రకల్పితవిశ్వః - గంధాశ్చందనకుసుమాదిగంధ
ద్రవ్యాణిఅతవపుంసే బహుత్వంచ - గంధస్తుసారభేమృత్యా గంధకేగర్వలేశ
యోః - సవనద్రవ్యవచనోబహుత్వేపుంసచస్త్రుతభిభృతానాత్ - పృథువి

కంప్రియతమసన్నిధానమాసన్నారీణామితిజలకేళిసాధనాని॥30॥ ఉత్తుంగా
దనిలవలాంశుకాస్తటాంతాచేతోభిస్సహభయదర్శినాంప్రియాణామ్ | శ్రో
ణీభిగుణభిరతూణాముత్పతంత్యస్తోయేషుద్రుతతరమంగనాఃప్రవేతుః॥30॥
ముగ్ధత్వాదవిదితకైతవప్రయోగాగచ్ఛంత్యస్సపదిపరాజయంతరుణ్యః | తాః

శాలంకుచకుంభసంగికుచకలశావరణం-కుసుంభేనరక్తంకాసుంభం* తేనరక్తం
రాగాదిత్యజ్ఞవాసోవస్త్రం-మృద్వికాయాఃవికారోమార్ద్వకంద్రాతూమద్యంత
స్యవికారఇత్యజ్ఞ* మృద్వికాగూర్తనీద్రాక్షేత్యమరః - కించప్రియతమసన్ని
ధానంవల్లభాపామీప్యంసర్వసాఫల్యకారణమితిభావః - ఇత్యేతానినారీణాం(స్త్రీ)
ణాంజలకేళిసాధనానిజలక్రీడోపాయాః-అసౌలభ్యవశాత్తేనఉద్గీషనసంపత్తిరు
క్తా-అత్రశృంగాదీనాంజలకేళిసాధనత్వరూపతుల్యధర్మయోగాత్ప్రకృతత్వా
చ్చకేవలప్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా॥ 30

ఉత్తుంగాదితి॥ అనిలేనవేగానిలేనచలాంశుకాశ్చలద్వసనాః అంగనాః ఉ
త్తుంగాత్తటాంతాత్ భయదర్శినాం భయోత్ప్రేక్షిణా మనర్థశంకినామిత్య
ధః- ప్రియాణాంచేతోభిఃసహతేహంతత్రైవావస్థానాదితిభావః-గురుభిగుణ
ర్విభిః * వోతోగుణవచనాదనీకారః- శ్రోణీభిర్నితంబై హేతునా అతూణం
మందం-ఉత్పతంత్యఃఉత్పతితాస్సత్యః తోయేషుసరోజలెషుద్రుతతరంశీఘ్రత
రంప్రవేతుఃగురుత్వస్య పతనహేతుత్వాదుత్పతనవిరోధిత్వాచ్చశీఘ్రపాతో
మందోత్పతనంచేతిభావః . అత్రప్రియచేతఃపాతాంగనాపాతయోః కార్యకా
రణయోరసహభావి నోస్సుహూక్షేః కారణపౌర్వావర్యవిధ్వంసనరూపాతి
శయోక్త్యవజీవితా సహూక్షీరలంకారః సహాధేనాన్వయోయత్రభవేద
తిశయోక్తితఃకల్పితోపన్యవర్యంతాసాసహూక్షీరిహవ్యతత్వలక్షణాత్ -
చేతోవత్సేతురిత్యోపన్యకల్పనయాకార్యగతాశుభావప్రతీతే శ్చమతాగరిఇతి
రహస్యంతాత్కాలికాంశుకచలనాదిసూక్ష్మస్యభావవిశేషప్రకాశనాత్స్వభా
వోక్షీరత్రైతస్సంస్పృష్టిః॥ 30

ముగ్ధత్వాదితి॥ ముగ్ధత్వాన్ముగ్ధత్వాదవిదితాః అవిజ్ఞాతాః కైతవప్రయో
గాఃముఖసేచనాదికవటాచరణానియాభిస్తాఃఅతవససపదిపరాజయమపజయం
గచ్ఛంత్యస్తార్తరుణ్యఃఅంగనాఃకాంతైస్సహనాయకైస్సహఅభిసరణంస్వయ
మభిగమనం గ్లహూద్యూతపణోయస్యాంత్యాం - పణోయేషుగ్లహాఇత్యమ
రః * అయేషుగ్లహాఇతిగ్రహారేవాక్షపణేలత్వనిపాతః-అప్రత్యయస్తు* గ్రహ
వృత్తనిర్విగమశ్చేతికేచిత్అన్యేతుగ్లహీప్రకృత్యం తరమూరికృత్యాప్రత్యయ
స్యైవనిపాతోఘృషనవాదస్యేత్యాహుః - కరపుష్కరైరితాంబుభిః హస్తకమ

తాం తైస్సహకరపుష్కరైరితాంబువ్యాత్యుక్తిమభిసరణగ్లహామదీవ్యం ॥ ౩౨ ॥
యోగ్యస్య త్రిసయనలోచనానలార్చిర్నిర్దగ్ధస్థరపృతనాధిరాజ్యలత్యైవః ।
కాంతాయాఃకరకలశోద్యతైఃవయోభిర్వక్త్రేంద్రోదరకృతహహాభిషేకమేకః ॥
౩౩ ॥ సింహంత్యాఃకథమపిబాహుమున్నమయ్యప్రేయాంసంహనసిజదుఃఖదు
ర్బలాయాః । సౌవణ్యంవలయమపాగళత్కరాగ్రాల్లావణ్యశ్రీయశ్వశేషమం
గనాయాః ॥ ౩౪ ॥ సింహ్యాంతీదృశమపరానిధాయపూర్ణంమూర్తేనప్రణయర

లప్రెరితజలైఃవ్యాత్యుక్తింవృతహారేణాయేవణం పరిస్పరాభ్యుత్తమిత్యర్థః -
కమఃవృతహారేణ (స్త్రి)యామిత్యుత్తమిత్యయః * ఇద (స్త్రి)యామిత్యుత్తమిత్య
దేశః * టిథ్యాణభిత్వాది నాజీవ - తాంవ్యాత్యుక్తిం అదీవ్య తయా అక్రీడన్ని
త్యర్థః * దివఃకమఃచేతివికల్పాత్కమఃత్వం అత్రా విదతతైతవప్రయోగస్య
విశేషణగత్వాపరాజయ హేతుత్వాత్పదార్థ హేతుకంకావ్యం గమః ॥ ౩౨

యోగ్యస్యేతి ॥ త్రేణినయనానియస్యః త్రినయనః త్ర్యంబకః * యుభాది
ముచేతినిషేధాత్పురస్వదాత్పుంజ్ఞాయావగత్తేణత్వాభావః - తస్యలోచనాన
లార్చిమానేతాగ్నిజ్వాలయానిదగ్ధస్యభస్మీకృతస్యస్థరస్యయాః పృతనాః
సేనాః తాసామధిరాజ్యమాధిపత్యం తదేవలక్ష్మీప్రస్యాః యోగ్యస్యాహాస్య
తైర్గ్రీలోక్యవిజయినఃస్థానేతాదృశస్యైవస్థాప్యత్వాదితిభావః - కాంతాయాఃవ
క్త్రేంద్రోదోస్తరసఖత్వాదస్యేతిభావః - కరఃఅంజలిరేవకలశఃతేనోద్యతైరుత్తి
ప్తైఃవయోభిఃమహాభిషేకంఎకఃకల్పితామీలకృతకృతవాక్ - కరోతేల్లంజిత
జ్జ * తనాదిభ్యస్తధాసోరితిసిచోలుక్ - అత్రక్రీడాసేనేమహాభిషేకత్వోత్పే
త్తా - ప్రతీయమానసూపకానుప్రాణితేతిసంకరః ॥ ౩౩

సింహంత్యాశ్చితి ॥ మనసిజదుఃఖేనస్థరపీడయాదుర్బలాయాఃస్తరాశురత్వా
దశక్తాయాః - అతఏవకథమపిఅతిప్రయాసేనబాహుమున్నమయ్యోద్యమ్యప్రే
యాంసంప్రియతమం * ప్రియస్థిరేత్వాది నాప్రాదేశః - సింహంత్యాఃస్తవ
యంత్యాఃఅంగనాయాఃకరాగ్రాల్లావణ్యంహిరణ్మయంవలయం - కటకంవల
యో (స్త్రి)యామిత్యుత్తమిత్యయః - లవణైవలావణ్యంకాలిపిశేషః - చాతుర్వణ్యాది
త్వాత్సాన్వయైవ్యుత్తమిత్యయః - లవణోరనరత్వోద్భిభేదేములవణాత్రిష్వితివిశ్వః -
యద్వా - ముక్తాఫలముచ్చాయాయాస్తరశల్పమివాంతరా । ప్రతిభాతియదంగే
మతల్లావణ్యమిహూచ్యతే - తస్యశ్రీఃసంపత్ తస్యాంశేషంఅతిరిక్తంశరీరస
మ్మిళితావశిష్టమితియావత్ - శేషస్యంకర్షణం తెడవయ్యతైతరస్యవిదితివిశ్వః -
తదివాపాగళత్ అవతత్ శేషమివేతిగుణనిమిత్తజాతిస్వరూపోత్పేత్తా ॥ ౩౪ ॥

సింహ్యాంతీతి ॥ కందవప్రవణమనాస్తరపరవశచిత్తా - అతఏవదృశంఈశు

సేనవారిణేవకందర్పప్రవణమనాస్సఖిసిసి తౌలయ్యేణప్రతీయవమంజలించకార||౩౫|| అనందందధతిముఖైః రోద కేనశ్యామాయాదయితత మెనసిచ్యమానె| ఈ ష్యం త్యావదనమసి క్తమవ్యసల్ప స్వేదాః బుస్మపితమజాయతేతరస్యాః||౩౬|| ఉద్విత్ప్రేయకరకుట్టశాపవిదైర్వయోజద్వయమభిషి క్తమన్యనార్యాః | అం భోభిర్ముహురసిచద్వధూరమమోదాత్మీయంవృధుతరనేత్రయుగ్మముక్తైః|| ౩౭ కుర్వన్భిర్ముఖిరుచిముజ్వలామజ స్రుయోస్తోయైరసిచతవల్లభాంవిలాసి | తై రెవ

ణన్నిభాయయా న్యేవదృష్టింకృత్వా సిహ్యంతీదృష్టివిశేషణస్నేహంప్రకాశయంతిత్వ్యనః - అపరాస్త్రీసఖ్యాఃసిసి తౌ సే క్తమిచ్ఛాతస్యాలయ్యేణవ్యాజేన బద్ధాంజలిరేవతివృత్తి నతుసింఛతీతిద్యోత నాయసిసి తే తీచ్ఛాయాంసనఃప్రయోగః-ప్రశియువంయువానంప్రతి*అనశ్చేత్యవ్యయిభావసమాసాత్మః-మూతేననమూతామతా-ప్రణయరసేనేవేత్వత్ప్రేమో- పారాదర్శస్యబలీయస్తాద్వివశబ్దస్యవ్యవహితాన్వయః- వారిణాపూర్ణంపూరితమంజలించకార-ప్రార్థయామాసేత్వర్తః|| ౩౫

అనందమితి || అనందందధతిప్రియసంభావనయాహాషణందధానె- శ్యామాయాఃషడ్భమయావనాయాః(స్త్రీ)యః-శ్యామాయావనవధ్యస్థేత్వత్పలః- ముఖేవదనేదయితతమెనప్రియేణక త్రాకరోదకేనాంజలిజలెన కరణేనసిచ్యమానెసఖిసి కైసతి-ఈష్యం త్యాఃఅసహమానాయాః-పరోతగ్రహాత్మ మెష్యాస్యాదితిలక్షణం-ఇతరస్యాఃసపత్న్యాఃవదనమసి క్తమపిప్రియేణైతిశేషః - అనల్యైసఖిసలుతరేణస్వేదాఃబునాస్మపితంసి క్తమజాయతలభవత్ ఈష్యాకృతకూపకార్యత్వాత్స్వేదాదీనామితిభావః - అసి క్తమపిసి క్తమితిరొధః-తస్యస్వేదాఖ్యకారణోక్తేఃఆభాసత్వమ్|| ౩౬

ఉద్విత్ప్రేయతి || ప్రియస్యప్రేయసఃకరకుట్టలాభ్యాంపాణిపుటాభ్యాంఅపవిధ్దైఃఽఽఽప్రైఃఅంభాభిరభిషి క్తంసి క్తమన్యనార్యాఃసపత్న్యాఃవయోజద్వయంకుచర్పముంపుధుతరేణాతివిపులెన నేత్రయుగ్మననయనద్వయేన ముక్తైరంభాభిర్భాస్మైర్ముహురభిక్షం-అభీక్షమసత్సక్తమాశ్రిత్యమరః - అసిచత్ అభిషి క్తవవత్సన్ద్రాశ్యరాజెవైతిభావః-అతోవస్తునాలంకారధ్వనిః * లిపిసిచిహ్వాశ్చేతిసిచేలుజిజ్ఞేరిజాదేశః|| ౩౭

కుర్వన్భిరితి || ముఖరుచింముఖకాంతం- ఉజ్వలాంఅధికాంకుర్వన్భిరైస్త్వయైర్విలాసివిలసనశీలఃకామీ*నౌకషలసేత్యాదినాఘిసున్ధ్రిత్యయః - వల్లభాంప్రియతమామజ స్రుంఅసిచతసి క్తవాక్-స్వరితేత్వాదాత్మనెవదం * అన్య నెవదెస్వన్యతరస్యామితిసింఛతేలుజిజ్ఞేరిజాదేశః శశధరదీధితిచ్చటాపై ఛేశశిశ

ప్రతియువతేరకారిదూరాణాం లుప్యంతశశధరదీధిః చ్ఛటాచైర్ధిః || ౩౮ || రా
 గాంధీకృతనయనెననాః ధేయవృత్త్యాసాదభిముఖమీరితః ప్రయోణమానిన్యావ
 పుషివతన్నిసగః మందోభిందానోహృదయమసాహిమోదవజ్రః || ౩౯ || ప్రెన్ల
 రః ప్రణయిని సంచతిప్రియాయాః తత్తావంనవజలవిప్రుహోగృహీత్వా । ఉద్ధా
 తాః తినకుచస్థలాభిఘాతాదాసన్నాభృశవపరాంగనామధాత్యుః || ౪౦ || సం
 క్రాంతంప్రియతమవక్షసోంగరాగంసాధ్వస్యాస్పరసిహరివ్యతేధునాంభః | తు

రనికరవత్ స్వచైర్ధైరైవతోయోదూరాత్ ప్రతియువతేస్సుపత్నాః కాలు
 వ్యమాపిలత్వం వైవజ్యం చాకారి-స్వచ్ఛతోయైః కాలువ్యక్తతమితి విరుద్ధకా
 ర్యోత్పత్తిశాబోవివహప్రభేదః-తచ్చాన్యత్రేత్యసంగతికాలువ్యయోరభేదాధ్య
 వసాయాదతిశయోక్తిః-తదుక్తాపి తేతిసంకరః ||

రాగేతి || రాగేణివత్యోనురాగేణాంధీకృతనయనెనప్రియోణప్రియాసానా
 మధేయవృత్త్యాసాద్విపక్షనామగ్రహణపూర్వకమభిముఖమీరితః క్రిప్రావపుషివ
 తానిసగః మందః స్వభావజడః వృదుః తథాపిహృదయంభిందానోవిదారయన్
 ఉదకమెవవజ్రోశనిః ఉదవజ్రః * మంధౌదనెత్వాది నా వికల్పాదుదాదేశః -
 మానిన్యాకౌగ్రధవత్వా-ప్రీణామీష్యాకృతః కౌపోమానశ్చత్యభిధీయత ఇత్య
 భిధానాత్ విపక్షనామధేయయోజనా జనితాసూయావత్సానాయికయానా
 సాహినసోధః తీక్ష్ణయోగాన్మృద్వపితీక్ష్ణంభవతీతిభావః-ఉదవజ్రఇతి కేవలం నిర
 వయవరూపకమ్ ||

ప్రేమైతి || ప్రణయిని ప్రేయసిప్రియాయాః ఉరః ప్రెన్ల ప్రమాణిశయెన
 సంచతిసతి కరినకుచస్థలాభిఘాతాత్ కర్మ-శస్త్రసప్రదేశసంఘ్నాదుద్భుతాః
 ఉత్పత్తితాః నవజలస్యవిప్రుహోబిందవః - పృషంతిబిందుప్యవతౌపుమాంసోవిప్రు
 వ(ప్రీ)యామిత్యమరః-తస్యాస్మిక్తాయాస్తాపంతతావంగృహీత్వా ఆదాయ ఆస
 న్నాంసమీపస్థాంతపరాంగనాంసవత్సంభృశమధాత్యుః తావయంతిస్తదహతే
 ర్లుజి* వదప్రజేత్వాది నాసివివృద్ధిమత్వాదికార్యం-తస్యేకాదేవావరస్యాతా
 పోదయాత్ తతావప్యైవలతాగ్రధానోత్ప్రేత్యావ్యంజకాప్రయోగాన్గమ్యా ||

సంక్రాంతమితి || ప్రీయతమస్యవల్లభస్యవక్షసః సకాశాత్సంక్రాంతం గాధా
 లింగనాత్మక చతటలగ్నమపిలస్యావరాంగ్యాః లంగరాగం అథునైవసరసిఅం
 భః కత్వ-సాధునిశ్శేషంహరివ్యతేప్రమాత్యుః తేత్యేవంతుష్టావతిబుద్ధ్యా సం
 తువ్యసవది తత్రతస్మిన్నంగరాగే హృతేపి స్ఫుటనఖలత్కుఱోవ్యక్తనఖలిహ్న
 యాః కస్యాశ్చిన్నాయికాయాః సంబంధిన్యాసపత్నావ్యతేచేతస్తంభావేలిట్-
 తదిదమాతేపాతస్యభాయామన్వివ్యతోదారుణదవదహనవెష్టనమివయదంగ

ప్రేవంసపదిహ్య తెపిత్ర తేపెకస్యాశ్చిత్తున్నటనఖలత్తుణస్సపత్నాః॥౪౦॥
హూతాయాఃప్రతిసఖ కామినాన్యనామా హీనత్యాస్సరసి గళన్తుభందు
కాః తే! అంతర్ధిలప్రతమివక రుమశ్రువ మైర్భూమానంగమయితుమీషి రెప
యాంసి॥౪౧॥ సీక్తాయాఃక్షణమవసీ చ్యపూర్వమన్యామన్యస్యాఃప్రణయవ తాబ
తాబలాయాః । కాళిమాససమధితమన్యరెవవ క్క్రిప్రా పాక్ష్యోగళదపశబ్ద
మంజనాంభః॥౪౨॥ ఉద్వోధుంకనక విభూషణాన్యశక్తఃసద్గీచావలయితపద్మనా

రాగమేవ ద్రష్టుమక్షమాయాఃనఖతుతసాతౌతాగ్రభితిత్రసంతాపశాంశ్య
భేదనివతౌంగరాగతౌళనెనతద్విరుద్ధసంతాపోత్పదనాద్విరుద్ధకార్యోత్పత్తి
రూపోవిషమాలంకారఃవిరుద్ధకార్యస్యోత్పత్తిర్యత్రానర్థస్యవాభవేత్ । విరూప
ఘటనాసాస్యాద్విషమాలంకృతీర్నతేతిలక్షణాత్ ॥ ౪౦

హూతాయాభితి ॥ ప్రతిసఖసఖ్యాస్సమీపేసజీసమక్షమిత్యర్థః - సమీపా
ర్థేవ్యయాభావేనపుంసకప్రాస్వత్వం- కామినాప్రియేణ అన్యస్యాస్సపత్నాః
నామా అన్యనామా * సర్వనామోచ్చృతిమాత్రేపుంవచ్ఛావః - హూతా
యాఃఆహూతాయాః - అతేవగళన్తుభందుకాంతేఃప్రవద్వదనం ఇందురివత
స్యకాంతిరివకాంతిర్యస్యాఃతస్యాఃప్రీమత్యాఃలజ్జితాయాశ్చకస్యాశ్చిదితిశే
షః-సరసిశీఘ్రంప్రతంతంతర్ధిమంతథానం * శ్రదంతరోరుపసగళవద్వ
త్తిరితివచనాత్ * ఉపసగళఃపూఃకిరితికిప్రత్యయః- కతుకమశ్రువమైర్కకత్వ
భిఃపయాంసిసరోజలానిభూమానంగమయితుంవృద్ధిప్రాపయితుం * గతీబుద్ధి
త్యాదినాలిశకతుకార్కత్వం-ప్రాధాన్యాదభిధానంచఈషిరభవ ఇష్టానికిమి
త్వ్యత్ప్రేక్షేయంకమణిలిట్-అగ్నిశ్రుపాతనిమిత్తతయాదుమరణదుఃఖాద
పిదుస్సహంసావత్స్యదుఃఖమితివస్తుద్వనిః॥ ౪౧

సీక్తయాభితి॥ప్రణయవతాప్రేమవతాప్రియేక్షణం పూర్వంక్షణతౌప
ర్వమిత్యర్థః - అన్యాంసపత్నీంఅవసీచ్యపశ్యచ్చిక్తాయాః అన్యస్యాః అబలా
యాఃముగ్ధాయాఃకస్యాశ్చిత్వక్క్రికర్తృమన్యః కోపవకతాకాళిమాసకా
ష్ట్యేనవై వశ్యేనసహేతియావత్-సమధితసంహితవా-బతేతిభేద- సం
పూర్వాద్గదాతేకర్తరిలుజ్ * స్థామ్యురిచ్చేతీకారః-సిచఃకిత్వాన్మగుణః* ప్రా
స్వాదంగాదిసకారలోపః- గళన్తువదన్తోఃసంబంధి-జనాంభఃకజ్జలోదకం
అపశబ్దంవణస్యావవాదం-అవణాతేవనిర్వాదపరివాదావవాదపదిత్యమరః
ప్రాప-కౌపకాళిమిరోధానెనస్యకాళిమువప్రకాశనాదితభావః-పూర్వే
ణవాక్యార్థేనఉత్తరవాక్యార్థసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలింగమలం
కారః-హేతోర్వాక్యవదార్థత్వేకావ్యలింగముదాహృతమితిలక్షణాత్॥ ౪౨

శసూత్రః | అరూఢ ప్రచవనితాకటాక్షభారః సాధీయో గురురభవద్భజస్తరుణ్యాః
 ౪౪ || అబద్ధప్రచురపరాధ్యక్షింకిణీ కౌరామాణామనవరతోదగాహభాజామ్ |
 నాగావంశ్యుతిసతమెఖలాకలాపః కస్త్యన్యాసజడగుణగిరాంపటుత్వమ్ || ౪౫ || ప
 ర్యచ్ఛస్రసిహ్యతేంశు కేవయోభిలాకలాక్షేసురతగురావపత్రపిష్టాః | సుశ్రో

ఉద్వోధుమిలి || కనకవిభూషణాననువణకవికారాభరణాని ఉద్వోధుంవిభ
 షణ్ముఖకౌముదముఃసాకుమార్యాదితిభావః-అతఎవసహించతీతసద్యజ్ఞే - తేనస
 శ్రీచాసహచరేణభక్తాః*ముత్త్యాగాదినాక్ష్విన్నితీక్ష్వి* సహస్యసద్ధిరితి
 సహస్యస్యసద్యాజేతః* అనిదితామిత్యాదినానకారలోపః* అవభిత్వకార
 లోపే*చాపితదిఘః-వలయితానివలయ్యాకృతానివద్దన శసూత్రాణిమృణా
 శతంతవోయస్యసంవృణాశక్యగక-కణభిత్వధః-తథాప్యారూఢఃఆరూఢవాక్
 ప్రతివనితాయాః సదత్పూర్వకటాక్ష ఏవభారోయస్యసః తయాసానూయం
 ద్విప్రభిత్వర్థః-అతిఎవచతరుణ్యభిభౌబాహుఃసాధీయఃబాధతరమితిక్రియావి
 నేషణం* అంలికబాధయోత్పేదసాధాపితిబాధశబ్దస్యసాధాజేతః-గురుర్భా
 రవాన్దౌఘ్యశ్చబవత్ - అత్రకనఃభూషణాభావేపితతాగ్ర్యగురుత్వవణా
 నాద్విభావనా- సాచగురురిత్యైషప్రతిభోధాపితాతశయోక్త్యనుప్రాణితేతి
 సంకరః | ౪౪

అబద్ధేతి || ఉదకస్యగాఢాహగఃహసం జలక్రీడాధకముదకప్రవేశః*
 మంధౌవనేశ్యాదిఉదకస్యోపాదేశః-తమనవరతం సంతతం భజంతీతథోక్తా
 యీప్రాసాం రామాణాంస్త్రీణాంసంబుధీ అబద్ధాఃప్రోతాః ప్రచురాఃభూయ
 స్తాఃపరాధ్యాఃశ్రేష్ఠాశ్చకీర్ణోయస్త్వి*సతథోక్తః* నద్వృతశ్చేతికప
 మెఖలాకలాపఃకాంచ్యేపభూషణం* కలాపోభూషణేపహాభిత్వమరః-అరా
 వంధ్వనింసస్యకమతనాకురుత-తథాహి-సహజతేనసజలోజలాద్రః-గుణఃసూ
 త్రంయస్యసచధాలడదె-రభేదజ్వలగుణోజడధమోమాధ్యం తేనసహేతి
 సజడగుణోజడశ్చిత్తి* కస్త్వి* వాసౌవణే మేఖలాకలాపేపుంపివారిరాం
 వాచాంధ్వనీసాంచపటుస్య సామధ్యం-నకుత్రాపీత్యధః- జ్ఞేషమూలాభ
 దాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోయమధాంతరన్యాః || ౪౫

పర్యవృత్తి || పరితఃఅవ్ధంస్యచ్యం - అంతరగత తవప్రతిరోధాయకమిత్వ
 ధః- తస్త్వి*సరసిపయోభిరంశుశ్రేష్ఠిపరిధానేహ్యతేనలక్ష్ణేనాదపసారితేన
 తిసురతగురౌరమణేచలోలాక్షే శ్రీణ్యాసక్తవృష్టాసతీత్యధః* లోలశృలస
 తృప్తయోరిత్యమరః* బహువ్రీహౌసక్త్యన్యోఃస్వాంగక్షచ- అపత్రపిష్టారప
 త్రపమాణాయాః. లక్ష్ణాసాపత్రపాస్యతభిత్వమరః* అలంకృత్యాదినాభిష్టు

శ్యాదశవసనేనవీచిహస్తస్యస్తైనమృతమకృతాబ్జినీసఖత్వమ్॥౫౧॥ నారీభిగుణ
గుణమనస్సలాహతానామాస్యశ్రీవిజితవికాసివారిజానామ్॥ లాలత్వాదపహర
ణాంతదంగరాగంసంజజ్ఞేసకలుషతశయోజలానామ్॥ ౪౭॥ సౌగంధ్యంధదపి
కామమజ్జనానాందూరత్వాద్గతమహమాననోపమానమ్॥ నేదీయోజితమితిల
జ్జయేవతాసామాలోలేపయసిమహూత్పలంమమజ్జ॥ ౪౮॥ ప్రభ్రష్టైస్సరభస
మంభసోవగాహక్రీడాభిర్విదలితయూధికాపిశంకైః॥ ఆకలైస్సరసిహిరణ్మ

చ ప్రత్యయః సుశ్రోణ్యాః ప్రియాయాః ప్రస్తుతౌచితనిదేశోయంతజ్జినీనళినీ
మృత శీఘ్రంవీచిరేవహస్తస్తతస్యస్తంయద్ధలంపణామెవవసనం తేనతద్దానే
నేన్యథః - సఖీత్వమకృతసఖీత్వత్వంచకారేత్యథః . అత్రాబ్జిన్యాదిమస
ఖీత్వాద్యారోపాత్సమస్తవస్తువృత్తిసావయవరూపకమ్॥ ౪౬

నారీభిరితి॥ నారీభిఃకలైఃభిఃగురుజఘనస్థలైఃపృథుశ్రోణిభాగైఃఆహతా
నాంతలోడితానాంతస్యశ్రీభిఃముఖశోభాభిఃవిజితానివికాసీనివారిజానివద్వా
నియోహంతేహంలాలత్వాచ్చలత్వాత్సతృప్తత్వాచ్చ - లాలశ్చలసతృప్తయో
రిత్యమరః - తాసామంగరాగం అపహరతాంత్రైశయతాంచోరయతాంజలా
నాంతోయానాంజడానాంచసతశయోహృదః హృదయంచసకలుషోప్రస
న్నః యుభితశ్చసంజజ్ఞే సంజాతఃఅపహతుఃతాడనస్వహరణాదిభిరాశయఃక
లుషభవతీతిధ్వనిఃఅభిధాయాఃప్రకృతాథానియంత్రణాన్నజ్ఞైః॥ ౪౭

సౌగంధ్యమితి॥ కామంపర్యాప్తం సౌగంధ్యం మరభిగంధిత్వంసవ్యాఘ్రభు
త్వంచ - గంధోగంధకఆమోదేలేశేసంబంధిగర్వయోరితివిశ్వః - దధదప్యహం
దూరత్వాత్పూర్వం దూరస్థత్వాదంగనానాంతనసౌపమానంముఖసాదృశ్యం
గతం - దూరస్థాః పర్వతారమ్యాగ్రితిభావః - సంప్రతిపునస్తాసాంనేదీయోనేది
ప్థంఅంతికతమంసత్ * అంతితబాధయోర్నైదసాధావీతిఅంతికశబ్దస్యనేదాదే
శః - జితంపరిభూతనభూవమితిలజ్జయేవమహూత్పలమరవిందంతలోలేచలే
పయపిమమజ్జయధాదూరేసామ్యేనదృశ్యమానోబంధుఃసన్నిధావవమానితఃకృ
చిల్లజ్జయాలీయతేతద్వదితివయశ్చలనహేతుకేఅబ్జమజ్జనేలజ్జాహేతుకత్వము
త్రైక్ష్యతేతిశ్లేషమూలాతిశయోక్తిహేతుత్వేక్షయోస్సంకరః॥ ౪౮

ప్రభ్రష్టైరితి॥ సరభసంసత్వరంతంభసోవగాహోవసక్రీడాస్తాభిఃప్రభ్రష్టైర్వి
గతశ్చిర్జలావగాహతోభాదంభసిమృతైరిత్యర్థఃవిదళితాఃవికసితాఃయూధికాః
పీతయాధికాః హేమపుష్పికాపరపర్యాయాః వివక్షితాఃఅన్యధాపిశంగత్వా
యోగాదితి - గణికాయూధికాంబస్తాసాపీతాహేమపుష్పికేత్యమరః - వనకుండ
మిత్యథః - తద్వత్పిశంకైఃపింగళపక్షైఃకపికరజ్జయేస్సౌవజ్జైః* దాండినా

యైర్వధూనామార్వాగ్నిద్యుతిశక్తైరివవ్యరాజి॥౪౯॥ అస్మాకీయువతిదృశామ
సౌతమోతి చ్ఛాయైవంశ్రీయమనపాయినీంకిమేభిః । మత్తైవంస్వగుణపిధాన
సాభ్యసూయైఃపానీయైరభివిదధాచిరేంజనాని॥౫౦॥ నిధౌతేసతిహారిచందనేజ
లౌమై రాపాండోగతపరభాగయాంగనాయాః । అన్తాయ స్తనకలశద్వయా

యనాదినానిపాతః - వధూనామాకలైఃసరిసిహౌర్వాగ్నిద్యుతిశక్తలైఃజలాశ
యత్వాదత్రాపిసన్నిహితైఃబడజానలజ్వాలాఖండైరివేత్సుత్యేత్రావ్యరా
జివిరాజితం-భావేలుడీ ॥ ౪౯

అస్మాకీతి ॥ అస్మాకమియమాస్మాకీ అస్తదీయా అస్తత్ప్రకాశితేత్యథః *
యత్కదన్నదోరన్యతరస్యాఖిత్వేతివకారాదన్బుత్వయః* తస్మిన్ననిచయస్మా
కాస్మాకాచితిప్రకృతెరస్మాకాదేశః * టిడ్డాణభిత్యాది నాజీప్ - అసౌచ్ఛాయా
కాంతిర్విమలేతియావత్ - సైవయువతిదృశామనపాయినీంస్థాయినీంశ్రీయంశో
భాంతనోతి ఏభిరంజనైః కిమనతాద్య న్నకించి దస్తీత్యథః - గమ్యమానక్రీ
యాపేక్షయాకరణత్వాత్తృతీయేత్వక్తం ప్రాక్ - ఏవమ్మత్వాడక్తప్రకారే
ణాంజనవైఫల్యంనిశ్చిత్యేత్యథః- అతఏవగమ్యాత్ప్రేత్యైవంస్వగుణస్యస్వా
విమృతదృశైర్నుకల్యగుణస్య పిధానంతిరోధానం - అపిధానంతిరోధానపిధా
నాచ్ఛాననానిచేత్యమరః - వష్టివాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసగయోరిత్యకా
రలోపః । తేనసాభ్యసూయైస్సేప్యైః పాతుమహైః పానీయైస్తయైః - అం
భోణస్తాయపానీయనీరక్షీరాంబుశంబరమిత్యమరః * తవ్యత్రవ్యానీయర ఇతి
పిబతేరనీయర్పిత్యయః - అంజనాని కజ్జలానిఇత్యతేనస్వగుణప్రకాశయోగ్య
వివక్షితేనప్రకారేణనిశ్చేప్యైః స్వరూపేణేత్యథః - విదధాచిరే విధౌతానిత్యౌళి
తానీత్యథః - ధావుగతిశుద్ధోర్విరితిధావోఃకమణిలిట్ ॥ ౫౦

నిధౌతఇతి ॥ హరిచందనేరక్తచందనేజలౌమైఃజలసమూహైః నిధౌతే
సతిత్యౌళితేసతి-ధావేఃకమణిక్తః * ఛోష్ణశ్శుడనునాసికేచేతివకారస్యోర్ఆ
దేశః * ఎత్యేకత్యూర్వితివృద్ధిరౌకారః - అపాండోః పాండువణా దంగనా
యాఃస్త్రియః స్తనకలశద్వయాత్ కుచకుంభద్వయాత్ - గతపరభాగయా సా
వణ్యాద్విగతవణోత్కమణియా-అతఏవసామాన్యాలంకారః - సామాన్యం
గుణసామ్యేనయత్రవస్త్యంతరైకతేతిలక్షణాత్ - హరయష్ట్యైకత్యూస
హృదయయానచిత్తయేవేత్సుత్యేత్రానిజపరభాగహానిపరిజ్ఞానవత్యేవేత్యర్థః -
అహ్నియసపది - సాగ్ధృషిత్యంజసాహ్నియద్రాజ్యంతుసపదిద్రుతమిత్య
మరః - విచ్ఛేదస్త్రుణముపేయే ప్రాప్తఃహీనజీవనాదజీవనమేవవరమితి మనీ
షయేతిభావః - ఉపసూర్వాదిణఃకమణిలిట్ - ఛోభాహితుకస్యహరవిచ్ఛేద

దు పేయే విశేషసన్యాసయయోవహారయస్తా||౫౦|| అన్యాయం గుణవన్యతన్య
 ధారయంతీ సంపుల్లస్ఫురిత సరోరుహోపతంసా | ప్రయోభిసహ సరసీపేషేవ్య
 మాణార క్తత్వంవ్యభివధూద్యశాంసు రాచ||౫౧|| స్నాంతనా బృహద్రజలద
 బిందువిత్తౌ రేజా తెరువిరదృశామసరోజకుంభా | హారాణాన్మణి బిరుహాశ్రి
 తోనమంతాదుత్సాహై గ్రుణవదుపఘ్నకావ్యయేవ||౫౩|| ఆహుఃపతతగ్ని

స్య సన్యాసయ హేతుకత్వా త్ప్రేయోనాచోక్తపానూన్యత్థాపితేతిసంకరం||౫౦||
 అన్యాయమితి || అన్యాయం సన్యాసం అమృతస్య పీయూషస్య గుణం మాధుర్యా
 దికం ధారయంతీ - అంధమవ్యక్తర సంశీతలంచ తృషాపహమ్ అచ్చలఘువ ప
 భ్యంచతోయం గుణవదుచ్యతత్త్వోదకగుణం చధారయంతీ సరసీపేషేవ శేష
 శ్చ - అమృతం యజ్ఞ శేషే స్యాత్ప్రీయాపే సలితేస్తృతమితి విశ్వః - సంపుల్లానవి
 కచానిః ఉత్ఫుల్ల సంపుల్ల సౌరువ సంఖ్య సాన్నితానన్వంస్ఫురితాన్యత్యలాని
 చయాని సరోరుహోణికమలానివిక త్రసహజాన్యత్యత్ర సంహారాధాంతీస్తా
 నితాని - అవతంసో భూషణం యస్యాస్సాధితా ప్రయోభిః రమణైః సహాని
 పేవ్యమాణా స్నానసానాభ్యామితి భావః - సరసీపుష్కరిణీ వధూన్యశాంత క్త
 త్వంజరున్యంసు రేవన్యధితవధ తేస్తృతశ్చ సురాచవ్యధిత-ధాః కతేరిలుచితజ్
 భిహ ఉత్సాహ వధానాయ ముసూసేస్య త్వాచ్ఛృంగాణీతి జ్ఞోశేనలితభి
 సంభారేషుమాద్వీకపరిగణ నాచ్ఛసరసీవత్సరాయాఅపి ప్రకృతస్వవివత్సా
 యాంతుల్యయోగితా-తదవపయోయాంతు దీపకాలంకారః - సురేవేతివాతస్య
 ప్రకృతవివత్సేవకార్యాఅన్యధావమానుష్ఠానాత్ సవతుల్యయోగితావకాశః ఇవ
 శబ్దేనగమ్యాపకన్యతలతదభంగాదీ||

౫౧

స్నాంతనామితి || స్నాంతనాంజలమవగూహమానానాంరువిరదృశాం
 సుదృశాంసంబంధినాబృహద్భిర్విపులైరనలైరైరైస్సోదవిండుభిఃఉడఃబిందు
 భిశ్చిత్రాఃకుండ్రాననేత్యాదిసాడవకశబ్దసోదాదేశః-ఉరోజసుంభాస్తనకలకౌ
 ఉత్సాహైశ్చిన్నసూక్ష్మోచోరూపాంముక్తాహారాణాందాశిభిఃఘటికాభిఃఉప
 హాన్యతేఉపగన్యతేపీత్యతేవాఃఉపఘ్నఆశ్రయభిహంతేర ప్రత్యయాంతిఉప
 ధాలూపీనిపాతః-గుణవతిఃచాధ్యాదిగుణవతఃసూత్రవతిశ్చ ఉపఘ్నస్యత్యన
 భిచ్ఛాగుణవదుపఘ్నకావ్యాతయాగుణవదుఘ్నకావ్యయా అత్తకోగుణవతా
 శ్రయా నేక్షయేత్వభః * కావ్యచ్చేతి కావ్యచ ప్రత్యయేప్రత్యయాం తథా
 తుత్వాత్ అప్రత్యయసాదిశ్చిప్రియామకారప్రత్యయేటాప సమంతాదుపాశ్రి
 తావివసంశ్రితావివరేజాతేరాజేతేస్త * భణాంచసప్తానామితివికల్పాదత్వా
 భ్యాసలోపాగుణవచ్ఛబ్దేనసూత్రచ్ఛేదేనూత్రాంతరమాశ్రయగతివ ప్రతి

స్వసంభవోపి స్వచ్ఛానాం పరిహరణీయతాము మైత్రే కణేభ్యశ్చ్యుతహసితో
 త్వలం వధూనాం పీవీభిస్తలం నమయన్ని గామ రావణః ॥ ౫౯ ॥ దృతా నానాభరణయా
 వకం వదాని ప్రత్యుగ్ధాస్త్రసూరణలెవనానాం కాః ॥ అగ్నిన్యశ్చియమధితోయ
 మంగనానాం శోభామైవ పదిసహాశ్రీ తాభవాతి ॥ ౬౦ ॥ కన్యాశ్చిన్దుభవమభౌత
 పత్రలెఖం వ్యాతేనే నలిలభరావలంబినీభిః కిం లావణ్యకరపింజరాంతరాభిశ్చి
 త్రశ్రీరలవళకాగ్రవల్లరీనిః ॥ ౬౧ ॥ వత్సోబ్యాఘ్రసూను శపనయాదూనాండ

తేజైవమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేయము ఘోరై ॥ ౬౩

ఆరూఢభిః ॥ స్వసంభవోపి స్వచ్ఛానాం పరిహరణీయతాము మైత్రే కణేభ్యశ్చ్యుతహసితో
 మాశ్రమస్థశ్చపతితః తతోబ్రహ్మభృతహేతోః ఆరూఢపతితత్వాదిత్యధః స్వచ్ఛా
 నాం నిలైహానాం పరిహరణీయతాంత్యాజ్వగ్న్యము మైత్రే ప్రాప్తోః ప్రప్రజ్యా
 వసితో గాజ్ఞానాసతపరణాంతికాదికస్త్రుణాదితిభావః - కుతః యద్యస్తాదాపాజ
 లానివధూనాం కలైశ్చ్యుతహసితోద్బలనీలోద్బలాశ్చ సంతభవపీతిభావః -
 వీవిభిస్తరంగైస్తలమనుతటం ప్రశీనిరాసునిచిపుః విశేషేణ సామాన్యసహర్షన
 రూపాంధ్రాంతరన్యాసః సహర్షవాక్యగతలైహమూలాతిశయోక్త్యాసంకీర్ణః ॥ ౬౪

దంతానామితి తోయేవ్యధితీ - మం - నిభక్త్యధైవ్యయాభావః - అంగనానాం
 అయావకం ప్రతాళితరాతూరాగం అగరం దంతోవృందం రానాం వరానిదంతక్ష
 తానికత్వూణితథా ఆపలెవనా ధౌతాంగగానాం బ్రహ్మ శరీరం ప్రత్యగ్రాన
 వ్యాః సఖాం కాశ్చ సఖతృతశ్చ శ్రియమానిన్యః ప్రాప్తయా మాసుః * నీవ
 హ్యూహాకరతేజాపీతివచనాత్ - నయతేద్వికాశమాకస్వంతధాహిసతః స
 జ్జనానుందరాంశ్చ ఆశ్రితాప్తదాశ్రితాః - యేకేవిదితేషః - విపదివిభవాపా
 యకాలేశోభావౌవైభవానాం వంతి - పేస్తుంవ్యమానెవతథేవ క్రవ్యేత్య
 త్రక్ష్ణపేరర్థనిజేశాచ్చక్షుధీ - అగ్ధాంతం నాన్యః ॥ ౬౫

కన్యాశ్చిదితి ॥ భౌతపత్రలెఖంతాళితవప్రావళికం కన్యాశ్చిదంగనాయాః
 ముఖమనుముఖైసంబంధం యథాతథాయుఖ ఇతియావత్ * త్వలీయాతాఇత్య
 నోకర్తృప్రవచనీయత్వాత్ ద్వితీయా - సలిలభిరణావలంబినీభిర్గృహమానాభి
 రాజవంగతాభిరీత్యర్థః కిం జలవ్యతిరేకైః సమిప్రజేనపి - జగాణిశంగా
 న్యంతరాణి నధ్యభాగాయాసాంతాభిః అలకాగ్రాణి ల్లర్యోమంజర్యభిశ్చ్యుప
 మితసమాసః - వల్లరీమంజరీస్త్రియామిత్యనురః తాభిలకాగ్రవల్లరీభిః చిత్ర
 శ్రీమణకరికాపత్రశోభాఅలంవ్యాతేనే సంవదితా - తమోతేకర్కణలిఖ - అ
 త్రచిత్రస్య శ్రీరివశ్రీరితినిదర్శనభేదః ॥ ౬౬

అభక్తోకద్వయేనపుంసామవ్యవస్థాభేదం వణయతి ॥ వత్సోభ్యభిత్యాదినా ॥

త్తంసానహరతవారిమూర్ధజేభ్యః । నేత్రాణాంమదరుచిరక్షతైవతస్థానాయు
వ్యఃఖలుమహతాంపరైరలఃఘ్నః॥౫౭॥ యోబాహ్యస్సఖలుజలైర్నిరాసిరాగ
శ్చిత్తేయస్సతుతదవస్థపవతేషామ్ । ధీరాణాంప్రజతిహిసర్వవేదనాంతః పాతి
త్వాదభిభవనీయతాంపరస్య॥ ౫౮॥ ధేనానామరసిరుహేషుహారలీలాచేలశ్రీ
జఃఘనతలెషుశైవలానామ్ । గండేషుస్ఫుటరచనాచపత్రవల్లీవర్యాప్తంపయసి

వాః సరోజలంకర్తృ-యదూనాంయాదవానాంవయోభ్యఃఘనంసాంద్రంఅను
లెవనసుంగరాగం-అహరత-భిత్వాత్తజ్ - అత్రవధూనామితిక్వాచిత్కఃపాతః-
వయోజానపేక్షపయోమాత్రనిదేశాత్ - ఉత్తరశ్లోకేతేషామితిపుల్లింగవరా
మర్యాచ్యనగ్రాహ్యః-మూర్ధజేభ్యఃశిరోరుహేభ్యః- ఉత్తంసాకశేఖరాకా-
అహరతనేత్రాణాంమదరుచిర్నదరాగౌక్షతైవతస్థైవతస్థా- వారివిహారస్యా
పిరాగజనకత్వాదితిభావః- అతవరాగద్వయస్యాప్యభేదాధ్యవసాయేనతాదవ
స్థ్యనిదేశశేనఅతిశయోక్తిః-తదాహిమహతాంమహాత్మనాం-చతుషిభవశ్చ
యువ్యఃప్రియఃఅక్షిజశ్చ - ప్రియక్షిజేచచతుష్యభితివశ్యః * శరీరావయవా
చ్యేతియత్ప్రత్యయః - పరైరన్వైరలంఘ్యాదుధావఃఖలుచతుష్యభితిశ్లేష
మూలాతిశయోక్తిః-తయాపూర్వోక్తయావసంకీర్ణాయమగ్ధాంతరన్యాసః ॥

యతి॥ తేషాంయదూనాంబహిర్భవోబాహ్యః * బహిర్దేవపంచజనైభ్యః
శ్చేతివచనాత్వ్యభాప్రత్యయః-యోరాగౌంగరాగలఃస్తీతిశేషః-సరాగస్స
రసిజలైస్తోయైజఃక్షైశ్చనిరాసినిరస్తఃఅస్యతేకర్మణిలుక్-చిత్రేయోరాగోను
రాగఃసఖునైవావస్థాయస్యసః-తదవస్థపవననిరస్తభిత్వర్థః-అత్రరాగయోరభే
దాధ్యవసాయాదతిశయోక్తిః- తదాహిసరోపిధీరాణాంమహతామంతఃపాతి
త్వాదంతగఃతత్వాదంతరంగత్వాదేవేతియావత్ - పరస్యాభిభవనీయతాంన
ప్రజతి-అస్యధాప్రజత్యేవేత్యర్థః పూర్వవదలంకారః॥ ౫౮

ధేనానామితి॥ వధూనాంయాదవస్త్రీణాంభ్రష్టభూషణానామపీతిభావః-
పయసిపిభూషణంపర్యాప్తంసమగ్రమాసేదిత్యర్థః-కుతఃధేనానాండిండిరాణాం
ఉరసిరోహంతీత్యురసిరుహేస్తనాః*నుపీతిచూగవిభాగాత్కప్రత్యయః* హ
లంతాదిశ్యుక్ - తెషుహారలీలాముక్తావళిశ్రీఃజాతేతిశేషః-శైవలానాంజఘన
తలెషుచేలశ్రీర్వస్త్రశోభాజాతా-గండేషుకపోలెషుశైవలాభిజిభక్తిపరిణా
మాదనుషంగః-స్ఫుటరచనావ్యక్తవిన్యాసాపత్రవల్లీవత్రలతాజాతేతిశేషః-అ
త్రధేనానాంహారలీలాశైవలానాంచేలశ్రీరితిచ నిదశణనాభ్యాంశైవలాఃప
త్రవల్లీరితియావకేణచవాక్యార్థైఃచతుర్థవాక్యార్థసమర్థనాత్తైరేవాంగాంగి
భావేనసంకీర్ణంవాక్యార్థహేతుకంకావ్యలింగమ్॥ ౫౯

విభూషణం వధూనామ్ ॥౫౯॥ భ్రశ్యద్భిజ్జలమభిభూషణైర్వధూనామంగభ్యో
గురుభిరమజ్జలజయేవ! నిమాలైర్వరథనన్మతేవధీరతానావపుష్పైర్భవళిలఘీ
యసాంహిధాప్యైమ్ ॥౬౦॥ ఆమృష్టాస్త్రీలకరుచస్సృజోనిరస్తానీరక్తంవసనమ
పాకృతోంగరాగః! కామస్త్రీరసుశయవానివస్వపక్షవ్యాఘాతాదితిసుతరాచ
కారచారూః! ॥౬౧॥ శీతాతిలంబలవదుపేయమేవసీరైరాసేకాచ్ఛిశిరసమీరకం
పితేన! రామాణామభినవయావనోష్ణభాజౌరాశ్లేషిస్తనతటయోర్నవాశుకే

భ్రశ్యద్భిరితి॥ వధూనామంగనానామంగభ్యః అవయవేభ్యః భ్రశ్యద్భిః పత
ద్భిగురుభిసోసనణ త్వాద్గురుత్వయ్యైర్భూషణైరాభరణైర్లజ్జయాభిశం
ప్రయ్యుక్తయాప్రియేవేత్సుత్యేతౌ - జలమభిలమజ్జలైమగ్నం - భావేలుఘా
అథానంతరమేవనతువిలంబెనెతిభావః - నిమాలైర్వృక్తోజ్జితమాలైర్వరసన్మ
తేజలఅసరి - భ్రంశేపినిలజ్జైరివేతిభావః - నృత్యతేర్భావేలుక్ - తథాహిలవధీరి
తానాంతిరస్మృతానామపిలఘీయసాంతుచ్ఛానామయైర్వధాప్యైమ్ నిల
జ్జత్వమేవలభికంభవతీత్యధాంతరన్యాసః - మహంతఃపదభ్రంశేలజ్జితాః క్వచిల్లీ
యం తేతుచ్ఛాస్త్రీనిలజ్జాః విజృంభంతఇతిభావః - అపుగురురూణీవజ్జంతిలఘూని
ష్టవంతఇతిపరమాధాః॥

౬౦

ఆమృష్టా ఇతి॥ తిలకరుచఃపత్రశోభాః ఆమృష్టాథాతాః స్రజఃమాలాః నిరస్తాః
వసనంకానుంభంవాసోనీరక్తమరక్తంనిరస్తరాగమిత్యధాః - కృతమితీశేషః -
అంగరాగః అపాకృతః అపహృతః సర్వత్రజలైరిత్యర్థః - ఇతీథంస్వపక్షవ్యాఘా
తాత్ నిజవర్గక్షయదనుశయవాననుతాపవానివేత్సుత్యేతౌ - కామః సుద
సః (స్త్రీః) స్త్రీయః॥ వామశసోరీతియజాదేశవికల్పాత్పత్నైసవణదీఘః - సుత
రాంచారూః పూర్వతోపిరమణీయాశ్చకారస్త్రీణాంకామేవభూషణం అన్య
ద్వైభవమేవేతిభావః॥

౬౧

శీతేతి॥ సీరైస్తోయోరాసేకాదాసేచనాత్ శీతాతిలంశీతవ్యధాంబలవత్సమ్మ
ఉపేయమేవప్రాప్తవతేవేత్సుత్యేతౌ - అంతఃశిశిరసమీరకంపితేనశీశవాత
కపితేననవాంశుకేనకత్రా - అభినవోయోయావనోష్ణాడృష్టత్వంతద్భాజౌ
రామాణాం అంగనానాం - సుందరీరమణీరామేత్యమరః - స్తనతటయోః ఆధార
యోః ఆశ్లేషిఆల్లిప్తంసంసక్తం - భావేలుక్ - సేకహేతుకస్యాంశుకశ్లేషస్యశీతా
తిలహేతుకత్వముత్పేక్యతఇతిగుహేతూత్పేతౌ॥

౬౨

ఇథంజలస్త్రీదామక్త్యాజలాదుత్తరణంవణాయతి॥ శ్యోతద్భిరితి॥ అథజలస్త్రీ
దానంతరం అంగసంగత్ గాత్రసంపర్కాదాత్రముపాత్రంసంసక్తమితియా
వత్ - సమధికమతిరక్తంతనుమన్నుతిమల్లవణ్యంకాంతిసారమివేత్సుత్యే

స||౬౨|| శోచ్యతద్విస్మయకమాత్మగుంగనాగాల్లావణ్యంతమగుదివాంబువాస
 సోంత్రైః|ఉత్తైరెతరశతరంగరంగలీలానిష్టైరేకసంసృత్యాసమూహైః||౬౩
 దివానామపకృతవిస్తయాంపురస్తాదంభస్త్రైఃస్ఫురదరవిందచారుహస్తామ్|ఉద్వి
 య్యశ్రియమివకాంబిదుత్తరతమస్తాద్విజ్జలః|ధిమః|భసస్యశౌరిః|| ౬౪|| శ్లక్ష్యంయ
 త్పరిహితమేతయోఃకిలాంతథానార్థతదుదకసేకసక్తమూహా | నారీణాంవి
 ములతరౌ సముల్లసంత్యాభాసాంతదః|ధతురురూచుకూలమేవ||౬౫||వాసాంసీన్య
 వసతయానియోషితస్తాశ్శుభ్రాభ్రదుక్తిభిరహంసితేర్దుజేవ|అత్యాతుస్సన్వి

యో-అంబుసరోజలశోచ్యతద్విః-భావాదికాల్లసూపధగుః-తర శాశ్వపలాస్త
 రం-గావనరంగాః సృత్యస్తానాని తేషులీలాఃనతః-నానితాసునిష్టాతైఃకుశలైః *
 నినదీభ్యాంసాంతేకాశలభితవత్సం - వాససోంత్రైఃవస్త్రస్తాచత్రైఃఉపలయ
 త్రైఃప్రియాసమూహైఃస్త్రీసంఘైఃసరశఃప్రదాత్-ఉత్తైరేఉత్తైః-అనిగః
 తమిత్యర్థః-తర తేగ్భావేలిత్|| ౬౩

దివానామితి || దివిభ వాదివాన్యఃజేవతాః తేషామపకృతవిస్తయాంసాంద
 ర్యాతిరేకేణజనితాద్భుతరసామ్స్ఫురదరవిందాభ్యంపికచక్రహలాభ్యాంచారూ
 లసంతోహస్తాయస్యాంతాంవక్షహస్తానుత్యర్థః పురస్తాదగ్రై అంభస్తోజలాత్ *
 పంచమ్యాస్తసిల్ - ఉత్తరంత్రైః-మగ్రీనుంలింకాంబితస్త్రీయం శ్రియమివసు
 ధ్యమానాత్మముద్రాత్పర్యఃస్తాదుర్భవంతీలక్ష్యమివాద్విష్యుతలూక్యశౌరిః
 కృష్ణజలః|ధిమః|భసస్యసముద్రమభసమిత్యర్థః-గుభైర్భౌవాదసప్తకదిత్వాన్ను
 మాగమః*అనేగర్థేశ్వాది-అర్కఃసప్త-అస్తామీ-అస్త్ర-వాక్-అత్రసము
 ద్రమభసస్తారకయాశ్రియమివేత్యసంయాసాదృశ్యాత్ శ్రీస్త్రుతేఃపురణా
 లంకారప్రవీతిరలంకారణాలంకారభవః|| ౬౪

శ్లక్ష్యమితి || పితయోరూర్వీరనిభానార్థంతిలఘావనార్థః కిల-శ్లక్ష్యంస్మి
 గ్ధయద్దుకూలంపరిహిత-వాచ్ఛాదిత-దీకకసే రససక్తం-సందృష్టం తద్దకూలంక
 ర్త-విమలతరౌనారీణామురూపియోఃఉపసావకతా-రంసముల్లసంత్యాస్ఫురం
 త్యాభాసానిజకాంశ్యా అంతదః|ధతుః-అ-స్ఫుదితవంతౌ తదేతిద్విదుభీభణమి
 తిభావః- అ త మకూలద్యౌరుభావక త్వేపితదభావోత్తైఃసంబంధేఅసంబంధయా
 పాతిశతో-త్తైః-తద పేక్షయా-యోగ్యోద్దుహలా నాచ్ఛాదిక-యోరాచ్ఛాదకతోన్వి
 కైరసంబంధేసంబంధయాపాతిశయోద్భుత్యా నాత్మజాతయసంకరః - తేనసో
 ర్యోర్లోకోత్తరంలావణ్యంవ్యజ్యశత్యత్యలంకారేణవస్త్రధవః|| ౬౫

వాసాంసీతి || తాఃయోషిశోయానివాసాంసీన్యవసతనివసితవత్యః- వసతి
 వ్యాదనశ్చతిథాతోఃకర్తరిలత్-శుభ్రాభ్రాణాంపవశ మేషానాంద్యుతిరవద్యుతి

పనశశజ్జలానియానిస్థూలాశ్రుప్రతిభిరగోదితైశ్శుచేషః॥౬౬॥ ఆర్ద్రత్వాదతి
శయినీముపేయివద్భిస్సంసక్తింభృతహపిభూరికోవధూతైః । అంగభ్యఃకథమపి
వామలోచనానాం విశ్లేషఃఖలునవరక్తకైఃప్రవేదే॥౬౭॥ ప్రత్యంసంవిలుళిత
మూర్ధజాచిరాయస్నానార్ద్రంవపురుదవాపయత్యైకా । నాజానాదభి

ర్యేషాంతైస్సైర్వాసోభిఃముదానారీనివసనానందేనఅహసేవహసితమివ-భావేలు
క్తోస్సప్తవసేనస్నానేన సేకేనశశజ్జలాని ప్రవత్తోయానియాని వాసాంసి అత్యా
త్యుత్తమఃప్రత్యఃతైశ్శుచాస్థూలాఅశ్రుప్రతియోఽస్యైః అరోదీవరోదనంకృతమి
వ-భావేలుక్ - అత్రధావశ్యగుణజలగళనక్రియానిమిత్తయో హాసరోదనక్రి
యాస్వగూఠోత్ప్రేక్షయోస్సంసృప్తిః॥ ౬౬

ఆర్ద్రత్వాదితి॥ ఆర్ద్రత్వాజ్జలేనప్రెన్హావసరసత్వాదతిశయినీమతిశయ
వతీంసంసక్తింసంస్లేషంపరిచయంచోపేయివద్భిః ప్రాప్తవద్భిః- అతపవభృతం
అత్యంతం భూరిశఃఖహుశః ఆవధూతైర్నిరస్తైరపి అన్యత్రనిష్కాసితైరపినవర
క్తైరేవనవరక్తకైః సూతనరక్తవస్త్రైఃనవామరాగిభిశ్చవామలోచనానాం సుం
దరదృశామంగేభ్యోవిశ్లేషః ॥ సంసనం వియోగః కథమపికృచ్ఛ్చిణ ప్రవేదే
ప్రాప్తఃఖలుఎకతాతిశ్లేషదన్యత్ర అతిపరిచయాచ్చేతిభావః - అత్యానక్తాః
కామినఃధనపరాయణాభిఃవేశ్యాభిః అవధూతాఃకథంచిన్త్యంచతీత్యధాంతర
ప్రతీతేరిహవిశేష్యస్యాపిశ్లిష్టత్వాచ్ఛబ్దశక్తిమూలోద్వనిదేవ॥ ౬౭

ప్రత్యంసమితి॥ ఏకాస్త్రీప్రత్యంసమంసయోర్విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః-
విలుళితమూర్ధజాఃకీణఃకేశా సతీస్సానార్ద్రంవపుః చిరాయచిరముదవాప
యతోనిరవాపయతోఅశోషయతితియావత్ - కిలఖలు-తత్పునఃతద్వపుస్తుఅభిమ
తంప్రియమంతికేపురోభాగేభివీత్యోద్వీక్ష్యస్వేదాఽబునా ద్రవమాద్రంద్ర
వశబ్దఃశుక్లాదిశబ్దవత్ - గుణైపుంసిగుణినిభేద్యలింగఃఅపోద్రవాః సర్వాణీద్రవ
ద్రవ్యాణీస్రజ్జుభేనజుహోహతీత్యాదిప్రయోగాత్ - అభవత్తరాంతిశయే
నాభవదిత్యథః * తిజశ్చేతితరప్ ప్రత్యయః*కిమేతిజిత్యాదిసాతిజంతాదామ్
ప్రత్యయః * తద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిరిత్యవ్యయత్వం-నాజానాత్-వాక్యాధఃక
మ-తద్ద్రవభవనంనాజ్ఞాసేదిత్యథః. అవిరతస్వేదాద్రతామజానతీస్సానా
ద్రమేవేతిమన్యమానా పునఃపునః వపురుద్వాపయంత్యేవాస్త్యతితాత్పర్యా
ధః - అత్రవపుష్పత-త్వకస్య వీక్షణస్యవపుమ్యవచారాత్ - ద్రవసక్రియ
యాసమానకృత్వకత్వాత్సార్వకాలతోనిర్వాహఃఎహచహపోత్సుక్యాది
సంచారిభావసంకీర్ణాస్వేదరోమాంచాదిసాత్వికసంపన్నాస్త్రీతాద్యనుభావవ
తీచేత్వనసంధేయఃఅతోద్వాపనరూపకారణే సత్యపిద్రవత్వనివృత్తిరూపకా

మతమంతి కేభివీత్య స్వేదాంబుద్రవమభవత్తరాంపురస్తాత్ || ౬౮ || సీమంతంబి
జమవబద్ధతీకరాభ్యా మాలత్య స్రవతట బాహుమూలభాగా । భక్త్యాన్యము
హురభిలవ్యతానిదధ్యే వై వాహూవిరమతి కాతుకంప్రియేభ్యః || ౬౯ || స్వ
చ్ఛాంభస్స పనవిధౌతమంగమోష్ఠస్తాంబూలద్యుతివిశదోవిలాసిసీనామ్ । వాస
శ్చప్రతనువీవిక్తమ స్త్వీతీయా నాకల్పీయదికుసుమేషుణానమోన్యః || ౭౦ || ఇతి

ర్యాను త్పత్రేస్తద్విరుద్ధ ర్నవత్వప్రతిపాదన ముఖేన అభిధానాత్ విశేషోక్తిర
లంకారః- తత్సమగ్రామనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్విగద్యత ఇతిలక్షణాత్ || ౬౮ ||
సీమంతమితి || నిజమాత్మీయం సీమంతమ్మూర్ధజమధ్యపద్ధతిం సీమంతమ
స్త్రియాంస్త్రీణాం కేశమధ్యస్థ పద్ధతిరితివై జయంతీ - కరాభ్యామవబద్ధతీగ్ర
ద్వితీవిభజంత్యర్థః - అతపవతసమంతాల్లత్యైః స్రవతటేచబాహుమూలేచ
తస్యభాగాఃప్రదేశాయస్యాస్సాఅన్యాస్త్రీఅభిలవ్యతాఅభిలవతా* వాభ్రా
శేత్యాదినావై కల్పికశ్శృన్పీత్యయః - భక్త్యాముహూర్దధ్యేనిధ్యాతానిరి
షీతేత్యర్థః-నిర్వణానంతునిధ్యానందశానాలోకనైకుణమిత్యమరః-అహూ
ఆశ్చర్యంకాతుకమభిలాషఃప్రీణంతీప్రియాఃవివయాః* ఇగుపద్ధజ్ఞాప్రీతిరేక
ఇతికప్రశ్నయః-తేభ్యఃనవిరమతీఇయత్యవభాగేపినివతతే - నిజాతుకాః
శామానాముపభాగేన శావ్యతీతిభావః* జగుప్సవిరామ ప్రమాదాథానా
ముపసంఖ్యానమితి పంచమీ* వ్యాజ్ఞురిభ్యోరశుఇతిపరస్త్వేపదం అథాంతర
న్యాసః||

స్వచ్ఛేతి || స్వచ్ఛేనాంభసానిమలోదకేనన్నపనేనఅభిషేకేణః కౌతంబి
మలితంఅంగంవపుఃతాంబూలద్యుత్యాతాం బూలగాగేణవిశదః ఉజ్వలఃపూర్వోధ
రఃప్రతనుసూక్ష్మంవిక్తంవిమలంవాసోంశుకం అథవావివిక్తమేకాంతస్థానంచ
ఇత్యేవంభావః- ఇయానేతావానేవవిలాసిసీనాంరమణీనాంఆకల్పీనైపద్యకు
స్తుకిమతిరిక్తైరిత్యర్థః-ఆకల్పవేషానైపథ్యమిత్యమరఃకింతుకుసుమేషుణాకామేన
శూన్యోనయదినచేత్ అన్యధాప్రప్రజితానామివకనకభూషణమపిభారాయ
తపవేతిభావః - ఎతేనవిచ్ఛిత్వాఖ్యుతలంబనచేష్టాపూర్వఉద్దీపనవిభావఉక్తః - స్తో
కభూషణయోగేపివిచ్ఛిత్తిరితి గమ్యత ఇతిలక్షణాత్ . అత్రస్నానతాంబూలా
దిపదాథానాంవిశేషణగత్యాఅంగోష్ఠాదీనాంఆకల్పత్వప్రతిపాదనాత్పదార్థ
హేతుకంకావ్యలింగమలంకారః||

అథోత్తరసగేసూర్యాస్తమయవర్ణనాప్రస్తాతి || ఇతీతి||ఇతీర్థంసరసికు
జ్జనేనకౌతపురం ద్రిమత్సరాతూలితమానిసీమానాకలతి శేతేభీర్జ్ఞమిత్యతి శా
యినీంఅధికాంఆభీష్ట్యేణినిఃక్రియంశోభామాప్రవతఃప్రాప్రవతఃఅతివిమలాంగ

ధౌతపురంద్రిమత్సరాణా సరసినిమజ్జనేన శ్రియమాప్నవతోతిశాయినీ మతివిమ
లాంగభాసః । అవలోక్యతదై వయాదవా నపరవారిరాశే శ్శిశిరేతరరోచిషాప్య
పాంతతిషుమద్భుమిషె॥౨౧॥

ఇతి శ్రీమాఘకృతౌ శిశుపాలవధేమహాకావ్యే.
జలవిహారో నామ అష్టమస్కంధః.

అభితాపసంపదమధౌష్ట్యరుచినిఃజ రేజసామసహమానభివాయసి ప్రపిత్సుర
పరాంబునిధేరధిరోధును స్రగిరిమభ్యవతత్ ॥ ౧ ॥ రతయాపుంః ప్రతిగవ్రాక్షము

భాసోవిమలాంగకాంతీకయాదవాణా అవలోక్యతదై వశిశిరేతరరోచిషాప్య
శునాప్యవరవారిరాశేఃపశ్చిమాధైరపాంతతిషు పయసాంపూరేషుమద్భుంప్ర
వేష్టుమీషె ఇష్టం ఇషె భాణా వెలిట్ - పరచేష్టసాతౌతార్కారోవిషయిణాంతాదృగ్వి
షయాభిలాషమంతరాధ త్త ఇతిభావః - అత్ర భానోఃకాలప్రాప్తమజ్జనస్యయా
దవమజ్జనావలోకనహేతుకత్వముత్పైక్యతే - అతిశాయినీవృత్తమ్ ॥ ౨౧

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహాపాధ్యాయ
కౌలవలమల్లినాథసూరివిరచితమాఘవాక్యాశ్వాసేన
సర్వంకమాఖ్యానే అష్టమస్కంధః.

మాఘకావ్యే సవ్యాఖ్యానే - నవమస్కంధప్రారంభః

అథసూర్యాస్తమయంవణాయతి॥అభితాపేతి॥అథమిమంత్రానంతరంఉష్ణ
రుచిఃసూర్యః నిజతేజసాంఅభితాపసంపదంసంతాపాతిరేకంఅసహమానభివల
పరాంబునిధేఃపశ్చిమాధైః పయసి ప్రపిత్సుః ప్రపతితుమిచ్ఛుః పతేన్నన్నంతామ
ప్రత్యయః * సనిమిషెత్యాదినాఇసాదేశః * అత్ర లోపాఖ్యానస్యేతిఅఖ్యా
సలోపః-అ స్రగిరిమస్తాద్రి- అస్తస్తుచరమత్సాభ్యుదిత్యమరః-అధిరోధుమభ్యవ
తత్ అభ్యధావత్ అత్రాసహమానభివేతి కాలప్రాప్తస్యపయఃపాతస్యనిజ
తేజోసహన హేతుకత్వముత్పైక్యతే-అస్మిన్నగేప్రమితాక్షరావృత్తం-ప్ర
మితాక్షరాసజసనైరుదితేతిలక్షణాత్ ॥ ౧

గతయేతి ॥ రతేనసరతభివృద్ధిః * ప్రసితోత్సుకాభ్యాంతృప్తియాచేతిస

ఖండధర్మతేన భృశముత్సుకతామ్ | మనుషురంతరాశభవమస్తగిరే స్సవిశుశ్మ
యోషిదమిమితదృశా || ౨ || పిరళౌతపచ్చవిరనుష్ట వపుఃపరితోవిపాండుదధదభ్ర
శిరః | అభవద్ద తఃపరిఃశితశిథిలఃపరిమందసూర్యసయ మోదివసః || ౩ || అపరాహ్ణశీ
తలతరణశనైరనిలేనలోళితలతాంగుళయే | నిలయాయశాఖనత్తవాహ్వయతే
దదురాకులాఃఖగకులానిగిరః || ౪ || ఉపసంధ్యమాస్తతనుసానుమతఃశిఖరేషుత

వ్యాధౌత్పతీయా - భృశముత్సుకతాంకాలాక్షమత్సమాత్సుక్యం దధతీయోషి
త్ - స్త్రీపురోగ్రావాక్షముఖంగవాక్షద్వారం ప్రతిగతయాస్తస్యతయాదృ
శాదృష్ట్యాఅస్తగిరేస్సవిశుశ్మఅంతరాశభవం మధ్యాకాశదేశంమహురమిమ
తమాతిప్రహస్తమాత్రమవశిష్టమరత్నిమాత్రమిత్యాది మానకరణేన అస్తమ
యంప్రతీక్షితవతిత్యదః * కూజోలజి * క్లౌబిద్విభావః * భృశామిదిత్య
భ్యాసస్యేత్వంఏతచ్ఛాస్తమయప్రతీక్షణభ్రమణాదౌత్సుక్యానుభావాంతరోప
లక్షణంఅత్సాత్సుక్యభావనిబంధనాత్ప్రేయోలంకారః || ౨

విరళేతి || పరిశీలనపరివృత్తి అన్యత్రజరావస్థాంచగతఃఅతవవిరళౌఅల్ప
ఆతపస్యచ్ఛవిః యస్యసః అన్యత్రక్షీణప్రభః అనుష్టవపుః ఉభయత్రోష్ణక్ష
యాత్ ఈషుష్యదేహఃఅలవణాయవాగురితవదల్పభేదనశ్చోప్రయోగః-పరి
తోవిపాండువేకత్రశుభ్రాభ్రపటలచ్ఛన్నత్వాత్అపరత్రపలితైశ్చ పాండు
అభ్రమాకాశమేవశిరోఽధత్ వహాపరిమందంప్రశాంతం అథాగ్రహణానమ
ధాంచసూర్యేవనయనంయస్యసఃదివసఃశిథిలఃశిథిలవృత్తిఃశిథిలాంగశ్చాభవత్ -
అత్రాభ్రశిరత్తత్యాద్యవయరావణాద్దివసేవస్థవిరత్తత్యవయవిరాపః సిద్ధరేక
దేశవర్తిరూపకంక్లేషానుప్రాణితమ్ || ౩

అపరాహ్ణేతి || అపరోపిరభాగఃఅహ్నోపరాహ్నోదినాంతః * పూర్వాపరాధరో
త్రకమేకదేశేనైకాధికరణత్వేకదేశసమాసః * గాజాహస్సఖభ్యష్టక్ * అహ్నో
న్లవతేభ్యత్తన్వాదేశః * అహ్నోదంతాదినిత్యం - తత్రాపరాహ్ణశీతలతరణాని
లెనశనైలోలితాశ్చాలితాలతావలంకృతయోస్యతస్తే - అతవనిలయా
యనివాసాయ - అహ్వయతేఅంగుళినంజ్ఞయా అపశ్చినఃకుర్వాణాయేవస్థితా
యెక్యత్ప్రేతా - శాఖనెవృక్షాయఖగకులానిపక్షిసంఘాః - అకులాస్తుములాఃగి
రఃత్తదమాగవ్యతత్తప్రత్యుత్తరాణిదదురిజెత్యనుషంగాదుత్ప్రేతా || ౪

ఉపసంధ్యమితి || ఉపసంధ్యంసంధ్యాయాస్సమీపేసమిపార్థేవ్యయాభావే
సపుంసకప్రాస్వత్వం - అశీతరుదఃఉష్ణాంశోతనుకరజాలంశస్త్రణంతస్త్రికక్షణే -
తతాగ్రలేవ్యధః - అత్యంతసంయోగేద్వితీయా - పానుమతాద్రేశ్శిఖరేషుఅస్త
టిత్యత - అసేకతరలిజ - తథాహి - సతామృహత్త్వనామస్తుమయేనాశకాలే

క్షీణమశీతరుచఃకరజాలమస్తనమయేపిసతాముచితంఖిలూచ్ఛతరమేవపదమ్॥
౫॥ ప్రతికూలతామువగతేహింధౌఃఫలతః మే బహుసాధనతా | అవలంబనా
యదిసభర్తురభూన్మపతీవ్యతఃకిరసహస్రపి॥ ౬॥ నవకుంకుమారుణవయోధ
రయాస్యకరావసక్తురుదిరాంబరయాఅతస్త్రిమేత్యవరుణస్యదిశాభృశమన్వ
రజ్యదతుమారకరః॥ ౭॥ గతవత్సరాజతజపాకుసుమస్త్రబకద్యుతౌదినకరేవనతేమ్
బహుళానురాగకురువిందదశప్రతిబద్ధమధ్యమివదిగ్వలయమ్॥౮॥ స్రుతశతకుం

భృచ్ఛతరమేవపదమున్నతస్థానమేవోచితంయోగ్యంఖిలు - అగ్రాంతరన్యాసః॥
ప్రతికూలతామితి॥విధౌదైవేప్రతికూలతాంవిరోధితాండవగతేప్రాప్తైస
తి- బహుసాధనతాలెకసాధనవత్తాఃఫలస్వన్నిష్ఫలత్వమేతివహత్యపిసాధన
సంపత్తిర్నిష్ఫలైవేత్యర్థః - తథాహివశిష్టతఃఆసన్నపాతస్యదినభతుఃసూ
ర్యస్యకరాఃఅంశవోహస్తాశ్చ-బలిహస్తాంశవశకరాత్తిత్యమరః- తేహంసహస్ర
మవ్యవలంబనాయావప్తంభాయనాభూత్-అతఃదైవమేవప్రబలమితిభావః-విశే
షేణసామాన్యసమర్థనరూపాధాంతరన్యాసః॥ ౬

నవేతి॥ అతుమారకరఃఉష్ణాంశుఃనవకుంకుమవత్ అరుణవయోధరయాసం
ధ్యారుణమేఘయా అన్యత్రనవకుంకుమేన అరుణకుచయా స్యకరావసక్తురుచి
రాంబరయాన్వకిరణాక్రాంతరుదిరాకాశయా అన్యత్రస్వహస్తలగ్నచారువ
స్త్రియావరుణస్యదిశావశ్చిమదిశాసహత్యధః - వరుణసంబంధాత్పరాంగ
సాత్వంచగమ్యతే * వృద్ధోయానేతిసాత్రాదేవప్రయోగాత్సహాధానామ
ప్రయోగేపి*సహాయక్తేప్రధానత్వతినహాధేత్యతీయా - అతిసక్తిమతినిన్నిక
క్షణంతత్యాసక్తించవిశ్యప్రాప్య - భృశమన్వరజ్యత్లోహితోనురుక్తశ్చభ
వత్-రంజేదైవాదికాత్ర-తేరిలజ్జే *కుషీరజౌఃప్రాచాంశ్యన్వరసేవదంచే
తికమేకతేరివా - అత్రవారుణీదినకరపిశేషణమహిమైవతయోజ్జ్వలభా
వప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః॥ ౭

గతవతీతి॥ జపాకుసుమస్త్రబకద్యుతౌలోహితవణేదినకరేఅవనతింతస్త
తాంగతవతిసతిలంబమానేసతీత్యర్థః- దిగ్వలయందిజ్జంజలంకంకణంచద్యన్యతే
బహుళానురాగైస్సాంధ్రరాగైఃకురువిందదస్త్రైఃపద్మరాగశకలైఃప్రతిబద్ధఃప్ర
త్యుత్తః-మధ్యోయస్యతదివలరాజతేత్యుత్ప్రేక్షా-కురువిందస్తుముస్తాయాంకు
ల్పాషప్రీహిభేదయోఃఇంగుదేపద్మరాగేచముకులేపిసమిరితత్వవిశ్వః॥ ౮

స్రుతేతి॥ స్రుతంతప్తంయచ్చాతకుంభంసువణం- తపనీయంశాతకుంభ
మితిసువణపర్యాయోవ్యమరః- తేనసదృశంతన్నిభమితినిత్యసమాసః-వయసిన
ముద్రాదశే - అధఃస్యధాతథామగ్నమధఃమగ్నంవపుర్యస్యతస్యఅశుమ

భానిభామంశుమతోవపురధామగ్నాపుషఃవయసి । రురుచేరించినభిన్నబృహ
జగదండుకైకతరఖండమివ॥౯॥ అనురాగవంతమపిలోచనయోదాధతంవపుస్సు
ఖనుతాపకరమ్ । నిరకాసయద్రవిమపేతవసుంవియదాలయాదవరదిగ్గణికా ॥
౧౦॥ అభితిగ్నరత్నిచిరమాచిరమాదవధానభిన్నమనిమేషతయావిగళన్తధువ్రత
కులాశ్రుజలన్నమిమీలదబ్జనయనంనళిన్॥౧౧॥ అవిభావ్యతారకమద్భుష్టహిమ

తోర్క స్యవపుర్నండలంవిరించేబ్రహ్మణోనభేన భిన్నస్యద్వేధావిదళితస్య బృ
హతోమహతోజగదండుకస్యజగదాశ్రయకోశస్యబ్రహ్మాండస్య ఎకతరఖండమ
న్యతరదశమవరురుచేరరాజ-అత్రోపమానస్యపురాణసిద్ధత్వాదుపమాలంకారః

అనురాగవంతమితి ॥ అవరదికపశ్చిమాశానైవగణికావేశ్యా-వారస్త్రీగణి
కావేశ్యేత్యమరః-అనురాగఃలోహిత్యమభిలాషశ్చతద్వంతమపిలోచనయోస్సు
ఖయతీతిసుఖంసుఖకరం-శాంతత్వాదభిరూపత్వాచ్చదశానీయం-వపుఃదధతమ
పితాతాపకరం అనౌష్ణ్యదశతత్వాచ్చసంతాపకారిణంసుఖస్పర్శంవా-తధావ్య
పేశవసుంసీరత్నినిధానంచ - దేవభద్రేనలెరశ్చైవసూరతేషునెవస్విత్యమరః
రవింసూర్యం-పితృగమ్యతేవియదాకాశమేవాలయః గృహంతస్సాన్నిరకాస
యత్ నిష్కాంతమతి - ధనపరాహివేశ్యాః నిగుణమపిధనికమాసర్వస్వహర
ణాదత్యనురక్తాభివలనువతః-తేగుణవంతమపి హృత సర్వస్వంనిర్వాసయంతి
సద్యవేతీభావః-అస్తంగతోర్క-ఇతిశ్లోకార్థః- అత్రవియదాలయాదవరదిగ్గణి
కేత్యేకదేశరూపణాద్రవేర్పితత్వరూపణావగమాదేకదేశవర్తిరూపకం శ్లేషో
పితమత్థాపితత్వాదనురాగఎవానురాగౌవసవవససూనీతి రూపక పర్యవసి
తవేత్యంగమ్॥ ౧౦

అభీతి ॥ నళినికశ్రీ-అభితిగ్నరత్నిసూర్యాభిముఖంచిరమాచిరమాదాస్తమ
యాదనిమేషతయాపక్షపాతశూన్యతయాదశసంకౌవఎవాత్రనిమేషః అవ
ధానెవాభిముఖావస్థాననిర్భంధేనభిన్నమలసం అతఎవవిగళన్తిస్సరన్తధువ్రత
కులమేవాశ్రుజలంయస్యతత్-అబ్జమేవనయనంన్యమిమాలత్ నిమిలయతిష్ట*
భ్రాజభ్రాసభాషెత్యాదినావికల్పాన్మోహపథాహ్రాస్యః అతఎవనాభ్యాసదీ
ఘః-అనురక్తాహికాంతా-కాంతమనిమేషంపశ్యంతీతదపాయేసతినిమీలితాక్షీ
స్యాదితిభావః-అత్రావ్యబ్జనయనమిత్యాద్యవయవరూపణాదవయవిసూర్నలిసీ
తిగ్నరత్నోర్నాయకనాయకత్వరూపణసిద్ధిరేకదేశవర్తిరూపకమ్॥ ౧౧

అవిభావ్యేతి ॥ అవిభావ్యతారకంఅలక్ష్యనక్షత్రం- అద్భుష్టంహిమద్యుతేరిం
దోర్బింబంయస్త్రితత్-అద్యావ్యనుదితచంద్రతారకమిత్యర్థః- అస్తమిత్యదర్శ
నెవ్యయంఅస్తమితోస్తంగతోభానుర్వస్త్రితత్-ఎతావతానిగుణత్వముక్తం

ద్యుజ్జ్వలనంత్యమకథమివేతరధానులభౌన్యజన్తనిసవవతిః॥౧౩॥ విహితాంజలి
జనతయానిధతీపక సత్కుసుంభకుసుమారుణతామ్ | చిరముర్ఘితాపితసారా
ర్ఘ్వునసానపితృప్రమాఃప్రకృతమాత్మభువః॥౧౪॥ అథసాం గ్రసాంధ్యకిరణారుణి

అథనిదోషతామాహ-విగతోరుతాపంతరాగ్రస్తమయాత్ప్రశాంతసంతాపం
అతమిప్రమనుదితాంధకారంభోంతరిక్షం-అభాత్ భాతస్త-భాతేలక్ష- నచ
నిగుణస్యకాశోభేతివాచ్యం-నిదోషతాయాఅపిగుణత్వాదిత్యధ్ధాంతరన్యా
సేనాహ - విగుణస్యగుణహీనస్యావదోషతానిదోషత్వమేవగుణఃఅతోగుణవ
త్వాచ్ఛోభాయుక్తేతికారణేనకార్యసమర్థనరూపాధ్ధాంతరన్యాసః॥ ౧౨

రుచీతి॥ రుచిధామి తేజోనిధి భతరిసూర్యేప్రేమాస్సదేవత్యాచవరలో
కమభ్యుపగతేజేశాంతరంగతేమృతేచసతి-భృశంవిహలాఃశుద్ధాస్త్విజ్జ్వలనం
విశిశుః - అగ్నింవావాదిత్యస్సాయంప్రవిశతీతిశ్రుతేతిభావః-అన్యత్ర-మృతే
మియేతయానారీసాస్త్రీజ్ఞేయావతిప్రతేతిస్తరణాదిభావః- అగ్నిప్రవేశఫ
లమాహ- ఇతరభాజ్వలనాప్రవేశేఅన్యజన్తనిజన్తాంతరేశ్వః ప్రాతశ్చసూర్య
ఎవవతిః-అన్యత్రతుయోస్త్విజన్తని పతిస్సపవకథమివసులభః- నకథంచదిత్యర్థః
ఉద్యంతంవావాదిత్యమగ్నిరనుసమారోహతీతిశ్రుతః - తేనైవసహమోదత
ఇతిస్తరణాచ్ఛేతిభావః- అతోగ్నిప్రవేశోయుక్తఇతిసమర్థనాద్వాక్యార్థహే
తుకంకావ్యలింగమలంకారః॥ ౧౩

అథసంధ్యాప్రాదుర్భావమాహ॥ విహితేతి॥ జనతయాజనసమూహేన*
గ్రామజనేత్యాదిసాసమూహోద్ధేతల్పత్వయః - విహితాంజలిఃకృతప్రణామే
త్యర్థః - వికసత్కుసుంభకుసుమవత్ అరుణతాంరక్తతాందధతీరాజసత్వాదితి
భావః-తదుక్తం-సర్గాయరక్తంరజసోవబృంహితమితి-ప్రసూమాతా - జన
యిస్త్రీప్రసూర్తాతేత్యమరః-పితౄణాంప్రసూఃపితృప్రసూః- అసావియంసం
ధ్యారూపిణీఆత్మభవోబ్రహ్మణః - తనర్హుతిః-చిరముర్ఘితాత్మక్తాపిప్రకృతిం
స్వభావంజగద్వంద్యత్వాదినిజధర్మమిత్యర్థః- వార్ఘ్యుత్ నవినసజ-ఉర్ఘ్విసగ్ధై
లుజ్జీ*ఆడజాదీనామిత్యాడాగమః*ఆటశ్చేతివృద్ధిః-భూతపూర్వోపిహహజనప
రిగ్రహఃఫలతీతిభావః-పితామహఃపితౄణాంసృష్ట్యామూర్తిః*తాముత్ససర్జహ -
సాప్రాతస్సాయమాగత్యసంధ్యారూపేణపూజ్యతఇత్యాదిభవివ్యత్పురాణవ
చనమత్రప్రమాణం-అత్రతమత్యాగరూపకారణసద్భావేపిప్రకృతత్యాగరూప
కార్యానుదయాద్విశేషోక్తిరలంకారః - తత్సామగ్ర్యమనుత్పత్తిర్విశేషోక్తి

అహరి హృతసూతిమిధునంపతతోః । పృథగుత్పపాత విరహాతిదశ్శద్ధదయ
ప్రతాస్యగనులిప్తమివ॥౧౫॥ నిలయశ్చింతితమేతదితప్రధితంయదేవజలజ
న్నతంహం॥ దివసోన్యయేతదపి సుక్తమహాయాచపలాజనం ప్రతినవోద్భవమదః ॥
౧౬॥ దివసోనుమిత్రహగవద్విలగతడిమిహాస్యతేబతమయాబలయాం । రుచిభ
తురస్యవిరహాధిగమాదితసంధ్యయాపి సవద్యోగమి॥౧౭॥ పతితేపతంగమృగరా

త్విగద్యతఇలిలక్షణాత్॥ ౧౪
అథే॥ అకసంధ్యోగయానంతరంసాంద్రాయెసాంధ్యాఃసంధ్యాయాంభ
వాః*సంధిహేద్యోతునక్షత్రేభ్యాణిత్యన్విత్యయః - త్రైకిరణైః అరుణితం
అరుణీకృతం - అతఏవవిరహాత్కావిరహవ్యాపదాదలతోఽదీర్యమాణాద్భద
యాశ్చుతేనతురితేనఅస్మజారుధిరేణఅనులిప్తమివస్థితమిత్వస్పృయో - హరే
ర్విష్ణోర్దేవిరాయుసంచక్రమిత్వర్థః- హేతిశ్చస్త్రేతుస్సస్త్రీయోరితికేశవః - హ
రిహేత్వైతిరాహ్వయస్యతదిహేతహూతీచక్రాహ్వమిత్వర్థః- హూతిరా
కారణాహ్వనమిత్వమరః-పతతోఃపక్షిణోః- పతత్రిపత్రిపతగపతిత్వత్తరధాంశ
జాతిత్వమరః మిధునంచక్రవాకద్వంద్వమిత్వర్థః-పృథగ్గోదోనోత్పపాతఉడ్డిత్యై
నిలయఇతి ॥ యజ్జలజన్నయస్యజ్జలజన్నజలజమేతదేవకమలం సతతంశ్రీ
యోనిలయఃఆలయఇతిప్రధితంప్రసిద్ధం - నికాయోనిలయాలయాతిత్వమరః -
తదపివిత్వనివాసభూతమపీత్వర్థః-తయాశ్రీయాదివసాత్సయేసాయంకాలేము
క్తంత్యక్తం అహూదేవ్యాపి కృతఘ్నత్వం యదాపది మహూపకారిణః
త్యాగఇత్యాశ్చర్యం-అథవాచపలాచాపలవతీస్త్రీకమలాచ - చపలాకమలావి
ద్యుత్పంశ్చలీపిపులీమచేతివిత్వః- సైవజనశ్చపలాజనః * జాలేశ్చసంజ్ఞాపూర
ణ్యోశ్చేతిచోభయధాపిపుంవద్యావప్రతిపేదః- తంప్రతితస్మిన్నిత్యర్థఃఅదఃఇ
దంకృతఘ్నత్వంచోద్యంచోదనీయంకథమిత్వాత్యైవ్యంనచపలత్వాన్నాశ్చర్యమి
త్యర్థః - (స్త్రీ)చావలేషుకియదేతిదితిభావఃశ్లేషమూలాతశయోక్త్యనుప్రాణి
తోయమథాంతరన్యాసః॥ ౧౭

దివసఇతి ॥ దివసోవాసరఃపుమానితిభావః - మిత్రంసూర్యంసుహృదంచాను
మిత్రేణసహాత్వర్థః * తృతీయాథాతిత్వనోః కర్మప్రవచనీయత్వాద్విత్తి
యా - మిత్రంసుహృదిమిత్రోకాతివిత్వః - విలయంనాశమగమతోగతఃగమే
లుణ్ * పుషాదీత్యాదిసాక్షరజాదేశః - అబలయాస్త్రీయామయారుచిభర్తు
స్త్రీజానిధేః ప్రమాన్యదపతేశ్చ అస్యాకాస్య విరహాధిగమాత్ ల్యబ్ధోపేషంచ
మీవిరహజ్ఞానంప్రాప్యాపీత్వర్థః - ఇహాస్తికలోకేకిమాస్యలెకిమథాంస్థీయ
తే-ఆసేభావెలబ్ - బతేతథేదే- ఇతీన్ధమాలోచ్యేవెత్వర్థః-అతఏవగమ్యా

జనిజప్రచీబింబరోషితత్రవాంబునిధౌ | అథనాగయాధమలినాని జగత్పరితస్త
మాంసిపరితస్తరిరే||౧౮|| వ్యసరన్నభూరరగుహంతరతఃపటలంబహిబాహుశ
పంకరుచి| దివసావసానపటునస్తమాసోబహిరేత్యవాధికమభక్తగుహః||౧౯|| కి
మలంబతాంబరవిలగ్నమధఃకిమవధతోధ్వమవనీతలతః | ప్రససారతిర్వగధ
దిగ్భ్యుత్థిప్రచురీభవన్ననిరధారితమః||౨౦|| స్థగితాంబరక్షితితలెపరితస్తమిరే

త్యేత్రా-సంధ్యయాపిసపదివ్యగమివ్యగామిత్యధః - గమేః స్యాథాణ్యంతా
ద్భావేలుజిమితాద్ధ్యస్యః * అణ్యంతాదువధావృద్ధిర్నాయంస్యాద్ధేతుమణ్ణిచి
తస్మాత్సాద్ధ్యేణిజాత్వాద్యోమితాంప్రాసోప్యతాభవేదితివిగమశబ్దైతత్పురో
తీతిణ్యంతాల్లుజితికేచిత్ || ౧౭

అథాంధకారంవణయతి||పతితత్త్వి||పతంగూర్కపవమ్మగరాట్సంహృతి
రూపకసమాసః-తస్మిన్నిజప్రతిబింబెనరోషితేకూపితత్రవస్థితత్రవ్యత్యేత్రా -
స్వప్రతిబింబప్రతిసంహృతమాదితిభావః-అతఏవాంబునిధౌసము-ద్రేపతితేస
తిరజ్జిహంసయేతిభావః-భావలక్షణస్తమీ అథపతనానంతరంనాగయాధాని
కరికులూనీవమలినానిశ్యామాని * ఉపమానానిసామాన్యవచనైరితిసమాసః -
తమాంసిఅంధకారాణిజగల్లోకంపరితః- పరితస్తరిరేచాద్దయామానుః-స్త్ర
ణాతేకతఃదిలిత్*యుతశ్చసంయోగాదేర్మణః- అత్రయద్యపినాగయాధ
మలినానీక్యక్తానుశాసనసిద్ధోపమానుసారాత్పతంగమ్మగరాడిత్యత్రాపి ఉప
మితసమాసాశ్రయణేనూపమైవోచితా - తదాపిరోషితత్వోత్యేత్రాయాఃప
తంగేఅసంభవాత్ప్రంహేసంభవాత్ప్ర రూపకమేవయుక్తం - తదాచ కూపకాను
ప్రాణితోత్యేత్రా-సావేక్షేయమువమేతిసంకరః- తతోత్యేక్షయాభాగ్రితి
మదుపమయూయాపకంచవ్యజ్యతత్త్వలంకారేణాలంకారిధ్వనిరితిసంయోగః||౧౮||

వ్యసరదితి || బహుశపంకరుచిసాంద్రకదామచ్ఛవి-దివసావసానేదిసాంతే
పటునఃసగర్భస్యతమసః పటలంభూధరగుహానామంతరతోభ్యంతరాదేత్యాగ
త్యబహిర్భాహ్యప్రదేశేవ్యసరన్నుస్థితంవా బహిర్భాహ్యప్రదేశాదేత్యగు
హాఃకందరా-అధికంభృశమభక్తవాభజతేస్తకింప్రవిప్తంచేత్యర్థః - భజతేర్లు
జితజ్జ * యురోయురితిసకారలోపః - అత్రవ్యాపకత్వసాదృశ్యాత్తమసోంతర్వ
హిరపాదానకత్వసంచేహాత్సంచేహాలంకారః|| ౧౯

కిమితి || ప్రచురీభవద్భూలీభవత్తమఃకర్తృ-అంబరెవిలగ్నంతకాశస్థంస
త్అథోఘాతలంప్రతిఅలంబతాస్రంసతకిం- అవనీతలతోఘాతలాదూర్వము
పరిష్టేదవధఃతకింఅథవాదిగ్భ్యుత్థిర్వక్రససార-ప్రస్థతమితిసనిరధారి - అథో
లంబనాదీనామన్యతమన్నావధారితమిత్యర్థః-ధారయతేకర్తృణిలుజ్ - అత్రాపి

జనస్యదృశమంధయతి । దధిరైరసాంజనమపూర్వతమం ప్రియ వేత్సవత్కాసుద్యు
 శోదదృశుః॥౨౦॥ అవధార్యకార్యగురుతా మాభవన్నభరణాదానంద్రురహసం
 తమసుమీనుతనోస్తనాచదయితోపగమైతనురోహరాజివభవేపభవే॥౨౧॥ అతః
 స్త్విహానదదృశేహనియఃసతమింతమోభిరధిగమ్యతతామ్ । దృతిమప్రిహే
 ద్దృహగఃశోలఘవఃప్రకటిభవంతిమలినాశ్రయతః॥౨౩॥ అనులెవసానికుసుమా

పూర్వవత్సంజేహాలంకారః॥ ౨౦

స్థగి తెతి॥స్థగి తెతిరోహితేఅంబగక్షితితలెయెనతస్త్రితమిరెపరితోజనస్యదృ
 శమంధయత్యంధికుర్వతిసతి-సుదృశః(స్త్రియః- అపూర్వంనూతనంరసాంజనంర
 సంతాగమేవాంజనంసిద్ధాంజనంచదధిరేవభుః-అతోహేతోఃప్రియవేత్సవత్కా
 దదృశుః- అత్రరసాంజనధారణేనవాక్యార్థైస్త్రియవేత్సవత్కాదర్శనసమర్థశా
 ద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః తేనసిద్ధాంజనధారణేననిర్భాదివదు
 వహానద్వననాదలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౨౧

అవధార్యైతి ॥ సాంద్రతమంయత్సంతమసంవ్యాపకంతమః- విష్వక్సంతమ
 సమిత్యమరః॥ అవసమంధభ్యస్తమసత్తిసమాసాంతః-తత-త్య- సుతనోశ్శు
 భాంగ్యః- దయితోపమేప్రియాభిసరణైకార్యగురుతాం సంభోగకార్యస్యావ
 శ్యకత్వమవధార్యనిశ్చిత్యభయాయ నాభవత్ స్తనాకుచాతనుః కృశోయోరో
 మరాజేఃపంధాఃరోమరాజివధోమధ్యభాగః-తస్యవేపవేకంపాయః॥౨౨తోధు
 జిత్యభువ్ప్రిత్యయః-నాభవతామితివిభక్తిపరిణామేనానుమంగః- కార్యాసక్త
 స్యతత్రాపికాముకజనస్యకుతోభయంక్షేగణనావేతభావః- అత్రసంతమస
 కుచభారయోఃకామనిమిత్రేభయకంపానుదయైకార్యగౌరవావధారణ హేతు
 కత్వోత్పేక్షణాద్ధేతూత్పేత్తూ-యమశేనసంస్పృశ్యతే॥ ౨౩

సవితురితి॥యోగ్రహగణాహనిసవితు స్త్విహానదదృశేనలక్షితః-జనైరితిశే
 వః-సఃగ్రహగణఃతమోభిస్తతాంవ్యాప్తాంతామ్యంత్యస్యామితేమీంతాత్రిం
 రజనీయామినీతమీత్యమరః- అధిగమ్యప్రాప్య-ద్యుతిమగ్రహేత్-బభావిత్యర్థః
 గ్రహేల్బజః॥గ్రహాలిటిదీర్ఘఃఇతిదీర్ఘః- తథాహి-లఘవఃఅల్పః- త్రి
 ప్సిష్టైష్టైలఘురిత్యమరః-మలి నాశ్రయతఃనికృష్టాశ్రయణాత్ ప్రకటిభవంతి -
 అధాంతరన్యాసః॥ ౨౩

అనులెవసానితి॥తేనసమయెనప్రదోషకాలెనకత్రా- అనులెవసానికుంకు
 మచందనానికుసుమానిమాల్వాదీని తథావతిమృతమస్యవఃకృతకౌపాః- అబ
 లాః(స్త్రియః-తథాదీవశిఖాఃదీవజ్వాలాశ్చేత్యేతానిసర్వాణి కృతంసుప్తస్యపూ
 ర్వం ప్రభస్యమమోభవస్య మన్తభస్యబౌధనముగ్ధీవసంయస్త్రిగు-ర్మణి తద్యథా

స్వబలాఃకృతమన్యవఃపతిష్ఠదీపశిఖాః । సమయోనతేనకృతమప్తమమోభవబోధ
సంసమమబోధివత్॥౨౪॥ వసుధాంతనిస్క్రమినాహివతేఃపటలంఘణామణిస
హస్రరుచామ్।స్ఫురదంశుజాలమధశీతరుచేఃకకుభంసమస్కురుతమాఘసనీవం
౨౫ ॥ విశదప్రభావరిగతంపిబభావునయాచలన్యపహితేందువపుః। ముఖమప్ర
కాశదశసంశనకైస్సవిలాసహాసమివశక్రదిశః॥ ౨౬॥ కలయాతుషారకిరణస్య
పురఃపరిమండభిన్నతిమిరౌఘజటమ్।క్షణమభ్యవద్యతజనైర్నమృషాగగనంగణా

తథాతత్పూర్వకమిత్యర్థః- ఇతరథాలనులెపనాదిబోధనస్యవైఫల్యాదసంభవా
చ్చేతి-సమయంగవత్-అబోధితబోధితాని-బుద్ధ్యతేజ్యైఃతాతౌ-మణిలు
జ్-అత్రగంధమాల్యసంపాదనస్త్రీమనఃప్రసాదనదీపశిఖౌత్పదనానాంఅబోధి
వతేత్యేకేనశ్లిష్టశబ్దేనఅభిధానాచ్ఛేషమూలాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశ
యోక్తిరేకాతథానుప్రమనోభవబోధనమిక్రియావిశేషణసామర్థ్యాత్సమమి
తియాగవద్యాభిధానాచ్చమనోభవేతరబోధనయోఃకార్యకారణభూతయోః
తద్వివర్తయరూపాచాన్యతదుభయాపేక్షయాగంధమాల్యాదీనాంప్రస్తుతా
నామేవబోధనరూపైకధర్మసంబంధాత్సల్యయోగితాభేదశ్చేతిసంకరః॥ ౨౪॥

అథచంద్రోదయవణానంప్రారభతే॥వసుధేతి॥ అథతమఃప్రసారానంత
రంవసుధాంతేనభూప్రాంతేననిస్క్రమింబహిర్నిగతంఅహివతేత్యేవస్వఘణా
మణిసహస్రాణాంరుచాంభాసాంపటలంస్తోమశ్చవేత్సుత్యేతా-శీతరుచేశ్చ
ద్రస్యసంబంధిస్ఫురదుల్లసంశుజాలంమఘానఇమాంమాఘవసీంమాహేం
ద్రంశుమఘవాబహుళమితివికల్పాన్నశత్రాదేశఃకకుభందిశంసమస్కురుతఅ
భూషయత్-ప్రాచ్యాందిశివంద్రకరజాలమలక్ష్మ్యతేజ్యర్థఃసంపర్కపేభ్యఃక
రోతౌభూషణఇత్యకాత్పూర్వస్పృశాగమఃఅదభ్యాసవ్యవాయేపీతినియమాత్

విశదేతి॥ విశదప్రభావరిగతంశుభ్రకాంతివ్యాప్తం-ఉదయఇత్యచలఃఉద
యాచలః-ఉదయఃపూర్వపర్వతఇత్యురః-తేనవ్యవహితమిందువపుశ్చంద్ర
మండలంయన్వేతత్-శక్రదిశఃప్రాచ్యాఃముఖమగ్రభాగఃవక్త్రంవప్తీయ
తేతదభేదేనోత్పేక్ష్యతే-అప్రకాశదశనమలక్ష్మ్యదంతంసత్సవిలాసహాసంస
విలాసస్సీతమివశనకైమణందంపిబభౌ॥ ౨౬

కలయేతిపురఃప్రాచ్యాందిశిఅగ్రభాగేవ-తుషారకిరణస్యఇందోఃకలయా
కిరణేనఅన్యత్రోపలక్ష్మితంపరిమండమల్పంభిన్నావిదళితాస్త్రమిరౌఘావపజటా
యస్యతగ్గగనంనమృషాసత్యంగణాధిపతేఃప్రమథవతేరిశ్వరస్య-గణాఃప్రమథ
సంఖ్యౌమాత్రివైజయంతీ-మూర్తిరితిజనైఃక్షణమభ్యవద్యత-నిశ్చితంగగనమా
ష్టానాంశివమూర్తీనాంఆన్యతమమితియత్సత్యమిత్యవపన్నమిత్వర్థః-కలౌఘా

ధివతిమూర్తిరతి || ౨౭ || నవచంద్రికాకుసుమ కిణోత్తమకబరిభృశోలయజ్ఞా
 ద్రుమివదదృశేలలాటతటహారిహరేహారి తోముఖస్యహిమరశ్మిదళమ్ || ౨౮ ||
 ప్రథమంకలాభవదథాధామధోహిమదీధిటముహూదభూమిదితః | దృఢం ద్రువం
 క్రమశేవనశతుద్యుతిశాలినోపి సహసోపచయమ్ || ౨౯ || * * * * *
 ఉదమజ్జితైటభజితశ్శయనాదవనిద్రపాండుర సరోజరుచా | ప్రథమప్రబుద్ధన
 దరాజసుతావదనెంచు నేవతుహినయ్యనా || ౩౦ || అథలక్ష్మణానుగతకాంత
 వపుజకాలధింవ్యతీత్యశశిదాశరథిఃపరినాగితఃపరితముతక్షగజైః మిరౌఘరాక్ష

త్రోదితశ్చంద్రశ్చిఫలితార్థః - రూపకాలంకారః || ౨౭

నవేతి || నవచంద్రికాభిరేవకుసుమైఃకిణోత్తమవివరకేశపాశః * జానవ
 దేత్యాదినాజీవ - తాంబుళితేతద్భృతః హరేరింద్రస్యహరితః - శక్రదిశోము
 ఖమగ్రభాగవనముఖంవక్త్రమితిశ్చిష్టావకం - తస్యలలాటతటవద్ధారిమనోహ
 రంహిమరశ్మిదళంబ్రదుఖండుంకులయజేనచందనెనాద్రుమివదదృశేధావశ్యా
 దితిభావః - అత్రనవచంద్రికాకుసుమేత్యేకదేశవర్ణరూపకమి - మ్నాహరిహ
 రితోవధూత్వప్రతీతౌతత్సహకృతశ్చేషావగతవక్త్రాభేదాభ్యవసితముఖసంబంధ
 ప్రసాదాసాదితలలాటతటోపమోపజీవనేన బ్రందుదళస్యాసౌపాత్తనిజభావశ్చ
 గుణమలయజ్ఞాద్రుత్వగుణస్వరూపోత్ప్రేక్షేతి - కరః || ౨౮

ప్రథమమితి || హిమదీధిత్వంద్రః - ప్రథమంకలాకలామాత్రంఅభవత్ -
 కలాకుహదశోభాగత్వమరః - అథాధామభవత్ అథాఅనంతరం - అథాఅధ్యే
 మరః - ఉదితస్సకల్యాదుత్థితస్స - నమహాకమహాకసంభవమానోభూత్ మ
 హాదభూత్ - అభూతతద్భావేచ్ఛిః - హలంతత్వాన్నకార్యాంతరప్రాప్తిః - తథా
 హిమ్యుతిశాలినోపి తేజస్థాశ్చక్రహఃక్రమేనైవఉపవయం ఉదయవృద్ధిదధ
 తి - సహసార్పణితి తునవధతిధ్రువం - సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోధాం
 తరన్యాసః || ౨౯

ఉదమజ్జితై|| అవనిద్రపాండురసరోజరుచావికచపు - దరికశ్చియాతుహినయ్య
 తినాచంద్రేణప్రథమంహరేఃపూర్వమేవప్రబుద్ధాయాః అన్యధాతన్ముఖంకథం
 దృశ్యేతేతిభావః - నదరాజసుతాయాఃసింధుకన్యాయాః శ్రియాఃవదనెంచునె
 వేత్సుప్రేతా - కైటభజితోహరః - శయనాత్సముద్రాదిత్యర్థః - ఉక్తప్రేతా
 సంభావనార్థమిథ్యనిదేశః - ఉదమజ్జిఉన్నగ్నంఉదితమిత్యర్థః || ౩౦

అథేతి|| అథఉదయానంతరంలక్ష్మణాలంకరణేనసామిత్రిణాచానుగ
 తేమనుస్మృతంకాంతంవపుర్యస్యసః - లక్ష్మణానుగతకాంతవపురితశబ్దశ్లేషః - వస్తు
 తఃశబ్దభేదేన అర్థద్వయావభాసేపి జతుకాష్టవదేశశబ్దప్రతీతేః పరితస్సమంతా

సకులంబిభిదే॥౩౦॥ ఉపజీవతిస్త్రసతతంసథతఃపరిముగ్ధతాంవశోగివోడువలేః ।
ఘనవీధివీధిమవతీణావలోనిధి రంభ సానువచయాంకలాః॥ ౩౧ ॥ రజనీసువా
ప్యరుచిమావశో సవదివ్యభాషయదసావపితమ్ । అశ్రుచితక్రమమహూమా
హతామితరెతరోచక్రతఃచ్యుతిమ్॥౩౨॥ దివసంభృశోష్ణరుచివాదహతాఽరు
దతీమివానవరతాలిరుతైః । ముహురాహ్నశస్త్రగధరోగ్రకరైరుదశిశ్వసత్క-

దృక్షగణైఃసక్షత్రసంక్షైజ్ఞాంబవదాదిభల్లూకసంక్షైశ్చేత్పర్థస్థైః । ఎకసాశా
వలవిభలద్వయవదఖండైకశబ్దార్థద్వయప్రతీతేః - సక్షత్రమృక్షంభంతారా -
ఋషిశ్చభల్లభల్లూకాభితచాసురః - పరివారికఃపరివేష్టితః - శశ్వేనదాశరధిఃద
శరదపుత్రోగానః*అతఃఇతిత్యభ్యుద్యయః - జలధింబిలంఘ్యతిమిరౌఘపవరా
క్షసకులంతద్భిభేదేవిదారయామాస-భిదేకతఃరిలితితత్ - శ్లైషసంకీర్ణంసమ
మస్తవస్తవతి-సావయవరూపకమ్॥

౩౦

ఉపజీవతి॥అంభసాంనిధిఃసముద్రఃపశిగివసతతంపరిముగ్ధతాంసౌందర్యమ
స్యత్రమాఘ్యంవ్యవహారానభిన్నైర్వమితీయావత్*ముగ్ధస్సందరమూఢయోరి
తివిశ్వఃపదతోదధానస్యఘనాసాంవీధిఃఘనవీధిః అంతరిక్షంసావీధిః పణ్యవీధిరి
వేత్సృపమితసమాసఃతామవతీణావతఃప్రవిప్లవతః ఉడుపతేనక్షత్రనాధస్యక
స్యచిద్ధవికవణిజశ్చకలాఃపోడశాంశాఃకమూలభనవృద్ధింశ్చ*కలాస్యామ్నాలరై
వృద్ధాశిల్పాదావశమాత్రకే - పోడశాంశైపచంద్రస్యేతివిశ్వః - ఉపవయా
యస్వాంబువృద్ధయైస్సధనసమృద్ధయోచఉపజీవతిస్త్రసవతేస్త్రలన్యత్రలభతేస్త్రై
త్యథః - యథాత్రయాదికుశలోహ్యకుశలాన్తహంతలాభమాప్నోతితద్వది
తిభావః - శ్లైషసంకీర్ణాయముపమా - ఉపమాసంకీర్ణఃశ్లైషఇత్యస్య॥ ౩౧

రజనీమితి॥శశీచంద్రఃరజనీలవాప్యప్రాప్యరుచింశోభాంబప్రాప్వలసౌ
శశ్వసీసవదితాంరజనీంవ్యభాషయత్అలంకృతవాకతథాహిమహతాంసతాం
చరితంకర్మలవిలంబితక్రమమవిలంబితప్రకారంయథాతథాభితరెతరోచక్రతిమ
దన్యోన్యోవకారవత్ - అహూఇత్యవిలంబితాశ్చర్యం-అత్రరజనీశశీనో
ర్నిధిఃశోభాకర్త్యాదన్యోన్యాలంకారః*తదన్యోన్యంమిధోయత్రోత్పాద్యో
త్పాదకతాభవేత్ ఇతిలక్షణాత్ తత్పరార్థకాఽయసథాంతరస్యసభిత్వం
గాంగీభావేనసంకరః॥

౩౨

దివసమితి॥మృగధరశ్చంద్రోదివసందివసఇత్యర్థఃఅత్యంతసంయోగేద్వితీయాభృ
శమత్యంతముష్యరుచేరుచ్యంశోపాదేనాంఘనాలంకారాః - పాదారశ్చ్యంఘ్రీ
తుర్యాంశాభిత్వమరః*హతాంగ్లపితాంతాడితాంవలతేవదివసరతైరిచ్ఛిన్నై
రళిరుతైరుదంతింక్రందంతీమివస్థితాం కుముదిన్యేవవనితాతాం అగ్రాణీవతే

ముదిసివనితామ్ || 34 || ప్రతికామినీతదదృశుశ్చకీతాఃప్రజన్తముమౌషయసో
 పదితా | సుదృశోభిభత్వశశిరశ్చిగళజ్జలబిందుమిందుమణిదారువధూమ్ || 35 ||
 అమృతద్రవైర్నిదధదబ్జదృశామపమాగమోషధిపతిస్త్వకరైః | పరితోవిసపీక
 పరితాపిభృశంవపుషావతారయతీమానవిషమ్ || 36 || అనులాత్మసుప్రతిఫలన్నభి
 తస్తరుణీకపోలఫలకేషుముహూః | విససారసాంద్రతరమిందురుచామధికావభా

కరాశ్చైత్యభద్రేన సమాస ఇతివామనః తైరగ్రకరైరగ్రాంశుభిరగ్రహస్తైశ్చ
 ముహూరామృతకండశిశ్వసత్ ఉపలాలయతిప్రదేశాచ్ఛసయతిస్తవరామృష్టా
 నాంపతిప్రతానాంపతిభిరాశ్వాసనీయత్వాదితిభావః శ్వసేథాతోః* శౌచమృ
 పధాయాహ్రస్వఃఅత్ర పాదవివపాదస్తేనహతామితిహననసాధితశ్చిష్టరూపకౌ
 థాపితేయమలిరుతైరితివృధికరణపరిణామగభారోదనాత్ప్రేక్ష్యేత్వేకావిజాతీ
 యసంకరః తథాకరైరేవకరైఃకుముదిసివనితేతివశ్చిష్టశ్చిష్టరూపకాత్ హృగధరే
 వల్లభశ్చప్రతీతైరకదేశవతీరూపకంతత్సాపేక్షాచేయముదశిశ్వసదిగమ్యో
 త్ప్రేక్ష్యత్యవరోవిజాతీయసంకరోపిరోదనాత్ప్రేక్ష్యాసాపేక్షేయముచాచ్ఛస
 నాత్ప్రేక్ష్యేతిసజాతీయసంకరోపి || 34

ప్రతితి|| సుదృశోంగనాఃఅభిభత్వభూతారముభి*లక్షణేనాభిప్రతీఅభిము
 ఖ్యిత్యవ్యయాభావఃశశిరశ్చిభిఃచంద్రకిరణైఃగళఃతఃప్రవంతోజలబిందువోయ
 స్వాంతామిందుమణిశ్చంద్రకాంతశిలానైవదారుతస్యవధూస్తన్తయీవధూః
 స్త్రీప్రతిమాతాంస్తరాజ్జన్తయస్వతేనప్రజన్తనామర్కవయసాస్వేదాంబునా
 ఉపదితావ్యాప్తాస్త్విన్నగాత్రైత్యర్థఃప్రకీకూలావసాకామినీవప్రతికామినీసప
 త్నీసపత్నీతిభ్రాంత్యేతిశేషఃచకీతాఃభీతాస్సత్యఃదదృశుః - అత్రచంద్రకాం
 తశిలాపుత్రికాయాంసాదృశ్యనిబంధనయాప్రతికామినీభ్రాంత్యాభ్రాంతిమ
 దలంకారః || 35

అమృతద్రవైరితిఃపదవిపతిరేవోషధిపతిశ్చంద్రఃవైద్యఇతిశ్చిష్టరూపకంఅమృతమే
 వామృతమాషధవిశేషఃతేనగ్రవైరాద్యైఃకరైరేవకరైఃకిరణైఃహస్తైఃఅబ్జదృ
 శామంగనానామపమాగమంగపరిమాజగనంవిదధత్ కుర్వకపరితోవిసపీకస
 ర్వాప్యాపిభృశం పరితాపిసంతాపకారిమానః కౌషఃసవివవిషంతదృపుఃశరీరా
 దవతారయతిస్త- అవరోపితవాఅత్రసావయవరూపకే శౌషధిప్రజాంగలిక
 హస్తసంస్పృశాద్విషమివని శాకరస్పృశాదేవాంగనానాంవపుషిరోమౌనప్త
 ఇశ్యుపమావృజ్యతే || 36

అనులేతి|| అధికమువభాసితాఃప్రకాశితాఃదిశోయాభిస్తాసామిందురుచాంని
 కరశ్చంద్రకాంతసమూహః అనులాత్మసుగర్వలమూర్తిమృతరుణీనాంకపోలాః

సితదిశాంవికరః॥౩౭॥ఉపగూఢవేలమలమూమిభుజై స్ఫురితావచు త్సుభగశీశ
 డుపి॥ రజనీపం. విచిత్రా దోయదురాగిణాలగణపసంగలఘమ్॥౩౮॥భవనో
 దరేషుపరిమండతయాగయితోలసత్స్పటికయాష్టీరుచః॥అవలంబ్యజాలకముఖౌ
 పగతానుగతస్థిదిమకిరణాన్నదనః॥౩౯॥అవిభావితేమవిషయఃప్రథమంనగనో
 పిసూసమభవత్తమసా॥ఉదితేదిశఃప్రకటయత్యేవనాయదఘహాధామ్నిదను
 రాచక్రపే॥౪౦॥అవకాశమాశుహృదయేఃపద్మసాంగమితేవికాసమదయాన్భుశి

ఫలకానీవ తెవ్యభితోమ హుఃప్రతిఫలకాసంక్రామకసాంప్రతరంప్రచురతరం
 విససార - దవణసంక్రమణాదివేతిభావః - అత్రైందుభాసాంకపోలాసంక్ర
 మణేసిసంక్రమణోక్తైరసంబంధేసంబంధరూపాతితయోక్తిః॥ ౩౭

ఉపగూఢైరజనీకరశ్చంద్రఃఅలఘుభిరూర్మిభిరేవబహుతరంగైరేవభుజైరు
 పగూఢాలింగితావేలాయేనతంసావప్తంభవవీతిభావః - సరితావశీశంసము
 ద్రమపిస్వభావాదత్యోభ్యమితిభావః-అచుత్సుభత్ తోభయతిన్న- త్సుభ్యతేః
 శౌచజ్యుపధాయాహ్రిస్వఃఅనంగెనలఘుంగతసారంయదవవివరాగిణసైహంగ
 ణమచుత్సుభదిత్యర్థఃకిమివచిత్రంనచిత్రమిత్యర్థఃఅత్రాత్యోభ్యమభింతోభయ
 తశ్చంద్రస్వదండాపూపికయాయాదవత్యోభకత్వోక్తైరధావత్తిరలంకారః-

భవనెతి॥ పరిమండతయావికాకిత్వాదసమర్థతయాభవనోదరేషుగృహీ
 భ్యంతరేషుశయితఃసుప్తఃమదనః జాలకముఖోపగతాకాగవాక్షవివరప్రవిష్టా
 అతవలసత్ స్పటికయస్థీనాంస్పటికదండానాం రుగివరుక్ శోభాయేషాం
 తాకస్పటికదండసన్నిభానిందుకిరణానవలంబ్యవప్తభ్యాదతిస్థత్ ఉక్తిః- అ
 తోద్రోహాణానయోరభేదవివక్షాయాంఉదోమాధ్వకర్తవీతిపరస్పైవదసద్ధిః
 అత ఏనాభేదాధ్వసాయమూలాతిశయోక్త్యాస్పటికయస్థీరుచిత్యత్వమాస
 హకృతయా అవలంబ్యేత్యత్ర అవలంబ్యేవెత్సుత్థానస్య అవలంబనహేతుకత్వో
 త్ప్రేతాప్రత్యాయ్యత ఇత్యేతాసాంసంకరః॥ ౩౯

అవిభావితేతి॥మదనోపిప్రథమంచంద్రోదయాత్పాక్ తమసాలవిభావితః
 అలక్ష్మితఃఇమవిషయోబాణలక్ష్మ్యంయెనసోభవత్ నూనమిత్వ్యుత్ప్రేతా - యద్య
 స్తాదఘర్షణామ్నిశీతకరేఉదితేదిశఃప్రకటయతిసతిలమునామదనెనధనురాచ
 కృపేఆకృష్టంచంద్రోదయఏవమహానుద్దీపకౌమదనస్యాభూదితిభావః॥ ౪౦
 అవకాశమితి॥పుష్పధనుఃపుష్పధన్వా*వాసంజ్ఞాయామివికల్పాన్నానజాదేశః
 తస్యధనుఃపుష్పచాపంపుష్పంతరంగచతస్తాచ్యవితోనిస్సృతఃసర్వతఃశిలీశల్యంము
 ఖేయేషాంతేశిలీముఖాఃబాణాఃఅశయశ్చ-అగిబాణాశిలీముఖావిత్యవరః- తేషాం
 గణః శశీనశ్చంద్రస్య ఉదయాద్వికాసమాత్సుకన్ధంఉన్నీలసంచగమితేప్రాపితే

నః | కుముదేచపుష్పధనుషధనుషశ్చలతశ్శిలీముఖగణోలభత||౪౧|| కకుభాంము
 ఖానిసహసోజ్వలయౌదదధాకులత్వః షడ్వికరః||౪౨|| అదిదీపదిందురపరోజహ
 నఃకుసుమేషుమత్రినయనప్రభవః||౪౩|| ఇతినిశ్చితప్రియతమాగతయఃసీతపద్మ
 తావుదితవత్వబలాః| ప్రతికమౌకతుమౌపవక్రమిరే సమయేహిసర్వముపకా
 రిక్యతమ్||౪౪|| సమమేకమేవదధతుస్సతనోగురుహరభూషణమురోజితతౌఘ

సుదృశాంహృదయేకుముదేచావకాశంప్రవేశమాశు ర్ముటితిలలభత ఉభయత్ర
 ప్రవేశంలబ్ధవానిత్యధః - అత్రచంద్రోదయే కుముదకామినీ హృదయయో
 ద్వయోరపిప్రకృతయోశ్శిలీముఖప్రవేశలక్షణైకధమౌయోగా దౌపమ్యావ
 గమాత్తుల్యయోగితా - ఏకధమౌత్వంచాస్యశిలీముఖేతిశ్లిష్టపదోపాత్తయోరలి
 బాణయోరేకత్వాధ్యవసాయములాతిశయోక్తిప్రసాదాదిసంకరః|| ౪౧

కకుభామితి || కకుభాందిశాంముఖానిసహసార్ముడిత్యుజ్వలయన్నద్భా
 సయౌరతయేసురతాయాధికమత్వం తమాకులత్వంబోత్సుక్యందధత్ యూనా
 మితిశేషఃఅన్యత్రరతయేకామదేవై ఆకులత్వంభయవిహ్వలత్వందధత్ అత్రేః
 అత్రిమునేః నయనప్రభవఃఅత్రినేత్రసముగ్ధవభిలిపురాణాత్ - త్రినయనప్ర
 భవోనభవతీతిఅత్రినయనప్రభవః - అపరః త్రినయనప్రభవా దన్యోదహనో
 గ్నిరిందుః-కుసుమేషుంకామసు దిదీపత్ దీపయతిస్తదీప్యతేనౌచజ్జిభ్రాజభా
 సేత్యాదినావికల్పనోపధాప్రాప్యః - అత్రప్రకృతేకుసుమేషుదీపనంనామ
 ప్రవధానంతస్యప్రతీయమానేన ప్రజ్వలనేన అభేదాధ్యవసాయాత్తన్నిమిత్తా
 ఇందోదోజ్జ్వలతోద్భాసనాదిధమౌసంబంధాదపరోయాం దహనభిశ్చవర శబ్దప్ర
 యోగసామధ్యోద్దహనత్వోత్ప్రేర్యౌ నరూపకమితరహస్యం చంద్రోదయా
 తామోవవృధేతితాత్పర్యమ్|| ౪౨

ఏవంచంద్రోదయాఖ్యముద్దీపనవిభావనముక్త్యాతర్థలమాహ || ఇతి
 తి || ఇత్యేవంసితదిధితౌచంద్రమన్యదితవతిసతిలబలాః|స్త్రీయఃశ్చితాప్రియ
 తమానామాగతిరాగమనంయూభిస్తానత్యఃప్రతికమౌప్రసాధనంకతుమౌపవ
 క్తమిరే . ప్రతికమౌప్రసాధనమిత్యుచారః-చంద్రోదయాత్ప్రియాగమనశ్చి
 త్యైవాలంకతుంప్రకృతా ఇత్యధః- తథాహిసమయౌకార్యకాలైక్యతమ
 సుష్ఠితంసర్వంసకలంకమౌడపకార్యుపకారకంభవతీఅన్యధాఃఫలమేవేతిభావః
 అతోనిశ్చిత్యప్రవృత్తిరాసాంయుక్తైత్యధాంతరన్యాసః|| ౪౩

అథప్రసాధనవిధిమేవప్రపంచయతి|| సమమితి || సుతసోఃకాంతాయాః
 రోజితతౌష్టనతతౌగురుగ్లాఘ్యమేకమేవహరమేవ భూషణంసమమవైషమ్యేణ
 దధతుఃసంహతతయాసంశ్లిష్టతయా వికనుత్యేనచ జనితాంనిర్వివరతాం నిరం

టి తెహిసంహతతయాజనితామిదమేవినిర్వివరతాందధతోః॥౪౪॥ కదళీప్రకాం
డరుచిరోరుతరౌజఘనస్థలీ పరిసరైమహతి । రశ నాకలాపకగుణేనవధూమకర
ధ్వజద్విరదమాకలయత్ ॥౪౫॥ అధరేష్వల క్తకరసస్సుదృశాంవిశదంకపోలభువి
లోధ్రరజః । నవమంజనంనయనపంకజయోవిభి దేనశంఖనిహితాత్పయసః ॥
౪౬॥ స్ఫురదుజ్వలాధరదలైర్విలసద్దశ నాంశుకేశరభస్రైఃపరితః । కృతముద్గం
డఫలకైర్విబభుర్వికసద్భిరాస్యకమలైఃప్రమదాః॥౪౭॥ భజతేవిదేశమధికేనజి

తరాళతాంసీరంధ్రతాంచదధతోరిదంసమభాగిత్వమేవఘటతే అంతర్భేదాంత
రాయాహివిషయితాం విషయోపభాగాః కుచయోస్తదభావాత్ సమశోభా
ధారణాయుక్తమితిభావః॥ ౪౪

కదళీతి॥వధూఃకదళీప్రకాండరుచిరోరంభాస్తంభగంభీరః. ఊరురేవతరుర్బం
ధనవృక్షాయస్త్రితస్త్రిత-అత్రకదళీప్రకాండస్య సౌందర్యమాత్రోపమానత్వా
న్నబంధయోగ్యవృక్షవాచినాతరుశబ్దనపునరుక్తః మహతిజఘనస్థల్యేవపరిపరః
ప్రదేశఃతస్త్రితరశ నాకలాపకఎవగుణఃపాశఃతేనమకరధ్వజౌమదనఃసంవివద్విర
దఃతమాకలయత్ అబధ్నాత్ రశ నాబంధేనజఘనమ తివమదవోద్గీపకమాసీదిత్య
థః - సమస్తవస్తవతిఃసావయవరూపకమ్॥ ౪౫

అధరేష్వతి ॥ సుదృశాంస్త్రీణామధరేషు ఓష్ఠేషు అల క్తకరపోలాతౌద్ర
వః - తథాకపోలభువిగండయోస్థల్యేవిశదంశుభ్రంలోధ్రరజఃతథాపంకజమివన
యనంనయనపంకజయోః నవన్నాతనమంజనంచ శంఖనిహితాత్పయసఃక్షీరా
న్నబిభిదేభిన్నంవాభూదిత్యథః- కమక ర్తరిలిట్-అధరాదినిహితంలాతౌరా
గాదికంశంఖనిహిత క్షీరవత్సావణ్యాదాశ్రయతోవివిచ్యదుగ్రహమభూది
త్యథః - అత్రయదధరాల క్తకరసాదికంతచ్ఛంఖనిహితంక్షీరమిత్యేకవాక్యత
యావాక్యాథేవాక్యార్థ సమారోపాత్ అసంభవద్వస్తుసంబంధ వాక్యథా
నిష్ఠానిదర్శనాలంకారః తేనాధరాల క్తకాదీనాంగుణతేకత్వరూపః సామాన్య
లంకారోగమ్యతే-సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్రవస్త్యంతరైకతేతిలక్షణాత్ ॥

స్ఫురదితి ॥ ప్రమదాఃస్త్రీయః స్ఫురంతశ్చలంతః ఉజ్వలాఃప్రకాశాః అధ
రాః ఓష్ఠావేవ దళానివ త్రాణి యేహంతైః పరితోవికసంతః ప్రకాశంతః దశ
నాంశవోదంతకాంతయవేశేశరభరాకింజల్కపుంజాయేహంతైఃకృతానిము
ద్గానిసుందరాశిగండాపవఫలకానికణికాయేహంతైః వికసద్భిరాస్యకమలై
ముఖారవిందైర్విబభుఃవ్యరుచన్అత్రాస్యకమలైరితిరూపణాత్ప్రముదాపవన
రస్యత్రుతిసిద్ధిరేకదేశవతిఃసావయవరూపకం- ఆస్యకుముదైరితిపాఠేకుముదస్య
ముఖోపమానత్వంకవిసమయవిరుద్ధమిత్యేకావలికారః॥ ౪౬

తస్తుదను ప్రవేశమథవాకుశలః | ముఖమిందురుజ్వలకపోలమతః ప్రతిమాచ్ఛలేన
 సుదృశామవిశత్ || ౮౦ || ధ్రువమాగతాః ప్రతిహతింశిరి నేషదనేషవఃకుచతటేషు
 హతి | ఇతరాంగవన్నయదిదంగరిమగ్లపితాదలగ్నమగమత్తనుతామ్ || ౮౧ || సమ
 మోరమాస్వపివిశేషవిదాంనిరచేష్టయోగ్యమిదమేతదితి | గృహమేష్యతిప్రియ
 తమేసుదృశాంవసనాంగరాగనుమనస్సుమనః || ౮౨ || వపురన్వలిప్తపరిరంభసుఖ

భజతేతి || అధికేనప్రబలేనజితోపదేశం దేశాంతరంభజతే-అథవాకుశలశ్చే
 త్ - తదను ప్రవేశంతస్యప్రబలస్యఅనుసరణంభజతేతమేవశరణతయాఅనుప్ర
 విశ్యజీవతీత్యర్థః - అతోహతోరిందుశ్చంద్రః ఉజ్వలౌకపోలాయాస్యతదితిము
 ఖస్యప్రతిబింబగ్రహణయోగ్యత్వోక్తేఃపదార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకా
 రః . సునృశాన్త్రేణాముఖంప్రతిమాచ్ఛలేనప్రఃబింబవ్యాజేనఅవిశత్ - ప్రవి
 ప్తః అత్రముఖేనజితఃతద్భిత్వాతదేవానుప్రవిప్తఃసాక్షాచ్ఛంద్రఎవఅయంగప్రతి
 మాచంద్రఇతిఫలశబ్దాత్ ప్రతీతేఃఫలాదిశబ్దైరసత్యత్వపతిపాదనరూపోహహ్న
 వాలంకారఃపూర్వోక్తకావ్యలింగసాపేక్షఇతిసంకరః - తేనకపోలయోఃలోకో
 త్తరంబావణ్యందవశౌపమ్యంచవ్యజ్యతఇతిఅలంకారేణాలంకారధ్వనిః || ౮౦

ధ్రువమితి || మదనెషవోమన్మగ్నశరాఃమహతికరినేకుచతటే ప్రతిహతింప్ర
 తిఘాతంతగతాః ప్రాప్తాః ధ్రువంయద్యస్తాద్ధరిష్ణానిజభరేణగ్లపితంకనితం
 అవలగ్నంమధ్యంయేనతత్ - ఇదంకుచతటంఇతరాంగేనతుల్యమితరాంగవత్ *
 సైనతుల్యమితివతిప్రత్యయః - తనుతాంకార్యంనాగమత్నాభజత్ * పుషాది
 సూత్రేణశైరజాదేశః-తతోమదనెషుపాతాత్ కుచాతరిక్తం అఖిలం అంగనా
 నాంఅంగంకృతమాసీదిత్యర్థః - అత్రకారిన్యస్యప్రసిద్ధతహేతుత్వాత్ - కా
 వ్యలింగంతదపేక్షయాకుచయోః కాశ్యాభావనిమిత్తాన్నదనెషు ప్రతిమాతో
 ప్రేక్షణతాకావ్యలింగసంకీర్ణా గుణభావనిమిత్తాక్రియాస్వరూపోప్రేక్షా ||

నేతి || ప్రియతమేనాయకేగృహంసదనమేష్యతలగమిష్యతసతి * ఇణోల్ప
 టస్సద్వేతిశత్రాదేశః-విశేషవిదాంతారతమ్యవిదాంవివేకీనామపీత్యర్థః- అ
 తేవసుదృశాంసమ్యగ్దర్శినీనాం స్త్రేణాంమనఃకర్తృమమోరమాస్వపివసనాం
 గరాగనుమనస్సువస్త్రుగంధమాల్వేషుఇదమేతదితి ఇదంపురోవర్తివస్తువేతదితి
 వసనమితిఅనులేపనమితిమమనసఇతి చవిశేషాకారేణతథాయోగ్యమస్తాకంధా
 రణాహామితిచననిరచేష్టననిరధారయత్ ప్రియాగమనహామతిరేకాదితికర్త
 వ్యతామూఢమభూదిత్యర్థః- చినోతేలుఃజితజ్జ్ * స్లెస్సిచ్ * సార్వధాతుకా
 ధాధాతుకయోరితిగుణఃహామోత్రసంచారి-నిశ్చయసంబంధేవ్యసంబంధాకై
 రతితయోక్తిః - సుమనస్సుమనఇతియమకవిశేషశ్చేతిసంస్మృష్టిః || ౮౨

పవరయారయా॥౫౪॥ ప్రణయప్రకాశనవిదోమధురాఃసుతరామభీష్టజనచిత్త
హృదః | ప్రజేఘాయకాంతమనుముగ్ధతరస్తగుణీజమోద్యుతాభవాభసఖః ॥ ౫౫॥
సచమేవగచ్ఛతియథాలఘుతాంకరుణాయథాచకురుతేసమయి | నిపుణంతద్దై
నముపగమ్యవదేరభిదూతికాచిదితిసందిదిశే॥౫౬॥ దయతాయమానపరయాపర
యాత్వరితంయయావగదితాపిసఖి | కిముచోదితాఃప్రియహితార్థకృతఃకృతి

పాథమితిభావఃఅయంచఉత్కంఠానుభావః - అపరయాస్త్రియాఉదకంతిఉ
త్కంఠితంప్రియసంగమోత్సుకతయాస్థితమిత్యర్థః - భావేలుజిః * చిరోలుక్
అత్రకాలాక్షమత్వలక్షణమాత్సుక్యంసంచారితన్నిబంధనాత్ప్రేయోలంకారః
పరయాపరయేతి - యనుకపశేషశ్చేతిసంస్పృష్టిః ఎహవిరహూత్కంఠితా - చి
రయత్యవ్యలీకేతువిరహూత్కంఠితోన్ననాశ్చలిలక్షణాత్॥ ౫౪

ప్రణయైతి ॥ అదప్రసాధనానంతరంముగ్ధతరోత్యంతంకామమోహితస్త
గుణీజనః ప్రణయప్రకాశనవిదోమధురాఃసుతరామభీష్టజనస్యప్రియజనస్యచిత్తహృదః
మనోహారిణీః సఖః దృశ్యవకాంతమనుప్రియజనం ప్రతిప్రజిఘాయప్రేషిత
వాహినోమోతేలిః - ఇవేనసహసమాసవచనాద్దృశ్యవేతిసమాసగాఘ్రా
ణోవమాతయాసఖినామాప్రత్యాంతరంగత్వకార్యదశిత్యాదివ్యజనాద
లంకారేణవస్తుధ్వనిః॥ ౫౫

అథకాచిన్నాయికాదూతీంవాచికమనుశాస్త్రీనచేతి ॥ సమేదయితః మ
యియథాకరుణాందయాంకురుతే - యథాలఘుతామల్పతాంచనావగచ్ఛతినమ
స్యతేనసమేదయితండోపగమ్యపాశ్రయతధానిపుణంకుశలం - వడఃకర్మభాషా
ధనాయాంవాచిక్ ఇతీథంకాచిన్నాయికాలభిదూతి-లక్షణనాభీత్యభిలక్షణే
వ్యయీభావేనపుంసకహాస్యత్వంసందిదిశేనందిప్తవతీ - కతలిలిట్ స్వరితే
త్వాదాత్తనేపదం-నాయకాతుకలహంతరితా * మోహాత్కంఠంపరాణుద్య
పశ్చాత్తాపసమన్వితేతిలక్షణాత్॥ ౫౬

దయతాయేతి॥ మానపరయాఅభిమానవత్ప్యాఅతపివాపరయానాయకయా
అగదితాపిదయితమానయేత్వనుక్తాపి సఖిదయితాయదయితమానయతుం*క్రి
యాథోవపదస్యకమణిస్థానినైతిచతుర్థి-త్వరితంశీఘ్రంయయా - అన్యథా
మరణశంకయేతిభావః-తథాహిశోభనంహృదయంయేహంతేసుహృదఃమిత్రా
ణి*సుహృద్దృష్ట్యాదౌమిత్రమిత్రయోరితినిపాతః - చోదితాఃప్రేరితాస్సం
తఃసుహృదాంప్రియోహృద్యఃహితఃక్రైయస్కరశ్చయోర్ధః-తంకుర్వంతీతిప్రి
యహితార్థకృతఃకృతమేషామస్తీతికృతినఃకృతకృత్యాభవంతికింకింతుచోద

నోభవంతిఃహృదస్సుహృదామ్॥౫౭॥ ప్రతిభిద్యకాంతమవరాధకృతంయదితా
వదస్యపునరేవమయా॥ క్రియతేనువృత్తినుచితైవతతఃకలయెదమానమనసంస
ఖిమామ్॥౫౮॥ అవధీర్యధైర్యకలితాదయితంవిదధేఽగోధమథతెనసహ॥ తవగో
ప్యతేకిమివకతుఃమిదంససహస్త్రిసాహసమసాహసికీ॥౫౯॥ తదుపేత్యమాస్త్ర
తముపాలభథాఃకిలదోషమస్యనహివిద్యవయమ్॥ ఇతిసంప్రధార్యరమణాయ
వధూర్విహితాగసేపివిససజ్జసఖిమ్॥౬౦॥ ననుసందిశేతినుద్యశోదితయాత్ర

నాంవి నైవకృత్యాకృతినత్వతిభావః-అథాంతరన్యాయః-నాయికాచక్షూర్వవత్॥
అథకాచిత్రలహంతరితాకాంతంప్రతిత్రిభిర్దూతంసందితతి॥ ప్రతిభిద్యే
త్యాది॥ అవరాధకృతంఅగ్రసాగ్రిణంకాంతంప్రియంప్రతిభిద్యనిరాకృత్య-పున
మయైవాస్యానువృత్తిరనుసరణంక్రియతేయదితావదనువృత్తిరనుసరణంఉ
చిత్రైవయోగ్యా-పతిప్రతానాంప్రాణేశ్వరచిత్రానువృత్తేర్దమఃత్వాదిలభా
వః - కింతుహేసఖితతోనువృత్తేఃమామమానమనసంఅభిమానహీనచిత్తాంకల
యేత్మనైతే॥

౫౮

తహిలలాఘవాయవిగృహ్యైవస్థీయతాంతత్రాహ॥ అవధీర్యేతి॥ అథల
సంతరంధైర్యకలితాకలితదైర్యాసతీలహం * వాహితాగ్నాద్విపిన్వితనిష్ఠా
యాఃపరనిపాతః దయితంఅవధీర్యతిరస్కృత్య-తేనసహప్రియేణసహచరోధం
విదధేకరోమిచేత్-దధాతేఃకతేరిలఠ్తతజ్ - హేసఖితవకిమివగౌప్యతేనిగూ
హ్యతేనకించిదిత్యధః-కింతుకథ్యతపవేతికథయతివ- సహసాబలెనవతతేత్యతి
సాహసికీ*ఓజస్సహాయంభస్తమసత్తితత్-సానభవతీత్యసాహసికీ- అమామితి
శేషః-ఇదంసాహసవిరోధాచరణయాపంసాహసకృత్యంకర్తం* శకధృషెత్త్యా
దినాతుము-సహతేతిసహసమథా-పచాద్యత్-నాస్తిఅత్రాసాహసికత్యస్య
విశేషణత్యాసాహసాసహనహేతుత్వాక్తేఃపదార్థహేతుకంకావ్యలింగమ్॥

తహికిమత్రకార్యమతఆహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్తంవల్లభంఉపేత్యమాస్త్ర
పాలభథాఃనోపాలభస్తతద్దోషంనగణయేత్యర్థః - స్తోత్రరేలజ్చేత్యుపాజ్ఞా
ర్వాల్లభేలజ్*నమాజ్యోగిత్యథాగమప్రతిషేధః - ననుసావరాధఃకథంనో
పాలభ్యస్తత్రాహ-వయమస్యదోషంఅవరాధంనవిద్యకిల అజానానాశ్చవతిస్తా
మశ్చిత్వర్జః-కార్యాధిసమతుగర్వశ్చితిభావః* విదోలఠ్తవేతినుసోమాదేశః-ఇ
తిసంప్రధార్యనిష్ఠిత్యవధూర్వాయకావిహితాగసేకృతావరాధాయాపిరమ
ణాయస్రేయసేక్రియాగ్రహణాచ్చతుర్థః-సఖీంవిససజ్జప్రజిఘాయ-విరహ
సహిష్ణుతయేత్యర్థః-ఎషాకలహంతరితాప్రాధావ॥

౬౦

నన్వితి॥ ననుహేనాయికేసందిశసందేశంబ్రూహీత్వదితయాదూర్వోక్త

పయానకించనకిలాభిదధే | నిజమైక్తిమందమనిశంనిశితైఃకృశితంశరీరమశరీరశ
రైః || ౬౦ || బ్రువతేన్నదూత్యడపసృత్యనరాన్నరవత్ప్రగల్భమతిగర్భగిరః | సు
హృదథామిహితమజిహ్వాధియాంప్రకృతేర్విరాజతివిరుద్ధమపి || ౬౧ || మమయా
పకీర్తేమహారద్భువియస్తదనుప్రసక్తహృదయేయమితి | త్వయిమత్సరాదివనిర
స్తదయస్సతగాంక్షీణోత్కిలుతామదనః || ౬౨ || తపసాకథానుపరిఘట్టయతిశ్ర

యాసుదృశానాయకయాకత్రాప్యత్రపయాహేతునాకించననాభిదధేకిలనా
భిహితంఖలుకింతునిశితైరశరీరశరైరసంగబాణైః అనిశంకృశితంకృశీకృతంకృ
శశబ్దాత్ * తత్కరోతీతిన్యంతాత్కమణీ క్తః-ణావిప్రవద్భావే * రఘుతోహ
లాదే-ఘోరితీయుకారస్యరేఘాదేశః-నిజంశరీరం - మందమైక్తి-ఈక్షితం- ఏ
షాదకలహంతరితామధ్యమాచ-త్రపయానిజహృదయానభిధానాన్నిజశరీరేక్ష
ణేనస్వావస్థానివేదనాచ్చతుల్యలజ్జాస్తరత్వావగమాదితి - ఇయంచపంచమికా
ర్యావ్యాకామావస్థా-దృజ్జనస్సంగసంకల్పజాగరఃకృతతారతిః | స్త్రిత్యాగో
న్ద్యదమూర్ఛంతాత్తత్సంగదశాదశ || ౬౦

ఇశ్శంనాయకాభిరుపదిష్టాఃమాత్యశ్చకీమకుర్వన్నతతహ || బ్రువతఇతి || ప్రగ
ల్భాఃపుష్టాః మతిగర్భాఃప్రతిభాగర్భేయాసాంతాశ్చగిరోయాసాంతాః దూ
త్యఃనరాన్నరుషాడపసృత్యగత్వానరవత్నరైఃపుంభిస్తుల్యం* తేనతుల్యమి
తివతిప్రశ్నయః - బ్రువతేన్ననచైతావతావైయాత్యందూషణమితలగ్ధాంతర
న్యాసేవాహ-సుహృదథామితి - తథాహి - అజిహ్వాధియామకుటిలబుద్ధీనాంసం
బంధిసుహృదేసుహృదథంమిత్రార్థం* అధైసహనిత్యసమాసః సర్వలింగతా
చేతివక్తవ్యా-ఈహితంచేష్టితంప్రకృతేఃస్వభావాత్విరుద్ధంస్వభావవిపరీతమ
పివిరాజతిశోభతే-తస్మాన్నధాప్యైందోషత్వార్థః || ౬౧

అనకాచిహ్వాతీకంచిత్ప్రియంసప్తభిఃప్రార్థయతి || మమేత్యాది || యఃపురుషః
భువిమమయాపకీర్తేసాందర్యప్రధామహరత్ - ఇయంతప్రియాతదనుప్రస
క్తహృదయాతస్మిన్నాసక్తచిత్రైతిహేతోఃత్వయిమత్సరాదివమదనోనిరస్తద
యోనిమూలవస్థుతాంత్యప్రియాంసుతరాంక్షీణోతిక్షువయతిఖలు - ఎతేన
కార్యావస్థోక్తాలత్రసాక్షాత్ప్రతిపక్షభూతనాయకపీడాసమర్థస్యవదనస్య
తదీయనాయకాపీడనోక్త్యాప్రత్యనీకాలంకారః-సచత్వయిమత్సరాదివేతిహే
తూత్ప్రేక్షాస్థాపితశ్చేతిసంకరః | బలినఃప్రతిపక్షస్యప్రతికారేనుదుష్కరేయ
స్తదీయతరస్కరఃప్రత్యనీకంతదుశ్యతేఇతి || ౬౨

తవేతి || సాత్వత్ప్రియాతవకథానుగుణకీర్తనేషుముఘరంగుళిముఖేనలం
గుశ్యగ్రణశ్రవణంశ్రోత్రవివరంపరిఘట్టయతి-ఆస్ఫాలయతీతియత్ - యద్భుచ్చ

వణంయదంగుళిముఖేనముహూః । కునతాంధ్రువంనయతి తేనభవద్గుణపూగపూ
 రితకుత్సప్తతయా॥ ౬౪ ॥ ఉపతాప్యమానమలఘూష్ణికుభిఃశ్వసి తైస్సి తేతిగస
 రోజగృశిః । గ్రవతాన్ననెతుమధరంక్షుమ తేనవనాగవల్లిదళరాగిరసః॥ ౬౫ ॥ యథ
 లిస్ఫుటంరతిపతేరిషవఃశితతాంయుదుత్ఫలపలాశదృశః । హృదయన్నిరంతరబృహ
 త్కరినస్తనమండలావరణమప్యభిదక్ష॥ ౬౬ ॥ కుసుమాదపిస్త్రితదృశస్సుతరాంసు

యేతశేషః - తేనపరిఘట్టనెనభవద్గుణపూగపూరితం శ్రవణంలభ్యప్తతయాతావ
 ద్గుణగ్రహణేనలసంతుప్తతయాఘనతాంనయతి - బహుతండులమానాధకంప్ర
 స్థాదివత భూయోగుణప్రవేశాయసంశ్లేషయితీత్యర్థః - ధ్రువమిత్యత్యైత్రో
 యాంలత్రకండాతిమోదనార్థేనోత్రఘట్టనెఘనతానయనార్థత్వముత్పైత్యతే

ఉపేతి ॥ అలఘురంతస్సంతాపాదధికఉష్ణిమాఉష్ణత్వంయేషాంతైః శ్వసి
 తైఃనిశ్వానైః ఉపతాప్యమానందహ్యమానం సి తేతరసరోజదృశో నీలోత్పలా
 డ్యైః అధరంసవనాగవల్లిదళానాం తాంబూలవల్లిపత్రాణాంరాగరసోరంజక
 ద్రవోద్రవతామద్రవతాం నేతుంనక్షుమతేనశక్తో-ఎతేనజ్వరావస్థోక్తాగ్ర
 వత్ప్రసంబంధేష్యసంబంధోక్తైఃసంబంధేలసంబంధరూపాతిశయోక్తైః స్వతస్సి
 ధికవిప్రాధోక్తీసిద్ధాతిశయయోరభేదాధ్యవసాయితరహస్యమ్॥ ౬౫

దధతితి ॥ రతిపతేనూదనస్యభవవఃశరాశితతాంనైశిత్యందధతితిబ్రహ్మ-స్ఫ
 టమిత్యత్యైత్రో-యద్యస్తాన్నిరంతరంనీరంధ్రంబృహత్కరినంయత్ స్తనమండ
 లంతదేవావరణంవమయస్యతత్తదపి- ఉత్ఫలపలాశదృశః ఉష్ణులాడ్యైఃహృ
 దయందిత్రమభిదక్షభిందంతిస్తభిదేలుజిః క్షరితోవేష్లేరజాదేశః సావరణమ
 పిభిన్నమితివిరోధాత్థాపితేయంప్రశరనైశిత్యోత్పైత్రో - తయాచరంధ్రా
 న్వేషితా కామేనపీడ్యమానాయాః తస్యాస్త్యద్విరహాజ్జీతసంశయఃమా
 పాదయతీతివస్తుద్యోత్యతే॥ ౬౬

కుసుమాదితి ॥ స్త్రితదృశః స్తైరాడ్యైః-అంగంకుసుమాదపిసుతరాంసుకుమా
 రంకౌమలమితిభద్రంకౌమలత్వంలపరథాలస్యధానభవతి-కింతుసత్యమేవైత్య
 థః - కుతిఃయద్యస్తాత్కుసుమేషురకరుణఃనిమగ్నవస్థానిజైర్విశిఖైఃకుసు
 మైరైవేశ్యర్థః కరుణందీనంయథాతథాలనిశముత్తపతితావయతీత్యర్థః తవతిర
 యంభోవాదికఃసకర్తకః-కుసుమాధికసౌకుమార్యాభావేకథంకుసుమైఃపీడ్యతఇ
 తికుసుమాధికసౌకుమార్యగుణోత్పైత్రోనాపరభేతివ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్యా

విషతామితి ॥ అపక్రియయావిపరీతప్రయోగేణనిషేవితంఉపయంత్రంసర్వమ
 మృతమపేతిభావః-విషతాంవిషవదహితత్వంసముపైతిత్యర్థః-అదఃఇదంవిషత్వం
 నత్యంధ్రువం - అమృతస్త్రితసుధాప్రావిణ్యోపిస్రవతేః క్షిపితుక్-హిమర

కుమారమంగమితి నాపరథా! అనిశం నిజై రకరుణః కరుణంకుసు మెషురు త్తపతియ
 ద్విశిఖైః॥౬౨॥ వివతాం నిషేవితమపక్రీ యయా సముపైతి సర్వమితి సత్యమదః॥
 అమృత స్మృతోపివిరహోద్భవతో యదమూందహంతిహిమరశ్చిరుచః॥ ౬౩॥ ఉది
 తం ప్రియాం ప్రతిసహదామిత శ్రదధీయత ప్రియతమేనవచః | విదితేంగి తేపిపు
 రవివజనైసపదీరితాఃఖలులగంతిగిరః॥౬౪॥ దయితాహృతస్య యువభిమనసఃప
 రిమూఢతాముపగతైః ప్రథమమ్ | ఉదితేతస్సపదిలబ్ధపదైఃక్షణదాకరైనుపది
 భిఃప్రయయే॥౬౫॥ నివపాతసంభ్రమభృతశ్శ్రవణాదసతభ్రువః ప్రణదితాళికు

శ్చిరుచఃచంప్రపాదాఃభవతఃవిరహోద్భవోః-త్వయావినాసేవనాదిత్యధః. అ
 మూంత్యప్రియాందహంతియాఃపూర్వంత్యయాసహసేవనాదాహ్లాదయంతే
 తిభావః. ఎతేనవిషయద్వేషరూపా అరత్యవస్థాక్తావిశేషేణసామాన్యసమర్థన
 దూహాంధాంతరన్యాసః॥ ౬౪

ఉదితమితి॥ ప్రియాం ప్రతిసియాముద్దిశ్యహృదయస్యేదంహోదంప్రేమ
 ప్రేమానాప్రియతాహోదంప్రేమేత్యమరః*తస్యేదమిత్యణ్వుత్తయః*హృ
 దయస్యహృల్లెఖయదణ్ణాసేష్యితహృదయస్యహృదాదేశః - సహోదంసన్నే
 హమిత్యుదితముక్తంవదేశకమణీక్తః*వచిస్వపీత్యాదినాసంప్రసారణంవచః
 దూతీవాక్యంప్రియతమేనశ్రదధీయత-విశ్వసితందధాతేశకమణీలబ్ధే . శ్రదం
 తరోరుపసగఃపద్మచనాత్ శ్రచ్ఛబ్దస్యప్రాకృప్రియోగః - హియస్తాత్పురః
 పూర్వమేవవిదితేంగి తేవిదితవరాభిప్రాప్తయేజవే - ఇందితంహృద్గతోభావఇతి
 సజ్జనః-ఈరితాఃఉక్తాః గిరఃసపదిలగంతిసజ్జంతిఖలు- స్వయంప్రియాహృదయ
 వేదత్వాత్స్వబుద్ధిసంవాదేనదూతీకధితం ప్రియాయాః విరహదుఃఖంసద్యోవి
 శశ్వాసేత్యధః. అథాంతరన్యాసః- ఏషాకలహంతిరితా - అతపితాత్రమానా
 భ్యోవిప్రలంభశృంగారః-పూర్వానురాగమానాభ్యస్తనాసకరుణాత్మనా - వి
 ప్రలంభశృతుధేత్యుక్తమ్॥ ౬౫

దయితేతి॥ ప్రథమంచంద్రోదయాత్పూర్వ పరిమూఢతాం నిజమనఃప్రస్థా
 నమాగానభిజ్ఞతాంఉపగతైస్తతఃపశ్చాత్క్షణదాకరైనిశాకరైడుదితేసతిల
 బ్ధపదైఃదృష్టచోరపదవిహ్నైః అతపవదయితాభిఃహృతపాకృష్టస్యావహృతస్య
 చమనసఃఅనుపదిభిః అన్వేష్యభిఃఅన్వప్యద్భిరివేత్యధః - అతపివగమ్యోత్ప్రే
 తా - ప్రాగవలంబితదైర్వత్యాగనిమిత్తా* అనుపద్యస్వేప్రేతినిపాతః. అన్వే
 ష్టానుపదీప్రోక్తఇతివైజయంతీ. యువభిఃప్రయయేప్రయారంయాతేభావేలి
 ఙ్ - అత్రోక్తవరాన్వేషణోత్ప్రేక్షయా యానాంచోరగ్రాహిభిః ఉపమా
 గమ్యతఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ౬౬

లమ్ ! దయితావలోకవికసన్నయనప్రసరప్రణన్నమివవారిరుహమ్ || ౭౧ || ఉప
నేతుమున్నతిమతేవదివంకుచయోర్యుగేనతరసాకులితామ్ | రభసోఽస్థితాముపగ
తస్సహసాపరిరభ్యకశ్చనవధూమరుధత్ || ౭౨ || అనుదేహమాగతవతః ప్రతిమాం
పరిణాయకస్యగురుముద్వహతా | ముకురేణవేషభుభృతోతిభరాత్ కథమప్యపా
తినవధూకరతః || ౭౩ || అవనమ్యవక్షసినిమగ్నకుచద్వితయేనగాఢముపగూఢవతా

అథయూనాంప్రియాగృహప్రాప్త్యనంతరవృత్తాంతంవణాయతి || సపపా
తేతి || సంభ్రమభృతః ప్రత్యుజ్ఞానసంరంభిణ్యాః అనితభ్రువోంగనాయాః శ్రవ
ణాత్కణాత్ - ప్రణదితాభికులంకూజదళిపుంజం * ఉపసగౌదసమాసేపి
ణోపదేశస్యేతిజత్వంవారిరుహంత్రవణోత్పలం దయితావలోకేనప్రియదగ్ధ
నేనవికసతోవిస్తారంగచ్ఛతోనయనస్యప్రసరణప్రసారేణప్రణన్నమివప్రేరి
తమివ-పూర్వవణ్ణత్వం-నివపాతతథాసంభ్రాంతమిత్యర్థః-అత్రసంభ్రమహే
తుకస్యకర్ణోత్పలపాతస్యనయనప్రసరహతుకత్వముత్పేక్ష్యతేఎషాహృష్టా ||

ఉపసేతుమితి || సహసోపగతః హతాదాగతః కశ్చనయవాఅతఏవరభసేనా
స్థితాంతతపవోన్నతిమతాకుచయోర్యుగేనకత్రాదివమాకాశం ఉపనేతుమి
వఉద్ధృమత్తైపుమివేతిఫలోత్పేక్షాఉజ్ఞాననిమిత్తాన్నత్యగుణనిమిత్తా- తర
సాబలేనఅకులితాన్య్యాక్షిప్తాన్వధూంప్రియాన్వపరిరభ్యారుధత్ రుద్ధవాఉప
వేశితవాఉద్ధృమత్తైపాన్నివారితవానిత్యర్థః-రుద్ధలుజి * త్పరితోవేతిస్తే
ర్వికల్పదజాదేశఃఎషాహృష్టారోమాన్చాద్యనుభావవతీ || ౭౨

అనుదేహమితి || అనుదేహందేహస్యపశ్చత్ * అవ్యయంవిభక్తీత్యాదిసా
వశ్చదధేవ్యయాభావః - ఆగతవతఃపరిణాయకస్యపరిణేతుఃవోధురిత్యర్థః-
నయతేణ్వత్ ప్రత్యయః * ఉపసగౌదసమాసేపిణోపదేశస్యేతిజత్వం -
గురుంపూజ్యాంభారవతీంచప్రతిమాంప్రతిబింబముద్వహతావశ్చత్ స్థితస్యా
పితదాభిముఖ్యాదితిభావః-ముకురేణదవణేనకత్రా- దవణేముకురాదర్యా
విత్యమరః-వేషభుభృతోనవోఢతయాభయశృంగారాభ్యాంకంపమానాదతిమా
త్రోభరోయస్యతస్మాదతిభరాత్ ప్రతిబింబగురుముకురభారణాదితిభావః - వ
ధ్వాఃసవోఢాయాఃకరతఃపాణితలాత్ * వంచమ్యాస్తసిత్ - కథమపినాపాతి
నవతితంమహతాయత్సేనావధారితత్త్వార్థః- భావేలుజ్-ఏషాముగ్ధాలత్రవధూ
కరస్యభారాసంబంధేసంబంధోక్తరతిశయోక్తిఃగురురితిస్తేషాస్థాపితేసంకరః

అవనమ్యేతి || అవనమ్యగాఢమత్యంతముపగూఢవతాఅశ్లేష్టవతాలతఏవవక్ష
సినిమగ్నకుచద్వితయేనలగ్నస్తనయ్యైనదయితేనతత్త్వణేచలఉద్గచ్ఛకరశ
నాయాఃకలఃకింకిణీరవోయస్త్రికతద్యథాతథావధూఃప్రియాఉదాసి ఉదస్తాఉ

దయితేనతత్త్వణచలద్రశ సాకలకింకేశీరవముదాసివధూః॥ ౭౪॥ కరరుద్ధసీవిదయితో
 పగతౌగళితంత్యరావిరహితాసనయా । తుణదృప్తహాటకశిలా సదృశస్ఫురదూ
 రుభి త్రివసనంవసె॥ ౭౫॥ పిదధానమన్వగుపగమ్యదృశౌ బ్రువతేజనాయవదకో
 యమితి । అభిధాతుమధ్యవససేనగిరాపులకైః ప్రియంసవవధూన్యగదత్॥ ౭౬
 ఉదితోరుసాదమతివేపభుమత్సుదృశోభిభత్వవిధురంత్రపయా । వపురాదరాతి
 శయశంసీపురఃప్రతిపత్తిమూఢమపిబాఢమభూత్॥ ౭౭॥ పరిమంధరాభిరలఘూ

త్రిప్రాంతస్యతైకమణిలుగ్గా - ఎమోహ్యష్టారోమాంచాద్యనుభావవతీస్వభావో
 క్తిరలంకారః॥ ౭౪

కరతి ॥ దయితోపగతౌప్రియాగమనెసతిఅతఎవత్వరావిరహితాసనయా
 వెగత్వక్రపీతయాఉత్థితయేత్యర్థః - కయాదిదితిశేషః అతఎవగళితంప్రస్తంఅ
 తఎవకరరుద్ధసీవికరగ్యసీతబంధనవసనతుణదృప్తహాటకశిలాసదృశీకించిదృప్త
 హేమశిలాప్రతిమాస్ఫురంతీడారుభిత్తిరూరుప్రదేశోయిస్సీగ్గ-మణితద్యథా
 తథా - హిరణ్యంహేమహాటకమిత్యమరః - వవసెలచ్చాదితం-వసేరాచ్చాదనా
 భాతగర్భానిట్-ఉరుర్భిత్తిరివెత్తుపమితసమాసఃఅత్రోపమయోస్యంస్మప్తిః॥

పిదధానమితి ॥ నవవధూర్నవోథాలన్వక్ష్పశ్చదుపగమ్యాగత్యదృశౌనత్రై
 పిదధానంచాదయంతంప్రియంఅయందృష్టిచ్చాదకఃకఃవదెతిబ్రువతేపృచ్ఛలెజ
 నాయసఖిజనాయగిరావాచాలభిధాతుంవక్తుంనాధ్యవససేనోత్సహేలజ్జయే
 తిభావః-అధ్యవపూర్వాత్వతైకతఃరిలిట్-కింతుపులకైన్యగదత్అవోచత్
 అత్రప్రియవిజ్ఞానరూపస్యాథాస్యలజ్జయాఅసంలక్ష్మితస్యపులకైఃప్రకాశనా
 త్సూత్రైలంకారఃఅసంలక్ష్మితసూత్రైర్ధప్రకాశఃసూత్తుఉచ్యతఇతిలక్షణాత్

ఉదితేతి ॥ అభిభత్వభిభత్వసమత్వం * లక్షణేనాభిప్రతీతభిముఖ్యితి అ
 వ్యయాభావః - ఉదితఃఉత్పన్నఃఉరుసాదః ఉరోవైనిశ్చేష్టతాయస్యతత్అతి
 వేపభుమత్అతికంపవత్ ఎతేనవిశేషణద్వయేన ప్రత్యుత్థానాలింగనఃఋధీనా
 స్తంభవేపధూసాత్వికాపుక్తౌత్రపయాలజ్జయావిధురంవిలక్షణంఎతేనలజ్జాసం
 చారిణాప్రియవాక్కుంతత్వముక్తంఎవంపురఃప్రతిపత్తిమూఢమితకతవ్యతా
 మూఢమపిసుదృశోవపుఃబాఢంభృశంఅదరాతశయశంసీముఖరాగాదివింగైః ఆ
 దరవిశేషవ్యంజకమభూత్ సత్యాదరేకిమువచారైరితిభావః ౭౭

పరితి॥ప్రమదాఃప్రియైఃఅధివేత్సనిజవేత్సనివత్సురుపచారవిధౌప్రత్యుత్థానా
 ధికమణిలలఘోమూహతఃఉరోర్భరాత్సక్తిభారాత్పరిమంధరాభిరలసా
 భిరనుపదంపదేపదేస్థులితాభిరపిగతిభిగమనైఃప్రణయాతిభూమింప్రేమప్ర
 కషణంఅగమపరమప్రేమాస్పదీభూతాభివ్యర్థః - ప్రత్యుత్థానాదపిస్థలితగ

రుభ రాదధి వేత్స పత్యురుపచారవిభౌ | స్థవి తాభిరవ్యనుపదం ప్రమదాః ప్రణయా
లిభూమిమగమన్త తిభిః || ౭౦ || మధురోన్నత భ్రులలితంచదృశో స్వకరప్రయోగచ
తురంచవవః | ప్రకృతిస్థమేవనిపుణాగమితస్ఫుటనాట్యలీలమభవత్సుతనో || ౭౧ ||
తదయ క్తమంగతవవిశ్వ సృజానకృతంయదీక్షణసహ స్ర తయమ్ | ప్రకటికృతా
జగతియెనఖలుస్ఫుటమింద్ర తాద్యమయి గౌత్రభిదా || ౭౨ || నవిభావయత్యనిశమ
క్షిగతామపిమాంభ వానతిసమీపతయా | హృదయస్థితామపిపునః పురతఃకథమీ
క్షు తేబహిరభీష్టతమామ్ || ౭౩ || ఇతిగంతుమిచ్ఛుమభిధాయపురఃక్షణదృష్టిపాతవి

మనమేవపత్యుః ప్రీతికరమభూదిత్యర్థః - స్త్రీణాం స్థలనంపత్యుః ప్రీతికరమభూ
దితివిరోధాభాసోలంకారః || ౭౪

మధురేతి || మధురం మనోహరం యథాతథా ఉన్నతే ఉచ్చలితే భ్రువాయస్త్రిణ
తత మధురోన్నతభ్రు * గౌస్త్రీయోరుపసంజనస్యేతి హ్రస్వత్వం - దృశోర్ల
లితం నయనచేష్టాపసకరప్రయోగం హస్తాభినయసహితంతచ్చ తచ్చతురంచ వ
చశ్చ సుతనోః స్త్రీయాః ప్రకృతిస్థమేవస్వభావసిద్ధమేవ సదపినిపుణేన నిపుణా
చార్యేణ ఆగమితమభ్యాసితం అతవేవస్ఫుటా ప్రథితం యన్నాట్యం సృతం తస్య లీ
లవలీలాయస్య తత్తోక్తమభవత్ ఇతినిదేశనాలంకారః - తయానతః కృప
మాగమ్యతే || ౭౫

అభకస్యాస్త్విత్సవతీనామ గ్రాహమాహూతాయాః కాంతోపలభంత్రీ
భిఃకుశలేనాహతదిత్యాది || అంగేత్యామంత్రణే-విశ్వసృజావిధా త్రాతవేక్ష
ణసహ స్ర తయం నేత్రసహ స్ర సమూహః * సంఖ్యాయాలవయవేతయప్ - నకృ
తం ససృష్టమితియత్ తదయ క్తంకుతఃయెనకారణేనమయివివయెస్ఫుటం ప్రత్యక్ష
మేవగౌత్రభిదానామభేదినాచ - గౌత్రం నామికులెచా ద్రావితియాదవః -
త్వయేతి శేషః అద్వంద్రతాజగతిలోకే ప్రకటికృతాఖలు-అత్రగోత్రభిదేతిశ్లేష
సుప్రాణితమసహ స్రాక్షమింద్రత్వముత్పేక్ష్యతే || ౭౬

నెతి || అనిశం అక్షిగతాంచతుస్సన్నికృష్టామపి ద్వేష్ట్యామిచగమ్యతే-ద్వేష్ట్యత్వ
క్షిగతఇత్యమరః మామతిసమీపతయాభవాన్నిభావయతిసదర్పయతి * శేష
ప్రథమఇతి ప్రథమపురుషః ఇంద్రియసన్నికృష్టమపినలక్ష్మ్యతఇతివిరోధాభాసనా
ధౌపిశబ్దః - వరమాధాన్తద్వేష్యత్వాదతిసామీప్యేష్యవిభావసంపదిత్రమితిభా
వః అభీష్టతమాంపునః హృదయస్థితాం హృదయాదనపేతామంతఃసితామితిచ
గమ్యతే - అతవేవవిరోధాభాసనాధౌపిశబ్దః బహిఃపురతఃకథంభవ్యానిక్షుతే-ఇ
దంతుచిత్రం అతిసామీప్యవద్యవధానస్యాపిదశనప్రతిబంధకత్వాదితిభావః
ప్రేమాస్పదః పువరోక్షమవ్యవరోక్షమీక్ష్యతే ఇతరదవరోక్షమపివరోక్షమే

క సద్వదనాం స్వక రావలంబనవిముక్తగతశ కాంచి కాంచిదరుణత్తరుణః॥ ౧౨॥
అపయాతి సరోషయానిరస్తేకృతకంకామినిచుటువేమృగాఢ్యైః | కలయన్నపి
సవ్యధోవతస్థేశకు నేనస్థలితఃకిలతరోపి॥ ౧౩॥ అలోక్యప్రియతమమంశు కేవలీ
వాయత్తస్థైసమితముఖేందుమానవత్యాతన్నూనంపదమవలోకయాంబభూవే
మానస్యప్రుతమపయానమాస్థితస్య॥ ౧౪॥ సుదృశస్సరసవ్యలీకతప్తస్తరసాన్తి
ప్రవతస్సయావనోష్ణా | కథమవ్యభవత్సరానలోష్ణః ప్రసభారోనసఖంపచఃప్రి

వేతితాత్పర్యాదః - విరోధాభానయోస్సంకరః॥ ౧౧

ఇతీతి॥ ఇత్యభిధాయపురఃగంతుమిచ్ఛంతక్షణందృష్ట్వైఃపాతేనవిక సద్వదనాం
పరస్పరదృష్టిపాతమాత్రగత కౌపామిత్యధః - కాంచి న్నాయీ కాంతరుణో
యునాస్వక రావలంబనంప్రియకర గ్రహణం తేనవిముక్తాముక్తబంధా అతఎవగ
శంతీస్రంసమానాకలామధురాచ కాంచిర్యస్మిన్న-మణితద్యధా తథా అరుణ
తరుద్ధవాకరుధలుఃజి * రుధాదిభ్యశ్చ మ్మేషాకలహంతరితా॥ ౧౨

అపేతి॥ సరోషయాసకౌపయామృగాఢ్యానిరస్తేకామినిప్రియేఅపయా
తినిర్యాతేసతికృతకంకృత్రిమంయథాతథాచుటువే - తన్నిగ్రహప్రతిబంధా
ధంతుమతంకృతమిత్యధః టుటుశబ్దేభావేలిట్-ఇతరోపినాయకౌపికలయన్న
పికృతకంజానన్నపిశకు నేనస్థలితఃకిలనిరుద్ధృవసవ్యధఃసనిర్వేదః- అవతస్థేశిక
గతఇత్యర్థఃఉభావపిసమానరాగావితీభావః-ఎషాచకలహంతరితా॥ ౧౩

అలోక్యేతి॥ మానవత్యా(స్త్రియా-స్త్రి)ణామీష్యాకృతఃకోపోమానోన్యా
సంగినిప్రియ-ప్రియతమమాలోక్యస్థిత్యా సమానకర్తృకత్వాత్ క్వాప్రత్య
యః - అంశు కేవలీనాప్రియాలోకనాద్విగళితబంధేసతి భాషితప్రంస-త్వా
త్పుంపద్యావః- స్త్రీకటీవస్త్రబంధేపినీవరిపణేపిచేత్యమరః - నమితముఖేందు
యథాతథాతస్థైస్థితమితీయత్ - తత్తస్మాన్నప్రుముఖావస్థానాద్వృతంశీఘ్రం
ప్రియాలోకనక్షణవేత్యర్థః-అపయానమాస్థితస్యప్రయాణంగతస్యమానస్య
కౌపస్యపదంపాదచిహ్నం-అవలోకయాంబభూవే-అన్వేషితమిత్యధః-లజ్జా
నిమిత్తాయాఃముఖానతేరన్వేషణార్థత్వముత్పేక్ష్యతే-నూనమితీమానగంధో
వ్యస్తమితఇతిభావః॥ ౧౪

సుదృశఇతి॥ సరసమాద్రం-నూతనమితీయావత్ - తేనవ్యలీకేనాపరాధేన
తప్తః-తథాయావనోష్ణాసహవతేతఇతినయావనోష్ణా- కించన్నరానలో
ష్ణఃకామాగ్నిసంతప్తః- ఎవంత్రివిధాగ్నితప్తోపేషుదృశః ప్రసభారః తరసావేగే
నాతిదాహదశాయామేవేత్యర్థః- అన్తిప్రవతఃఅలింగితవతః-ప్రియస్యకథమపికు
తోవాహోరిత్యర్థః-సఖంపవతీతిక్వాధయతీనఖంపచః* మితనఖేచేతిఖచ్ ప్ర

యస్య॥౧౫॥దధత్వరోజద్వయముర్వశీతలంభువోగతేవస్వయముర్వశీతలమ్ ।
 బభౌముభేనాప్రతిమేనకాచనశ్రియాధికాతాంప్రతిమేనకాచన॥౧౬॥ ఇథంనా
 రీఘటయితుమలంకామిభిఃకామమాస౯ప్రా లేయాంశోస్పవదిరుచయశ్శాం
 తమానాంతరాయాః । ఆచార్యత్వంరతిషువిలసన్నన్నధశ్రీవిలాసాప్రత్యూ
 హప్రశమకుశలాశ్శీధవశ్చక్రరాసామ్॥౧౭॥*****
 ఇతిశ్రీమాధుకృతాశిశుపాలవధే మహాకావ్యేనవమస్కంధః.

త్యయః*అరుద్విషదజంతస్యముమితిముమాగమః-నాభవత్తథోష్ఠః*ఈషదు
 ష్టోపినాభూదిత్యర్థః - ప్రియాంగసంగమాత్రప్రతీకారాఃఖలు కామసినాంసం
 తాపాఇతిభావః-తాదృగ్మాస్యసంబంధపిసంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః॥ ౧౫
 దధతీతి ॥ ఉరుమహదశీతలంప్రరయావసౌత్సభ్యాం ఉష్ణమరోజద్వయం
 కుచయుగ్మందధతీభవ సులంగతాభూలోకమాగతా-స్వయంసాక్షాదుర్వశీవస్థి
 తేత్వప్రీతా- కాచనస్త్రీలప్రతిమేనలసద్యశేనముఖేనబభౌతాంప్రతిమేన
 కామేనకాఖ్యాలుపురాశ్చశ్రియాసాందర్యణాధికానేత్యతిశయోక్తిః - తయో
 ర్యమకేనసంసృష్టిః॥ ౧౬

ఇథమితి ॥ ఇథమనెనప్రకారేణ*ఇదమస్థమురితిభముప్రత్యయః- సవదిశాం
 తఃశమితఃమానః*కౌషవలంతరామోయాభిస్తాః*వాదాంతేత్యాదినాశమే
 ణ్యకంతాచ్ఛాంతేతినిపాతః - ప్రాలేయాంశోశ్చంద్రస్యరుచయఃనారీకాం
 తాః*కామిభిః*టయితుంసంధాతుం*మితాంహ్రాస్యః*పర్యాప్తివచనెవ్వలమ
 క్థపిషితితుమున్మృత్యయః-కామంతలంసమథాః-ఆస౯దూత్యిత్తవేతిభావః-వి
 లసంతోమద్యశ్రీవిలాసాః*మణితసీతా-రాది మదనాతిరేకవికారాః*యాభి
 స్తాః*ప్రీతేవప్రత్యూహూవిఘ్నః*తస్యప్రశమేనివారణేకుశలాః*శేరతేఆ
 భిరితిశీధవః*మదిరాః*శీజోధుగిత్యాణాదికోధుప్రత్యయః- ఆసాంనారీణాంరతి
 షుఆచార్యత్వం-ఆచార్యకమువదేశంచక్రుః-సమనఖ్యత్తవేతిభావః- అత్రప్రథ
 మార్థేప్రస్తుతచంద్రరుచాంమానశమనకామి ఘటనపాటవవిశేషణసామ్యద
 ప్రస్తుతదూతిత్వప్రతితేఃసమాసోక్తిః-ద్వితీయార్థతుశీధుష్వారోపితస్యాచార్య
 త్వస్యప్రకృతోపయోగాత్పరిణామాలంకారః- తయోస్సావేక్షత్వాత్సంకరః -
 తేనచనమనఖ్యుపమాధ్వనిః - ఉత్తరసర్గెమధుపానరతోత్సవవర్ణనాయా
 శ్చాయమేవప్రస్తావః-మందాక్రాంతావృత్తం - మందాక్రాంతాజలధిషడగై
 మ్నానతౌతాద్గురూచేదితిలక్షణాత్॥ ౧౭

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహాపాధ్యాయకౌలచల
 మల్లి నాథసూరివిరచితేమాధువ్యాఖ్యానేసర్గంకషాఖాననవమస్కంధః-

మాఘకౌవ్యేసవ్యాఖ్యానే-దశమసర్గ ప్రారంభః.

సజ్జితానిసురభీణ్యనయూనాముల్లసన్నయనవారిరుహాణి | ఆయయుస్సుఘ
టితానిసురాయాఃపాత్రతాంప్రియతమావదనాని॥౧॥సోపచారముపశాంతది
చారసానుతక్షమనుతక్షపదేన | తెముహూతక్షమథమూతక్షపీవ్యకప్రె
మమానమవధూయవధూస్సాన్వి॥౨॥క్రాంతకాంతవదనప్రతిబింబభగ్నబాలస

ఆచార్యత్వంరతిమశీధవశ్చక్రపరిత్యక్తంతత్ప్రేమంచనాయఅస్మిన్సగైతా
వన్నధుపానంవణయతి॥సజ్జితానీతి॥అథపానగౌష్ఠీప్రస్తావానంతరంసజ్జితా
నిధావనక్షాళనాదినానంస్కృతానిసురభీణియదాయోగం స్వభావసంస్కా
రాభ్యానుగంధీనినయనానివారిరుహాణివ అన్యత్రనయనానీవవారిరుహాణివా
సనాథక్షిప్తాన్యుల్లసంతియేషుతానితథోక్తానినుఘటితానినుష్ఠసావయవై
ర్యోజితానిశోభనసంస్థానవత్తయామోజితానివాప్రియతమావదనాని- యూ
నాంపరాయాఃపాత్రతాంపానభాజనతాంఆయయుః-ప్రియాముఖసంపర్క-
జనితరసాస్వాదలోభాత్తాసాంముఖసురామేవపపురితిభావః - అత్రవదనెష్వా
రోష్యమాణాయాఃపాత్రతాయాఃస్వతాదాత్మేనతేషాంపానసాధనతాపా
దనెనప్రకృతవదనోపయోగాత్ పరిణామాలంకారః-ఆరోష్యమాణస్యప్రకృతో
పయోగిత్వేపరిణామజ్జతిలక్షణాత్ - తేనజ్ఞేషసంకీర్ణేయముపమావ్యజ్యతే॥అ
స్మిన్సగే-స్వాగతావృత్తం॥స్వాగతేతిరసభాగురుయుగ్గమ్॥ ౧

సోపచారమితి॥అథపాత్రీకరణానంతరంతేయువానః సోపచారంసప్రార్థ
నండపశాంతవిచారంనివృత్తశంకం-వివాదమితిపాతే-మానమవధూయేతి- పున
రుక్తిః-చారంచారమితిప్రక్రమభంగశ్చస్యాత్ - సానుతక్షంసత్పష్టంచయథా
తథా అనుత్యవ్యంత్యనేనేత్యనుతక్షో మద్యం - మద్యేనుతక్షస్తత్వానేపా
త్రేత్యుల్లాభిలాషయోరితిఉభయత్రాపివిశ్వః-తస్యవదేనచ్చలెనమూతక్షంమూ
తక్షమత్ప్రేయస్వాఃస్వకీయాః వధూముహూతక్షంక్షణాత్ మానంకూపం -
అవధూయఅపీవ్యకపాయయంతిస్త-పిబతేనోచజి* లోపపిబతేరీచాభ్యాస
స్యేతిథాత్వాకారస్యలోపః-ఈకారాదేశశ్చభ్యాసస్య* నపాదమీత్యాదినా
నిగరణార్థత్వనిమిత్తవరస్సైవదనిషేధేపి* నిచత్వేత్యాత్మనేపదవికల్పాత్పా
క్షికంపరస్సైవదం*గతిబుద్ధిత్యాదినావధూరిత్యణికర్తుకర్మత్వం- అనుతక్షప
దేనేత్యనుతక్షాపహ్నవేనమూతక్షప్రేమతోత్ప్రేక్షణాద్వ్యంజకాప్రయో
గాచ్చప్రతీయమానాసావహ్నవోత్ప్రేక్షా॥ ౨

త్సువణ్ణమకుటాంశుభిరాసీచ్చేతనావిరహితై రపిపీతమ్॥౬॥ స్వాదనేనసుతనో
రవిచారాదోష్ఠతస్యమచరిష్టరసోత్ర । అన్యమన్యదివయన్తథుయూనఃస్వాదుమి
ప్తమతనిప్తతదేఘ॥౭॥ విభ్రతామధురతామతిమాత్రం రాగిభిర్ముగపదేవపపాతే !
ఆననై ముఁధుర్గసౌవిక సద్భిన్నానాసికాభిరసితోత్పలగంధః ॥ ౮ ॥ పీతవత్సభిమతే

ఘ్రువమిత్త్యుత్ప్రేతా-కుతఃయద్యస్తాచ్చేతనావిరహితై రచేతనై స్సౌవణ్ణమకు
టాంశుభిరపిమదఃమధుని ప్రస్ఫుతై రితిభావః-పీతంపీతవణ్ణంపీతంచాసీత్-అత్ర
పీతమితిశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యాపీతిమృః - పానక్రియాభేదాధ్యవసాయాద
చేతనాంశుకత్వేకపానక్రియానిమిత్తకప్రేయసీస్వహస్తదానాహితరసవత్తో
త్ప్రేతా-తయాచయదచేతనానామపి పేయంతత్ చేతనానాంకింపక్తవ్యమిత్వ
థావత్తిధ్వననాదలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥

స్వాదనేనేతి ॥ సుతనోకత్వాఃస్వాదనేనాస్వాదనేఽఽపతఃఽస్థాద్రుః
స్వాదోత్రమధునిఅవిచారాత్ ఆసంశయాత్సమచరిష్టనంక్రాంతః - సంపూ
ర్వాచ్ఛరతేలుఁజ్ - సమస్తృతీయాయుక్తాదిత్యాత్సనేపదం - కుతఃయద్యస్తా
త్తదేవపూర్వభుక్తమేవమధు - అన్యదివాపూర్వమివ- అన్యమపూర్వమిష్టంప్రి
యంస్వాదురంసంయూనోతనిప్త - తనోతేలుఁజ్ - ఓష్ఠస్పృశానంతరమేవర
సాంతరప్రాదుభావాద్యదనంతరన్యాయాత్తాదృశసంక్రమోత్ప్రేతా- సా
చాచిచారాదితివ్యంజకప్రయోగాద్వాచ్య॥

విభ్రతావీతి ॥ రాగిభిఃకామిభిఃఅతిమాత్రంమధురతాంస్వాదుతాంప్రి
యత్వంవావిభ్రతా- మధురంరసవత్స్వాదుప్రియేషుమధురోన్యవదితివిశ్వః-వి
కసద్భిర్వికసంతీభిశ్చవికసద్భిస్తృప్తయావిజృంభమాణైః * నపుంసకమనపుం
సకేనైకవచ్చాన్యతరస్యామితిసపుంసకైకశేషః - ఆననై ముఁధురసోమద్యరసః
నాసికాభిఃప్రాణైఃఅసితోత్పలగంధశ్చయుగపదేవపపాతేపీతా-భిన్నేంద్రియ
గ్రాహ్యోపపిగంధరసాయగవత్ స్వేంద్రియసంబంధాత్యుగపద్మహీతావి
త్యర్థః - అత్రమనసఃఆశుసంచారాద్యోగపద్యాభిమానః శతపత్రశరవ్యభేదవ
దిత్యణుపరిణామవాదినః వాస్తవమేవయాగపద్యమితిమధ్యమపరిణామవాదినః
సర్వపథినాస్త్రుకవయత్తత్పలమబాలతుణ్ణాధ్వగమనై- అత్రగంధరసయోరైకత
యాసంబంధాత్తుల్యయోగితాభేదః॥

పీతవతీతి॥విదదంతౌవిదష్టుమిచ్ఛాఉపదంశార్థినీత్యర్థః- ఉపదంశస్త్రుభక్షణమిత్వ
మరః-దంశెన్నన్నంతాదుప్రత్యయః-అభిమతేవల్లభమధునాతుల్యస్వాదంతుల్య
రసంతుల్యత్వంపప్రకృతోపయోగిహృద్యతామాలైఅన్యథావిలక్షణరసస్యాను
పదంశత్వాత్ - ఓష్ఠారుపకంఅభరణమివేత్కుపమితసమాసః - రోచనాయాం

కుఁభుతుల్యస్వాదమోష్టరుచకంవిదదంత్యైః । లభ్యతేస్తవరీరక్తయాత్మాయా
వకేనవియతాపీయువత్యాః॥౯॥ కస్యచిస్సహదనంహదనీయప్రాయసీవదనపానప
రస్య । స్వాదితస్సకృదివాసవవప్రత్యుత్తమణవిదంశవదేభాత్॥౧౦॥ పీతశీఘ
మధురైః మిఁధునానామాననైః పరిహృతంచషకాంతః । ప్రీతయారుదదివాళివిరా
వైర్నిలనీరజమగచ్ఛదధస్తాత్॥౧౧॥ ప్రాతిభంత్రీ సరకేణగతానాంవక్రవా

చరుచకమశ్వాభరణమాల్యయోరితివిశ్వః-తమోష్టగుచకమోష్టశ్రేష్ఠంపీతవతి
సతివియతాలపగచ్ఛతాపి-ఇణ్ణోలటశ్చత్రాదేశః*ఇణ్ణోయణితీయణాదేశః-యు
వత్యాఃయువతేః*జితప్రాస్వశ్చేతివానదీత్వాదాడాగమః - యావకేనాలక్త
కేనపరీరక్తయాదంతసీషీడనకృతేనరాగేణహేతునా ఆత్మస్వరూపం లభ్య
తేస్తలబ్ధః - పునరున్ముతమిత్యర్థః అత్రాధరపానాదపేతస్యాపీయావకస్య
'రాగప్రాదుభావనిమిత్రాద్విరోధగర్భాః పునరున్మువోత్ప్రేతౌ - వ్యంజకప్ర
యోగాచ్చమ్య॥

కస్యచితి ॥ సహదనంయథాతథాహదయతీమదనీయంమదకారి * కృత్య
ల్యుటోబహుళమితేకతేరిఅనీయర్పిత్యయః-తస్యప్రాయసీవదనస్యపానంవరం
ప్రధానంయస్యతస్యకాముకత్వాత్ప్రియాముఖపానాసక్తస్యకస్యచితామి
నఃసకృదివస్వాదితఃఅబాహుశ్చేనపీతఃఇవశబ్దోవాక్యాలంకారే - ఆసవవప్ర
త్యుత్తవై పరీత్యేనవై పరీత్యత్తిగణవ్యాఖ్యానై-క్షణంవిదంశవదేడపదంశస్థానై
భూత్ . అన్యేపాంమధుపానలోలుపానామధరాస్వాదఉపదంశః అన్యత్వధర
పానైకపరస్యమధ్వేవోపదంశమిత్యర్థః-అత్ర అధరపానస్యోపదంశత్వసంబం
ధేవ్యసంబంధః - ఆసవస్యతదసంబంధే సంబంధఇత్యతశ్చయోక్త్యోస్సాపేక్ష
త్వాత్సంకరః ॥

పీతేతి॥పీతశీఘ్రానిపీతమద్యానిలతపవమధురాణిమమోజ్ఞానియైస్తైమిఁధునా
వాంస్త్రీపుంసామాననైఃచషకాంతఃపానపాత్రాభ్యంతరే-చషకూస్త్రీపా
నపాత్రమిత్యమరః . పరిహృతంత్యక్తంత్రీలనీరజంవాసనాధంక్షిప్తంనీలో
త్పలంప్రీడయా పరిహారలజ్జయాఅళివిరావైః - రుదదివాధస్తాదగచ్ఛత్అత్రమ
ద్యావగమనిమిత్రస్యనీలనీరజాధాగమనస్యరోదనవిశిష్టలజ్జా హేతుకత్వోత్ప్రే
తౌ - సాచాళివిరావైరితివ్యధికరణపరిణామోజ్ఞీపీతేతిసంకరః॥

అథమదనానుభావాన్వణయతి ॥ ప్రాతిభంత్రీయత్యాదిత్రయాణాంసరకా
ణాంసమాహారస్త్రీసరకంత్రీవారషధుపానం - సరకంషధుపాత్రేస్యాత్ శీ
ధుపానేవశీధునీతివిశ్వః * తద్ధితాథేత్యాదివాసమాహారేద్విగుః పాత్రాది
త్వాన్నపుంసకత్వం - తేనత్రిసరకేణత్రిఃపానాన్నదాతిభూమిరితిపాత్రప్ర

క్యరచనారమణీయః । గూఢసూచితరహస్యసహస్యః సుభ్రువాంప్రవవృతే పరి
హాసః॥౧౨॥ భావహారిహాసితంవచనానాం కాశలం దృశివికారవిశేషాః । చక్రిరే
భృశమృజౌరపివధాన్యః కామినేవతరుణేనమదేన ॥ ౧౩ ॥ అప్రసన్నమపరాధ్విరిప
త్యైకౌపదీప్తమురరికృతదైర్యమ్ । టౌలితన్నుశమితన్నువధూనాం ద్రావితం
సిద్ధిః ప్రతిభైవప్రాతిభం ప్రతిభావిశేషః ప్రజ్ఞాదిత్వా తస్యధేణ్ ప్రత్య
యః - యద్వాఙ్మనబీజభూతఃసంస్కారవిశేషః ప్రతిభేతికావ్యప్రకాశకారః త
త్రభవంప్రాతిభం ప్రతిభావిశేషవివ - భవాధేణ్ ప్రత్యయః - తత్ప్రా
తిభంగతానాం త్రివారమధుపానోత్కటమదోద్బుద్ధసంస్కారప్రతిభావిత
ప్రగల్భమతేనామిత్యర్థః - సుభ్రువాంస్త్రీణాంవక్రవాక్యరచనారమణీయః
ప్రతిమూలవాక్యప్రయోగరమ్యః గూఢానిపూర్వంలజ్జయాసంవృత్తాని సూచితా
నిసంప్రతిమదేనప్రకాశితాని రహస్యాని గ్రామ్యావయవభేష్టప్రలపితానియ
స్త్రిసగూఢసూచితరహస్యః సచాసౌసహసశ్చేతివిశేషణనమాసః వైవక్షికవి
శేషణవిశేష్యభావాత్ * హాసోహాస్యమిత్యమరః - పరిహాసోనమకేళీడవహాస
క్రీడతీయావత్ - ద్రవకేళీపరిహాసాభిత్యమరః - ప్రవవృతేప్రవృత్తః - ఇతఃపరం
మదస్పంచారి॥

౧౨

భావేతి ॥ తరుణీనోత్కటేనయూనాచమదేనకామినేవయుజ్ఞాః ముద్గాయాఅపి
వధాన్యః కీముతప్రాధానామితిభావః భావహారివిలాసమమోహారంహాసితంహా
సఃవచనానాంకాశలం ప్రాగల్భ్యం దృశివికారవిశేషాశ్చ విలాసవిశేషాశ్చ భృ
శంచక్రిరేకృతాని-పుంసేవమాగ్ధ్యంత్యాజయిత్వా ప్రాణిన్నీతేత్యర్థః - అత్ర
హాసితకాశలవికారాణాంయాగావద్యోక్త్యాసముచ్చయః - గుణక్రియా యాగప
ద్యంసముచ్చయఇతిలక్షణం - తస్యోపమయాం గేనసంకరః తేనయుజోఽపీత్యత్రకి
ముతప్రాధానామిత్యధావత్తివ్యవజ్యతే॥

౧౩

అప్రసన్నమితి॥ అపరాధర్యాగస్కారణి - రాధేస్తృచ్ఛప్రత్యయః - పత్యైవిష
యేలప్రసన్నంకలుషం యుఖితమిత్యర్థః - కోపదీప్తంకోపేనస్వగ్ధృతితమురరికృ
తదైర్యం లంగీకృతకాతస్యం డోరీకృతమురరికృతమంగీకృతమిత్యమరః * డోర్యా
దివివిడావశ్చేతిగతిత్వాత్ * కుగతిప్రాదయఇతిసమాసః - వధూనాం లంగనా
నాంహృదయం మధువారైమద్యపర్యాయైః - మధువారామధుక్రమాభిత్వమ
రః - టౌలితంభౌతన్నుశమితంనిర్వాపితన్ను - ద్రావితం ద్రవీకృతన్ను - అన్యథా
కథంతాదృగప్రసన్నతాదీప్రతాకరితానాం హతాన్నివృత్తిరితిభావః - అత్ర
టౌలితత్వాదీనామేకత్రవిరోధాదసాదృశ్యాచ్యనసంశయాలంకారః - సతిసా
దృశ్యేవిరుద్ధానైకకౌటిగౌచరత్వాత్తస్య - కింత్యప్రసన్నత్వాదినియతనిమిత్త
కం టౌలితత్వాద్యుత్ప్రేరూతయగుశబ్దావృత్తేతచ్ఛాప్రసన్నత్వాద్యుద్యే

నుహృదయం మధువారైః || ౧౪ || సంత మేవ చిరమప్రకృతత్వాదప్రకాశితమది
 మ్యుతదంగే | విభ్రమం మధుమదః ప్రమదానాం ధాతులీనముపసగః శ్రవాణః ||
 ౧౫ || సావశేషపదము క్తమపేక్షాప్రస్తమాల్పవసనాభరణేషు | గంతుముగ్ధితమ
 కారణత్వద్వ్యోతయంతినుదవిభ్రమమాసామ్ || ౧౬ || మద్యమందవిగతత్రైవిమీ
 షచ్ఛత్రురున్మిషితపక్ష్యగదత్య | వీక్ష్యతేన్నశనకైర్నవవధ్వాకామి సోముఖ
 మధోముఖయైవ || ౧౭ || యాకథంచనసభివచనేన ప్రాగభిప్రీయతమం ప్రజగత్సై
 నాంతోళితత్వాద్యనుద్దేశిభిర్యథా సంఖ్యవాన్వయమపేక్షతత్త్వేతి యథా సంఖ్యా
 లంకారేణ సంక్షీర్ణతే || ౧౮

సంతమితి || మధుమదః ప్రమదానాం స్త్రీణామంగేవపుషిలస్యత్ర * య
 స్సాత్ ప్రత్యయవిధిర్యుక్తలక్షణప్రకృత్యాఖ్య శబ్దరూపే చిరంసర్వదాసంత
 మేవవేకత్రస్వభావాత్ అన్యత్రత్వనెకాథాత్వాద్దాతూనాంచేతిభావః - కిం
 చాప్రకృతత్వాదప్రస్తతత్వాదప్రసక్తత్వాదిత్యధః - అప్రకాశితమవ్యంజి
 తంవిభ్రమంవిలాసంధాతాభావాదికే లీనగూఢమధఃమభిధేయం ఉపసగః
 ప్రాదిరివాద్యుత్ ద్యోతయంతిన్న-ద్యుతేః * తౌచశ్చుపదాయా ప్రాస్యః *
 ద్యుతిస్సాప్త్యోస్సంప్రసారణమిత్యభ్యాసస్య సంప్రసారణమికారః ఉపసగఃస్య
 ధాతులీనార్థద్యోతకత్వమాధానసంధానాదావనుసంధేయం-ఉపమాలంకారః ||

సావశేషేతి || సావశేషాన్యధోక్తానిపదానియన్తీతథోక్తంఉక్తంవాక్యం
 ప్రస్తేమమాల్పవసనాభరణేషుపేక్షాఅనాదరః - అకారణతోకన్నాదేవగంతు
 ముగ్ధితండ్రానంచాసాంస్త్రీణాంమదవిభ్రమంమదవికారం ద్యోతయంతిన్నవి
 తైరనుభావైరాసాంమదసంచారోజ్ఞాతత్త్వధః - అత్రాధోక్తాదీనాం ఖ
 లేకపోతన్యాయాన్తదద్యోతనేప్రవృత్తత్వాత్ తత్కారాఖ్యోద్వితీయసముచ్చ
 యః * ఖలేకపోతన్యాయేనబహూనాంకార్యసాధనేకారణానాంసముద్యోగః
 సద్వితీయసముచ్చయితీలక్షణాత్ || ౧౯

మద్యేతి || మద్యేనమద్యపానేనమందమల్పంవిగతంతీత్రపాయ్యతత్ - అతవి
 వతుషమన్మిషితానిపత్నోణిలోనూనియస్యతచ్ఛత్రుర్గదత్యానవవధ్వానవోధ
 యాకామినఃప్రియస్యముఖంలథోముఖయైవసమితవదనయైవ * స్వాంగాచ్ఛ
 వసజనాదివికల్పాదనీకారః - శనకైరసంభ్రమేణవీక్ష్యతేన్న తిర్యగీక్షితమి
 త్యధః - అత్రాపిమదమదనాభ్యాం త్రపైవబలీయసీతి మాధ్యతిశయోక్తిః -
 ఉదయద్యౌవసాముద్గాలజ్ఞావిదితమన్నధా || ౨౦

యేతి || యాస్త్రీకథంచనకృత్యేణసభివచనేనసభిప్రేరణయాప్రాజ్ఞద్యపానా
 త్పూర్వమభిప్రీయతమంప్రియతమసమతుం ఆభిముఖ్యవ్యయాభావః ప్రజగ
 త్సైన్రగల్భతేన్న - సాస్త్రీమధుపిబతీతి మధుపాసతీ * ఆత్మోనుపసగఃకః వ్రీడ

ప్రేక్షజాడ్యమభజన్తధుపాసాస్వాంనుదాత్స్వస్యతిమేతిహిసర్వః||౧౮|| ఛాదితశ్చ
 ధమపిత్రపయాంతర్వ్యప్రియంప్రతిచిరాయరమణ్యాః | వారుణీమదవేశంకమ
 ధావిశ్చయుషాభవదసావిదరాగః||౧౯|| ఆగతానగణితప్రియాతాన్వల్లభానభి
 సినారయిషూణామ్ | ప్రాపితేతసిసవిప్రతిసారేసుభ్రవామవసరస్సరకేణ ||
 ౨౦|| మాపునస్తమభిసినరమాగస్కరిణుమదవిమోహితచేతాః | దోషవిత్ప్ర

జాడ్యమగ్ధ్యమభజత్ - విహాయాగంతుకంధవఃసస్వభావమభజన్తదాదిశ్య
 ధః - తథాహిసర్వఃజనఃనుదాద్ధేతోస్వాంస్వకీయాంప్రకృతిమేతిస్వభావం
 గచ్ఛతిస్వాభావికధమన్తకాశనంమదధమఃసామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూ
 పోఛాంతరన్యసాలంకారః|| ౧౮

ఛాదితశ్చతి || రమణ్యాఃప్రియంప్రతియోరాగఃప్రియవిషయోభిలాషఃప్ర
 పయాదిరాయాంతర్వ్యాదితః సంగృహీతః అసావయమేవరాగోధాన్తిన్నవసరే
 వారుణీమదవేశంకం మద్యమదేనవిశ్కంకంచతుషాన్త్రాదావిరభవదివ ఆవి
 భూతఃకిము - అత్రరతిరాగమదరాగయోరభిలాషపాటనిమరూపయోఃశ్లేష
 ప్రతిభోక్తాపితాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తిమహిమ్నాయోంతగః
 తోరాగఃసవివదిగనిగోధాచ్ఛన్ధఃసంప్రదిమదోష్టుతిత్రప్రాకవాటయాచతు
 ద్వారాద్భూమిరున్మిన్నతివేత్స్యత్ప్రేక్ష్యతే - ఆవిభావోవ్యవధానంకవిస్వా
 తంత్రాత్|| ౧౯

ఆగతానితి||ఆగతాన్వయంప్రాప్తాతథాప్యగణితాశ్చతేప్రలియాతా
 శ్చతిస్నాతానులిప్తవత్సర్వకాలసమాసః తాన్వల్లభానభిసినారయిషూ
 ణాంసంప్రతిచంద్రోదయేస్వయమేవాభిసారయితుం అభిసరుణిమహ్నానాం
 అభిసారయతేస్వాధ్యక్షణ్యంతాత్సనంతాదుప్రణయః - సుభ్రవాన్స్త్రీణాంచే
 తసిసవిప్రతిసారేహాప్యమస్మాభిరకార్యంకృతమితివశ్చత్తపయుక్తేనః పశ్చా
 త్తాపోనుతాపశ్చవిప్రతిసారశత్యపీత్యమరః సరకేణమధునామధుపానేనవాస
 కరశ్శీధుపాత్రేస్యాచ్ఛీధుపానేవశీధునీతివిశ్వః - అవసరఃప్రాపిప్రాప్తఃస్వ
 యంగమనసౌకర్యాయమధుపానంచక్రరిత్యధః - అత్రాభిసరణకార్యస్యప
 శ్చత్తపకారణస్యమదయోగాత్సోక్త్యోక్తే సమాధ్యలంకారః* సమాధిస్తు
 కరంకార్యంకారణాంతరమోగతత్వతికావ్యప్రకాశే|| ౨౦

మాపునరితి||మదవిమోహితచేతాఃమదేనవిమోహితచిత్రాభామితచిత్రాస
 త్రి-అహమితిశేషః-ఆగస్కరిణంఅపరాధకృతం* అతఃకృకమీత్యాదిసావిసజఃసి
 యస్యసత్వం-తంపునభూయోమాభిసినరంనాభిసరయాణి-సరతేస్వాధ్యక్ష
 ణ్యంతాత్*శౌచద్యుపధాయాద్రాస్వః*దీర్ఘోఽగైరీత్యభ్యాసదీమః* ఇతి

భిలలావనహాలాందు స్త్ర్యజఃఖిలుసుఖాదపిమానః॥౨౧॥ ప్రీతిమోహముహూర్త
యితా నామంతికంగతిసుఖాయనినాయ । సప్రసాదమితేనేవతమాసీత్సన్యవివఘ
లనంమధుతాసామ్॥ ౨౨॥ దత్తమాత్మగుదనందయితేనవ్యాప్తమాతెయి కేనర
నేనాసస్వదేముఖసురంప్రమదాభ్యోనామరూఢమపిదవ్యునపాది॥౨౩॥ లబ్ధసౌ
రభగుణోమదిరాణామంగనాస్యచక్షకస్యచగఁధః॥ మోదితాళిరితరెతరయో

త్యాలోచ్యేత్యర్థః గమ్యమానాధాత్వాదప్రమోగః - అన్యధాపానగుక్త్యమి
త్యాలంకారికః-యోషితా-విత్ (స్త్రీ)-హాలాందురాం-సురాహలిప్రియాహా
లెక్యమరః - నాభిలలావ-తథాహి-సుఖాదపిమానోదు స్త్ర్యజఃఖిలు-అతోల్పకా
రణాదధికార్థహానిరితినశంకనీయమిత్యధాంతరన్యాసః॥ ౨౧

ప్రీతి ॥ సప్రసాదంమనఃప్రసాదపూర్వకంమమేదంశ్రేయస్కరమితభావ
నాపూర్వకమిత్యర్థః-అన్యధామహూదయవనస్యాత్-వైవక్షేభమజేగురౌతి
తివచనాదితిభావః-నేవితమువయంక్రమితహేతోమఁధు-తాసాంసద్యవివఘలద
మాసీత్ - కుతఃప్రీతిమోహాప్రీతాజాడ్యమహాలి రతసుఖాయసురతసుఖా
నుభవాయదుతానామంతికంగినినాయ- అత్రప్రీతిహరణాంతకనయనవాక్యా
ధాభ్యాంఫలదానవాక్యాభాసమథానాదనేకవాక్యాభామతుకంకావ్యలిం
గములంకారః॥ ౨౨

దత్తమితి॥ అత్తమదనంఅహితమదనంయథాతథాదయితేనదత్తం-అతపవా
తిశయికేనఅతిశయప్రచురణః * వినయాదిభ్యస్తక - రసేనస్వాదేనవ్యాప్తం -
స్వాదుతరమిత్యర్థః-ముఖేసురాముఖసురంగంధూషమద్యం*పీతాషాసేనాసురా
చ్ఛాయాశానిశానామిశనపుంసకత్వం - ప్రకృష్టోషదోయాసాంతాభ్యః
ప్రమదాభ్యః(స్త్రీ)భ్యః * రుచ్యధానాంప్రీయమాణ్యలిసంప్రసాదనసంజ్ఞా-
సస్వదేరురుచేప్రీతికరమభూదిత్యర్థః-కథారిలిట్ - అతపవతదేవతాసాంమదక
రంచాసీదిత్యాహ-నామేతిరూఢం-ప్రాగశ్వకర్ణాదివదవ్యుత్పన్నం-నామాపిప్ర
మదేతినామధేయంచవ్యుదపాదివ్యుత్పన్నంజాతం-యథాప్రకృష్టమదయోగా
త్ప్రమదేత్యన్వధానామకత్వంభవేత్తిథాతానైనామాద్యన్నిత్యర్థః పద్యతే
ణ్యంతాత్క-తఁరిలిట్ * యోతేపదభివీత్ ప్రత్యయేదిణీలుక్ - ప్రమదాభి
రితిపారే-సస్వదేస్వాదయాంచక్రేతిత్యభావః-స్వాదనమశనంభక్షణమాహారో
భోజనస్వాదనమితిహాలాయుధే-స్వదిస్వాద్యోరేకార్థత్వాభిధానాత్కర్తృణి
ట్-అత్రపూర్వవాక్యార్థస్యోత్తరవాక్యార్థంప్రతిహేతుత్వాత్కావ్యలింగమ్॥

లబ్ధితి ॥ లబ్ధసౌరభగుణోమేళనాత్ప్రసౌరభ్యాతకషణః - అతపవమో
దితాళిః అనందితభృంగః మదిరాణామద్యానామంగనాస్యమేళనపకం తస్య

గానన్యతామభజతాతిశయన్తు||౨౮|| మానభంగపటు నాసురతేచ్ఛా-తన్వతా
 ప్రథయతాదృశి రాగమ్| భజరే సపదిభావయతాంఘ్రిర్యోషితః ప్రణయి నెవమదేన
 ౨౯ || పానధౌతనవయావక రాగంసుభ్రు వోనిభృతచుంబనదతాః | ప్రేయసా
 మధర రాగరసేనస్వంతిలాధరముపాలిరరంజు||౩౦|| అర్పితంరసితవత్వపినామ
 గ్రాహమన్యయువతేదయితేన | ఉర్జ్వితస్తమదమవ్యపిబంతీవీక్ష్యమద్యమిత
 రామమమాద||౩౧|| అన్యయాన్యసని తాగతచిత్తంచిత్రనాథమభిశంకితవత్వా

చగంధాగంధగుణఃశ్చతతతరస్యయోగాన్విశ్రణాదన్యతామపూర్వతాంఅభజత
 అతీతయన్తుతత్రైలోకోత్కర్షంవాఅభజతియత్కుర్దమాదౌఘృతాక్తికుంకుమా
 దౌచోభయధాపిదగ్ధనాదయంసంశయశ్చితిభావః- అతీవసంశయాలంకారః ||

చూ నేతి || మానభంగపటు నాకోపశమనసమర్థేనసురతేచ్ఛాంతన్వతామద
 నోద్దీప్తకేనదృశి రాగమారుణ్యంప్రీతించప్రథయతాప్రకాశయతా-అంతరంతఃక
 రణంభావయతారంజయతా మదేనప్రణయి నెవయోషితః (స్త్రీ)యః భజరే(సా
 ప్తాః- రాగమితి)శ్లేషమూలాతిశయోక్తిసంకీర్ణేయముపమా|| ౨౯

పా నేతి || ఉపాలితశ్యాఃసమీపే-సమీపాదైన్యయాభావః- ఆళిస్సభివయ
 స్యాచేన్యమరః-అతీవనిభృతచుంబనదతాః-గూఢచుంబనచతురాః-సుభ్రుఃపా
 నధౌతనవయావక రాగం మధువానతాళితలాతా రాగం స్వవధరంప్రేయసా
 మధరే-పటైఘరాగరసఃతాంబూలరాగద్రవః తేనరరంజుః- కిల - అన్యగుణ
 స్యాన్యత్రాధానమిహారంజెరర్థః-కిలత్వపరమాధై-తేనసానధౌతరాగేషు స్వా
 దరేషుప్రేయోధర రాగసంక్రమణనాటితకేన సభిసమక్షమేవ ప్రియైశ్చుంబ
 నంకారియామాసురిత్యర్థః - అత్రాగంతునారంజనెనసహజచుంబననిగూహనా
 స్తీలనాలంకారభదః-మీలనంవస్తునాయత్రవస్త్యంతరనిగూహనమ్|| ౩౦

అపిశతిమితి || దయినెనాన్యయువతేసవత్సయః నామ గ్రాహంనామగృ
 హీత్వా * నామూద్యశిగ్రహూరితిశబ్దప్రత్యయః - అర్పితదత్తంమ
 ద్యంరసితవత్సాదితవత్వపి-రసతేరాస్వాదనాథాత్ క్రవతా* ఉగితశ్చేతీజీ
 వ-కాచిదిశిశేషః-మదుఉర్జ్వతిస్తనమమాదేత్యర్థః- ఇతరాసవత్పిబన్యవపి
 బంత్యపివీక్ష్య-దృష్ట్యైవమమాదమత్రామనోనివృత్తారేవమదహితరితిభావః-అ
 త్రపూర్వాదైపానేపిసమమాదశ్చితిశేషాక్తిః - ఉత్తరాధైత్వపిబంశ్యపిషమా
 దేతివిభావనా-కారణేనవి నాకార్యస్యోద్వేగిస్సాన్యద్విభావనా - తత్సమగ్రా
 మనుష్టుత్తిర్నిశేషాక్తిర్నిగద్యతే-తయోస్సంస్పృష్టిః|| ౩౧

అన్యయేతి|| చిత్రనాధంభతారం- అన్యవనితాగతచిత్తంసవత్పిసంక్రాంత
 చేతనంఅభిశంకితవత్సాఅవిశ్వసంత్యా అన్యయాకయాచిత్ (స్త్రీ)యాపీతభూ

పితృభూరిసురయాపినమేదేనిర్వృతహిమనసోమదహేతుః॥ ౨౮॥ కౌపవస్య
సునయానగృహీత్వా ప్రాగధోమధుమదాహితమోహః॥ కౌపితఃవిరహభేది
తచిత్రాకాంతమేవకలయంత్యనునిన్యై॥౨౯॥కుర్వతామికుళితాక్షియఃగానామం
గసాదమవసాదితవాచామ్॥ ఈవ్యయేవహరతాహ్రియమాసాంతద్గుణస్వ
యమకారిమదేన॥ ౩౦॥ గండభిత్తిషుపురాసదృశీమహ్యాంజినాంచితదృశాః, ప్ర
తిమేందుః॥ పానపాటలితకాంతిషు పశ్చాద్లోధ్రచూణాఃకాకృతిరాసీత్ ॥
౩౧॥ఉద్ధతైరివపరస్పరసంగాడిరితాన్యుభయశఃకుచకుంభైః॥ యోషితావతి

రిసురయాపినమేదేనమత్తం- మోద్యతేర్భావేలిట్-తథాహిమనసోనివృణఃమ
దహేతుహి- సామాన్యేనవిశేషసమర్థనాదగ్ధాంతరన్యాసః-ఎషానవోధాభీరు
శ్చలన్యథాసాశంకాయాఃపానాఘటనాదితి॥

౨౮
కౌపవతీతి॥ కౌపవతీసరోహ-అతపవాసునయాకప్రియప్రార్థనాన్యగృ
హీత్వాఅనాదృత్యఅధోసంప్రతివిరహభేదితచిత్రాపశ్చత్తాపతప్తాకాచిన్నధు
మదేనాహితమోహాకృతచిత్రవిభ్రమాసతి - కాంతమేవకౌపితమాత్మనారో
షితంకలయంతీజానతీఅనునిన్యై-సాపరాధాహంక్షమస్వేతిప్రాధితవతి- మ
త్తేషుకిన్నసంభావితమితిభావః-ఎషాకలహంతరితా॥

౨౯
కుర్వతేతి॥ముకుళితాక్షియఃగానాంఅవసాదితవాచాంకుంఠితగిరామాసాం
స్త్రీణాంఅంగసాదనిశ్చేష్టతాంకుర్వతాహ్రియంహరతామదేనెవ్యయేవ
త్కుప్రేయో-తస్యాఃప్రియోగుణఃతద్గుణోక్షినిమిలనవాక్పాదాంగసాదనయా
పఃస్వయమకారికృతః - హీమిదయోస్తుల్యానుభావత్వాదిభావః॥ ౩౦

గండేతి॥ ప్రతిమేందుఃప్రతిబింబచంద్రః- సదృశీమసమానవణాస్వఃఅం
చితదృశాంసుదృశాంగండభిత్తిషుపురాసురాపానాత్పూర్వం నవ్యాంజినాభే
ది-తదేకతాపత్ర్యాతద్విచిత్రయానగృహీతభిత్తృణః-అతపవసామాన్యాలకా
రః-సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్రవస్తంతరైకతేతిలక్షణాత్-విపూర్వాదం
జేకమణిలుట్-ఆడజాదీనామిత్యాడాగమః-పశ్చాత్పానాంతరం- పానేన
పానమదేనపాటలితాపాటలీకృతాకాంతిర్యాసాంతా- సుగండభిత్తిషులోధ్ర
చూణాస్యలోధ్రపరాగస్యయస్తిలకఃచిత్రకంతమాలపత్రతిలకచిత్రకాజివిశే
షకమిద్వితీయంచతురీయంచనస్త్రీయామకమంకుమమిత్యమరః - తస్యాకృతిరి
వాకృతిర్యస్యసలీన్-వైవర్ణ్యాద్విచిత్రవసానీదిత్యథః- తిలకాకృతిరితిదర్శ
నాత్పూర్వోక్తసామాన్యసంస్పృష్టిః॥

౩౧
ఉద్ధతైరితి॥ఉద్ధతైర్దృశపైరివకుచకుంభైఃపరస్పరసంగాత్అమోన్యసం
ఘూషాదుభయతః-ఈరితాన్యాకృష్ణానితథావిభ్రమాతిశయం-విలాసవిశేషం

మదేనజుఘూణుఁర్విభ్రమాతశయపుంషివపూంషి || 31 || చారుతావపురభూ
షయదాసాంతామనూననయకాననయోగః | తంపునమకరకేతనలక్ష్మీస్తాంసు
దోదయితసంగమభూషః || 32 || ఓబతాముపగతాస్యనువేలంతానురోషపరితో
షవతిషు|| గ్రహీన్నుసశరంధనురుగ్మూమానూన్యైతనిషంగమనంగః || 33 ||
శంకయాన్యయువతౌవనితాభిఃప్రణ్యభేదినయితస్సుటమెవినక్షమంభవతితత్త్వ

పుష్పంతీతితశ్చుంషి*నపుంసకస్యర్పులచఇతనుమాగమః - యోషితాంవపూం
షిపూర్వవన్నమాగమః*సాంతమహతస్సంయోగస్యేతిదీర్ఘశేషః-అతిమదే
నజుఘూణుః*భ్రేముఃద్వప్తసంఘమకప్రటస్థపీడాకిరఃయథావృషభకలహద్వ
త్సపాదభంగఇతిభావః || 31

చారుతేతి || ఆసాంయోషితాంవపుశ్చరుతాసాందర్యమభూషయత్ తాం
చారుతాంతనూననవయావనయోగఃఅభూషయత్ - తంపునర్నవయావనయో
గంమకరకేతనలక్ష్మీఃసన్నధసంపత్తిరభూషయత్ - తాంమకరకేతనలక్ష్మీందయి
తసంగమవపభూషాభూషణంయస్యసఃమదోభూషయత్ తాంవదఃతంచదయి
తసంగమఇత్యథః-అత్రప్రక్రమానుసారాత్తాంమగస్తమపివల్లభసంగమఇతి
ఛాయయామోక్తవ్యవిశేషణత్వేనప్రయోగోమహాకవీనామనుద్వేగాత్
యథాభారవేఃప్రయోగః- శుచిభూషయతేతిశ్లోకేసనయాంకస్యచసిద్ధిభూషణ
ఇతిప్రయోక్తవ్యేసనయాపాదితసిద్ధిభూషణఇతి-అత్రోత్తరోత్తరస్యపూర్వ
పూర్వవిశేషణత్వాదేకావళిః-యత్రోత్తరోత్తరేషాంస్యాత్పూర్వపూర్వంప్ర
తిక్రమాత్ | విశేషణత్వకథనమసావేకావళిః*తేలిలక్షణాత్ || 32

ఓబతామితి|| ఓబతాంవత్తరాం - మత్తేశాందోత్ర-టఱిబాఇత్యమరః ఓ
బమరఇత్యస్తాధాతోః * అనువసగాత్సల్లఱిబకృతోల్లాఘాఇతినిష్ఠాంతోని
పాతః-ఉపగతాసుప్రాప్తాసు-అతఏవలనువేలంప్రకీర్ణణరొషపరితోషవతిషు
కోవప్రసాదవతిషుతాసుస్త్రీషువిషయే- అనంగస్సశరంధనురగ్రహీన్ను ఉన్యైత
నిషంగంత్యక్తతూణీరంయధాతధా ఉన్యైతానుసనుతత్యాజకిం-ఉన్యైతేలిఃటిః*
ఇజాదేశ్చగురుమతోనృచృఇత్యామ్ప్రత్యయః - రుష్టానుధనుగ్రహణంపరితు
ష్టానుత్యాగశ్చరొషపరితోషాభ్యాముత్పేక్ష్యతే- అన్యధారొషానంతరంపరితో
షఃపరితోషానంతరంరొషశ్చనస్యాతామితిభావః- రొషపరితోషయోధానుగ్రహ
హణోన్యైత్యాం యథాసంఖ్యేనఅన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః-తేనూత్పే
క్షయోరంగాంగిభావేనసంకరః || 33

శంకయేతి || వనితాభిరన్యయువతౌసవత్పూర్వశంకయాతత్సంగశంకామా
త్రేణదయితఃస్సుటమెవ - నిశ్చితవదేవప్రత్యభేదిన్దవత్కృత్సోద్యుతిత ఇత్యర్థః

విచారేషు త్పరేణ హత సంవృతీ చేతః || ౩౫ || అన నైర్విచక సేహ్య పీతాభిర్వల్ల భాన
భితనూభిరభాపి | ఆత్మకాంత హృదయ మాచర రోషో లోల తిష్ఠ వచ సేషు వధూ
నామ్ || ౩౬ || కూపమ ప్రసాదానమ మోక్షం ప్రేమ కాన్యమన వేత్త్య వికాసి | చా
టుచాకృత్య సంత్రమ మానాం కామణత్వ మగమ్య ప్రమణేషు || ౩౭ || లీలయేవను
తనోస్తులయి త్వాగౌరవాధ్యమపిలావణి కేన | మానవంచనవిదావదనైస్త్రమే

అనుచితోయమవిహృత్యమి ధ్యాభియోగ ఇతి శంకాంపరిహరతి నెతి-మత్పరేణై
రేణ హతా సంవృతి సౌఖ్య సౌఖ్యం సంవృతీ చేత తత్త్వ విచారేభూతాథాఖం
తాయాంక్షునంసహిష్టునభవతి మత్సరగ్రస్తచేతసా మేషస్వభావ ఇతిభావః -
పామాన్యేనవిశేష సమర్థానరూపాధాంతరన్యాసః || ౩౫

అన నై రితి || వల్ల భానభివల్ల భాసమక్షమిత్యథః * అభిరభాగ ఇతిలక్షణాధౌ
కమప్రవచనీయత్వాత్ ద్వితియా-వధూనామాననైర్విచక సేవిక సితంభావెలి
ట తనూభిరంగైః హృషీతాభిః పులకితైః * హృషేలోమస్వీతితాగమః-అభా
విభూతం భావెలుజ్జీ - హృదయంచాద్రుతాం ద్రవత్వమావ-కాతిన్యంజహావిత్య
థః - వచ సేషురోషః కౌపః లోలతిష్ఠ చలతిష్ఠ వచసగతిరోషః వక్ర తాపినివృ
త్తైత్యథః | అత్రవధూష్వాననవికాపాద్య సేన్త్రీయాయాగపద్యా త్నముచ్చ
యాలంకారః * గుణక్రియాయాగపద్యం సముచ్చయ ఇతిలక్షణాత్ ౩౬

రూపమితి || అప్రతివిధానమప్రతియత్నమేవమ మోక్షంస్వభావనుందరమి
త్యథః రూపమాకృతిః కార్యంప్రయోజనమన వేత్త్య వికాసి వర్ధమానం అనాపా
ధిమిత్త్యథః - ప్రేమాకృతక సంభ్రమం అకృత్రిమ సంరంభ చాటుప్రియవచ
నమాసాంస్త్రీణాంరమణేషువిషయే కామణత్వం వశీకరణకమత్వం * వశక్రి
యాసగవనసం మూలకమత్తుకామణ మిత్త్యమరః * తద్వృత్తాత్రిమణో
ణితిస్వాధేవోప్రత్యయః - అగమప్రాప్తానిగమేలుజ్జీ ఘోరజాదేశః - అ
త్రరూపాదిష్వారోప్యమాణస్వకామణత్వస్య ప్రకృతోపయోగాత్పరిణామా
లంకారః || ౩౭

లీలయేతి || లావణ్యం కాంతివిశేషాస్యాస్తీతిలావణికంలావణ్యవత్ * అత ఇ
దితనావితతన్వ్రీణ్యయే * తస్యైకః * యస్యేతిలో వే * హల స్తద్ధితస్యేతియకార
లోపః - అన్యత్రతులవణంపణ్యమ స్యేతిలావణి కౌలవణ్యవహరీ * లవణాట్ట
క్షోతేనలావణి కేనమానవంచనవిదాఅహంకారహరణదయేణ అన్యత్రపరిమాణ
ప్రతారణపటునాసుతనోఃస్త్రీయాఃవదనేనక త్వాగౌరవాధ్యం గాంభీర్య
సంపన్నమపిఅన్యత్రగురుత్వయుక్తమపిదయితస్యహృదయన్నాయకచిత్తం లీల
యావిలాసేనైవతులయిత్వాచాలయిత్వాఅన్యత్రనాయాసేనైవోన్మాయ

వహ్మదయందయితస్య॥౩౦॥ స్మర్యభాజివిశదచ్చవిచారాకల్పితేహ్యగద్యశాంసు
రతాయ | సన్నతందధతే పేతురజస్రంద్యప్తయఃప్రియతమేశయనేచ॥౩౧॥ యూ
నిరాగతరైరపితిర్యక్పాతిభిశ్శ్రుతి గుణేనయ్యతస్య | దీఘదశిభిరకారివధూ
నాంలంఘనంనయనయోశ్చ॥౩౨॥ సజ్జః కేచురభిధాతుష నిశాసమ్ము

గుర్వపిలఘుతయామిత్యైత్యథః- క్రితంవశీకృతమేవలన్యత్రమూల్యదానేనస్వీ
కృతమేవ-అత్రవిశేషమహిమైవవదనెవశీక్త్యస్యహృదయేపణ్యత్వస్యచప్ర
తితేస్సమాసోక్తిరలంకారః - వాచ్యస్యహృదయస్యప్రతీయమానపణ్యాభేదేన
క్రితత్వోక్తిరలంకారః హృదయావజ్జనలంకారః క్రయవ్యవహారసమారోపః॥ ౩౨

ఎవంనదనానుభావంవణయిత్యాసంప్రతిసురతకేళివణానాంప్రస్తాతి -
తెత్రసురతంద్యవిధంబాహ్యమాభ్యంతరంచేతిబాహ్యంచేతిజ్ఞాప్రభావణాల్లేష
మంబనాద్యనేకభేదభిన్నంతత్రదృష్టివిశేషంతావదాహ॥ స్మశేతి॥స్మర్యభాజి
సుఖస్మర్యైవిశదావిమలాశుభ్రావయాచ్చవిఃకాంతిః తయాచారౌరమ్యేసుర
తాయకల్పితేరతిసుఖదత్వేనస్యపైవిహారయోగ్యతయాసజ్జీకృతేచ సన్నతిమా
నుకూల్యంప్రావీణ్యంచదధతిదధానెప్రియతమేశయనేచహ్యగద్యశాందృప్త
యఃస్త్రిణానైత్రాణిలజస్రమవిచ్ఛిన్నంపెతుఃపతితాఃయ్యగవదుభయాలో
కనాత్ అభిలాషంవ్యంజయామాసురిత్యథః- అత్రప్రియతమేశయనయోఃప్ర
కృతయోరేవధర్మసామ్యాదౌపమ్యప్రతీతేఃకేవలప్రకృతగోచరాతుల్యయో
గితా॥

౩౩

యూనీతి॥రాగేణతరైశ్చపలైరపిదశనోత్సక్తైరపీత్యథః-యూనిప్రియే
తిర్యక్పాతిభిఃత్రవయావిప్రసారిభిః దీఘదశిభిరాయతాలోకనవ్యాపారై
రిత్యథః - అన్యత్రరాగద్వేషవపలైఃఅతపవతిర్యక్పాతిభిః కుటిలవృత్తిభిరపిదీ
ఘదశిభిఃఆగమికార్యక్షైరిత్యథః - వధూనాంనయనైఃశ్రుతిగుణైశ్చజగ్ర
హణపాటవేనయ్యతస్యశ్రూయితే నెనెత్రవణంశ్రోత్రంతస్యలంఘనమతి
క్రమోనాకారికణాంతవిశ్రాంతమిత్యథః అన్యత్రతృప్తవణమభ్యాసఇతి
యావత్ - నైవగుణః తేనయ్యతస్యశ్రూయతఇతిత్రవణంశాస్త్రంతస్యలంఘనం
నాకారిరాగద్వేషగ్రస్తోపిశాస్త్రజ్ఞఃకదాచిచ్చాస్త్రాతిక్రమాద్విభేతీతిభావఃఅ
యంచవ్యవహారోనయనెషు రాగతరైరిత్యాదిష్టిప్రవిశేషణమహిమాగమ్యత
ఇతిసమాసోక్తిప్రభేదః - ఇయంచరాగదృష్టిరౌత్సుక్యానుభావః॥ ౩౦

సజ్జః కేచి ॥ నతభూఃస్త్రిసంకధాయాంసంభాషణేఇచ్చుర్నిచ్చావత్సపి *
విద్వర్తిచ్చుర్నిచ్చుప్రత్యయాంతోనిపాతః అభిధాతుం సంభాషితుం అనీశఅక్ష
మాబభూవదిద్వయఃద్రష్టుమిచ్చుర్నిచ్చుశేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః - సంముఖీతి

భీశచబభూవదిదృశ్యః । స్ఫుర్మననదయితస్యనతభ్రూ రంగసంగచపలాపిచకం
 వే॥౪౧॥ ఉత్తరీయవిసయా త్త్రిపమాణారుంధతీకిలతదీక్షణమాగమః । అవరిష్టవి
 కశేనవివోధుర్వక్ష సైవకుచమండలమన్య॥౪౨॥ అంశుకంహృతవతాననుబా
 హున్వస్తీకాపిహితిముగ్ధకుచాగ్రాభిన్నశంఖవలయంపరిణేత్రా పర్యరంభిరభ
 సాదవిరోధా॥౪౩॥ సంజహారసహసాపరిరథ్థాప్రేయసీమవిరహయ్యవిరోధమ్ ।
 సంహితంరీతిపత్తితభిన్నక్రీడమాశుచరుణేషుమహేషుమ్॥౪౪॥ స్రంసమాన

భిముఖేనబభూవ అంగసంగచపలాగాత్రస్ఫుర్మలోలాపిదయితస్యనాయకసఖీ
 స్ఫుర్మనన-చకం వేకంపితవతీ- ఎతేచకంపాదయోలజ్జాసాధ్వసానుభావాఃలజ్జా
 విజితమన్నధేయంముగ్ధా॥ ౪౧

అధాలింగనంవణణయతి- ఉత్తరీయేతి ॥ అన్యస్త్రీ ఉత్తరీయవిసయా
 త్కుచాంశుకాకమణాత్త్రిపమాణాతదీక్షణమాగమః తస్యవోధుర్వక్షిపథం
 అరుంధతీకిలతవృణ్వితీవనకుచస్తతత్కటిలాభః - వికశేనవిశాలేన - వికంకటం
 విశాలంస్యా త్కరాశంవికటంతథేలవైజయంతీ * సంప్రదేశ్య కటజీతివకారా
 ద్వైకటచ్ ప్రత్యయఃవివోధుఃసరిణేఃఃవక్షసైవకుచమండలమావరిష్టతవతీ
 మచావరణవ్యాజేనఅలింగితవతీత్యర్థః- వృక్షోలుజితజ్ అడాగమః - అత్రకుచ
 సంవరణేనఅలింగనేచ్ఛానిగూహనాత్ - మీలనభేదః - ఏషాలజ్జామన్నభమధ్వస్థా
 మధ్వమా॥ ౪౨

అంశుకమితి ॥ అంశుకము త్తరీయంహృతవతాపరిణేత్రాభత్రాత
 న్యోఃకృష్ణయోఃబాహుభ్యాఃస్వప్తికోబంధపశేషసైవపిహితేతి రోహితేముగ్ధ
 సుందరేషుచాగ్రేయయాసాతిథాక్తాఅదిరోధానభోధాభిన్నానిశంఖస్యవల
 యానియస్త్రికమణితద్యధాతరభసాద్యేగాత్పర్యరంభిగాథమాశ్లేష్టత్య
 ర్థః-రభేణ్యం తాత్కమణిలుజ్ * రభేరశబ్దిటోరితినుమాగమః-ఎషాచముగ్ధా॥
 సంజహారేతి ॥ తరుణేషుయవసువిరోధంప్రణయకలహం విరహయ్యభి

హీయ- రహయతేస్వాక్షణ్యంతాత్ * ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః స
 హసాపరిరథ్థాఃప్రేయసోయైస్తేషుపరిరథ్థప్రేయసీ మ్నాశ్లేష్టవధూకేషుసత్పు
 * ఈయసశ్చేతినిపేధాత్ కబభావః * ఈయసోబహువ్రీహేఃప్రతిషేధోవక్త
 వ్యభిక్యవసజ్జానప్రాస్వనిషేధః- రతిపతిఃకామః సంహితం ప్రాగారోపితం
 మహేషుంమహంతంశరంస్తితభిన్నకూక్రిధం స్వయత్ససాఫల్యాత్ స్తితముద్ర
 తపూర్వరోషంయథాతథాఅశుసంజహార - సిద్ధిర్థేసాధనానవకాశాదిత్యర్థః
 పరిరంభాంతోయూనాంవిగ్రహాభిభావః॥ ౪౩

స్రంసమానమితి ॥ ఉషయంతరిభతారిరసేనరాగాంధతయోత్యర్థః

మువయంతరివధ్యాఃశ్లిష్టవత్సువసవత్తిరసేన| ఆత్మనైవరుధైకృతి నెన స్వేద
సంగివససంజఘనేన||౪౫|| పీడితేపరడరఃప్రతివేషంభతఃరిస్తనయుగేనయువ
త్యాః| స్ఫుప్తమేవదళతఃప్రతిసార్యాస్తన్నయత్సుమభవద్ధృదయస్థ||౪౬|| దీపిత
స్తరమురస్యపవీడఃవల్లభేఘనఘభిష్వజమానె| చక్రతాన్మూలయతుఃకుచకుం
భాసుభ్రువఃకరినతాతిశయేన||౪౭|| సంప్రవేష్టుమివయోషితఃఈమస్మిన్మృతాం
హృదయమిష్టతమానామ్| ఆత్మనస్సగతమేవతదంతర్వర్తిన్| నశిలుమానమజా

ఉపసవత్ససవత్ససమీపే - సమీపాథేవ్యయాభావే- నపుంసకహాస్వత్వం
శ్లిష్టవత్సాశ్లిష్టవతసతిప్రంసమానంస్పృశఃసుఖపారవశ్యేత్ భృశ్యమానం త
ధాపిస్వేదసంగిస్వేదేనసాత్వికేనసక్తంవధ్యాఃవససంక్యతినాకుశలేన స్వస్వే
దంలాఘవమితిజానతేవేత్వదః-జఘనేనకత్యాఃఆత్మనైవస్వయమేవరుధై
రుద్ధంసాతునవేతీతిభావః - స్వేదసాతుకస్యవస్తునిరోధస్యజ్ఞానహేతుకత్వ
ముత్పేక్ష్యతే|| ౪౫

పీడితేతి|| యవత్యాఃయువతేఃస్తనయుగేనకుచయుగేనభతఃరిపురోగ్రే
సవత్తిరసమతుమేవడరఃప్రతిపివ్యడరఃప్రతివేషం * పరిక్షిశ్యమానేచేణిముల్
ప్రత్యయః * కృష్ణైజంతభ్రత్యవ్యయసంజ్ఞాపీడితేనతిదళతఃచ్యుతయా దీర్ఘమా
ణస్యప్రతినార్యాపువత్సాః హృదయస్యశ్చన్నయత్వం భత్వ తాదాత్మ్యం
స్ఫుటమభవదేవ- అన్యథాకథమన్యపీడనాదన్యస్యదళసమితిభావః - అతనివేయ
మనంగత్యలంకారోపబింబితన్నయత్వోత్పేక్ష్యతేసంకరః- కార్యకారణయోగ్ని
న్నదేశత్వేస్యాదసంగతిః|| ౪౬

దీపితేతి || వల్లభేదీపితస్తరముద్దీపితకామంయథాచధాడరస్యపవీడృడ
రస్యపవీడు * సప్రమాంచోపవీడరుధకవశ్శిణిముల్ * తత్పురుషైకృతిబహు
శమిత్వలుక్ఘనంగాఢమభిష్వజమానె పరిరంభమాణేసతి * పరిరంభఃపరిష్పం
గఃసంక్లైషడవగూహసమిత్వమరః - సుభ్రువఃకుచకుంభాకరినతాతిశయేనచక్ర
తాంపరిమండలతాం - నయయతుః నప్రాప్తా అగ్రగూడాలింగనాత్కుచకుంభ
యోచక్రత్వసంబంధేపిఅసంబంధోక్తైరతిశయోక్తిభేదాలంకారః|| ౪౭

సంప్రవేష్టుమితి || యోషితఃశ్లిష్టతా మాలింగితవతామిష్టత మానాం
హృదయంసంప్రవేష్టుమిషురిచ్ఛంతిస్సేవేతిగాడాశ్లేషమిత్తాక్రియాస్వరూపో
త్పేక్ష్యా-గుణస్వరూపోత్పేక్ష్యావా-ఽవత్యాభేనాత్ - అతనివాత్సనఃస్వాఃసత
తమేతదంతర్వర్తినః తేమమిష్టతమానాం అంతహృదయమైవస్థితాన్నాజా
నానానం - అన్యథాకథం పునఃప్రవేశేచ్ఛేతిభావః - ఇయంఅజ్ఞానోత్పేక్ష్యా
శూర్వోత్పేక్ష్యాసాపేక్ష్యతసజాతీయసంకరః ౪౮

నః||రౌ || స్నేహానిభారవధోఽపి ధూనామా ర్త తావపురసః శయవంశః |
 యూనిగాఢపరిరంభిణివస్త్రం క్షౌఢపమంబువపుషేయదనేన||రౌ||నస్తమాణివపు
 షః ప్రమదానామంతరిష్టతమసంగమజన్మా | య్యహిబహురవావ్యవికాసం
 వ్యానశేచనురుహాఽపిహమః || ౫౦ || య్యహియవ్యకరాన్ప్రహదానామంగ
 జేనపుశ కేనబభూవే | ప్రాపితేనభృశముచ్చస్వసితాభిర్నివిభిన్నపదిబంధనమో

స్నేహే|| స్నేహానిధరం ప్రేమరసపూర్ణం తైలాదిద్రవ్యపూర్ణం చ-
 స్నేహయాస్త్రీద్రవహాదః యోరివైజయంతీ. అతవవధూనావపురతరా
 ర్తతాం ద్రవత్వంబధత్త-స్నేహద్రవ్యపూర్ణమంతరా ర్తంభవతీతిభావః
 అసంశయంసంశయస్యాభావః అధాభావేవ్యయాభావః. కుతఃయద్యస్తాత్
 యూనిపుంసిగాఢంపరిరంభతఇతిగాఢపరిరంభిణిగాఢాన్లేషిణిసతి - అనెనవపు
 షాకత్రావస్త్రంక్షౌఢపమత్వాపరిషిచ్యవస్త్రంక్షౌఢపం - క్షౌఢయాధాత్
 ణ్యంతాత్*అతఃప్రీత్యాదినాపుగాగమే*చేలేక్షౌఢపేరితిణమల్ప్రత్య
 యః- అంబువపుషేవృష్టంకమణిలిక్-అంతరనార్తస్యనిష్పీడనాన్ప్రహరం
 బుప్రవాసంభవాత్క్షుమిత్రేయమంతరా ర్తతోవైప్రీత్యా-ప్రియాంగసం
 గాత్తథాస్మిన్నైతిసాత్వికౌదయోక్తిః|| ౫౧ ||

నైతి|| ప్రమదానాంత్వత్వమసంగమేనజన్మయస్యసఃజన్మాదు్యతరపదత్వా
 ద్వ్యధికరణబహుప్రీహిరితివామనః- బహుర్విపులః - విపులానేకయోర్బహురి
 తివైజయంతీ-హావపుషః అంతఃసమాతస్త్వ-అత్యుదైకాన్నాంతఃస్వమితతి
 త్యుత్ప్రీత్యా-కుతఃయద్యస్తాత్ బహిర్వపుషాబహిర్వికాసంవృద్ధిఃవావ్య- తను
 రుహాణిరోమాణ్యపివ్యానశేవ్యాప-కతారిలిక్*అశ్చోతేశ్చేతినుదాగమః- అ
 త్రవధూమాషఃస్యబహిర్వికాసనిమిత్తకాంతరమామోత్ప్రీత్యా - ఆనందరో
 మాంచయోఃశ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేతిసంకరః

యదితి|| ప్రమదానాంస్త్రీణాంప్రియస్యభతుకర్వ్యకరాత్-సంస్పర్శా
 త్సంగమాచ్ఛాంగజేన అంగవ్యాపినాపుత్రేణవపులకేనబభూవే భూతమితియ
 త్ - భావేలిక్ - తేనపులకౌదయేనపుత్రోదయేనచభృశముచ్చస్వసితాభిరు
 చ్ఛానాభిఃమోక్షోశయాఆశ్వాసితాభిశ్చనీవీభిః లక్షణయాకటివస్త్రైః | అన్య
 ధాబంధనశబ్దేనచపౌరుక్ష్యాత్పదిబంధనమోయోగః-ధిభేదోసగళమోచనంచ
 ప్రాపిప్రాప్తఃకమణిలుజ్ - అభ్యుదయేషురాజామోబుధాన్మోచయంతీతి
 భావః - అత్రప్రకృతపులకనీవిగతాంగజతోచ్చస్వసితత్వాదివిశేషణసామ్యా
 ద్బంధమోక్షసంబంధాచ్ఛాప్రకృతపుత్రకారాగతప్రతీతేశసమాప్తోక్తిరలంకారః
 అథమంబనక్రీడాంచణాయతి||స్త్రీతి|| పరిరంభేతింగనేస్త్రీరసభరస్తప్తా

క్షుః॥౫౦॥ ప్రాభ రాదవనతంపరిరంభే రాగ వానవటుజేష్వవక్తృవ్య! అర్పితోత్తర
శమానసపర్షణయోషితోముకుళితాక్షుః ధాసీత్ ॥౫౧॥ పల్లవోపవీరిసామ్యస
పక్షందప్తవత్సధరబింబనుభీష్టే! పర్యకూజిసరుజేవతరుణ్యాస్తారలోల వలయోన
కరేణ॥౫౩॥ కేనచిన్తధురముల్బుగారాగంబావృతప్రహధికంవిరహేషామ్! ఓష్ఠపల్లవ
మపాస్యముహూతాంసుభ్రువస్సరసః క్షీచుచుంబె॥౫౪॥ రేచితంపరిజనెనమ
హీయః కేవలాభిరతదంపతిధామ! సామ్యనూపకమలాసఖవివృక్తేనసేవితయ

దవనతంభారాక్రాంతంనమతీతిభావః - అపిఠంస్వముఖేనిహితంఓష్ఠపవదళం
యస్సతద్యోషితతననమేవపద్మం రాగవాన్రాగీ అవటుజేషుచరమశిరోరుహే
షు-అ-టుద్వటాకృతాటికేత్యమరః - అవటుజాకర్షణామన్నమయ్యేత్యధః
ముకుళితాక్షంసుఖనినిలితాక్షంయథాతథా * బహుప్రహాసక్యక్రీడఃసాం
గాత్పచ్ఛ-అధాసీత్పసా-ధేటోలుజ్జీ*ఆదేచిత్యాత్వం*అప్తీచిహృత్తత
దాగమః - అత్రానోష్ఠస్యపద్మదళత్వసూచనాత్తద్రాగిణాం మధుపత్వంగ
మృతత్యగిపకదేశవివర్తిరూపకమ్॥

పల్లవేతి॥పల్లవేనూపమిత్యాసాదృశ్యేనయత్సామ్యం తేనసపక్షం ఉభయో
రపిపల్లవైకూపమానత్వసాధమ్యాత్సుహృద్భూతంఅధరోబింబమివతదధరవిం
బం అభిష్టేప్రియతమేదప్తవతసతిసహరుజాసరుక్ - తేనసరుజేవసవ్యధేనెవ -
స్త్రీగుప్తజాచోపతావేత్యమరః-తారాణ్యుచ్చైఃకోశంతి - కుతఃలోలానిచ
లోనివలయానికంకణానియస్య తేనతరుణ్యాః-కరేణపర్యకూజిపరికూజితం - భా
వేలుజ్-సుహృద్భుజాద్భుజాయం తెనుహృదత్యతిభావః-అత్రకంకణద్వారస్యకర
కూజనస్యవిధాననహేతుకస్యసరుజేవేతిరుక్తేతుకత్వముత్పేక్ష్యతే॥

కేనచి ॥ కేనచిద్రాగిణామధురంరసవంతంఉల్బుగారాగంతంతథాపివిరహే
వృధికంబాప్సేణివిరహేషామ్మనాతప్తంసుభ్రువఃఓష్ఠపల్లవమపాస్యసరసం
సాద్రశీతమక్షీచుచుంబెచుంబితం- అత్రతప్తత్వరసవత్త్వయోర్విశేషణగ
త్యాఓష్ఠపల్లవత్వాగక్షీచుంబద్యయిహేతుకం కావ్యలింగం - సావేక్షత్వా
త్సంకిర్యతే॥

ఎవంబాహ్యసురతముక్త్యాభ్యంతరసురతవణానాంప్రస్తాతి॥ రేచితమిత్యా
దిసా॥ పరిజనెనరేచితంరీక్రీకృతం-అతఎవకేవలౌపికాకినౌఅభిరతౌఅనురక్తా-దం
పతీజంపతీజాయాపతీఎవయస్మికతత్ - దంపతీజంపతీజాయాపతీభార్యాపతీచ
తావిత్యమరః* రాజదంతాదిషుజాయాశబ్దస్యదంభావోజంభావశ్చేపికల్పాన్ని
పాతితః - మహీయోమహత్తరంధామకేళిగృహంకమలాసఖేనలక్ష్మీమాత్రస
హవరేణివివృక్తేనెనవిష్ణునాసేవితస్య అధిష్ఠితస్యయగాంతపయోధేసామ్య

గాంతపయోధేః || ౫౫ || ఆవృతాన్యపినిరంతరముచ్చైర్యోషితామరసిజద్విత
యేన రాగిణాంతతత్తోవిమృశద్భిః పాణిభిజగృహీరెహృదయాని || ౫౬ || కామి
నామసకలానిభుగైః స్వేదవారిణామృదుభిః కరజాగైః | అక్రియంతకరినేషు
కథంచి తామినికుచతీమృపదాని || ౫౭ || సోష్ణణస్త్రునశిలాశిఖగాదాత్త
ఘమనలిలైస్తరుణానామ్ | ఉచ్ఛ్వాసతగ్రమలచారుషుహస్తైర్నిన్ననాభిసర
సీమని వేతే || ౫౮ || ఆమృశద్భిరభితోవలివీచీలోలమానవితశాంగుళిహస్తైః | సు

మావేశ్యుపమాలంకారః యుగాంతవిశేషణంవివిక్తతాద్యోతనాథం-ఎవేనవి
హారయోగ్యతోక్తా || ౫౯

అథవిప్రంభవిహారానేవాహ || ఆవృతానీతి || ఉచ్చైరున్నతేనడరసిజద్విత
యేనిరంతరంఽనిరంద్రం - ఆవృతానిసంవృతాన్యపి యోషితాం హృదయానివ
యోషితేతాంసి తతత్తోవిమృశద్భిః ఇతస్తతఃపరామృశద్భిః రాగిణాంపాణిభిః
జగృహీరెగృహీతాని-నిగూఢవస్త్రహస్తపరామర్కాల్లభ్యతత్తత్కృత్రభావః - అ
న్యత్రకృచ్ఛృల్లభ్యప్రియకరస్పృశః-తాసాంహృదయగ్రాహ్యభూదితిభా
వః - నైరంతర్యేణప్రతిబద్ధతోరపికుచయోః కథంచిదంతరం సంపాద్యహృద
యానిస్ఫుష్టాన్యేవేతివాక్యాథః-అత్రద్వయానామపి హృదయానాంప్రకృ
తత్వాత్కేవలప్రకృతశ్చైవః || ౬౦

కామినామితి || స్వేదవారిణాసాత్వికేనాంగుళిస్వేదేనమృదుభిఃకోమలతాం
గతైః తతవివభుగైః వినిమయైః - కామినీనాంకరజాగైః సఖాగైః కఠినేషు
కామినికుచతీమృ-అసకలాన్యసమాగ్రాణీపదానికథంచిదక్రియంతకృతాని -
కఠినేషుమృచానాంపదలాభాదుస్సంపాదత్యతిభావః - సఖక్రియాప్రవృత్తేశ్వ
ర్థః-అత్రకుచానామీదృశ్కారిన్యాసంబంధేపిసంబంధాక్రైరతిశయోక్తిః || ౬౧

సోష్ణణఇతి || సోష్ణణఃయావనోష్ణయ్యుక్తాత్ ప్రనావేవశిలాశిఖరేతయో
రగ్రాదుపరిభాగాదాత్తఘమనలిలైః ఉష్ణదేశవిహారాత్ ప్రస్వేదైః తరు
ణానాంహస్తైః ఉచ్ఛ్వాసతగ్రమలవత్గ్రమలైః చారుషుసమానునాభిష్వేదస
రసీమని వేతేవతితం- ఉష్ణస్వినానాంకుతశ్చిదున్నతాత్పయసిపాతోయుక్తత్య
తిభావః-ప్రథమంకుచాతతోనాభిదేశమస్పృశస్నిత్యర్థః-అత్రకుచయోశ్శిలాశి
ఖరత్వేననాభీనాంసరసీత్వేనదరూపణాద్ధస్తానామాయస్తపురుషత్వరూపణంగ
మృతత్వతివికదేశవివతీకరూపకమ్ || ౬౨

ఆమృశద్భిరితి || వలయోవీచయత్తవతావలివీచీభిరతః-ఆమృశద్భిః లోలమా
నాశ్చలసశీలాః*తాశ్చీల్యవయోవచనచక్తిషుచానశితిచానశ్చిత్వయః - నకు
శానన్-లోలైఃపరసేపదిత్వాత్-అతవివలలోలమానాదయశ్చసశివామనః -

భ్రువావనుభవాత్ప్రతిపేదేముష్టిమేయమితివధ్యమభీష్టైః॥౧౯॥ప్రాప్యవాభి
 నదమజ్జనమాశుప్రస్థితంనివసనగ్రహణాయని | టోపనీవికమరుంధకిలస్త్రీ వల్లభ
 స్వకరమాత్మకరాభ్యామ్॥౨౦॥ రామిసఃకృతరతోత్సరకాలక్షేపమాకులవధూక
 రసంగి | మేఖిలాగుణులగ్నం సూయాం దీఘం సూత్రం చుకరోత్పరిధానమ్॥౨౧॥
 అంబరంవిసయతఃప్రియవాణేర్యోషితశ్చకరయోఃకలహస్యవారణామివవిధా
 తుమభీష్టంకక్ష్యయావవలయైశ్చశిశిజే॥ ౨౨॥ గ్రంథిముద్గ్రీకయితుంహృదయే

లోలమానావితతాఃప్రసారితాశ్చాంగుళయోయేమాంతేహస్తాయేమాంతైః అ
 భీష్టైఃప్రియతమైఃసుభ్రుజాంమధ్యంముష్టిమేయంముష్టిగ్రాహ్యమిత్యనుభ
 వాదాత్ప్రత్యతాత్ ప్రతిపేదేప్రతివన్నం-నతుప్రస్థితమాత్రాదితిభావః - అ
 ముష్టిమేయస్యముష్టిమేయతోక్తైరతిశయోక్తిభేదాలంకారః॥ ౧౯

ప్రాప్యేతి॥ నాభిరెవనదోహ్రాదఃనదభితిరూపకం-తత్రమజ్జనం ప్రాప్యశు
 నివసనగ్రహణాయవస్తాక్రమణాయేత్యర్థః- సాత్తస్యవస్త్రగ్రహణంయత్త
 మితిభావః- ప్రస్థితంప్రవృత్తంఉపనీవీనీమీవేప్రాయేణభవమాపనీవికం - త
 త్రవ్యావృణమిత్యర్థః-ఉపజానూపకంరీపనీవేష్టక్ - వల్లభస్వకరంస్త్రీ-అత్మక
 రాభ్యామరుంధఃలోధంనాటితవతీత్యర్థః రుదైలు-జితజ్ఞే॥ ౨౦

కామినభితి॥ అనులేప్రియకరనివారణవ్యక్త-వధూకరేస్త్రీకరేసంగిసక్తం
 మేఘలైవగుణస్త్రవిలగ్నందీఘంసూత్రం-అయతతంతుకంఅత్యాయతత్వా
 ద్భ్రువలదావేష్టితమిత్యర్థః-జడక్రియంచ-దీఘంసూత్రశ్చిరక్రియిత్యత్వమరః
 పవంకృతోరతత్యైవోత్సవస్వకాలక్షేపః కాలవిశంబూయేనశతే - పరిధానంఅ
 ధాంశుకంకామిసఃఅసూయామకరోత్ - ఇచ్ఛావిఘ్నతాదీహ్యేంజనయామా
 సేత్యర్థః-అత్రకరసంగాదివదానాంవిశేషణకత్యాఅసూయాహేతుత్వాదనేక
 వదాథాహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః॥ ౨౧

అంబరమితి ॥ అంబరంవస్త్రం-విసయతః అవసారయతఃప్రియవాణేర్యోషి
 తః-కరయోశ్చతన్నిరొధకయారితిభావః - కలహస్యవారణాంవిధాతుంనివార
 ణంకతుమివేతిభావోత్పేతా - కక్ష్యయాకాంచ్యా - కత్యోకత్యైవరత్రా
 యాంకాంచ్యాంగేహప్రకోష్టయారితివైజయంతీ-కక్షయేతి టోంతపాఠేతు -
 కత్యోద్గ్రహణికాకాంచీప్రకౌష్ఠగజరజ్జుష్టిపిపిశ్యః - వలయైః కంకణైశ్చభీ
 ఙ్గంశిశింజేచుక్రుశే భావేలిట్-భూషణానాంతుశింజితమిత్యమరః-ద్వయోకల
 హమానయోఃపాశ్వస్థాఃసాక్రీశంవారయంతీతిభావః- శిశిరయంతాలవ్యా
 దిఃనదంత్యాదిః-యోషివశిజ్యై॥ ౨౨

గ్రంథిమితి॥ హృదయేశేప్రియవాససోవస్త్రస్యగ్రంథింబంధనంఉద్గ్రీకయి

జేవాససస్పృశతిమానథనాయాః||భూయగేనసపదిప్రతివేదేరోమభిశ్చసమ
మేవవిభేదః||౬౩||అశులంఘితవత్పేక్షకరాగ్రేనీవిమధాముకుళీకృతదృష్ట్యై | రక్త
వైణికహతాధరతః త్రీమండలకృణితచారుచుకూజే||౬౪||అయతాంగుళీరభూద
తిరిక్తఃసుభ్రువాంకృశిమశాలినిమధ్యే | శ్రోణిమప్రియకరఃపృథులాసుస్పృశ
మాపసకలెనతలెన||౬౫||చక్రురేవలలమోరుషురాజేఃస్పర్శలోభవశలోలకరా

తుంవిప్రంసయితుం-గ్రంథయతేశ్చైరాదికాత్తుము- స్పృశతిసతి-మానథ
నాయాఃమానవత్యాః-కామిన్యాశ్చతిశేషః-అతఏవ భూయగేనరోమభిశ్చ-కర్త
రితృతీయా-సపదిసమయ్యుగపదేవవిభేదోభంగోహమశ్చప్రతివేదేప్రాప్తః-
అత్రమానవతీత్వాత్కామినీత్వాచ్చనీవిస్పృశేయ్యుగపదమహామయోరు
దయాత్తదనుభావయోఃభ్రాభంగరోమాంచయోరపి యుగపదావిర్భావశ్చతి
భావః-అత్రభ్రాభంగరోమాంచక్రియయోసుమచ్చయాత్సముచ్చయభేదః-
సచపభేదశ్చతిశ్లేషప్రతిభాత్థాపితా భేదాధ్యవసాయ మూలాతిశయోక్త్యను
ప్రాణితశ్చతిసంకరః|| ౬౩

అశ్వితి || ఇష్టస్యప్రియస్యకరాగ్రహస్తాగ్రేనీవింశస్త్రుగ్రంథింఅశుహతా
త్లంఘితవత్పతిక్రాంతవతి ఊరుమూలంగతేనతీత్యధః-అధఃముకుళీకృతదృ
ష్ట్యాసుఖపారవశ్యాత్అధఃనిమిలితాత్యోస్త్రియారక్తైరక్తకఠఃస్వయంగా
నకుశలః- వీణాశిల్పంఅస్యేతివైణికః-వీణావాద్యనిపుణః-శిల్పమితత్-రక్తేనవై
ణికేనయంత్రగానకుశలెనహతంవాదితం యదధరంతం-త్రీణాంమండలంసమూ
హఃబహుతంత్రీకౌస్వరమండలాదివీణాభేదః- తస్యకృణితమివచారుయథాత
థాచుకూజేకూజితం-భావేలిట్- అధరగ్రహణంత్రమాధుర్యాతిశయాత్ స్ప
శ్శాసుఖాతిరేకాత్తంత్రీకంతస్వరవ్యతీకరమమోహరః కోపిరతిసర్వస్వభూ
తఃకంతకూజితవిశేషఃకృతశ్చత్యర్థః - అతఏవరక్తవైణికశ్చతివిశేషణం-కృణితచా
ర్షిత్వుపమాలంకారః|| ౬౪

అయతేతి||అయతాఃఅంగుళయోయస్యసఃప్రియకరఃకృశస్యభావఃకృశిమా
కాశ్యం*పృథ్వాదిభ్యశ్చమనిజ్వా* రఙ్ముతోహలాదేలః-ఘోరితిరేఖాదేశః-
తేనశాలతేనోభతేతస్త్రిసంభ్రవాంమధ్యేఅతిరిక్తోధి కౌఅభూత్-మధ్యస్యఅ
తికాశ్యోదస్పృష్టకదేశోభూదిత్యర్థః - పృథులాసుశ్రోణిమపునఃసకలెనకృ
త్సేనతలెనఅంతర్భాగేనస్పర్శమాపక్రమేణశ్రోణిమస్పృశతిత్యర్థః- అత్రక
రస్యమధ్యాసతిరేకేవ్యతిరేకోక్తరతిశయోక్తిః|| ౬౫

చక్రురితి|| స్పర్శలోభవశేనోరుస్పర్శతృష్ణావరతంత్రేణలోలకరాణాంచం
చలపాణీనాంకామినాంఅనిభృతాస్యపినఖనిరంభాస్తంభకోమలతరుమకదళీ
(౧౩)

ణామ్ | కామినామనిభృతాన్యపిరంభాస్తంభకౌములతరేషునఖాని || ౬౬ || ఊ
రుమూలచపలేక్షణమమ్నైవైర్వతంసకుసుమైఃప్రియమతాః | చక్రిరేనపది
తానియథాధామన్తథస్యకుసుమాయుధనామ్ || ౬౭ || ధైర్యముల్బణమనోభవ
భావావామతాంచవపురపితవత్సః | వ్రీడితంబలితసారతథాప్యేన్ద్రేనిరేభిరు
చిరేషురమణ్యః || ౬౮ || పాణిరోధమనిరోధితివాంఛంభత్సనాశ్చమధురస్మితగ

కాండకోమలస్వరూపేషులలనానామూరుషురాజీరేఖాశ్చక్రరేవ. ఊరుపరా
మర్మనాంతరీయకనఖస్పృశమాత్రాదేవరేఖాజాతాత్మత్వర్థః - అత్ర కౌముల
తాయావిశేషణగత్యా రాజీకరణహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః ౬౬

ఊర్వితి || ఏతాః స్త్రీయః ఊరుమూలే సస్థిమూలే చపలేక్షణం లోలచక్షుషం
ప్రియం యైర్వతంసకుసుమైః కణ్ణవతంసపుష్పైః * వష్టివాగురిరల్లోపమవా
పోరుపసగయోరిత్యకారలోపః - అఘ్నలతాడయ-హంతే లజ్జ * గమ
హనేత్యాది నాడుపధాలోపః * ఘరాహంతేరితి కుత్వం - తానివతంసకుసుమాని
మనోమథాత్మతీమన్తథః పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః - తస్యవన్తథస్యకుసుమాన్యా
యుధాన్యస్యేతి కుసుమాయుధతీయన్నామతద్యథార్థంచక్రిరేవక్రుః - తత్కా
ర్యకారిత్యాదితిభావః - అత్రావతంసేష్వరోప్యమాణస్యమన్తథాయుధత్వస్య
ప్రకృతోపయోగాత్పరిణామాలంకారః || ౬౭

ధైర్యమితి || రమణ్యః ఉల్బణః ఉక్రోమనోభవభావోరతిరాగోయాసాం
తాలపిలభిరుచిరేషుప్రియేషు ధైర్యమాదాసీన్యంతేనిరేవక్రుః - వపుఃస్వాంగం
అపితవతోపియధేష్టకరణాయదత్తవతోపివామతాంచక్రతాంచతేనిరే-లలి
తంమనోహరంసారతంసురతసంబంధిధాప్యేంప్రాగల్భ్యం యాసాంతా
స్తథాపివ్రీడితంవ్రీడాంతేనిరే-ఇహాస్త్రీణాంరహసిరాగాంగార్పణధాప్యేది
గుణాఅప్యాగంతుకతయాసహజధైర్యవక్రతావ్రీలితైఃపునఃపునఃప్రతిబధ్యంత
ఎవేతిభావః - అత్రరాగాదీనాంధైర్యాదిభిఃసహసమావేశితవిరోధస్యసహజా
గంతుకత్వాభ్యామాభాసీకరణాత్ విరోధాభాసోలంకారః - ధైర్యాదిగుణసము
చ్చయాత్సముచ్చయాలంకారశ్చేతిసంకరః || ౬౮

పాణీతి || కరభృత్తవఠాయస్యాస్సకరభోరూః (స్త్రీ) * ఉరూత్తరపదాదౌప
మ్యైత్సృజ్యౌజ్యౌత్వయః - మణిబంధాదాకనిష్ఠంకరస్యకరభోబహిరత్యమరః - అని
రోధితవాంచలనివారితప్రియమనౌరథంయథాతథా - కామినఃపాణిరోధంసీ
పీమోక్షణవ్యాప్తతస్యప్రియపాణేర్నివారణంకురుతేన్న - తథామధురంమనో
హరంస్త్రీతంగర్భంతర్వతీయాసుతాఃమందహాసమిశ్రాః - భర్తనాఃతజ్జ
నాశ్చకురుతేన్న - సుఖేపిలభరపీడనాదాసుఖాతీరేకేనత్యపిహరిషునోహరిశుష్క-

శ్లోకః । కామినఃస్త్రమరుతైకరభూరూహాఃరిశుష్కరుదితంచనుభాపి॥౬౯॥ వార
ణాథఃపదగద్దదవాచామీశ్వరయాముహురపత్రపయాచః కుర్వతేస్త్రసుదృశా
మనుకూలం ప్రాతికూలిః తయైవయవానః॥౭౦॥ అన్యకాలపరిహార్యమజస్రం
తద్వయోనవిదధేద్వయమేవ । ధృష్టతారహసీభత్వమతాభిర్నిదయత్వమిత
రైరబలాను॥౭౧॥ బాహుపీడనకచగ్రహణాభ్యామాహతేనసఖదంతనిపాతైః ।
బొధితస్త్రనుశయస్తరుణీనామున్నిమీలవిశదంవిషమేషుః॥౭౨॥ కాంతయాసపది

రుదితం అనశ్రుత్వాదనాద్రుంరోదనంచకురుతేస్త్రస్త్రీణామెషస్వభావోయ
దిప్తమప్యనిప్తవన్నివారయంత్యేవసురతసుఖముపభంజితభిత్వర్థః - అత్రనుభాపి
దుఃఖవదుపచారాత్ కుట్టమితాఖ్యోనుభావోగ్రప్తవ్యః-కేశాధరాదిగ్రహణేమో
దమానాపిమానసే । దుఃఖతేవబహిఃకుప్యేద్యత్రకుట్టమితంహితదితిలక్షణాత్ ॥

వారణాశ్లో॥ ఈశ్వరయాఅతిపీడనాసహిష్టుతయాఅపత్రపయారహస్య
ప్రకాశనవైలత్యైణచ ముహుర్వారణాథఃపదేషుమామేత్వాదినిషేధవాచక
శబ్దప్రయోగేషుగద్దదవాచాఽస్థలద్గిరాంసుదృశాంప్రతికూలంవతఃంతిత్తిప్రా
తికూలికాఃప్రతికూలకారిణః * తత్ప్రీత్యనుపూర్వమిషలోపకూలమితత్ - త
త్తయాప్రాతికూలికతయైవప్రతికూలాచరణేనైవయవాసోనుకూలమిప్తం
కుర్వతేస్త్ర - కృత్రిమనివారణాద్యత్ప్రీతికూలమివాచరితంఅధరపీడనాదికం త
త్తాసామిప్తత్వాదనుకూలమేవేతిప్రతికూలాచరణమేవానుకూలాచరణంభవతీ
త్యర్థః అతఏవప్రతికూలమప్యనుకూలమితివిరోధాభాసోలంకారః॥ ౭౦

అన్యైతి ॥ అజస్రంరిత్యం-అన్యకాలపరిహార్యంసురతేతరకాలేత్వాజ్యం- త
త్ ద్వయంకమద్వయేనక త్రావిదధే-విహితమేవ-ధాఙఃకమణిలిట్- ఎత
దేవవ్యనక్తిరహసీతాభిరబలాభిః- భత్వమవిషయేప్రియవిషయే-ధృష్టతాధీర
తావిదధే-ఇతరైర్భత్వభిరబలానుదుర్బలానుస్త్రీమనిదయత్వంచవిదధే- అ
న్యదాపుంసాంస్త్రీమదయా-తాసాంచతేష్వప్రాగల్భ్యమలంకారః-తద్వత్సు
రతేషుశుతద్విరుద్ధమేవాలంకారిణిభావః- అత్రస్త్రీపుంసభాప్యోనిర్వయత్వ
యోఃప్రకృతయోర్విధానక్రియాయాగపద్యంగవ్యతభితుల్యయోగితాభేదః

బాహ్వితి॥తరుణీనాంతవాశేతభితితనుశయస్త్రనుమునుప్తః* అధికరణేశేతే
రిత్యచ్ ప్రత్యయః-విషమేషుఃకామః- బాహుపీడననిదయాశ్లేషఃకచగ్రహ
ణంకేశాకషణంతాభ్యామాహతేనముష్టిఘాతేన*నపుంసకేభావేక్షః- నభా
నాందంతానాంచనిపాతైర్నఖిత్తైర్దంతక్షతైశ్చబొధితస్సక- విశదంనిద్రా
జ్యంయథాతథాఽన్నిమీలఉద్బుద్ధః-సర్వమేతత్కామసోద్యోగమాసీదిత్యర్థః
అత్రప్రకృతవిషమేషువిశేషణసామర్థ్యాత్ అప్రకృతేనుప్తప్రబుద్ధపురుషప్రతీ

కౌఘ్యపగూఢః ప్రాథపాణిరపనేతుమియేష | సంహత స్రవతిరస్కృతదృష్టిః
భ్రష్టమేవనదుకూలమవశ్యత్ || ౭౩ || ఆహతంకుచతేనతరుణ్యాఃసాధుసోధమ
మునేతివపాతః | త్రుట్యతఃప్రియగమోరసిహారాత్పుష్పవృష్టిరివమాక్షికవృష్టిః ||
౭౪ || సీతకృతానిమణితంకరుణోక్షేస్నిగ్ధముక్తమలమథవాచాంసిహారభూ
షణరవాశ్చతరుణ్యాఃకామసూత్రపదతాముపజగ్ముః || ౭౫ || ఉద్ధతైర్నిభృతమేక
మనేతైఃచేదవర్జ్యగదృశామవిరామైః | శ్రూయతేస్సమణితంకలకాంచీనూ

తేఃసమాసోక్షిరలంకారః-ఎవమేవప్రబాధ్యతేఽవిత్తినిద్రాఘః-అతాకిశేవస్తు
నితాకికవస్తువ్యవహారసమారోపః || ౭౨

కాంతయేతి || కాంతయాసపదివస్త్రాకమణకుణవహోపగూఢలజ్జిప్తకౌపికా
మీప్రాథపాణిః వ్యగ్రస్సకా అపనేతుందుకూలమాక్రస్తుంశియేష - సంహతా
భ్యాంనిరంతరజిహ్వాభ్యాం-స్తనాభ్యాంతిరస్కృతదృష్టిః-రోహితాక్షస్సకాభ్ర
ష్టమేవప్రాగేవప్రస్తందుకూలంనావశ్యత్-అత్రదృష్టితిరస్కారస్యవిశేషణగ
త్యాఅదశానహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం-తచ్చర్మప్తేస్తనతి
రస్కారాసంబంధేసిసంబంధోక్షిరూపాతిశయోక్త్యశ్శాపితమితిసంకరః-తేన
కుచయోఃలోకోత్తరంసౌందర్యంవ్యజ్యతేఽత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః || ౭౩

ఆహతమితి || తరుణ్యాన్సంబంధినాకుచతేన స్రవప్రదేశేనాహతం ఆహతి
రమునారసాసాధుసోధమితి హేతోః-త్రుట్యతఃశీర్షమాణాద్ధారాన్తాక్షికవృష్టిః
భుష్పవృష్టిరివప్రియతమోరసినాయకవక్షసిపపాతేత్వ్యత్ప్రేతా-విక్రాంతః
పూజ్యతేభుష్పవృష్ట్యేతిప్రసిద్ధిః || ౭౪

సీతకృతానితి || తరుణ్యాసీతకృతానిసీతాగ్రాహానఖదంతాదిపీడాయాం
సీదితశబ్దప్రయోగః-మణితంరతికాలస్త్రీణాంకంఠకూజితవిశేషః-మణితంరతి
కూజితమిత్యభిధానాత్-కరుణోక్షిః-త్రాయస్యేత్యాదిదీనోక్షిః-స్నిగ్ధంస్నే
హోర్జంఠక్తముక్షిః-త్వమేవమమప్రాణతిప్రియవాదత్యత్యర్థః-అలమగ్ధా
నినిషేధాథానివచాంసిమామేత్యాదినివారణవచనాని-హారాణాంభూషణా
నాంపరవాఃస్యనాశ్చ-కామసూత్రస్యవాత్సల్యయనాదికామతంత్రప్రతిపా
దకశాస్త్రస్యపదతాంపద్యతపదమర్థః-ప్రమేయంలక్యతేతియావత్తత్తాముపజ
గ్గురితిగమ్యాత్ప్రేతా-యద్వాకామేనైవకృతంసూత్రంతస్యపదానిమప్రజం
తశబ్దరూపాణితస్యశాస్త్రవైత్యాశ్చవపదానితత్తాముపజగ్గురితిఉత్ప్రేతైవ ||

ఉద్ధతైర్నిభృతమనుద్ధతంసూక్ష్మమిత్యర్థః-ఎకమేకాకిచేదవదన్విచేదయో
క్తంమృగదృశాంస్త్రీణాంమణితంరతికూజితముద్ధతైః-స్థూలైరనేకైర్బాహుభిః
అవిరామైఃఅచేదైఃకలైరవ్యక్తమధురైఃకాంచీనాంనూపురాణాంచధ్వనిభిః

పురభస్మనిభిరత్తుతమేవ॥ ౧౬ ॥ ఈ దృశస్యభవతఃకథమేతల్లాఘవంముహురితీవరతే
 ముఃక్షిప్తమాయతమదశయదుర్వాప్యంకాంచిదామజఘనస్యమహత్త్వమ్॥ ౧౭
 ప్రాప్యతేస్సగతచిత్రకచిత్రైశ్చిత్రమార్ద్రనఖలత్కుకపోలైః॥ దధిరేవర
 భసమ్యుతపుష్పాఃస్వేదబిందుకుసుమాన్యలకాంతాః॥ ౧౮॥ యద్యదెవరూరుచేరు
 చితేభ్యఃసుభుక్తివోరహసితత్తదకుర్వకః॥ ఆనుకూలికతయైవనరాణామాక్షిపంతి
 హృదయానిరమణ్యః॥ ౧౯॥ ప్రాప్యమన్నధరసాదతిభూమిం దుర్వహస్రనభరా

శబ్దైఃఅత్తుతమతిరస్కృతమేవశ్రుయతేస్స-శ్రుతం అత్తమణితస్యతిహాధాయ
 కశబ్దాంతరసద్భావేపితాద్రూప్యానాపతైరతన్యజాలంకారః- సహితావదతా
 ద్రూప్యస్వీకారస్సృదతన్యజః॥ ౧౬

ఈ దృశస్యేతి॥ ఉర్వాప్యంభూమ్యాంక్షిప్తంరతిసంభ్రమాత్పాతితంఆ
 యతందీఘభూతం కాంచిదామరశనాగుణఃకర్మ-ఈ దృశస్య కాంచిదామన్యః
 స్వాయామదృష్టాం తెనజఘనపరిమాణప్రదశనంశ్చిత్రంమహత్తరస్యేత్యర్థః
 భవతస్తేనజఘనస్యర తెమాపరిసుర తెషుముహుఃకథమేతల్లాఘవంముహురుత్స
 తనపాటవంయస్వేదమాయతమమేక్యేకవేప్తనపర్యాప్తమితిభావః - శ్చిత్రంవిస్తృత
 మితిశేషః-గమ్యమానాథత్వాదప్రయోగఃజఘనస్యమహత్త్వమదర్శయదివఅ
 త్రోర్వాప్యమాయతత్వనిమిత్తంకాంచిదామకర్మకంవిస్త్రయపూర్వక జఘన
 మహత్త్వప్రదర్శనముత్పేక్ష్యతే॥ ౧౭

ప్రాప్యతేతి॥ గతానివిమదాత్ప్రమృష్టానిచిత్రకచిత్రాణితమాలప
 త్రరచనానియేషాంతైఃకపోలైరాద్రంయన్నఖలత్కుతదేవచిత్రమితిరుచకం
 ప్రాప్యతేస్సప్రాప్తం-కించరభసేనరతిసంభ్రమేణమ్యుతపుష్పాలలకాంతాః
 చూణకుంతలాగ్రాణిస్వేదబిందు నేపకుసుమానీతిరూపకం- దధిరేదధ్రుః-
 ధరతేభావాదికాల్లిట్ - ఇతిత్వాదాత్తనెవదం- స్వేదోత్రశ్రమానుభావ-
 శ్రమఃఫేదోద్వరత్యాదేఃశ్వాసస్వేదాతిభూమిక్యతే॥ ౧౮

యద్యదితి॥ రుచితేభ్యోరమణేభ్యాయద్యదేవచేష్టితంరురుచేరోచితేష్ట
 ప్రియమభూదిత్యర్థః-రుచదీప్తాప్రీతాచేతిథాతోలిట్* రుచ్యథానాంప్రీ
 యమాణ్యతిసంప్రదానత్వం సుబ్రువోరహసితత్తదకుర్వక-తథాహి-రమణ్యః
 అనుకూలంవతంతశ్చత్యానుకూలిక్యః* తత్ప్రీత్యనుపూర్వమిపలోనుకూలమి
 తిత్ - తాసాంభావస్తత్తాతయా అనుకూలికతయైవ నరాణాంపుంసాంహృద
 యాన్యాక్షిపంత్యావజయంతీత్యథాంతరన్యాసః॥ ౧౯

ప్రాప్యేతి॥ దుర్వహఃదుఃఖనవోధుంయోగ్యః ప్రనభరోయాసాంతాః
 ఎతేనోపరిసురతవ్యజ్యతే అన్యధావిశేషణవైయథ్యాత్-అసితాఃఆయతాః

స్మరతస్య । శశ్రముఃశ్రమజగద్రాజులలాటశైష్ట్యకేశమసీతాయతకేశ్యః॥౮౦॥
సంగతాభిరుచితైశ్చలితాపిప్రాగముచ్యతచిరేణసఖివ । భూయఏవసమగం
స్తరతాంతేహీర్వధూభిరసహావిరహస్య ॥ ౮౧ ॥ ప్రేక్షణీయకమివక్షణమా
సకాప్రీవిభంగురవిలోచనపాతాః । సంభ్రమమృతగృహీతదుకూలచ్ఛాద్య
మానవపుషస్సరతాంతాః॥౮౨॥అప్రభూతమతసీయసితస్వీ కాంచిధామ్నిపీహీ

దీప్తశ్చకేశాయాసాంతాఃఅసీతాయతకేశ్యఃస్త్రీయః * స్వాంగాచ్చేత్యాది
నాజీవ-మన్నధరసాత్ స్మరరాగాత్ - సురతస్యాతిభూమింపరాంకాంతాంప్రా
ప్యమోహాంతసురతంప్రాప్యేత్యర్థః-శ్రమజలెనస్వేదాంబునా ఆద్యైశ్చిన్నే
లలాటశైష్ట్యఃకేశాఃయన్తీకమణితద్యధాభవతితథాశశ్రమరితిరసానుభా
వస్యశ్రమభావస్యోక్తిః-అనుభావనిబంధనాత్ప్రేయాలంకారః॥ ౮౦

అథసురతావసానంవణయతి ॥ సంగతాభిరితి ॥ ఉచితైః పరిచితైఃప్రి
యతమైస్సుహృసంగతాభిఃపదూభిఃస్త్రీభిఃప్రాప్సురతాదౌచలితాగంతుంప్రచ
లితాపిహీఃసఖివచిరేణాముచ్యతముక్తా-ససహతత్తత్సహా-పచాద్యజంతేనన
భక్సమాసః - విరహస్యాసహావిరహమసహమానాసతీత్యర్థః * కర్తృకర్త
ణాఃకృతితకమణిపట్టి-రతాంతేక్రీడాంతేభూయఏవపదూభిస్సమగంస్త్ర-సం
గతాసఖివేత్యేవసంపూర్వాద్గమేలుజ్జ * సమోగమృచ్ఛిభ్యామిత్యాత్మనెప
దం * వాగమృతసీచఃపతేకీత్వాభావాత్ - అనుదాత్తోపదేశేత్యాదినానాను
నాసికలోపః - సురతేతరకాలేస్త్రీణాంప్రేరేపభూషణమితిభావః - ఉపమా
లంకారః॥ ౮౧

ప్రేక్షణీయకమితి॥ హియాలజ్జయావిభంగురాఃస్థలితావిలోచనపా
తాదృష్టిపాతాయేషుతేసంభ్రమేణమృతగృహీతేనదుకూలెనచ్ఛాద్యమా
నానితవృతానివపూంషిఅంతరంగానియేషుతేసురతాంతాః సురతావసానాని
క్షణంప్రేక్షణీయకందృశ్యమివాసన్నితిఉపమా - నాటకాదిరూపకేష్వాహార్య
ంవస్తుతేదృశ్యంప్రేక్షణీయకమితిచోచ్యతే-హతావిభావవతిరోధానాదినా
కత్తుల్యత్పమ్॥ ౮౨

అప్రభూతమితి॥తస్వికృశాంగీఅభీప్రతమేనప్రేయసాక్రాంతపల్లవం గృ
హీతాంచలం అతపవలతసీయసి మహీయసి కాంచిధామ్నిజఘనేలప్రభూతం
చ్ఛాదయితుం అపర్యాప్తం అతఏవ పీహితః ఛాదితఏకతరః ఎకడోరుద్వేగతత్
యోమందుకూలంఆకులకరావ్యగ్రపాణిస్సతీ- వివకషణకృత్సపిధానాథకమా
శ్చకషణ-లజ్జానుభావోయం-అత్ర యోమవిశేషణానామాకషణహేతుత్వాత్ప
దాథకహేతుకంకావ్యలింగమ్॥ ౮౩

తైకతరోరు | యోహ మాకులక రావిచకవక్త్రాంతపల్లవః భీష్మత మేనః || ౮౩ || మృ
 ప్రచందనవిశేషకభక్తిభ్రష్టభూషణకదధితమాల్యః | సాపరాధభవమండనమా
 సీదాన్తనై నసుదృశాముపభాగః || ౮౪ || * * * * *
 యోషితః పశితకాంచనకాంచో మోహనాతిరభసేనసితంబె | మేఖ లేవపరిణః స్త
 విచిత్రారాజతేనవనఖతుతలక్షీః || ౮౫ || భాతు నామసుదృశాండశనాంకః పాటలో
 వళగండతలేషు | దంతవాససినమానగుణశ్రీ సుముఖోపిపరభాగమవాప || ౮౬ ||
 సుభ్రువామధిపయోధరపీఠంపీడనైస్తురితవత్సపిత్యుః | ముక్తమాక్షికలఘుర్గు

మృష్టితి || మృష్టాప్ర మృష్టా చందనానాం విశేషకాణాం తమాలపత్రా
 కాంచభక్తిరచనాయెనసః - తమాలపత్ర తిలకచిత్ర కాణివిశేషక ఇత్యమరః -
 భ్రష్టాని భ్రంశితాని భూషణాని యస్మిన్ భ్రష్టభూషణః కుస్మితోధాః కదర్గః లో
 కతోవిశేష్యలింగత్వం * కూఃక తత్పురుషేచేతి కుశబ్దస్య కాదేశః - కదధానా
 నికృతానికదధితాని నూషితాని మాల్యాని యెనసః తతః కృతబహువ్రీహివ్యా
 స్తయోవైకమాక్షికవిశేషణవిశేష్యభావాద్విశేషణసమాసః ఎవంభూతః ఉపభా
 గః సాపరాధభవపూర్వమండనాపహారాత్ కృతాపరాధభవసుదృశామాత్మనైవ
 స్వయమేవ ప్రకృత్యాదిత్యాత్మతీయా - మండనమాసీత్ ప్రతినిధికరణేనస్వా
 పరాధనిరాసార్థమివేత్యుచ్చేయ - స్త్రీకాంసంభాగవేషమండనంతదభావే
 మండనాంతరస్యపి అమండనత్వాదితిభావః || ౮౪

యోషితభి || మోహనాతిరభసేనసురతసంభ్రమేణవతితా కాంచనీ
 కాంచనస్యవికారాకాంచీయస్మాత్తస్మిన్ యోషితో నితంబే పరితస్సర్వతోవిచి
 త్రావివిధరచనానవనఖతుతలక్షీః | మేఖ లేవరాజతేన్ద్ర - ఉచ్చేయైలంకారః ||

భాత్వీతి || సుదృశాంసంబంధీ పాటలోరుణోదశనాంకః దంతక్షతంధవ
 శగండతలేషుస్వచ్ఛకపోలేషుభాతు నామ - వైజాత్యాత్ భేదేన ప్రకాశతాన్న
 మేత్యంగీకారే - దంతవాసస్య ధరేతుసమానగుణశ్రీస్తుల్యవణోపితభాసము
 ఖోపిసకపరభాగంవణోపేత - మంతభాపశ్చద్భాగంచావాపేతి సావణ్యవై
 వణ్యయోస్సముఖత్వపరాఽముఖత్వయోశ్చవిరోధః ఉపరిభాగమవాపేత్యభ
 యత్రపరిహారాద్విరోధాభాసద్వయసంస్పృష్టిః తత్రాద్యక్షేపభిత్రికాభేదాద్య
 వసాయమూలాతస్తుణోత్థాపితేతిసంకరః || ౮౫

సుభ్రువామితి || సుభ్రువాంవధూనాంవయోధరపీఠేకుచతలైఅధి-అధి
 పయోధరపీఠంవిభక్త్యర్థే వ్యయీభావః - పత్యుః పీఠంబైవరిరంభాద్యుపమ
 దైః క్రుతితవతీచ్ఛేదంగతాతవేషముక్తమాక్షికావసాలఘుశ్చ అతవేషగుణ
 శేషసూత్రమాత్రావశేషాపి - హారయ్యష్టిగురుః శ్లోః హైవభవత్ - లఘుర

ణశేషాహారయస్థిరభవన్తురు రేవ||౨౭|| విశ్రమార్థముపగూఢమజస్రంయత్ప్రియైః
ప్రథమరత్నవసా నే||యోషి తాముదితమన్తధమాదౌతద్వితీయసురతస్యబభూవ||
ఆస్త్రుతేభిసపల్లవపుష్పైర్వరప్యసారతరతాభిరతాభ్యః | దీయతేస్త్రశయితుంశ
యనీయోనక్షణః క్షణదయాపివధూభ్యః|| ౨౮ || యోషి తామతితరాంసఖిలూనం
గాత్రముజ్జ్వలతయాసఖిలూనమ్| క్షౌభమాశుహృదయంసయదూనాంరాగవృద్ధి
మకరోన్నయదూనామ్||౩౦|| ఇతిమదనమదాభ్యాంరాగిణస్సప్తరాగానవరత

పిగురురితివిరోధాభాసోలంకారః||

౨౭

విశ్రమేతి|| యోషి తాంప్రథమరత్నవసా నేవిశ్రమాథంశ్రమావనో
దనాథంశ్రాన్యతేఘ్నాఞ్ ప్రత్యయః * నోదాత్తోపదేశస్యమాంతస్యావా
చమేరితవృద్ధ్యభావః - యదజస్రంసదాప్రియైః ఉపగూఢం ఉపగూహనం * స
పుంసకేభావేక్షః-సలోకేత్యాది నావస్థీ ప్రతిషేధః ఉదితమన్తధముత్పాదితకా
ముమిత్యథః - అతవతదుపగూఢంద్వితీయసురతస్యాదౌ బభూవ శ్రమావనో
దమదనో ద్యోధనాభ్యాముభయో రుపయోగాదుభయాథమభూత్ - సం
యోగవృథక్వప్రసంగాద్వేష్యథః - అత్ర మధ్యవతిన ఉపగూఢస్యైకస్య
పూర్వోత్తరసురతశేషత్వేనవిశేషణగత్యా విశ్రమాఞ్ఞోదిత మన్తధవదాథః
హేతుకత్వాత్పగార్థ హేతుకంకావ్యలింగద్వయంసదంగాంగీభావేనసంకీర్త్యతే||

ఆస్త్రుతఇతి|| అనారతమశ్రాంతంరతేసురతేఅభిరతాభ్యఃఆసక్తాభ్యా
వధూభ్యఃక్షణమత్యవంసుఖందాతేతిక్షణదారాత్రిః తయాపినకేవలం మదమ
న్నధాభ్యామేవేతిభావః-అభినవైఃపల్లవైఃపుష్పైశ్చఆస్త్రుతేఆచ్ఛాదితేపిసుఖ
శయనాహోపీత్యథః - శైరతేస్సన్నితిశయనీయతత్వై * కృత్యల్కుటోబహు
శమిత్యధికరణార్థతా - శయితుంశయనంకతుంతుణ్లృకాలోపినదీయతేస్త్ర
సదత్తఃకించాప్రభాతమరమయత్ క్షణదత్వాదిత్యథః - క్షణదయాపిక్షణోస
దత్తఇతివిరోధస్యోగ్యవార్థత్వేనఫరిహారాద్విరోధాభాసోలంకారః-విర్వాహ
రస్థితాకాలవిశేషోత్సవయోఃక్షణఇత్యమరః||

౨౮

యోషి తామితి || సఖిలూనం-సఖిలు-ఊనం-సయత్-ఊనాం-స- యదూనాం
ఇతివదచ్ఛేదః - అతితరాం-అతిమాత్రిం * అవ్యయఘదామ్ప్రత్యయః-నభైర్నూ
నంక్షతంసఖిలూనం * లాఽదిభ్యశ్చేతినిష్ఠానత్వంతథాప్యజ్జ్వలతయా ఔజ్వల్యై
సమోనం సన్యాసం- కింతుసమగ్రమేవేత్యథః - సఖిక్షతానాంకామినీగాత్ర
మండనత్వాదితిభావః - అతవనాశుహృదయంప్రియచిత్తంక్షౌభంవికారంసయ
త్ పావయత్-సయతేలఃట్ - శత్రాదేశఃయోషి తాంగాత్రంయదూనాం
యోదనానాంరాగవృద్ధింఊనాన్మ్యానాన్వాకరోష్ఠలు - కింతుభూయోపిసమ

రత శ్రీ సంగినస్తానవేత్త్యుః | అభజతపరివృత్తిం సాధువర్యస్తహస్తా రజనిరవనతేందు
ర్లజ్జయాధోముఖీవ || ౯౦ || * ఇతి శ్రీ మాఘకృతా శిశుపాలవధే మహాకావ్యే-
మరత వణః సంవామ దశమ స్కంధః. *****

శ్రుతిసమధిక ముచ్చైః పంచమం వీడయంతః సతతమృషభహీనంభిన్నకీ

గ్రామేవాకరోదిత్యర్థః - అత్రయముకశ్చబ్దాలంకారః - డౌజ్వల్యస్యవిశేషణగ
త్యారాగవృద్ధి హేతుత్వాత్సావ్యలింగమలంకారః || ౯౦

ఇతితి || ఇతిత్యంతుదనమదాభ్యాంస్తప్తరాగాన్తర్వదారాగి త్వేపితదాతా
భ్యాంఅభివ్యంజితరాగానిత్యర్థః అనవరతరత శ్రీ సంగినః అవిభిన్నంమరసంవల్లం
పటాకారాగిణ్యోరాగిణ్య తాకారాగిణ్యః * పుమాన్ (స్త్రియై త్యేక శేషః - అవేత్త్య
అధావేత్తణానంతరంవర్యస్తఃపరివృత్తోహస్తోనక్షత్రవిశేషఃకరశ్చయస్యాస్యా *
హస్తోనక్షత్రభేదేస్యాత్కరేభకరయోరవేత్త్యభయత్రాపివిశ్వః హస్తాతుపా
ణినక్షత్రే ఇత్యమరః అవనతేందుః స్రస్తచంద్రా అతవ సారజనీలజ్జయాగ్రా
మ్యచేష్టాదశనజనితయెతిభావః - అధోముఖీనమ్రముఖీవేత్త్యత్యేతా - పరివృ
త్తినివృత్త్యస్తుబ్రతామభజతప్రభాతప్రా యాతసీదిత్యర్థః - (స్త్రియోహిపరకీ
యగ్రామ్యచేష్టాదశనేత్రపావనతముఖ్యోహస్తేనదృష్టింపిథాయ ద్రాగవస
గంతితిభావః - అయమేవానంతరసర్గేప్రభాతవణనాయాః ప్రప్రావః - మాలినీవృ
త్తమేతత్ - తల్లక్షణంఠూక్తం - వత్సవేచోత్రసగౌడౌ || ౯౧

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహాపాద్యాయ
కోలచలమల్లి నాధసూరివిరచితే - మాఘవ్యాఖ్యానే - సర్వంకషాఖ్యానే
దశమ స్కంధః .

మాఘకావ్యే సవ్యాఖ్యానే - ఏకాదశ స్కంధ ప్రారంభః -

అథప్రస్తుతంప్రభాతవణసంప్రారంభతీ || శ్రుతితి || నాస్తికాకుర్యస్యే
త్యకాకురవికృతద్వనిః * కాకుః (స్త్రియాంవికారోయః) శోకభీత్యాదిభిర్ద్వనేరిత్య
మరః - శ్రావయతితి శ్రావకౌదురధ్వనిః - సిద్ధోమధురఃస్వరోయేషాంతేఅ
కాకుశ్రావకసిద్ధకంతాః - రక్తకంతా ఇత్యర్థః - మాగధావైతాళికాః శ్రుతయో
నామషడ్జాదిస్వరారంభకావయవాఃశబ్దవిశేషాః - తదుక్తం - ప్రథమశ్రవణాచ్చ
బ్జః శ్రూయతేహస్వమాత్రకః | సాశ్రుతిస్సంపరిజ్ఞేయాస్వరావయవలక్షణేతి
(౧౪)

కృత్యవజ్జమ్ । ప్రణిజగదురకాకు శ్రావకస్నిగ్ధకంఠాఃపరిఃశిమితిరాత్రైమాగ
 ధామాధవాయ||౧|| రతిరభసవిలాసాభ్యాసతాంతన్నయావన్నయనయగమ
 లత్తావదేవాహతోసా । రజనివిరతిశంసీకామినీనాంభవిష్యద్విరహావిహితనిద్రా
 భంగముచ్చైఃమృదంగః||౨||న్యటతరముపరిష్టదల్పమూతేధ్రువస్యస్ఫుర

తాభిఃశ్రుతిభిఃసమధికంబహులంవజ్జవిశేషణంపంచమవిశేషణంవాదేభయో
 రపితథాత్వాత్తదుక్తంచతుశ్చక్షుశ్చక్షుశ్చైవవజ్జమధ్యమపంచమాః|ద్వేద్వే
 విషాదగాంధారాత్ప్రీర్మృషభదైవతావతి - వజ్జోమయూరస్యకూజితానుకారి
 స్వరవిశేషః*వజ్జంమయూరోవదతీలక్షణాత్ - తత్ప్రవజ్జంభిన్నపవభిన్నకస్తం
 కృత్వాభిన్నకీకృత్యతత్కాలనిషిద్ధస్వరాసంకీర్ణంకృత్యైత్యర్థః పంచమోనా
 మకౌకిలకూజితానుకారిస్వరవిశేషః*పికఃకూజితపంచమమితిలక్షణాత్ - తం
 పంచమంపీడయంతఃతత్కాలనిషేధాత్పరిత్యజంత్యర్థః-సతతంవీణాదివాద్య
 యుక్తం*తతంవీణాదికంచాద్యమిత్యమరః- ఋషభాపిష్యషభనదితానుకారి
 స్వరభేదవి*గావస్త్యవభభాషిణితిలక్షణాత్ - తేనహీనంతస్యాపితత్కా
 లనిషిద్ధత్వాదిత్యర్థః-సతతమృషభహీనంచయథాతథారాత్రైః పరిణతింపరివృ
 త్తింప్రభాతమిత్యర్థః-ఇతివత్సమాప్తప్రకారేణోచ్చస్తారంధాతథా-మాధ
 వాయకృష్ణాయశ్రీయాగ్రహణాత్-సంప్రదానత్వం-ప్రణిజగదుగ్రానేనాచఖ్యు
 రిత్వర్థః*నెగదనదేత్యాదినాణత్వం-పంచమాదనిషేధేభరతః* ప్రభాతేసుత
 రాంసింద్యఃఋషభఃపంచమోపచిజనయేత్ ప్రథనం సఖ్యతౌపంచత్వం పంచ
 మోపచి|పంచమస్యవిశేషాయంకధితఃపూర్వసూరిభిః - ప్రగేప్రగీతోజనయేదశ
 నస్యవిషర్వయమితి-వృత్త్యనుప్రాసోలంకారః-అస్మిన్సగేమాల్లినీవృత్తమ్* న
 నమయయయతేయంమాల్లినీభోగిలోకైరితిలక్షణాత్ ||

౨ || అథపూర్వశ్లోకేత్యతశబ్దపరామృష్టానపరరాత్రభృత్యుత్తరోత్తరక్ర
 మభావినఃప్రభాతవృత్తంతానాసగంసమాప్రవణయన్నాహారతీతి|| రతిరభ
 సవిలాసానాంపరతసంభ్రమలీలానాంఅభ్యాసేనావతనెనతాంతంక్లాంతం
 నయనయంగంకర్తృ-కామినామితిశేషః-యావన్నామిలన్నముకుళీభవతిస్తతా
 వదేవాసారజనివిరతిశంసీనిశావసానసూచకః-ఉచ్చైఃమృదంగఃకామినీనాంభ
 విష్యతాఉత్తరక్షణభావినావిరహాణవిహితః-కృతోనిద్రాభంగోయస్మిన్గమ
 ణితద్యధాతదాహతస్తాడితః-అత్రవిరహాశబ్దేనసామధ్యాత్వచ్చింతావత్వతే-
 అన్యథాలసతఃసాంప్రతికనిద్రాభంగహేతుత్వాయోగాదితి-అత్రరతితాంత
 త్వరజనివిరతిశంసనయోర్విశేషణకత్యానేత్రనిమిలనహేతుత్వాత్పదార్థహే
 తుకంకావ్యలింగమ్||

తిసురమునీనాం ముడలం వ్యస్తమేతత్ శకటమివ మహీయన్త్యైశవేశాన్దాపాణైః
శ్చ పలవరణకాబ్జప్రేరణాత్తుంగితాగ్రమ్॥౩॥ ప్రహరకమపనీయస్వన్నినిద్రాస
తోచ్యైః ప్రతిపదముపహసాతః కేనచిజ్ఞాగృహీతి । ముహురవిశదవణాన్నిద్ర
యాశూన్యశూన్యాదదదపి ప్రతివాచంబుధ్యతే నోమనుష్యః॥౪॥ విపులతరని
తంబాభోగరుద్ధేరమణ్యాః శయితుమనధిగచ్ఛజీవితేశోవకాశమ్ । రతిపరిచయన

స్మృతేతి॥ అల్పమూర్తేః కూరత్వాత్సూక్ష్మవిబస్వధ్రువస్యోత్తానపాదేః
ధ్రువబోత్తానపాదిస్సృదిత్యమరః-ఉపరిష్టాత్-స్ఫుటతరం ఉజ్వలతరం వ్యస్తం
వర్మస్తమేతత్ - సురమునీనాం సప్తర్షీణాం ముడలం శాన్దాపాణేః కేశవస్య కృష్ణ
స్యతి వేత్యర్థః-శైశవేచపలస్య ప్రవలితస్య చరణకాబ్జస్యాల్యచరణారవిందస్య*అ
ల్యైశ్చ త్యల్పాధేకస్య త్యయః-ప్రేరణయాచోదనేనోత్తుంగితముత్తుంగీకృత
మగ్రం యస్య తత్ - విపర్యాసితాగ్రమిత్యర్థః-మహీయోమహత్తరం-శకటమివ శ
కటాకారం శకటాసురశరీరమివ స్ఫురతీదీప్యతే ఉపమాలంకారః-పురాణిబాల్యే
కృష్ణః-శకటహవధారిః శకటాసురం పాదమూలేన సాతయామాసేతి పారాణ
కీకథా తానుసంధేయా॥ ౩

ప్రహరకమితి ॥ స్వంస్వకీయం స్వపాల్యమిత్యర్థః - ప్రహరవీవప్రహరకః
యామః*ద్వయామప్రహరౌసమావిత్యమరః-తమవనీయనిత్వానినిద్రాసతా
నిద్రాశుమిచ్ఛతా*నిద్రాతేస్సన్నంతాల్లటశ్చ త్రాదేశః - కేనచిదతీతప్ర
హరపాలేనేత్యర్థః-జాగృహీబుధ్యస్వేతి ప్రతిపదం పదేపదే ఉచ్చైర్ధ్రువమూతో
మనుష్యానంతరయామి కౌముదునిద్రయా అవిశదవణాం అస్పృష్టా రామత
ఎవశూన్యం శూన్యాశూన్యప్రకారామనర్థప్రాయామిత్యర్థః*ప్రకారేగుణవచ
నస్యేతి ద్విర్భావః*కమధారయవదుత్తరేష్వతికర్తృధారయవద్భావాదవయవ
సుపోటుక్-గిరిమయమహంజానామితివాచందదపి ప్రయచ్ఛన్నపి*నాభ్యస్తా
చ్ఛతురతినుమాగమప్రతిషేధః-అంతఃఅంతఃకరణేనోబుధ్యతేన జాగతి-బుధ్య
తేదైవాదికాత్కృతః రిలట్ - అప్రబోధప్రతిపచనదానయోర్విరోధేషబ్దః-ని
ద్రాహ్వనాభ్యాంతత్సమాధానాద్విరోధాభాసోలంకారః॥ ౪

విపులేతి ॥ రమణ్యాః విపులతరస్య ర్విధతరస్య నితంబస్య కటివశ్చ ద్భాగ
స్యాభాగేన విస్తారేణ రుద్ధేత్రాంతైశయనీయతప్తే శయితుమవకాశమనధిగచ్ఛ
న్నలభమానోజీవితేశః ప్రయాణ-రతిపరిచయేన పునఃపునః సురతావృత్త్యానశ్యం
తీతివతమానానిద్రాయాశ్చయం నైద్రీనిద్రాప్రయుక్తాతంద్రీఆలస్యం య
యస్య సతథాభూతస్స-శర్వరీంకథంచిద్గమయతి కృచ్ఛ్రణనయతి కింకరోతు
కిమస్య తుక్త్యాత్ - శయనానవకాశే సురతఎవకాలయాపనోపాయశ్చితి

శ్యవైషదతం ద్రికథం విద్యమయతిశయినీయేశర్వరింకింకరోతు||౫||క్షణశయితవిబు
ద్ధాఃకల్పయంతఃప్రయోగానదధినుహతిరాజ్యేకావ్యవద్ధుర్విగాహే|గహనహవ
రరాత్రప్రాప్తబుద్ధిప్రకాశాః కవయత్తవమహీపాశ్చింతయంత్యర్థజాతమ్||౬||
క్షీతితటశయనాంతాదుత్థితందానపంక ప్లుతబహులశరీరం శాయయత్యేషభూ
యః|మృదుచలదపరాంతోదీరితాందూనినాదంగజవతిమధిరోహఃపక్షకవ్యత్యయే

త్రైవప్రవృత్తతిభావః- అత్రశయినీయస్యేద్యగ్రోధాసంబంధేపిసంబంధాక్తే
రతిశయోక్తిరలంకారః- తాద్యగ్రోధస్యశైవిణగత్యాశయనాచకాశానధిగు
హేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదత్తిసంకరః|| ౫

క్షణేతి||క్షణంశయితాఃసురతశ్రమాపనోదాయవిసుప్తాః-విబుద్ధాఃయథా
కాలప్రతిబోధితత్వాదితిభావః-క్షణశయితవిబుద్ధాఃసాత్తానులిప్తవత్సూర్వకా
లేతిసమాసః - మహీపాఃకవయత్తవ అపరఃరాత్రేరపరరాత్రేఃరాత్రేఃపశ్చిమ
యామెత్తిత్యర్థః*పూర్వాపరేత్యాదినాపకదేశిసమాసే*అహస్సర్వైకదేశసం
ఖ్యాతపుణ్యాదిత్యాదినా సమాసాంతః అచ్ * రాత్రాహ్నహః పుంసీతిపుం
స్త్యం - తత్రప్రాప్తబుద్ధిప్రకాశాస్సంతః-ఉదధినుహతిసముద్రగంభీరైవత్రక
రితురగాదిభిరపరత్రసభావాదిభిశ్చేతిభావః - అతఏవమర్విగాహేదుఃప్రవేశే
రాజ్యేకావ్యేత్తవకావ్యవత్ * తత్రతస్యేవేతవతిప్రత్యయః - ప్రయోగానా
మాద్యపాయానుష్ఠానాని- అన్యత్రార్థగుణసాధుశబ్దగుంభాకకల్పయంతస్తక
యంతః*బ్రాహ్మేముహూర్తేఉత్థాయచింతయేదాన్తమోహితమిత్స్వరణా
దితిభావః-గహనందుః ప్రావమన్యత్రదుర్దర్శుర్ధజాతంతివర్గమిత్యర్థః- అన్యత్ర
వాచ్యలక్షణవ్యంగ్యరూపమభిధేయజాతం చింతయంతివిచారయంతి-త్తవశబ్దస్య
పలక్షణత్వాత్ కావ్యవదితవతిప్రయోగేవ్యనేకశబ్దార్థశ్రోతిపూర్ణావాక్యాధోప
మాసాచకావ్యవదితతద్ధితగతాకవయత్తవసమాసగతాచేతిసంకీర్ణా|| ౬

క్షీతితి||క్షీతితటంభూతలమేవశయనాంతఃశయనస్థానం తస్మాదుత్థితంసు
ప్తితిమిత్యర్థః-అతఏవదానపంక ప్లుతబహులశరీరంమదకర్దమోక్షిత మహాకా
యంగజవతి మేషః-అధిరోహతీత్యధిరోహః-ఆధోరణః*పచాద్యచ్-మృదుమందం
ఫలతాలపరాంతేనవశ్చిమపాదేనోదీరితః - ఉత్పాదితఃఅందూనినాదః శృంఖ
లారవోయస్త్రికామణితద్యథాతథాపక్షువపక్షుకః పార్శ్వః* పక్షుఃపార్శ్వ
గరుత్మావ్యసహాయవలభిత్తిష్ఠితివైజయంతీ - తస్యవ్యత్యయేనపార్శ్వంతరే
ణైత్యర్థఃభూయఃశాయయతిశయనంకారయతి*గతిబుద్ధిత్యాదినాఅనేకతుః క
మత్త్వం-స్వభావోక్తిరలంకారః|| ౭

న॥౬॥ మృతతరకరదతాఃక్షిప్తవై శాఖశైలదధినిధీరానారవాన్వారిణీవ |
శశినమివసురౌమాస్సారముద్ధర్తుమే తేకలశిముదధిగుర్వింపల్లవాలోడయంతి॥౮॥
అనునయమగృహీత్వాన్వ్యాజసుప్తాపరాచీరుతమథకృతవాకౌస్తారమాకణ్డక
ల్యైకథమపిఠివృత్తానిద్రయాంధాకిలస్త్రీముకుళితనయనైవాశ్లిష్యతిప్రా
ణనాథమ్॥౯॥ గతమనుగతవీణైరేతాంవేణునాదైఃకలమవికలతాలంగాయకై
ర్బోధహేతోః | అసక్యదనవగీతం గీతమాకణ్డయంతః సుఖముకుళితనైతా

మృతేతి ॥ మృతతరకరాః అతిలఘుహస్తానైచ తేదతాశ్చవల్లవాగౌపా
లాః-ఆభీరస్సృష్టహాహాద్రోగోపాలోవల్లవస్తభేభీవైజయంతీ-విశాఖాప్ర
యోజనమశ్యేతివై శాఖౌమంధనసంహః-వై శాఖమంధమంధానమంధానోమం
ధదండకేభిత్వమరః* విశాఖామాధాగచ్ఛేమంధదండయోగిత్వచ్ఛేప్రత్యయః-వై
శాఖఃశైలభివేత్తువమితసమాసః-సాహచర్యాత్క్షిప్తవై శాఖశైలోయన్తి-
ధీరాగంభీరానారవాదధినిధినిధి * విభాషాజిశ్యోరితివికల్పాదల్లోపా
భావః-వారిణీవసురౌఘాః - శశినమివసారంనవనీతముద్ధర్తుంఉత్కృష్టుగఉదధి
మివగుర్విం*ఉపమానానిసామాన్యవచనైరితిసమాసః-కలశింకుంభీమేతేలోడ
యంతిమగ్నంతి-పిహాపిపూర్వతనవత్ - పూర్ణావాక్యాథోపమావాక్యసమా
ససంకీర్ణాచ॥

అనునయమితి ॥ అనునయంప్రీయప్రార్థనామగృహీత్వానంగీకృత్య-పరా
శీవరాజ్ఞుభి-వ్యాజేనకవతేనసుప్తాస్త్రీ-అథకల్యప్రభాతేకృతవాకౌఃకుక్కు
టస్య-కృతవాకుస్తామృచూడఃకుక్కుటశ్చరణాయుధభిత్వమరః* కృతేవచఃక
శ్చేతిఉద్భృత్యయః-తారంక్రుష్టంరుతంకూజితమాకణ్డకథమపిగాత్రవిజృం
భణాదివ్యాజేనపరివృత్తాసమ్మఖీనానిద్రయాంధాకిలజానతీవ-ముకుళితనయ
నైవమాలితాక్షీసత్వేవప్రాణనాథమాశ్లిష్యతి-ఎషాకలహంతరితా॥

గతమితి ॥ అనుగతవీణైరనుస్మృతవీణైర్విణాసంవాదాదిభిర్వేణునాదైర్వం
శస్వరైఃవికతామేకరూపతాంగతంకలమవ్యక్తమధురం అవికలోఅవిసంవాదీ
తాలఃకాంస్యాదితాలోయస్యతత్ - బాధవివహేతుస్తస్యబాధహేతోః బా
ధకారణేనబాధనాథాదిత్యర్థః - ఫలస్యాపి కారణస్యమిచ్ఛాన్వరాన్వగా
దివత్కలరాగస్యతత్సాధనప్రవృత్తిహేతుత్వాత్* వష్టీహేతుప్రయోగభి
వష్టీ-గాయకైవైతాళిక్వైరనవగీతమగహితం-అవగీతంతునిర్వాడేముహు
ర్వృష్టేపిగహితేభితివిశ్వః-గీతంగీయమానంవస్త్రుతవృత్తిర్వాగీతశబ్దస్యగీతం
గానంఅసక్యదాకణ్డయంతఃక్రావయంతఃసరేంద్రాః-సుఖేనగానసుఖేనముకుళి
తనైతానుమీలితాతాస్యంతఃనిద్రాంయాంతిభజంతి-వృత్త్యనుప్రాసోలంకారః

యాంతినిద్రాన్నరేంద్రాః॥౧౦॥ పరిశిథిలితకణగ్రీవమామీలితాక్షఃకుణమ
యమనుభూయస్వప్నమాధ్వజ్జ్వరేవరసయిపతిభూయశ్శప్పమగ్రేవికీణం
పటుతరవపలోఽప్తఃప్రస్ఫురత్ ప్రోథమశ్వః॥౧౧॥ ఉదయముదితదీప్తిర్యాతియ
స్సంగతామేపతతినవరమిందుసోవరామేషగత్వాస్త్రీతరుచిరివసద్వస్సాభ్యసూ
యప్రభేతిస్ఫురతివిశదమేషాపూర్వకాష్టాంగనాయాః॥౧౨॥ చిరరతిపరిభేదప్రా
ప్తనిద్రానుభానాంచరమమపిశయితాపూర్వమేవప్రబుధాః॥ అపరిచలితగా

పరితి ॥ అయమశ్వః. పరిశిథిలితంప్రస్తముక్తంకణగ్రీవంకణౌచగ్రీవా
చయస్త్రికమణితద్యధాతధామీలితాక్షః- ఊర్ధ్వజానునీయస్వసఊర్ధ్వ
జ్జ్వఃఊర్ధ్వజానుస్తీప్తనిత్యథః- ఊర్ధ్వజ్జ్వయాధ్వజానుస్సద్విత్యమరిః-
ఊర్ధ్వద్విభాషేతిజానుశబ్దస్యజ్జ్వరాదేశః-క్షణంస్వప్నంనిద్రాపశుభూయ
ఉత్తమాశ్వలక్షణమేతత్-భూయఃపునరపిపటుతరౌగ్రాసగ్రహణసమభౌ
చపతౌచంచలౌచోష్టాయస్వసంశ- ప్రస్ఫురత్ ప్రోథంప్రస్ఫురమాణమోణం
యథాతథా- ఘోణాతుప్రోథమస్త్రియామిత్యమరిః- అగ్రేవికీణంక్షీప్తంశ-
ష్పంమానం-శష్పంబాలత్యణంభూసశ్చిత్యమరిః- రిరసయిపతిరసయితుమాస్వా
దయితుమిచ్ఛతి-రసయితేఃసన్నంతాల్లట్-స్వభావోక్తిరలంకారః- స్వభావో
క్తిరసాచారుయథావద్వస్తువణానమితి॥ ౧౧

ఉదయమితి ॥ యశ్చిందుః మేమనుసంగతావుదితదీప్తిఃప్రవృద్ధమృతిస్స-
ఉదయముదయాద్రింతభ్యుదయంచయాతి- సశ్చిందురేషావరాంపశ్చిమాశాంప
రాంగనాంగత్వావతతిఅస్తమేతిపాతిత్యంచగచ్ఛతి-నవరమానమామిత్యర్థః-ఇతి
సద్యఃసాభ్యసూయంయథాతథాపూర్వకాష్టాప్రాచీపూర్వాచనైవాంగనా
పూర్వనాయికాచగమ్యతే-తస్యాఃస్త్రీతరుచిర్చందమాసకాంతిరివ-ఎషాప్రభావి
శదంనిర్మలంస్ఫురతిప్రకాశతే- ప్రాచ్యామీపద్విశదాప్రాభాతీప్రభావ్యా
దురభూదిత్యర్థః- అత్రప్రాచీగతప్రాభాతికప్రభాయామిందోః- పరాంగనా
సంగపాతిత్యనిమిత్తాచేతనధర్మాస్త్రీతరుచిత్యోత్పేక్షా- పూర్వకాష్టాంగనా
యాఇతిరూపకనిరూప్యథేత్యనయోరంగాంగభావసంకరః॥ ౧౨

చిరేతి ॥ చరమంశయితావశశ్చాత్ సుప్తాపిపూర్వమేవప్రబుధాః-సుప్తైభ
తరీయాశేతేపూర్వమేవప్రబుధ్యతే॥ నాస్యంకామయతేచిత్రేసాస్త్రీజ్ఞేయా
పతిస్త్రతేతిస్త్రరణాదితిభావః-తథాపిశరుశ్చఃఅపరిచలితగాత్రాఃఅనిష్పందవపు
ష్కాఃసత్యఃచిరరతిపరిభేదేనబహుక్రీడాపరిశ్రమేణప్రాప్తనిద్రానుభానాం
ప్రియాణాంఅశిథిలోగాఢఃభుజవక్రేణవరస్ఫురభుజవలయేనాశ్లేషఃతస్యభేదంవి
శ్లేషంవిప్రంసనఃనమర్వతే-కింతాన్లైప్యవస్థితాఃఅన్యథాతన్నిద్రాభంగః

త్రాఃకుర్వతేనప్రియాణాఃశిథిలభుజచక్రాన్లైషభేదంతరుక్యః॥౧౩॥ క్షణధన
ళిమభేదైఃకుంకుమేనెవకంచిస్తలయరుహరజోభిర్భూపయోపశ్చిమాశామహి
మరుచిరుణిమ్మాంబాజలేరజ్యమానైజవరతకళకందశ్చేదగౌరైమాయూ
ఖైః॥౧౪॥౧౪ధనకలమెకంఖండితామానమ్భిఃశ్రియంపరపూర్ణాముచ్ఛస్వ
సద్భిఃపలాశైః|కలరవముపగీతేపట్నదౌఘేనధత్తఃకుముదకమలపండేతుల్యమా
పామవస్థామ్॥౧౫॥ మదరుచిమరుణేనోద్గచ్ఛతాలంభితస్యత్యజతత్తవచిరాయ

స్యాత్ శయానంనప్రబోధయేదితి నిషేధాస్కందనభయ్యాదితిభావః - రతిశ్ర
మోత్రిసంచారితదనుభావోనిద్రా॥ ౧౩

కృతేతి॥హిమరుచిశ్చంద్రః-అరుణిమ్మాంబస్తమయరాగేణహేతునారజ్యమానై
లోహితాయమానైః-రంజేదైవాదికాత్కరతారితానన్* అనిదితామితి
లోపః-రజ్యతిత్రీణిరజతిలోహితాయతిచాత్మనగతిభట్టివల్లభః - జరతస్యపరిణత
స్యకమలకందస్యచ్ఛేదాత్తవగౌరాః-శుభ్రాఃస్వభావతత్తతిభావః - ఛేదగృహ
ణంధావశ్యాతిశయాదఁ-గౌరఃపీతేనతేరుజత్తవీత్వః తైవాఽయాఖైఃకుంకు
మేనకించిత్కృతోధవళిమభేదోభావశ్యభంగౌయేహంత్రేరిషద్భగ్నస్వధావ
ల్యైఃమలయరుహరజోభిశ్చందనరేణుభిరవపశ్చిమాశాంప్రియసీమివేతిభావః
భూషయోరాజతే-ఉపమాలంకారః॥ ౧౪

దదదితి॥ ఎకంకుముదమండంఅనవద్భిముకుళీభవద్భిః-పలాశైదప్తైరస
కలమధఁఖండితాంక్షీయమాణామిత్యర్థః-శ్రియంశోభాండధత్ - అవరంకను
లపండముచ్ఛస్వసద్భిఃపలాశైరపూర్ణాంవధమానాంశ్రియందధత్ - పట్న
దౌఘేనభ్రమరసంఘేనకలరవంయథాతథాడవగీతేఉభేఅపీత్యర్థః - కుముదక
మలపండేకుముదానాంకమలానాంచపండేకదంబే-అబ్జాదికదంబేపండవప్రి
యామిత్యమరః-తుల్యరూపామవస్థాంధత్తఃదధాతే - అత్రక్షయవృద్ధ్యోరథా
ప్రవృత్తేరైకరూప్యేకస్యక్షయఃకస్యవావృద్ధిరిదుగ్రహమితిభావః- అతో
భయవిశేషణానాంతుల్యావస్థాసాధారణహేతుకత్వంకావ్యలింగం - తేనద్వ
యోఃక్రమేణోపమానోపమేయభావరూపోపమేయోపమావ్యజ్యతే॥ ౧౫

మదేతి॥ సంప్రతిసితకరస్యేందోఃఇదంకరజాలంకిరణసమూహాఃకర్పణ-ఉ
ద్గచ్ఛతాడగ్యతాలరుణేనఅనూరుణామదరుచింతత్తుల్యంరుచింతరుణిమానమి
త్యర్థః-అతపవనిదర్శనాలంకారః-లంభితస్యప్రాపితస్య- లభేణ్యంతాత్క
మణీక్షః* రభరశబ్లిటోఃలభశ్చేతినుమాగమః-అతఏవచిరాయస్థాయినీలజ్ఞా
మాశుత్యజతత్తవముఖప్రకాశనాదియముత్ప్రేతౌవాసవాశాప్రావీతస్యావి
వయవత్యాఃముఖస్యప్రాగ్భాగస్యాననస్యచపససమివావకుంతనపటభవస్రం

స్థాయినీమాశులజ్జీవవసనమివముఖస్యప్రసంసతేపంప్రతీదంసితకరకరజాలం
వాసవాశాయవత్కాః॥౧౬॥ అపిరతరితలీలాయాసజాతశ్రమాణాముపశమ
ముపయాంతనిస్సహంగేంగనానామ్ | పునరుపసీవివితైర్మాతరిశ్వావచూ
ణ్యజ్వలయతిచదనాగ్నిమ్నాలతీనాంరజౌభిః॥౧౭॥ అనిమిషమవిరామారాగి
ణాంసర్వరాత్రన్నవనిధువనలీలాఃకాతుకేనాభివీత్యుత్తదముదవసితానామస్ఫు
టాలాకసంపన్నయనమివసనిద్రంఘూణతేదైవమర్చిః॥౧౮॥ వికచకమలగం

సతేగతమత్తాః - (స్త్రీ)యఃపాటలముఖానిలజ్జాఃప్రస్తవప్రాశ్చభవంతితిభా
వః-అత్రముఖస్యేతిప్రాగ్భాగవదనయోరభేదాద్యవసాయాత్ శ్లేషమూలాతి
శయోక్తిః-తయాపూర్వోక్తనిదశమోత్ప్రేక్ష్యభ్యాం చానుగృహీతవసనమి
త్యుత్ప్రేక్ష్యేతిసంకరః॥ ౧౬

అపిరతేతి॥ అపిరతరితలీలాయాసేనావిచ్ఛిన్నసురతక్రీడాప్రయాసేనజా
తశ్రమాణామంగనానాంసంబంధినిస్సహతత్త్వనిస్సహేఅక్షమే-పచాద్యచ్-
అంగేఉపశమముపయాంతంశామ్యంతం మదనఎవాగ్నిస్తంపునరుపసీమాతరి
అంతరిక్షేశ్వయతివధ-తేత్తిమాతరిశ్వా * శ్వస్తుక్షున్నిత్యాదినాబౌణాదికో
నిపాతః- విచక్రైరమలైరనాదైశ్చమాలతీనాంజాతికుసుమానాం - సుమనా
మాలతీజాతిరిత్యమరః - రజౌభిఃపరాగైఃకరీషైరివేతిభావః - అవచూణ్యఅవ
ధ్వంస్యసంధుత్యేతిభావః - జ్వలయత్యుద్దీపయతిప్రాభాతికమాలతీవాతస్ఫ
శాత్పునరుద్బుద్ధోమదనత్తత్వర్థః-రూపకాలంకారః॥ ౧౭

అనిమిషమితి॥ ఇదంపురోవృత్తిఅస్ఫుటాసూర్యతేజౌభిభవాన్తంబాయమా
నాఆలోకసంపత్ప్రకాశసంపత్తిర్యస్యతత్ - అన్యత్రనిద్రాభిభవాదనుద్బు
ద్ధవిషయావభాసనశక్తికం-దీపస్వేదందైవమర్చిజ్వాలా- జ్వాలాభాసోర్న
పుంస్యర్చిరిత్యమరః-సర్వస్యాంరాత్రావితసర్వరాత్రం* పూర్వకాలేత్యాది
నాసమాసః*అహస్సర్వేత్యాదినాసమాసాంతః*రాత్రాహ్నిహోపుంసేతిపు
ల్లింగతా-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా - అవిరామాఃఅవిచ్ఛిన్నాఃరాగిణాంకా
మినాం*పుమాన్(స్త్రీ)యైత్యేకశేషః- నవనిధువనలీలాఃసురతవిలాసాః*వ్యవా
యోగ్రామ్యధమోమైథునంనిధువనంరతమిత్యమరః - కాతుకేన- ననిమిషతీ
త్యనిమిషంయథాతథా- పచాద్యచ్-కుటాదిత్యాన్మగణః- అభివీత్యుతతవసని
ద్రంఉదవసితానాంగృహణాంసంబంధి- గృహగేహూదవసితవేత్తసర్వనికే
తసమిత్యమరః-నయనమివేత్యుత్ప్రేక్ష్య-ఘూణతేభ్రమతి॥ ౧౮

వికచేతి॥ ప్రమదముదనాభ్యాంహృషమన్తధాభ్యాంమాద్యంతీనాయావనై
వోద్దామానాంఉద్ధతానాంచరామాణాన్(స్త్రీ)ణాం-రమణరభసభేదెనసురతసం

దై రంధయస్త్వంగమాలాః సురభితమకరందం మందమా వాతీ వాతః । ప్రమదమ
దనమాద్యద్యౌవనోద్రామ రామారహణరభసభదస్వేదవిచ్ఛేదదక్షః ॥ ౧౮ ॥ లులి
తనయనతారాః త్వామవ క్షేందుబింబా రజనయత్నవని ద్రా క్లాంత నీలోత్పలా
క్ష్యః । తిమిరమివదధానాస్సృసినిః కేశపాశానవనిపతిగృహేభ్యాయాంత్యమూ
ర్వారవధ్వః ॥ ౨౦ ॥ శిశిరకిరణకాంతం వాసిరాంతేభిసార్యశ్వసనసురభిగంధిస్సం
ప్రతంసత్వరేవ । ప్రజతిరజనిరేషాతన్తయూఖాంగరాగైః పరిమిళితమనిందైవ
రంబరాంతంవహంతీ ॥ ౨౧ ॥ నవకుముదవనశ్రీహాసకేళిప్రసంగాదధికరుచిరశేషా

రంభ శ్రమేణయః స్వేదః తస్యచ్ఛేదేహరణేదత్తో వాతః ప్రభాతమారుతః - వి
కచకమలగంధైర్వికసితారవిందగంధైః భృంగమాలాః పట్నదపక్ష్యైః లంఘయ
న్నంధాః కుర్వన్స్తోమాయ - లంఘయతేస్తత్కరోతీతిన్యంతాల్లటః శత్రాదేశః
సురభితః సురభికృతోమకరందోయస్మిన్కమణితద్వధాతథా మందమా వాతి
ప్రచలతి - అత్రవృత్త్యనుప్రాసోలంకారః - క్లేషః ప్రసాదః శ్రమతామాధు
ర్యం సుకుమారతా అభివ్యక్తిరూహారత్వమోజః కాంతిసమాధయత్నతీతచార్యో
క్తాదశప్రాణాః ప్రాయాణాత్ప్రసంభవంతీతినిపుణైరున్నయాః ॥ ౧౯

లులితేతి ॥ లులితనయనతారాః నిద్రాకలుషితాక్షికనీనికాః అన్యత్రాప్ర
సన్ననక్షత్రాః - ఋతుక్షిమధ్యయోస్తారేతివిశ్వః - వక్త్రాగ్రీణీందుబింబానీవే
త్వపమితసమాసః - తిమిరమివేత్యాదిలింగాత్ - అన్యత్రవక్త్రాగ్రీణీవేందుబింబా
నితానితూమాణీసురతప్రభాతాభ్యాంష్టానానియాసాంతాః - నిద్రయాస్వ
ప్నేనముకుళిభావేనచాక్రాంతానినీలోత్పలానిఅక్షిణీవనీలోత్పలానీవవాక్షిణీ
యాసాంతాః - స్రంసినిః కేశపాశా - తిమిరమివాన్యత్రతుతానీవతిమిరందధా
నాః అతవరజనయత్నవస్థితాః - అమూర్వారవధ్వోవేశ్యాః - వారస్త్రీగణికావే
శ్యేత్యమరః - అవనిపతిగృహేభ్యాయాంలినిర్యాంతి - శ్లిప్తవిశేషణేయముపమే
త్యేకే - క్లేషపవాయముభయవిషయః - ఉపమాతుప్రతిభామాత్రసారేత్యన్యే ॥

శిశిరేతి ॥ ఏషాచరజనిర్వాసరాంతేరాత్రాశిశిరకిరణశ్చంద్రస్తమవకాంత
మభిసార్యాభిసృత్య - స్వాక్షేణిచ్ - సాంప్రతంశ్వసనైః తతాల్లవాతైః - ని
శ్వానైశ్చసురభిగంధిః సుగంధిః - అనిందైవః మనోహరైస్తస్యేందోర్తయూ
ఖైరేవాంగరాగైః పరిమిళితంవ్యాప్తం - వాసితంచాంబరాంతంసభః ప్రాంతం
వస్త్రాంతంచవహంతీభజంతీసత్వరేవప్రజతి - అత్రేందుతన్తయూఖాదీనాం
కాంతత్వాంగరాగత్వాదిరూపణాద్రజనైరభిసారికాత్వరూపణావగమాదేకదే
శవతిరూపకమ్ ॥ ౨౧

నవేతి ॥ అధికరుచిరయమిందుః నవకుముదవనశ్రీయోనూతనకుముదారణ్యశోభా

మపుషాంజాగరిత్వా । అయమవరదిశోంకేముంచతి స్రస్తహస్తాః సైశిశయిమరిప
హండుష్టునమాత్మానమిందుః ॥ ౨౨ ॥ సరభసపరిరంభారంభ సంరంభ భాజాయ
దధిశశమపాస్తంవల్లభేనాంగనాయాః । వససమపినిశాంతేనైవ్యతేతజ్జ్విజా
తురంభచరణవిశాలశ్రోణిలోలైశ్చణైః ॥ ౨౩ ॥ సపదిమముదినీభిమీలితంహాతు
పాపిక్షయిమగమదపేతాస్తారకాస్తాస్సమస్తాః । ఇతిదయితకళత్రిశ్చింతయన్నం
గమిందుర్వహతికృశమశేషంభ్రష్టశోభంశుచేష ॥ ౨౪ ॥ ప్రజతివివయనాత్మామం
శుమాలీనయావత్తిమిరమఖిలమస్తంతావదేవారుణైః । పరపరిభవితేజస్తస్య

యాఃవికాసః పరిహాసశ్చ సవపకేళిస్తస్యాంప్రసంగాదాసంగాదశేషమపు
షాంసకలామపిరాత్రిం - విభావరీనక్తముషాచశర్వరీతివిశ్వః-అత్యంతసంయో
గేద్వితీయా-జాగరిత్వాజాగరణంకృత్వాశిశయిమఃశయితుమిచ్ఛురివ-కేతేఃస
న్నంతాదుప్రత్యయః - స్రస్తాహస్తానక్షత్రవిశేషః కరశ్చయస్యసౌఖ్యంపరదిశః
పశ్చిమదిశోంకేసమీపేఉత్పంగేచపాండుంపాండువణంఘానంక్షాంతమాత్మా
నంస్వశరీరంముంచతి - దక్షిణనాయకః కయాచిత్సహవిహృత్యశ్రాంతః కస్యా
శ్చిదంకేశేతేతద్వదితిభావః - అత్రప్రహాసకేశ్వంకశయనాదివ్యవహారాదిందు
కుముదవసశ్రీపశ్చిమాశానాంనాయకత్వప్రతీతేఃసమాసోక్తిరలంకారః-విశేష
ణసామ్యంతూషలక్షణమిత్యలంకారసర్వస్వకారః ॥ ౨౨

సేతి ॥ అధినిశంనిశి-విభక్త్యథేవ్యయాభావః - సరభసఃసత్వరఃపరిరంభవి
వారంభోవ్యాపారస్త్రసంరంభస్సంభ్రమస్తద్భాజావల్లభేనాంగనాయాః
సంబంధియద్వసనంఅపాస్తంతద్వసనంనిశాంతేప్రభాతేపిరథచరణంచక్రం
తద్వద్విశాలయాంశ్రోణిలోలంసత్పష్టమీక్షణంయస్యతేనవల్లభేనప్రదాతుం
నైవ్యతే-అత్రవసనాప్రదానస్యశ్రోణీక్షణలౌల్యహేతుకత్వాత్కావ్యలింగమ్
సపదితి ॥ సపదినద్యః-కుముదినీభిమీలితంముకుళితం-భావేక్తః-హాహంత
క్షపారాత్రిరపిక్షితింక్షయమగమత్-తాఃసమస్తాస్తారకాః-అపేతాఃఅపగతాః
ఇతిశుచాశోకేనచింతయన్నివదయితకళత్రఃప్రియభార్యః-ఇందుఃకృశమశేషం
నిశ్శేషంయథాతథాభ్రష్టశోభంనష్టప్రభమంగవహతి-కళత్రప్రియస్యయుగ
వత్సకలకళత్రనాశేచుహాశోకౌభవతీతిభావః - అత్రైందోఃప్రభాతప్రయు
క్తాంగకాశ్వశోభాభ్రంశయోఃయుగవత్కు-ముదిన్యాదిసకలకళత్రనాశనిమి
త్తహేతుకత్వముత్పేక్ష్యతే ॥ ౨౪

ప్రజనీతి ॥ అంశుమాలీనూర్యః ప్రీహ్యదిత్వాదినిప్రత్యయః-యావదత్త్వాం
వివయంభూమిప్రజతి-నదృశ్యతగ్రత్యర్థః-తావదేవారుణేనానూరుణాలఖిలం
తిమిరమస్తంఅపాస్తంపరేమాంపరిభవితరస్కారకం * జిద్యక్షిత్వాదినాశనిప్ర

తాం ప్రా శుకతుకం ప్రభవతిహివివక్షచ్ఛేదమగ్రే సరోపి || ౧౫ || విగతతిమిరవం
కంపశ్యతిన్యోమయావత్ ధువతివిరహాభిన్నఃపక్షతీయావదేవ | రథచరణసమా
హ్వస్తావదౌత్సుక్యమన్నాసరిదపరతటాంతాదాగతాచక్రవాకీ || ౧౬ || ముదిత
యోచకునసాగ్రస్తుల్యమెవప్రదోషేరుచవాధురుభయ్యఃకల్పితాభూషితాశ్చ
పరిమళరుచిరాభిన్యకక్రతాస్తుప్రభాతేయువకీభిరుపభౌగా స్మీరుచఃపుష్ప
మాలాః || ౧౭ || పలులితకమలౌఘఃకీణఃపల్లీవితానః ప్రతివనమవధూతా శేషశా

త్యయః - తేజః ప్రతాపంతన్వతాం ప్రథయతాం అగ్రే సరతీత్వగ్రే సరఃపురస్స
రోపి * పురోగ్రతో గ్రేమనతేరితిట ప్రత్యయః - వివక్షస్యశత్రోరుచ్ఛేదం
కతుకం ప్రా శు ప్రభవతి శక్తోతిహి - సామాన్యేన విశేష సమర్థనమాపో
ధాంతరన్యాసః || ౧౫

విగతేతి || విరహాభిన్నః రథచరణేనచక్రణసమాహ్వస్తుల్యాభ్యః - తస్యై
వసమాఖ్యాయస్యేతివా - రథచరణసమాహ్వశ్చక్రవాకభిత్వథః - కౌకశ్చక్ర
క్చక్రవాకోరథాం గాహ్వయ నామకభిత్వమరః - తిమిరంపంకమివేత్వపమిత
సమాసః - తద్విగతంయస్తాత్తత్వోమయావత్ప్రత్యతి యావదేవపక్షతీపక్ష
మూల - పక్షతిఃపక్షమూలమిత్వమరః * పక్షాత్తిరితితి ప్రత్యయః - ధువతిఃత్వతి
తుంధునోతి - ధూవిధూననభితిథాతోస్తాదాదిక త్వాదవజాదేశః - తావదేవోత్ప
తనాత్ ప్రాగేవచక్రవాకీచక్రవాకస్యస్త్రీ * జాతేరస్త్రీవిషయాదయోప
ధాదితిజీష్ - టేత్సుక్యేమోతగ్రంతతయానున్నా ప్రేరితాసతీసరితోపరతటాం
తాత్ పారభూమేః - సకాశాదాగతాపతేనానయోరున్నస్తకస్సమశ్చాపరాగ
భిత్వక్తం - అత్రరాగౌత్సుక్యయోఃరసభావయోస్తిర్యగ్గతత్వేనాభాసయోర్ని
బంధనాదూజస్వీనామాలంకారః - రసభావతదాభాసతత్ప్రశమానాన్నిబంధ
నేరసవత్ప్రేయికోజస్వీసమాహితాసీతిలక్షణాత్ || ౧౬

ముదితేతి || ప్రదోషేరాత్రోముదితానియూనాంమనాంసీయాభిహౌతు
భిస్తాః - ముదితయవమనసాగ్రఃసంతుష్టప్రియచిత్రాః * ఊరః ప్రభృతిభ్యఃకప్ - క
ల్పితాడపభోగాయసంపాదితాఃభూషితావలయవసనాదిభిరుపసగ్రతాశ్చ
ఉభయ్యః - ఉభయవిధాఃయవతయః - పుష్పమాలాశ్చ * ఉభాదుదాత్తోనిత్యమి
తితయస్యాయజాదేశః * టిడ్ధాంభిత్యాది నాజీప్ - తుల్యమేవావిశేషంయథాత
ధారుచంశోభామదధుక్యతవశ్యః - ధాభోలత్ - ప్రభాతేతూపభోగాస్మీరుచో
నిః ప్రభాఃపుష్పమాలాఃపరిమళేనవిమదగంధేనరుచిరాభిరుపభోగాదపి సురభీ
భిర్యవతిభిన్యకక్రతాస్త్యక్తః - అవధీరితాశ్చ - అత్రపుష్పమాలాభ్యాయవతి
నాంసామ్యోక్తిపూర్వకమిమదాసహత్వేనాధిక్యేకేర్వ్యతిరేకః || ౧౭

ఖప్రసూనః! క్వచిదయమనవస్థఃస్థాస్మత్తామెతి వాయుర్వధుకుసుమవిషదోఽ-
 గ్దంధివేశ్చంతరేషు||౨౮|| నఖపదవలినాభిసంధిభాగేషులక్ష్మ్యఃక్షుతిషుచదశనా
 నామంగనాయాస్సశేషః|అపిరహసికృతానాంవాగ్నిహీనోవిజాతఃసురతవిల-
 సితానాంవణకోవణకౌసౌ|| ౨౯|| ప్రకటమలినలక్ష్మౌష్మప్తవత్రావలీకై-
 రధిగతరతిశోభైఃప్రత్యుపఃప్రాప్తితశ్రీః | ఉపహసితభవాసౌ చంద్రశూఃకా

విలులితేతి || వనెవనె ప్రతివనం-యథాథేవ్యయీభావః - విలులితాఃవ్యా-
 లోలితాఃకమలౌఘయెనసః- కీణాఃవిక్షిప్తాః- వల్లి నాంమాలత్యాదీనాంవితా-
 నావిస్తారాయెనసః అవధూతానికంపితాన్యశేషశాఖనాంవకుశచలపకాదీనాం
 ప్రసూనానియెనసః-తథాపిక్వచిత్పూర్వోక్తకమలవనాదౌకుత్రాపినాస్త్యవ-
 స్థాస్థితరస్యేత్యనవస్థఃస్థితిమప్రాప్తాయంవాయుః వధూనాంకుసుమానాంచని-
 మదేనసంఘషేణఉద్గంధిషుఉద్భూతగంధేషు*గంధస్యేత్వం- వేశ్చంతరే-
 షుగృహభ్యంతరేషుస్థాస్మత్తాంస్థాయిత్యమెతి పూర్వోక్తసర్వోత్కృష్టసౌర-
 భలోభాదితిభావః*గ్లాజిస్థశ్చగ్నస్మరితిగ్నస్మప్రత్యయః - యద్వామధుకుసు-
 మెతిపారేమధుయుక్తానికుసుమానితేహంవిమదేనేతిభావః|త్రవాయోరస్థా-
 యినఃస్థాయిత్యసంబంధోక్తరతితయోక్తిః-తయావిమదగంధస్యకమలాదిగం-
 థాదాధిక్యరూపవ్యతిరేకప్రతీతేఃలలంకారేణాలంకారధ్వనిః|| ౨౮

నఖపదేతి|| నఖపదేషునఖక్షుతేషువలిషుత్రివలిషునాభ్యాంసంధిభాగేషుకూ-
 పరాదాసంధిస్థానేషుదశనానాంక్షుతిషుదంతప్రణేషుచ - సశేషఃకించిద్విద్యు-
 మానః- అతఏవలక్ష్మౌద్భృత్యః అంగనాయాః సంబంధీలసౌవణయతివణంక-
 రౌతిరంజయతీతివణకోంగరాగః వాగ్నిహీనోవాగ్నింద్రియరహితోపిసృజ-
 రహసికృతానామపిసురతవిలసితానాంసురతచేష్టితానాంవణయతివక్తితివర్ణ-
 కోవక్తావ్యంజకృత్యథః-వణయతేణ్వల్ ప్రత్యయః-వణక్రియాయాం
 విస్తారేగుణాక్తావణయత్వదృతిభట్టమల్లః- జాతఃనఖక్షుతాదిష్వేవలక్ష్మ్యమా-
 నౌంగరాగౌలస్యత్రస్వవిలోపిచేష్టావిశేషానుమాపకోజాతృత్యథః-అత్ర
 వాగ్నిహీనోపిరహస్యకృతానామపివణకోవక్తేతివిరోధస్యవ్యంజకత్వలక్ష-
 ణయాపరిహారాద్విరోధాభాసోలంకారః|| ౨౯

ఉపసేప్రత్యుపఃవిభక్త్యథేవ్యయీభావః - యద్వాప్రత్యుపఃప్రభాతం*ఉ-
 పఃప్రత్యుపసీఅపీత్యమరః - తత్రప్రాప్తితశ్రీఃభ్రష్టశోభః - అతఏవప్రకట-
 మలినలక్ష్మౌష్మప్తవృష్టకలంకోసౌచంద్రమామృష్టాః ప్రమృష్టాః పత్రావల్యఃప-
 త్రభంగ్యోయేషాంతైః*నద్యుతశ్చైతికపి - తథావ్యధిగతారతిశోభాసంభో-
 గశ్రీర్యేషాంతైః పరిణతాఃపరిపక్వాః శరకాందాః బాణాఖ్యతృణకణికాః*శ

మీసీనాంపరిణతశరకాండాపాండుభిగఁడభాగై॥౩౦॥నకలనుపినికామంకా
మలోలాన్యనారీరతిరభసవిమదైభిన్నవత్సంగరాగఁబ్రదమతిమహాదేవాశ్చ
ర్యమాశ్చర్యథామృస్తవఖలుముఖరాగోయన్నభేదంప్రయాత॥౩౧॥ప్రకటతర
మిమంమాద్రాక్షురన్యారమణ్యఃస్ఫుటమితిసవితంకంకాంతయాతుల్యవర్ణఃచ
రణతలసరోజాక్రాంతిస్సక్రాంతయాసావపుషినఖవిలెఖోలాక్షుయారక్షిత
స్తై॥౩౨॥తదవితథమవాదీర్హస్తమత్వంప్రియతిప్రియజనపరిభుక్తయన్దుకూలం

రోబోబాబా బాబు బాబు బాబు బాబు బాబు - తప్పదాపాండుభిః - కామినీనాంగండభా
 గైఃగండస్థలైరుపహసితభవేత్తు ధేయై - ఆపాండుగుణనిమిత్తా - నిమగ్నం
 కాఃసకలంక సమానమానినమపహసంతిభావః॥ 30

అథ కాశ్ఠిః ఙ్గితా నాయకాసాగసంప్రయాంసం ప్రాతరాగతం పంచభి
రుపాలభృతే || సకలమిత్యాది || కామనలోలాయాఅన్యనార్యాః సవత్సాః
తిరభసేషునురత సంభ్రమేషువిమలైః పీఠనైః రజ్యతే నేనెతి రాగః అంగస్య
రాగోంగరాగః విలెపనం అంగవికాసశ్చ తస్మిన్నంగరాగే సకలమపి విశ్లేషం
యథాతథానికామంభిన్నవతిశ్లేష్టవతిసతి ఆశ్చర్యథామృతసర్వాద్భుతనిదాన
స్యతేవముఖరాగోముఖవికాసః భేదంవిశ్లేషంనప్రయాతః - ఇతియత్ - ఇదమే
వాతిమహాదాశ్చర్యంఖిలుముఖస్యావ్యంగత్వేతద్రాగస్యావ్యంగరాగత్వాదితి
భావః - అత్ర విలెపనవికాసాఖ్యయోరేకతాధ్యవసాయనవిరోధః భేదానుసం
ధానేత్యవిరోధభృతీశ్చైవమూలాతితయోక్త్యర్థాపిరోధాభాసోలంకారః ౩౧

ప్రకటేతిక్రించ-ప్రకటతరమతిస్సుటమిమంసఖవిలెఖంఽన్యారమణ్యోనిజస
వత్స్యస్సుటంమాద్రాటుఃసవశ్యంతు-ద్వశేలుః* ఇరితగతిష్టేరజభావపత్మే
సివివృద్ధిః - ఇతిబుద్ధ్యాకాంతయాత్వత్ప్రియయాసవిశంకంయథాతథాతుల్య
వణఃలాత్యోసమాసవణఃవివణఃస్వదురపహ్నవత్వాదితిభావః - అసౌతేత
వవపుషిసఖవిలెఖఃసఖవ్రణఃచరణతలంసోజమివేత్సువమితసమాసఃఆక్రాం
తిలింగాత్తస్యాక్రాంత్యాఆఘాతేనసంక్రాంతయాలాక్షయారక్షితోగుప్తః
ఆచ్ఛాదితగత్యర్థః - హంతసాశుపాపీయసీలాత్యోస్వయమేవసర్వదుష్కృత్తి
పిశునెతిసావరాకాతెప్రియానవేత్తితిభావః అత్రసఖవిలెఖనస్యలాత్యోసావ
ణ్యాత్తదేకతాపతైః - సామాన్యాలంకారః* సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్ర
వస్త్వంతరైకతేతిలక్షణాత్ ॥

తదితి॥కేంచమమత్వమేవప్రియేతియదవాదీరవోచః-వదేలు=జిజ్ఞాసదప్రజ్ఞేత్వాది
నావృద్ధిః-తదవితథంసత్యం-కుతఃయద్యస్మాత్-ప్రియజనెనపరిభుక్తందుకూలంత
దీయసిత్వర్థః-దధానఃపసానశ్చత్వర్థః-పసానశ్చిపాఠే-పసానశ్చాదయః-పసా

ధానః|మదధివసతిమాగాఃకామినాంమండనశ్రీప్రజతిహిసఫలత్వంవల్లభాలోకనెన|| ౩౩ ||నవనఖవనమంగంశోచయస్యంశుకెనస్థగయసిపునరోత్తంపాణినాదంతదప్తమ్ | ప్రతిదిశఃపరస్త్రీసంగశంసీవిసహన్నవపరిమలగంధః కెనశక్యోపరీతుమ్|| ౩౪ || ఇతికృతవచనాయాఃకశ్చిదభ్యేత్యభిభ్యద్దలితనయనవారైర్యాతిపాదావనామమ్|కరుణాపసిసమధఃమానినామ్నానభేదెరుదితముదితమస్త్రం

అచ్చాదనార్థాల్లటఃశానజాదేశఃసత్త్వంమదధివసతింమమనివాసమాగాఃప్రాప్తః * ఇతోగాలుజి - యుక్తంచైతదిత్యాహకామినాంమండనశ్రీవల్లభానాంప్రేయసీనామాలాకనెనసఫలత్వంప్రజతిహి - అప్రియాచెత్కథమీద్యశీమేసంభావనెతిభావః - అధాంతరన్యాసః|| ౩౩

నవేతి || కించనవానినఖపదానియన్తిక - తదంగంవపురంశుకెనశోచయసిఅచ్చాదయసి - గుషేశ్చైరాదికాల్సాద్ధేణిచ్ - దంతెనదప్తమోత్తంపునరోత్తంతుపాణినాస్థగయసిచ్చాదయసి - స్థగిరపిచారాదికః - దిశిదిశిప్రతిదిశంబిభక్త్యధేవ్యయీభావః * అవ్యయీభావేశరత్నభృతిభ్యఇతిసమాసాంతఃటచ్ ప్రత్యయః - విసర్పకప్రసర్పకలపరస్త్రీసంగశంసీస్త్వగ్రితరసంగనూచకః - అనన్యప్రభవత్వాత్ప్రస్యేతిభావః - నవఃపరిమలభౌఖ్యగంధః పరిమళగంధః * విమదోఽభేపరిమళభ్యేత్యమరః కెనకెనోపాయెనపరీతుమాచ్చాదయితుం * వృతోవేతిఇతోదీప్యః - శక్యఃనకేనాపిశక్యభ్యేత్యధః|| ౩౪

ఇతితి||ఇతిపూర్వశ్లోకచతుష్టయోక్తరీత్యాకృతవచనాయాఃకృతోపలంభాయాః - గలితనయనవారైరదైర్యాన్తక్రాశ్రోఃప్రేయస్యాఇతిశేషఃకశ్చిన్నాయకౌబిభ్యత్త్రస్యక * నాభ్యస్తాచ్చతురితిసమభావః - అభ్యేత్యాగత్యపాదయోరవనామమవనతింయాతిప్రణామేనప్రసాదయతీత్యధః - ననుకథమీద్యజ్జేదవంతధాహంకారిణస్తస్యరోదనమాత్రేణతత్రాహ - కరుణమితి - తథాహివిగ్రహేషుశ్రుణయికలహేషుయోషితాంకరుణమపిదీనమపిరుదితమశ్రుమోచనం-మానినామహంకారిణాంపుంసాంమానభేదెలిహంకారనిరాసేనమథఃశక్తమస్త్రంసాధనముదితముక్తం - వదేశకఘ్నణిక్తః * వచిస్వపీత్యాదిసానంప్రసారణం - దీనేప్రణయజనెపుంసాంకౌహంకారఇతిభావః-అధాంతరన్యాసఃఎషాచఖుడితానాయికా*నీత్యాన్యత్రనిశంప్రాతరాగతేప్రాణవల్లభే - అన్యాసంభోగచిహ్నైస్తుఖండితేవ్యేకమాయితీలక్షణాత్ - నాయకస్తుధృప్తః*వ్యక్తగానిభవయోధ్యుష్టఇతిలక్షణాత్ - సచేహచిభ్యద్విశేషణవిరోధఃఆగమనకాలేనిభీకతాయాఎవలక్షణోపయోగాత్ - అన్యధావైరస్యాదితి-అయంచపుంసాంసహృదయఃఅన్యధారసాభాసఇత్యాహుః

యోషి తాంవిగ్రహేషు || ౩౫ || మదమదనమోకాసస్పష్టధాన్యోదయానాంగజక
లహవికీర్ణోర్యావదైర్యైః మువిజభతినగృహేషాత్పల్లపుద్బుజహారంః సులః స
యయత్నాః కామినీ నాంవయస్యాః || ౩౬ || కరజదశనచిహ్నం నైశమం గెన్యగారిజ
నితమితి సరోహమిష్యయాశంకమానామ్ | స్మరసిన్ధులుడ త్తమ్మ త్తయోశ త్త
యైవస్త్రియమనునయతీర్థం వీరడమా నాం విలాసీ || ౩౭ || కృతగురుతరనూరణ్చైవ
మాలింగ్యపత్నైపరిశిధితగాత్రే గంతుమాప్యచ్ఛమా నే | విగళితనవముక్తాస్థూ
లబాష్పాః బుబిందుస్తనయుగమబలాయాస్త్రక్షణం రోదితీవ || ౩౮ || బహుజగద

మదెతి || మదమదనమోవికాసేనవిజృంభణేనస్పష్టధాన్యోదయానాం
భావోయాసాం కామినీ నాం రతిరేవకలహస్తస్త్రికా - వికీర్ణోరతిస్తతోవిక్షిప్తై
ర్యావదైర్యై రవికేషుగృహేషువయస్యాః సిన్ధుధ్వరి చాగికాః నియంతే సిన్ధినితివి
నయోధికారః తత్త్రయతోవిఫలోయాసాంతాః - విఫలవినియయత్నాః నిష్క
లస్వాధికారోద్యోగాః సత్యః ఉత్పల్లవైః పుష్పైరుపహారం పూజాం నవిదధతినకు
ర్వంతి-అత్ర సమృద్ధవస్తువణానాదాత్తాలంకారః * తదుదాత్తంభవేవ్యక్త
సమృద్ధం వస్తువణ్యం తెభగిలక్షణాత్ - తేనతాసాంతేషుఅభరణేషుభుక్తవస్త్ర
మాల్యాదివత్ నిమాంల్యబుద్ధిర్వ్యసృతే || ౩౬

కరజేతి || విలసనశీలోవిలాసీ * నాకషలసేత్యాది నాఘినుజ్ ప్రత్యయః అంగేని
జాంగేనిశాయాంభవం నైశంశానికాప్రదోషాభ్యాం చేత్యత్ - కరజదశనచిహ్నం
నఖదంతక్షతం అన్యసారీజనితం స్వనపత్నీకృతమితి శంకమానామవిశ్వసంతీ-అత
ఎవేష్యయాఅక్షమయాసరోహం స్త్రియం నిజవధూం మత్తయామూఢయా
త్వయైవైతద్దత్తమేవంకృతంఖలునస్మరసి నాభిజానాసికిమితి కాకుఃఖిగ్ధమనెనప్ర
కారెణవీరడమానాంస్వకృతప్రత్యభిజ్ఞానాల్ లజ్జితాం - సతీమనునయతి అంగీక
రోతి స్వమాగ్ధ్యవ్యాఘాతనివేదశృలజ్జయావ్యజ్యతే || ౩౭

కృతేతి || కృతోగురుతరస్యహారస్యచ్ఛేదోయస్త్రికాతత్తథాఅలింగ్యపరిశిధిత
గాత్రే శిధితకృతాంగేవత్యభతేరిగంతుమాప్యచ్ఛమా నెటమంత్రయమాణేన
తి * అజినపుష్పార్చ్యురుపసంఖ్యానాదాత్త నెపదేశతేరిలటః శానజాదేశః - తక్ష
ణం తల్లికాక్షణే - అత్యంతసంయోగద్వితీయా - అబలాయాః స్తనయుగం
కర్తృవిగళితానిస్సుగ్రతానవముక్తానూతనమాక్షికాన్యేవస్థూలబాష్పాంబుబిం
దవోయస్త్రికామణితేత్యథాతథా - రోదితవవిరహోసహిష్ణునయారోదనంకరో
తీవేత్యత్ప్రేక్షాహుపకసంకిర్ణాః * రుదాదిభ్యః సార్వధాతుకేభ్యతీడాగమః || ౩౮

బహ్వితి || అహ్విదివసేవ్యవగతమదయాముగ్ధవధ్వాసభిభ్యావిదితం రాత్రై
త్వయైర్థంకృతమితి సభిభిరాభ్యాతమిత్యర్థః - రాత్రివృత్తం రాత్రికృతంస్వ

పురస్తాత్తస్య మత్తాకిలాహంచకర వకిలచాటుప్రాధయోషీద్వదస్య । విదితమి
తిసఖిభ్యోరాత్రివృత్తంవిచింత్యవ్యవగతమదయాహ్నిప్రీడితంముగ్ధవధ్వా॥ ౩౯
అరుణజలజరాజీముగ్ధహస్తాగ్రపాద బహులమధుపమాలాకజ్జలందేవరాక్షీ । అ
నుపతతివిరావైఃపత్రిణాంవ్యాహరంతీరజనిరచిరజాతాపూర్వసంధ్యాసుతేవ॥
౪౦॥ ప్రతిశరణమశీణజ్యోతిరగ్న్యూహితానాంవిధివిహితవిద్భిన్నానుధనిరధీ
త్య! కృతగురుమరితౌ ఘగ్ధ్యసమధ్వర్యవరైవహుతమయముపలీఢసాధుసా

చెట్టితమిత్యధః - మత్తామదమూడాఅహంతస్యప్రియస్యపురస్తాదగ్రజహు
అనేకంజగదకిలగచామిస్సకిలకిలేవితిహ్నిః - అతేవ - పరోక్షేలిట్ * ఇలుత్త
మోవేతి పక్షేణీత్వాభావాద్వృద్ధ్యభావః - ప్రాధయోషీతాతుల్యం ప్రాధ
యోషీద్వదిత్యవమా * తేనశుల్యమితివతిప్రత్యయః - అస్యప్రియస్యచాటుప్రి
యవచనం - చకరకిలలకావణంకిల - లిడాదిపూర్వవత్ - గుణోవిశేషః - ఇతివిచింత్య
విమృశ్యప్రీడితంలజ్జితం - భావేక్తః - నిజకార్యప్రకాశేనలజ్జాత్రసంచారీభావః -
భావనిబంధనాత్మైయోలంకారః॥ ౩౯

అరుణేతి॥ అరుణజలజరాజీవ రక్తకహలశ్రేణీవముగ్ధం సుందరంహస్తా
గ్రపాదంహస్తావ అగ్రపాదౌచయస్యాఃసా - బహులంమధుపమాలాకజ్జలం
కజ్జలమివ మధుపమాలా యయోస్తైతే ఇంద్రవరేలక్షీణీవ ఇంద్రవరేభవలక్షీణీ
యస్యాః - సాబహులమధుపమాలాకజ్జలందేవరాక్షీ - పత్రిణాంవిరావైవ్యాహ
హరస్తీలపంతి * వ్యాహరణ్ క్షిరపితమిత్యమరః - అచిరజాతాసద్యోభవాబా
లావపూర్వసంధ్యాప్రాత్రసంధ్యా - సుతేవ పుత్రీవరజనీమనుపతతి అనుధా
వతిజననీమివేత్యధః - ఇహవిరావైవ్యాహరంతీతివ్యధికరణపరిణామఃతత్సం
కీర్ణేయముపమా॥ ౪౦

ప్రతీతి॥ అగ్నిరాహితోయైస్తేషామగ్న్యూహితానాంఅహితాగ్నినాం *
వాహితాగ్న్యవిషిత్వినిస్తాయాఃపరనిపాతః - ప్రతిశరణంప్రతిగృహం - శర
ణగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః - అశీణజ్యోతిరక్షతార్చిరయమగ్నిరాహవనీ
యఃవిధిసా - యజ్ఞకర్మజ్ఞుజపన్యాంఖసామస్విత్యాదితాస్త్రీక్తరీత్యావిహి
తాఃయథాయోగముచ్చరితాఃవిరిభాఃస్వరాషవశ్శుత్యాదయః - చత్వారోయై
స్తైః* తుమ్మస్వాంతేత్యాదినా - రేభృశబైఇతిథాతోః - స్వరేవిరిభృశబ్దానిస్తాంతోని
ట్ త్వేననిపాతితః - అధ్వర్యవరైవఃఋత్విక్ శ్రేష్ఠైఃఋత్విగ్విశేషవాచినా

అధ్వర్యుశబ్దైఃఋత్విజ్ఞాతోపలక్షణత్వాత్ యద్వాధ్వర్యుర్వయోముఖ్యో
యోషాంతైః అధ్వర్యుప్రముఖైశ్చతుభిఃఋత్విగ్భిరత్యధః - తస్మాద్దశభూ

స్నాయ్యముగ్నిః॥౪౧॥ ప్రకృతజపవిధీనామాస్యముద్రశ్చిదంతముహురపిహిత
మోష్టైర్మరక్షరైర్లఘ్నైః॥ అనుకృతిమనువెలంఘటితోద్భుతితస్యవ్రజ

ణఃమాసయోర్యజ్ఞకృతోశ్చ త్వారఋత్విజితిత్రవణాత్ - దశశ్చాయం త
తైస్సాస్నాయ్యవిధానాదితి-సామిధేనీ-ప్రవోవాజాజ్ఞత్యాదికాల్పిసమిం
ధనీఋవోధీత్యవతిత్వా - ఋక్సామిధేనీధాయ్యాచయాస్యాదిగ్నిసమింధనీ
త్యవరః- సామిధేనీగ్రహణంయాజ్ఞాపురోనువాక్యాదిమంత్రాంతరాణామ
పుష్పలక్షణం-కృతోగురుతరచురితానామోఘధ్వంసోయస్త్రికమణితద్యధా
తధా-సాధుసమ్యక్- హుతందేవతోద్దేశేనత్యక్తం-సన్నియతభిసాస్నాయ్యం
హవిర్విశేషం - ఐంద్రందధ్యమావాస్యాయామైంద్రం పయోమావాస్యాయా
మితివిహితేదధిపయసీభిర్యథః* పాయ్యసాస్నాయ్యనికాయ్యధాయ్యామాన
హవిర్నివాససామిధేనీష్యితిహవిర్విశేషసంపూర్వాన్నయత్యేకదాయాదే
శోపసగఃపీఘునిపాతః - ఉపలీఢేతస్వాదయతి - లిహతస్వాదనభిధాతోః -
స్వరితేత్వాత్లటితజీతేతేత్వం-ధత్వమ్మత్వఘలోపదీఘః- అత్రాగ్నేసా
స్నాయ్యలిహనస్యోత్తరకాలభావిత్వేపితదుపలీతస్య కమణఃఉదితదిత్వే
పాణఃమాస్యాప్తంత్రంప్రత్రమయతి - ప్రాగుదయాదమావాస్యాయాభి
శాస్త్రోత్తతాగ్రలప్రక్రాంతస్యవతమానత్వాత్తస్యాపివతమానతావ్యవ
దేశః-పతచ్ఛాహితాగ్నిత్వమాత్రేణకాలవిశేషానాదరేణోక్తమితిపూర్వోక్త
చంద్రోదయాద్యవిరోధః-అథవాఉదితేజుఃహూత్యనుదితేజుఃహూతిప్రా
తజుఃహూత్యగ్నిహూత్రకాలత్వాత్సామిధేనీసాస్నాయ్యశబ్దయోర్మం
త్రహవిమాత్రపరత్యమాగ్నిత్యాగ్నిహూత్రపరత్వేనవ్యాఖ్యేయం- తస్మా
దగ్నిహూత్రస్యయజ్ఞకృతోః - పకఋత్విగిత్వేకాధ్వర్యుకత్వేపిలభ్యర్యువ
రైర్విరితబహువచనం-యజమానబహుత్వాదుపపద్యతభిత్వాహురిత్యలంఛాం
దసగౌష్ఠీవ్యసనేన-వృత్త్యనుప్రాసోలంకారః-స్పష్టవ॥

ప్రకృతేతి ॥ ప్రకృతజపవిధీనాంప్రక్రాంతజపకమణాం నియమభాజాంత
పస్విసాంసంబంధిఃపృథ్వైరోష్ఠ్యైః*శరీరావయవాచ్ఛేతియత్ప్రత్యయః-అ
క్షరైఃవక్షేఃఉపూపధానీయైత్యథః* ఉపూపధానీయానామోష్టావిత్యను
శాసనాత్-ముహురపిహితమ-పృతమనైర్మర నోష్టైర్మరక్షరైర్లఘ్నైర్దర్శనీ
యం-అతపవోద్రశ్చిదంతం ఉద్దతాంశవోదంతాయస్యతదాస్యంముఖంఅనువే
లంప్రతిక్షణం-ఘటితోద్భుతితస్యప్రాణిత్వాన్మహుఘ్నఃటితనిఘటితస్య- విశే
షణనమాసః-ముగ్ధంనుందరంయన్ముక్తానాంముక్తాథలానాంపుటంకౌశః-శుక్తి

తినియమభాజాంముగ్ధముక్తాపుటస్య॥ ౪౨ ॥ నవకనకపిశంకంబాసరాణాంవిభా
తుఃకకుభికులిశపాణైర్భూతిభాసాంవితానమ్ | జనితభువనదాహారంభములభాంసి
దగ్ధాజ్వలితమివమహాభేరూధ్వమాహారాద్వనలాద్వి॥ ౪౩ ॥ వితతపుధువరత్రా
తుల్యరూపైర్ముఖ్యాభైః కలశభవగరియాదగ్నిరాకృత్యమాణః | కృతచపలవి
హంగాలాపకౌలాహలాభిజలనిధిజలమధ్యాదేషఉత్తార్యతేర్క॥ ౪౪ ॥ పయ
సిసలిలరాశేర్నక్తమంతర్నిమగ్నఃస్ఫుటమనిశమతాపిజ్వాలయాబాడబాగ్నేః
యదయమిదమిదానీ మంగముద్యౌదధాతి జ్వలితఖదిరకాస్తాం గారగారంవివ
స్వా॥ ౪౫ ॥ అతుహినరుచినాసాకేవలమోదయాద్రిఃక్షణముపరిగతేనత్వా

రితియావత్ - తస్యానుకృతింసామ్యం ప్రజతి-ఉపమాలంకారః - ఎ తేనశ్లోకద్వయే
నబహువః కర్తృనిష్ఠాస్త్రపోనిష్ఠాశ్చబ్రాహ్మణాభగవంత మనుయాంతీతికథితం॥ ౪౨
నవేతి ॥ కులిశంపాణాయస్యసకులిశపాణిరింద్రః * ప్రహరణాధేభ్యఃప
రేనిష్ఠాస్త్రప్రమాభవతత్తతినిపాతః - ఎతదేవాత్రవ్యధికరణబహువ్రీహేశ్చజ్ఞాప
కః - తస్యకకుభిప్రాచ్యాందిశేనవకనకపిశంకంబాసరాణాంవిభాతుదిగనకర
స్యభాసాంవితానంకరజాలం - మహాభేరంభాంసి జలానిదగ్ధా జనితభువనదా
హారంభంకృతజగద్దాహూద్యౌగంసదూధ్వమభేరుపరిజ్వలితమాహారాద్వనలా
ద్విర్బడబానలజ్యోతిరివభాతీత్యుత్పేక్షా ౪౩

వితతేతి॥ వితతాభిః ప్రసారితాభిః పుధువరత్రాభిమహారజ్జుభిస్తుల్యరూ
పైస్తుల్యాకారైర్ముఖ్యాభైః కిరణైర్గరియా కలశభవకృత్యమాణస్య -
ఎవః అర్కః - కృతచపలః సత్వరోవిహంగాలాపవకౌలాహలాభిః కలకలోయా
భిస్తాభిః దిగ్విజలనిధేజలమధ్యాదుత్తార్యతే-ఉద్రియతే - తరతేణ్యంతాతక్
ర్షణిలిట్ - యథాకుతశ్చిత్తూపాత్ - కుంభఃపాశై రాకృత్యసకలకలంబహ్విభిః -
స్త్రీభిరుద్గ్రీయతేతద్విదితిభావః - అత్రవరత్రాతుల్యరూపైః కలశభవేతిహాస
మాభ్యాంవిహంగాలాపకోలాహలైతి దూపకేణోజ్జ్వలితార్కస్య దిక్కర్తౌ
త్తారణోత్పేక్షావ్యంజకాప్రయోగాత్ ప్రతీయతత్తతిసంకరః॥ ౪౪

పయసీతి॥ అయంచవివస్వా-నక్తంసలిలరాశేః పయసిసముద్రస్యజలనిమ
గ్నః అంతర్బడబాగ్నేజ్వాలయాకాంత్యాఅనిశంసదా అతాపితప్తఃస్ఫుటమి
త్యుత్పేక్షా - కుతః యదిదానీముద్యౌదధాతి-జ్వలితః ప్రజ్వలన్యః ఖదిరకాష్టస్యాం
గారస్తద్వజ్జ్వలమరుణం మంగందధాతి-గారారుణాని తేపీతేభివిశ్వః॥ ౪౫

అతుహినేతి ॥ క్షణముపరిగతేనస్థితేనాతుహినరుచినార్కేణనవకరనికరేణ
కేవలమసాడదయాద్రిఃపూర్వాద్రిః ఉదయః పూర్వపర్వతభిత్వమరః - స్పష్టైః
వికసిజైః బంధూకసూనస్తబక్తైః బంధుజీవకకుసుమగుప్తైః పరిచితం - బంధూ

భృతస్సర్వవివ | నవకరనికే రెండ్లవై బంధూకసూనస్తబకరచితమేతే శేఖరంబి
భ్రతీవ||౮౬||ఉదయశిఖరిశృంగప్రాంగణేష్యమరింఖాసంకమలముఖహాసంబీ
క్షితఃపద్మినీభిః | వితతమృదుకరాగ్రశృబ్జయంత్యావయోభిః పరివతతిదివోంకే
హేలయాబాలసూర్యః||౮౭||క్షణముముపవిప్లవైత్తలనస్తపాదః ప్రణతిపర
మవేక్ష్యప్రీతమహ్నయలోకమ్ | భువనతలమశేషంప్రత్యవేక్షిష్యమాణఃక్షీతిధ
రతటపీతాదుర్భితస్సప్తసప్తిః||౮౮||పరిణతమదిరాభంభాస్కరేణాంశుబాణైస్తి

కొబంధుజీవకత్తిత్వమరః-శేఖరంబవతంసం- శిఖాస్వాపీడశేఖరావిత్యమరః-నవి
భృతిః కింతువేతేసర్వవివత్తై భృతఃపర్వతాః-విభ్రతీవేక్ష్యప్రేక్ష్య-నకేవలమ
రేణోదయాద్రిరేవబంధూకశేఖరంబిభృతిః - కింతుతత్కరజాలెనసర్వేషవ
ర్వతాస్తథేత్వర్థః|| ౮౬

ఉదయేతి || ఎవబాలఉదితమాత్రః శిశుఃజాలశ్చసాసూర్యశ్చ బాలసూ
ర్యః ఉదయశిఖరిశృంగస్యఉదయాద్రిశిఖరస్యప్రాంగణేష్యమరింఖాసంచరణప
ద్మినీభిర్రుచీనీభిః స్త్రీవిశేషైశ్చ-పద్మినీస్త్రీవిశేషవీతివిశ్వః-కమలాన్యేవముఖాని
తేషాంహాసేనవికాసేనహాస్యేనవసహాయస్తికకర్తృణితద్యధాతథావీక్షితస్పృశ
వయోభిఃపక్షిభిః - వయఃపక్షిణీబాల్యాదావీతివిశ్వః - శబ్దయంత్యాఃశబ్దంకుర్వ
త్యాః ఆగచ్ఛఆగచ్ఛవత్ప్రేతివ్యాహరంత్యాశ్చత్యర్థః-శబ్దశబ్దాత్ * తత్కరొతితి
ణ్యంతాల్లటశ్చతరిజీవ - దివోంతరిక్షస్యమాతుశ్చాంతెసమీపే ఉత్సంగేచవిత
తానిప్రస్థతానిమృదుమానికరాగ్రాణిహస్తాగ్రేచయస్యసంక-హేలయావీల
యాపరివతతి-శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుగృహీతంరూపకమ్|| ౮౭

క్షణమితి || అయంస్తప్తసప్తిరరః-క్షణముపవిప్లవై-క్షీతిధరపీతహాసనః-త్వైత
తలనస్తపాదః ప్రణామస్వీకారాయభూతలప్రసారితాంఘ్రిరిత్యర్థః - ప్రణతి
పరంసమసాగరం కుర్వాణం ప్రీతం ప్రణామస్వీకారాత్సంతుప్తం లోకంజనమ
హ్నయర్పణితి-ద్రాగ్ధృతిత్యంజసాహ్నయేత్యమరః - అవేక్ష్యకృపావలోకే
నసంభావ్యాశేషం భువనతలంలోకస్వరూపం - ప్రత్యవేక్షిష్యమాణః అనుసం
భాష్యమాణః-క్షీతిధరస్యతటంపీతమిహాసనమిహ - ఆన్యత్రతటమిహపీతంత
స్సాదుదితః ఉదయాద్రిమతిక్రాంతశ్చత్యర్థః - యథాశ్చిన్నహారాజఃసింహాస
నోపవిప్లవై క్షణంప్రణతజనమాద్యత్య - అథసకలస్వరాష్ట్రప్రత్యవేక్షణాయస
హసోత్థాయగచ్ఛతి-తద్వదిత్యర్థః- అత్రత్రకృతార్కవిశేషణవైభవాదప్రకృత
మహారాజప్రతీతేఃసమాసోక్తిః|| ౮౮

పరిణతేతి||నద్యఃబాలాతవేనచ్ఛరితంరూపితం- అతవనపరిణతమదిరాభం
శుభక్యసురాసన్నిభం ఉభాభ్యాంరోహిభ్యాంవారితమవరుద్ధం ఉభయరోహి

మిరకరిఘటాయాస్సర్వదిక్షుక్షతాయాః | రుధిరమివవహంత్యోభాంతి హాలా
 తపేనమ్భురితముభయరోధోవారితంవారిసద్యః | ౪౯ || దధతేపరిషత్తంత్యోజాలవా
 తాయనైభ్యస్తరుణతపనభాసోమందిరాభ్యంతరేషు | ప్రణయిషువనితానాం
 ప్రాతరిచ్ఛత్సుగంతుంకుపితమదినముక్తోత్తప్తనారాచలీలామ్ || ౫౦ || అధిరజని
 వధూభిఃపీతమైరెయరిక్తంకనకచమకమేతత్ప్రాతరాలోహితేన | ఉదయదహి
 మరోచిజ్యోతిషాక్రాంతమంతమఘనభవతదైవాపూణమద్యాపిభాతి ||
 ౫౧ || సితరుచిశయనీయేనక్తమేకాంతముక్తందినకరకరసంగవ్యక్తకానుంభకాం

వారితః ఉభాదునాతోనిత్యమిత్యత్రనిత్యగ్రహణసానుధ్యాద్వత్ప్రతివిషయే
 ఉభశబ్దస్యస్థానై ఉభయశబ్దప్రయోగభిత్వక్తగప్రాక్ - వారిజలంభాస్కరే
 ణకసాగదిత్వాత్సత్వం. అంశుభిరెవబాణైః సర్వదిక్షుక్షతాయాః ప్రహృతా
 యాః. తిమిరమేవకరిఘటాగజసంఘః - తస్యారుధిరమివేత్యుత్ప్రేక్ష-వహం
 త్యోభాంతి || ౪౯

దధతీతి || జాలవాతాయనైభ్యఃగవాక్షువివరైభ్యః మందిరాణామభ్యంతరే
 షుపరిపతంత్యస్తరుణతపనభాసః బాలాగ్నీరణాః వనితానాంప్రణయిషుప్రా
 తగఽంతుమిచ్ఛత్సుసత్సుకుపితేనమదినేనముక్తానాముత్తప్తానామగ్నిజ్వలితతే
 జసాంనారాఘానాంబాణవిశేషాణాంలీలాంశోభాందధితి. అత్రలీలవలీలతీసా
 దృశ్యాక్షేపాదసంభవద్వస్తుసంబంధాన్నిదర్శనా || ౫౦

అధీతి || అధిరజనిరజన్యాం-చిభక్త్యధేవ్యయాభావః- వధూభిఃపీతంమైరె
 యంమద్యంయస్యతత్ అతఎవరిక్తంపీతమైరెయరిక్తం-ఎతత్ -కనకచమకంస్వ
 ణపానపాత్రం-చమకోస్త్రీపానపాత్రమిత్యురుః. ప్రాతఃరోచనాలోహితేన
 గౌరోచనారుణేనఉదయతఉదయమానస్యాహిమరోచిషః అర్కస్వజ్యో
 తిషాతేజసాలంతరభ్యంతరేఆక్రాంతంవ్యాప్తంసత్. అద్యాపిభద్రానీమపితదై
 వపూర్వవదేవమఘనఆపూణమివేత్యర్థః- సామాన్యవస్థాయోగ్యవిశేషజ్యో
 వసాననియమాత్ ఉపస్తీశేషభృతీసంబంధసామాన్యోపస్తీకరణస్యాపికారణత్వా
 దితి - భాతిశోభతే - అత్రాతపేనఘపూణంత్యోత్ప్రేక్షయాఅతపేనఘభ్ర
 మాత్ భ్రాంతిమావ్యజ్యతే || ౫౧

సితేతి || నక్తంత్రాత్రాశయనీయతల్పై - ఏకాంతముక్తమత్యంతశ్యక్తంసిత
 రుచిశుభ్రపణంకింతుది నాదోప్రభాతేదినకరకరసంగనాకాఽంశువ్యక్తరణ
 వ్యక్తకానుభీకుసుంభాస్య రాగద్రవ్యస్యసంబంధిని కాంతిర్యస్యతత్తదాభాస
 మానం - రతిబంధాః ప్రియస్య ఉత్తరీయం నజమాస్తీయమితిజానతీం - అతప
 వాదదానాంస్త్రీంనాయికాం * వామ్ శసోరీతీయజభావపత్యై * అమిపూర్వ

తినిజమితిరతిబంధో జ్ఞానతీముత్తరీయం పరిహసతి సఖీస్త్రీ మాదధానాం దినాదౌ
 ౫౨॥ ప్లుతమివ శిశిరాంశో రంశుభిర్యన్నిశానుస్ఫుటికమయమరాజద్రాజతాద్రిస్థ
 లాభః॥ అనుజితముకి తోరై ర్వైత్వకాశ్చీరజాంభస్సన్నపితమివ తదేతద్భానుభిర్యా
 తిభానోః॥ ౫౩॥ సరసనఖపదాంతదఃప్తకేశప్రమోకం ప్రణయినివిదధా నేయోపి
 తాముల్లసంత్యః॥ విదధతిదశి నానాంసీతక్రతావిమక్రతా నామభినవరవిభా
 సఃపద్మరాగానుకారమ్॥ ౫౪॥ అవిరతదయితాం గాసంగసంచారి తేనచ్చురితమభి
 నవాస్మకాంతినాకుంకుమేన॥ కనకనికషరేఖాకౌహలంకామినీనాంభవతిన

ఇతిపూర్వసూపం - సఖీపరిహసతి-అత్రాకాసుంభేకాసుంభభ్రమాత్సద్భవ్య
 నిబంధనాద్భాగ్రించుదలంకారః॥ ౫౨

ప్లుతమితి॥ రాజతాద్రిస్థలాభంసుధాధవళితత్వాత్కైలాసతటసన్నిభంయ
 ద్వైత్వనిశానుశిశిరాంశోరిందోరంశుభిత్సంద్రికాభిఃప్లుతంధౌతంసత్స్ఫుటికమ
 యంస్ఫుటికవికారభివా రాజతోరేజేతదేతద్వైత్వభానోఃసూర్యస్యాకతోరైః-
 కౌమలైఃభానుభిఃకిరణైఃఅరుణితమరుణీకృతంసత్కాశ్చీరదేశజాతంకాశ్చీర
 జంకుంకుమంతస్యాంభసాన్నపితంసీక్తమివభాతఉత్పైక్రయోఃసంస్పృష్టిః॥ ౫౩
 సరసేతి॥ ప్రణయినివత్సోయోపితాంసరసనఖపదానామాద్రాజనఖతానా
 మంతమకాద్యేనస్తానాంలగ్నానాంకేశానాంశిరోరుహాణాంప్రమోకంప్రమో
 చసంవిదధానేనీలిసీతక్రతైవ్యకథావిభూతసీతక్రతైరావిమక్రతానాంద
 శనానాముల్లసంత్యః వైమల్యాద్దంతేషుప్రతిఫలంత్యః - అభినవరవిభాసఃసూ
 తనసూర్యరుచఃపద్మరాగానామనుకారంఅనుకరణంవిదధఃఉపమాలంకారః-స
 చరవిభాసామారుణ్యప్రతిపాదకాభినవవిశేషణప్రసాదలబ్ధిఇతి కావ్యలింగేన
 సంకరశ్చ॥ ౫౪

అవిరతేతి॥ అవిరతేనావిచ్ఛిన్నైనదయితానాంప్రయసామంగాసంగేనశరీరసం
 వర్కేణసంచారి తేనసంక్రామితేనఅభినవన్యాస్సజౌరక్తస్యేవకాంతిర్యస్యతే
 నకుంకుమేనచ్చురితం రూపితం కనకస్యయానికషేనికషోపలరేఖారాజిస్తద్వ
 త్కోమలంమనోహరమిశ్శుభమా-కామినీనాంవపురాతపేపిలవాప్రచ్ఛాయం
 ప్రాప్తచ్ఛాయంలబ్ధవణోత్కంఠమేవభవతి-స్వతః-మేవణోవణోస్వతః
 కుంకుమాంకితస్యకామినీగాత్రస్యపునర్బాలాతపన్యాప్రితిమహాతపణో
 త్కంఠసామగ్రితీభావః - అతపేచ్ఛాయానాతపఇతి విరోధాభాసేపితబ్జః *
 భాయాత్వనాతపేకాంతావిత్యమరః - అత్రఅస్మకాంతకుంకుమచ్చురితత్వ
 కనకనికషరేఖాకౌమలత్వయోరుపమాపేక్షయాచ్ఛాయావాప్రీహేతుత్వా
 దుపమాసంకీర్ణంకావ్యలింగంతదాతపేష్టవాప్రచ్ఛాయమిశ్యత్రఏకవాచకా

పురవాప్తచ్ఛాయమేవాతపేపి॥౫౫॥ సరసిజవనకాంతంబి భద్ర భాంతవృత్తిః
కరనయనసహ స్రంహేతుమాలోకశక్తైః | అఖిలమతిమహిమాల్లోకమాక్రాంత
తవంతంహరిరవహరిదశ్వస్సాధువృత్తంహినస్తే॥౫౬॥ అవతమనభిదాయై భాస్వ
తాభ్యుద్గతేన ప్రసభముడుగణాసాదశః నీయోష్యసాస్త్రః | నిరసితుమరిమిచ్చో
ర్యైతదీయాశ్రయేణ శ్రియమధిగతవంతస్తేపిహంతవ్యవత్సై॥౫౭॥ ప్రతిఫలతికరౌ
ఘనస్ముఖావస్థితాయాంరజతకటకభిత్తౌసాంద్రచంద్రాంశుగౌర్యామ్ | బహి

నప్రవేశనసంకీర్త్యతే॥

౫౫

సరసిజైతి॥ సరసిజాతాని సరసిజానిపద్మాని * సప్తమ్యాంజనైః తత్పురు
షైశ్చ బహుళమిత్యలుక్ - తద్వనస్య కాంతంప్రియం - అన్యత్ర తద్వతాకం
తంద్రమ్యం అలోకశక్తైః లోకలోచనానాం విషయగ్రహణశక్తైః హేతుం ఆలో
కాంతరసహకృతానామేవతేహంతత్సమథ్యాత్ అన్యత్ర అలోకశక్తైః దశ
నవ్యాసారస్య హేతుకందశః ససాధనమిత్యర్థః నయనానీవకరాః అన్యత్ర కరా
శ్చనయనాని తేహంసహ స్రంబిభ్రత్ - అభ్రాంతేనభోమధ్యేవృత్తిర్యస్యసో
భ్రాతవృత్తిః - అన్యత్రాభ్రాంతేమేఘవృత్తిర్యస్యసః మేఘవాహనశ్చిత్త
ర్థః * అబ్రన్మభస్వగ్గవలాహకేష్విలివిశ్వః - హరితోశ్వాః యస్యస
హరిదశ్శోకః హరిరింద్రశ్చివాతిమహిమా అతిమహత్తయాస్వపృథ్వీత్యర్థః
లోకమాక్రాంతవంతంవ్యాప్తవంతం - ఎకత్ర ప్రత్యతాదన్యత్ర - సశ్చిమమాత్ర
మిషుమాత్రం విష్వజ్జవధతసశ్చమాన్ లోకానవృణోదిత్యాగమాచ్ఛేతిభావః వృ
త్తంధ్వాంతందానవంచసాధుహినస్తేహంతి * ధ్వాంతారిదానవావృత్తా
త్యమరః - ఉపమాశ్లేషోవామతభేదాత్ ॥

౫౬

అవతమసేతి ॥ అవతమసంతిమిరం * అవసమంధేభ్యస్తమసశ్చిసమాసాంతః
* యద్యపిక్షీణైవతమసంతమశ్చిత్వక్తంతథాపీహవిరోధాద్విశేషానాదరణసా
మాన్యమేవ గ్రాహ్యం - తస్యభిదాయైభేదాయ * పిద్భిదాదిభ్యోజ్ అభ్యుద్గతే
నాభ్యుద్గతే నోద్యతేనవభాస్వతానూర్యైదశః నీయోపుడుగణాసాస్త్రస
భంబూత్ - అపాస్త్రః - తథాహి అరిం నిరసితుమిచ్చోర్యైతదీయాశ్రయేణాశ్ర
యైతేనశ్రియం సంపదంశోభాంచ * శోభాసంపత్తివద్దానులక్ష్మీః శ్రీరపిగద్య
తశ్చివిశ్వః - అధిగతవంతః ప్రాప్తవంతస్తేపిహంతవ్యవత్సైవధ్యకూటావేవలరి
వదరిపత్యౌపివధ్యావవేత్యర్థః - ఉడుగణాపితమసీశోభతేతితస్తత్పత్వశ్చ
తిభావః - సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపాద్ధాంతరన్యాసః॥

౫౭

ప్రతీతి॥ ఘమభానురుష్టాంశుః సంముఖావస్థితాయాం సాంద్రచంద్రాం
శుః పద్మార్ధవళాయామిత్యవమా * పిద్భిరాదిభ్యశ్చైతజ్జీవ-రజతకటకమేవ

రభిహతమై స్సం హతంకందరాంతగతమపి తిమిరౌఘం ఘమకభానుభిః స
త్తి॥ ౫౮ ॥ బహిరపిలసంత్యఃకామమానిన్యైరేయద్దీపసకరరుచోంతర్భావత
మంతగృహభ్యః । నియతవిషయ వృత్తైరప్యనల్పప్రతాపక్షతసకలవిషక్షతైజ
సస్సస్వభావః॥ ౫౯ ॥ చిరమతిరసలౌల్యాద్భృంధనంబంభితానాంపునరయముద
యాయప్రాప్యథామస్యమేవదళితదలకవాటంబున్నదానాంనరోజేసరభసజ్జ
వగుప్రీస్ఫృటముకణఃకరోతి॥ ౬౦ ॥ యుగపదయుగసప్తస్థుల్యసంఖ్యైర్ముఖ్యుభై

భిత్తిస్తస్యాంకరౌఘస్వకిరణజాలప్రతిఫలతిసతి అదైబజహిరభిహతంసహ
తంకందరాణాందరిణాంఅంతగతంతిమిరౌఘమపిభిన్తప్రేరంగతరజతభిత్తిప్ర
తిహతస్యనిజతేజసః కందరాంతః ప్రవేశాదితిభావః - అత్రకరౌఘస్యాంతః
సంబంధాభావేపిసంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః॥ ౫౮

బహిరితి॥ బహివికలసంత్యోపిదివసకరరుచోకభాసఃఅంతగృహభ్యః
ప్రస్తావాద్దృహణామేవకామయధేష్టంధ్వాంతమంతంనాశమానిన్యైరప్రా
వయామానురితియత్ - నయతేద్వికమకత్వాత్కృతకలిరిత్ - సంత
గృహభ్యాంతినిరాసోనియతవిషయేనియతస్థానైవవృత్తిర్యస్యతస్యజిగీషార
పిత్యథః * తృతీయాదిష్వితిపుంవచ్ఛావః - తేజసోనల్పనప్రతాపెనస్వప్రకా
శేనస్వప్రభావేనైవేత్యర్థః * ప్రభావోపారుషాతపావితీవైజయంతీ - క్షతస
కలవిషక్షః - నిరస్తసమస్తప్రతిపక్షస్వభావః - తేజస్వినామేవస్వభావోయ
త్ప్రకాశేనైవవరోచ్ఛేదనమతోయుక్తమకభాసామపిధ్వాంతవారణమిత్య
థః - అత్రసామధ్యసామధ్యయోః - సామాన్యవిశేషభావాదధాంత
రన్యాసః॥ ౫౯

చిరమితి॥ అయముకణః - పునభూయోపిఉదయాయస్సవృద్ధయేస్సంస్వకీయ
మేవధామస్థానం తేజోవాప్రాప్యతిరసలౌల్యాదతిమాత్రాద్రసేషముకరం
దేషువిషయేషుచలౌల్యాదాన్తేజఃసరోజేచిరంబంధనం - లంభితానాంప్రాపి
తానాంపల్పదానాంసరభసఃసత్వరోపి-దళితంవిఘటితందలమేవకవాటంయేన
ససకగుప్రీస్ఫృటంబంధనమోక్షంకరోతీవేత్యత్యేతా - యథాకశ్చిత్పదభ్ర
ష్టేపునలభ్యవదఃపూర్వబద్ధానాత్కబంధానాగత్యస్వయమేవకారాకవాటము
ద్వాట్వమోచయతితద్విదితిభావః॥ ౬౦

యుగపదితి॥ అయుగావిషమాఃసప్తయోశ్వానస్యసఃఅయుగసప్తీసప్తాశ్వో
కణః-యుగశబ్దస్యయుగ్మశబ్దవద్విశేష్యలింగతావగంతవ్యా-యుగపదేకదైవతు
ల్యసంఖ్యైః-సహస్రసంఖ్యైరిత్యథః - మయూఖైఃకరైఃదశశతంయేషాంతాని
దశశతాని-సహస్రమిత్యథః - తేషాందలానాంభేదంవికసనంకాతుశేనసంతో

దశశతదశభేదంకాతుకేనాశుకృత్వా | శ్రియమభికులగీతైర్గౌలితాంపంకజాం
తభావనమధిశయానామాదరాత్పశ్యతీవ || ౬౦ || అదయమివకరాగైరేవనిష్ఠి
ద్యసద్యశ్శశధరమహారాదారాగవానుష్ఠరత్తిః | అవకిరతినితాంతంకాంతినిర్యా
సమజ్ఞాత్ ప్రతనవజలపాండుంపుండరీకౌదరేషు || ౬౧ || ప్రవికనతీతిరాయ
ద్యోతితాశేషలోకేదశశతకరమూతా వక్షిణీవద్వితీయ | సితకరవపుషాసౌల
క్ష్యతేసంప్రతిద్యావిగళితకిరణేనవ్యంగితైకేక్షణేవ || ౬౨ || కుముదవనమవశ్రీ
శ్రీమదంభాజవండంత్యజతిముదములూకఃప్రీతిమాంశ్చక్రవాకః | ఉదయమ

మేనాశుకృత్వా అభికులస్య గీతైర్గౌనైలాంలితాం సత్కృతాంపంకజమే
వాంతభావనంగర్భగృహంఅధిశయానాంతత్రశయానామిత్యధః* అధిశీజ్
స్థాసాంకమేతికమేత్వం-శ్రియమాదరాత్పశ్యతీవేత్వత్ప్రేతా-కశ్చితాం
కాంతామివైకాంతగతామితిభావః || ౬౦

అదయమితి || అమారాదౌప్రభాతేరాగవానుదయరాగవాపుండరీకస్స
హవాగతైచ్చవఉద్ధరత్తిరకఃశశధరంచంద్రంకరాగైర్గిరత్నైర్గిహస్తా
గైర్శ్చ అదయంనదయంసద్యోనిష్ఠిద్య - అజ్ఞాత్ మేఘాత్ ప్రతంప్రస్తం
నవజలమివపాండుంశుభ్రంకాంతినిర్యాసంబావణ్యసారంపుండరీకాణాం సితా
జ్ఞానాముదరేవ్యభ్యంతరేషునితాంతమవకిరతీవక్షివతీవ-అత్రసూర్యోదయంచం
ద్రస్యకాంతిక్షయాత్పుండరీకాణాంతత్ప్రామభావాచ్చసూర్యశ్చంద్రీమే
వకాంతిం పుండరీకస్సహతైషు సంచితీత్యుత్పేతా - యథాద్విషంతం ప్రపీ
ద్యతీయంవస్తుసారంసుహృదైప్రయచ్ఛతద్వదితిభావః || ౬౧

ప్రవికనతీతి||ద్యోతితః ప్రకాశితఃఅశేషలోకూయనతస్త్రిక - దశశతానియ
షాంతేదశశతానైకరాయస్యాః - సాదశశతకరాసహస్రకరామూర్తిర్యస్య
తస్త్రికదశశతకరమూతౌమా ర్యేద్వితీయలక్షిణీవక్షుషీవచిరాయప్రవికనతి
సతిసంప్రత్యసాద్యోరాకాశంస్త్రీచగవ్యతే - ఐగళితకిరణేననిష్ప్రకాశేనసిత
కరంశుభ్రకిరణంవపుర్యస్యతేనసితకరవపుషాచంద్రేణవ్యంగితంవికలాంగీకృత
మేకేక్షణమేకవేత్రంయస్యాస్స-వ్యంగితైకేక్షణాకాణేవలక్ష్యతే - అత్రదివః
కాణత్వముత్పేక్ష్యతే - తచ్చకాణత్వమక్షిత్వేనాధ్యవసితేననిష్ప్రకాశేనచం
ద్రేణేతియుక్తా-తత్ర-యేనాంగవికారఇతితృతీయా || ౬౨

కుముదేతి || కుముదవనంఅపగతాశ్రీర్యస్యతదవశ్రీవిగతశోభం* గౌప్రీ
యోరుపసంజానస్యేతిహాస్యేత్వం-అంభోజవండంశ్రీమతోశోభాయుక్తం - ఉ
లూకఃపేచకొముదంత్యజతి-తస్యదివాభీతత్వాదితిభావః-చక్రవాకఃప్రీతిమాక
రజనీవిరహితత్వాత్తస్యేతిభావః-అహిషరత్తిరుష్టాంశురుదయంధూతిహిమాం

హిమరత్నిర్యాతశీతాఽశురస్తంహతవిధిలితానాఽహావిచిత్రోవిపాకః॥౬౪॥
 యమఃకుహిగధామ్నిప్రోస్యభూయఃపురస్తాదుపగతవతిపాణిగ్రాహవద్విగ్వధూ
 నాఽద్రుతతరముపయాతప్రసమానాఽశుకౌసాపుపవతిరివనీదైఃపశ్చిమాంతే
 సచంద్రః॥౬౫॥ ప్రశయమఖిలతారాలోకమహ్నయనీత్వాశ్రియమనతిశయశ్రీ
 సానురాగాందధానః । గగనసలిలరాశిం రాత్రికల్పవసానెమధురిపురివభా
 ప్సానెవవ కౌధిశేతే॥౬౬॥ కృతసకలజగద్విబోధోవధూతాంధకారోదయఃకు

శురించురస్తమదశానంయాతి-అస్తమిత్యవ్యయం-కథమేతదైవమ్యంతత్రా
 హ-హతేతి - హతఃధిలితానాందుష్టదైవచేష్టితానాంవిపాకఃపరిపాకఃతత్త
 త్పాశ్రికమానురూపఫలదానప్రకారభియావత్ - విచిత్రోవివిధఃనత్వేకవి
 ధభిత్వభవః-హేతివిస్తయ-విధివిపాకవైచిత్ర్యత్ జగదైవవిత్ప్రయ్యజ్యతే
 భితికారణేనకార్యసమక్షానరూపోధాఽతరన్యాసః॥ ౬౪

క్షణమితి ॥ అకుహిగధామ్నిఉష్ణాఽశౌ - దిశోవద్వృత్తవేత్సుపమితసమాసః
 తాసాఽదిగ్వధూనాఽపాణిగృహ్లాతీతిపాణిగ్రాహూనిజభతాఽతస్మిన్నివ
 పాణిగ్రాహవత్ శతత్రుతస్యేవేతితత్రాధేవతిః - క్షణంప్రావ్యప్రవాసం
 కృత్వా-ప్రపూర్వాద్వసధాతోః * సమాసేగల్పాల్వేక్వోల్వవ్ * వచిస్వపీ
 త్యాదిసాసంప్రసాదణం- భూయఃపునరపిపురస్తాత్పూర్వస్యాందిశిపురోమాదై
 వోపగతవత్పాగతవతిసతీ అసౌచంద్రఃఉపపతజాఽరభవ-జారస్తూపపతిస్సమా
 విత్యమరః - ప్రసమానాఽశుకౌగళద్రశ్చికః-తైషికఃకప్రత్యయః - ప్రస్తవ
 స్త్రుశ్చసకానీచైర్నప్రస్పృశ-పశ్చిమాంతేనపశ్చిమదిగౌణేనకేనచిదవరద్వా
 రేణప్రతతరమపయాత్యపసరతి-యథాపూర్వద్వారేణనిజపతావాగతేపశ్చ
 న్నాగేఽశోపపతిరివసరితద్వదిత్యర్థః-ఉపమాలంకారః॥ ౬౫

ప్రశయమితి ॥ అఖిలస్తారాలోకౌలోకభవతారానక్షత్రంతమఖిలతారా
 లోకమహ్నయద్రాక్ ప్రశయంక్షయం నీత్వాఅతపవయతోనాస్త్యతిశయః-
 సానతిశయాసర్వాతిశాయిశ్రీమహిమాయస్యసోనతిశయశ్రీః సానురాగా
 ముదయరాగవతీంశ్రియం శోభామన్యత్రసానురాగా మనురాగవతీం శ్రియం
 రహించదధానః-ఎవభాస్వానేకౌహధురిపుర్విష్ణురివ- రాత్రికల్పవసానంక
 ల్పాంతభవతస్మికరాత్రికల్పవసానె-గగనంసలిలరాశిరివతంగగనసలిలరాశి
 మధిశేతేధిప్తితి - అత్రమధురిపురివేతివాక్యగతోపమైవ సమాసగతోపమాన
 ప్రసాధికేతిసర్వత్రోపమితిసమాసాశ్రయణమేవోచితమ్॥ ౬౬

కృతేతి ॥ కృతసకలజగద్విబోధఃకృతాఖిలలోకప్రబోధః - అవధూతోవిత్తీ
 (౧౭)

పితృమదతారకాశ్రీర్వియోగన్నయకామినః | బహుతరగుణదశనాదభ్యు
వేతాల్పదోషః కృతవరదకరోతును ప్రాతవహ్నిమయం నాయకః || ౬౨ ||

ఇతి శ్రీమాఘకృత శిశుపాలవధేషహకావ్యే

ప్రత్యూషవణణనన్నామవికాదశస్సగః.

ఇథోరధాశ్వేభనిషాది నాం ప్రగేగణోన్మపాణామథతోరణాద్భహిః | ప్రస్థా

ప్రోంధకారస్యోదయ ఉజ్జ్వలభణంయెన సోవధూతాంధకారోదయఇతి మహాగు
ణోక్తిః దోషమాహ-క్షపితా నాశితాకుముదా నాంతారకాణాంచ శ్రీ ర్యెనసః-
కామినః స్త్రీపుంసాన్వియోగన్నయకా- తథాపి-బహుతరగుణస్య పూర్వోక్తమ
హాగుణస్యదర్శనాదభ్యువేతోలోకై రంగీకృతోల్పదోషః పూర్వోక్తవెవ యస్య
సః- ఎకోహిదోషోగుణసన్నిపా తెనివజ్జతీందోఃకిరణేష్వివాంకఇత్యాద్యాది
తిభావః-అతఏవకృతీకృతాథోయమహ్నాన్నయకః ప్రభుఃసూర్యః - హేవర
దకామద-తవను ప్రాతంసు ప్రభాతంకరోతు* ఆశిషిలిక్ష్ణోటావిత్వాశీర కేలో
త్-శోభనం ప్రాతరస్యేతిసుప్రాతః-శోభనప్రభాతవానుచ్యతే* సుప్రాత
సుశ్వేత్యాది నాబహువ్రీహోవచ్ ప్రత్యయాంతోనిపాతితః- అప్రభావప్రధానో
నిదేశః-తవను ప్రాతంసు ప్రభాతత్వంకరోత్పిత్యర్థః- మహామాలినీవృత్తమేత
త్- యదిహనయుగలంతతోవెదర్శేషమహామాలినీతిలక్షణాత్ || ౬౨

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహిమపాధ్యాయ

కౌలచలమల్లి నాథసూరివిరచితేమాఘవాక్యఖ్యానే

సర్వంకమాఖ్యానే ఏకాదశస్సగః.

మాఘవాక్యఖ్యానే-ద్వాదశస్సగః ప్రారంభః.

ఎవంప్రభాతంవణణయిత్యాభగవతః ప్రాభాతికప్రస్థానవర్ణనాయ ప్రక
మతే||ఇథమితి|| ఇథంభూతేపూర్వసగోక్తవిధేఇత్యర్థః- ప్రగేప్రాతఃకాలే -
సాయంసాయెప్రగేప్రాతరీత్యవ్యయేష్వమరః - అథసూర్యోదయానంతరం
ధాశ్వేభేషునిషీదంతితిరధాశ్వేభనిషాదినాంరథేషు అశ్వేషుఇభేషుచస్థితా నా
మిత్యర్థః - నృపాణాంగణేతోరణాద్భగవతఃభవనబాహ్యద్వారాద్భహిః * అప
షరిబహిరంచవఃపంచమ్యేతివంచమీసమాసవిధానాత్ జ్ఞాపకాత్పంచమీ - తో
రణోస్త్రేబహిర్ద్వారమిత్యమరః - ప్రస్థానకాలేప్రయాణకాలేక్షమ ఉచితో

న కాలక్షుమ వేషకల్ప నాకృతక్షణయైవముదైక్ష తాచ్యుతమ్॥౧॥ స్వతుంసుపత్రం
కనకోజ్వలద్యుతింజవేననాగాజితవంతముచ్చతైః । ఆరుహ్యతాత్మ్యోన్నభ
సేవభూతలెయయావనత్థాతనుభేనసోధ్వనా॥౨॥ హస్తస్థితాఖండితచక్రశాలి
మోద్విజేంద్రకాంతాశ్శ్రితవక్షసశ్శ్రియా । సత్యానురక్తానరకస్యజిష్ణవోగు

వేషఃఆకల్పః- ఆకల్పవేషానైవభ్యమిత్యమరః-తస్యకల్పనయాసంపాదనైకృతః
క్షణయైవః క్షణవిలంబయోనతమచ్యుతం హరిముదైక్షతప్రతీక్షితవానిత్యర్థః -
అత్రాచ్యుతవిలంబస్య విశేషణగత్యా ప్రతీక్షణహేతుత్వాత్పదార్థహేతు
తంకావ్యలింగం - అస్త్రీణానగేవమపాదయోజాగతమింద్రవంశావృత్తం
* స్యాదింద్రవంశా తతజైరసంయుతై రితిలక్షణాత్ - సమపాదయోస్తుజా
గతమేవవంశస్థవృత్తం - జతౌతువంశస్థముదీరితంజరావితిలక్షణాత్ - తదేవము
భయమేవనామవజాతిభేదోయం - అతఏవ త్రిష్టభింద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రలక్ష
ణానంతరం- స్యాదింద్రవజ్రాయదితౌజగౌగడపేంద్రవజ్రాయతజాస్తతోగౌ
అనంతరోదీరితలక్ష్యభాజఃపాదాయదియాడపజాతయస్తాభిత్వక్తం- ఇత్థంకిలా
న్యాస్వపిమశ్రితాసువదంతిజాతిష్విదమేవనామేతి॥

స్వతుమితి॥ సహరిఃశోభనోమోక్షశ్చక్రధారణదారుభేదోయస్యతంస్వతుం
స్యాదక్షశ్చక్రధారణభివైజయంతీ - అన్యత్రశోభనేంద్రియం - అథాతుమిం
ద్రియభిత్వమరః-సుపత్రంశోభనవాహనంస్వశ్వమిత్యర్థః-అన్యత్రసుపత్రం - ప
త్రంవాహనపక్షయోరిత్యమరః-కనకోజ్వలద్యుతింకనకరచనావంతం- అన్యత్ర
కనకవచుజ్వలద్యుతింకనకవణం-జవేననాగాజితవంతం తతోధికవే
గమిత్యర్థః - అన్యత్ర నాగాంతకమిత్యర్థః-ఉచ్చకైరున్నతం- తాత్మ్యంరథంగ
రుడుంచ - తాత్మ్యోన్నభశ్వకర్ణాభ్యవృక్షైరభతురంగయోః । తాత్మ్యం ర
సాంజనేతాత్యోగరుడేగరుడాగ్రజేభితివిశ్వః - ఆరుహ్యనభసేవభూతలె అ
నుష్టాతేనాప్రతిహతేననుఖఃసుగమః తేనాధ్వనాయయా - గరుడమారుహ్యన
భసేవరథమారుహ్యభూతలె ప్యప్రతిహతంయయా గరుడవదేవతద్రథస్యాపిస
ర్వత్రాప్రతిహతగతిత్వాదిశ్యర్థః-నాయంశైవః- ప్రకృతాప్రకృతవాదేపితా
త్మ్యమితివిశేష్యశ్చైవయోగాదన్యత్రాప్రసంగాచ్చశ్చైవసంకీర్ణాయముపమా ॥

హస్తైః ॥ అన్యత్రవవిశేషణానిశాజ్జీర్ణ్యపివిభక్తివిపరిణామేనయోజ్యాని-
హస్తస్థితైఃఅఖండితైశ్చక్రరేఖాభిఃశాలంతభితితపోక్తాః- అన్యత్రచక్రం సుద
ర్శనంతచ్ఛాలినం- ద్విజేంద్రకాంతాఃబ్రాహ్మణోత్తమప్రియాః - అన్యత్రద్వి
జేంద్రశ్చంద్రః-తస్మాత్సేమరాజామోబ్రాహ్మణాభిఃశ్రుతేః- అతఏవ - ద్విజ
రాజశ్శధరభిత్వమరః- తద్వత్కాంతంసుందరంప్రియాశోభయాశ్రితవక్షపా

జైన్యపాశ్యాజ్ఞీణానన్వయాసిమ్ము॥౩॥ శుక్లేస్సతారై ముకుళీకృతైస్తులైః
 కుముద్వతీనాంకుముదాకరైరివపుష్పప్రయాణంచవియోగజేదనావిమాననా
 రికమభూత్యమంతరా॥౪॥ ఉత్తీప్తగాత్రస్స విదంబయన్నభస్సమాత్పతివ్యం

వ్యాప్తరసాః-అన్యత్రమయాధిష్ఠితోరస్యంసత్యేసత్యవదనెటనురక్తాః- అ
 న్యత్రసత్యాయాంసత్యభామాయానునరక్తం-నరకస్యనిరయస్యజిష్ణవః- అన్య
 త్రనరకానురక్తజేతారం * గ్లాజిస్థశ్చగ్నస్మరితిగ్నస్మః- నరకోనిరయోదైత్యే
 తవిశ్వః - ఎవంభూతానృపావెవంభూతంశాన్జీణాంగుజైర్విసయాదిభిహేతు
 నాలన్వయాసిమ్ముఃఅనుజన్ముః-గుణైఃపూర్వోక్తైరన్వకార్షశ్చ-యాతేర్లుజిష్ణైఃసి
 చ్-అత్ర శాన్జీణానన్వపాణాంచ ప్రకృతత్వత్ శబ్దమాత్రసాధర్మ్యవృత్తేవల
 ప్రకృతవిషయశబ్దశ్లేషః॥

శుక్లేరితి॥ శుక్లేఃశుభైఃసతారైస్సరజ్జుకైః సకణికైశ్చ ముకుళీకృతైర్వ
 హనసౌకర్యాయసంకౌచితైః-అన్యత్ర రాత్రివికాశిత్యాత్ ముకుళతాగ్రీతైః
 దూష్యైః పటమందిరైరితియావత్ - కుముదాకరైఃకుముదప్రాజైరివోజలశ్చీ
 తం - అన్యత్రతులైరివకుముదాకరైరుపలశ్చీతంవియోగవేదనయా విరహవ్యధ
 యావిమానాఃపరితప్తాః*ల్యాదిభ్యజ్జిత్విస్తానత్వం-తానార్యోయస్మిణతత్తథో
 క్తం-ద్వయోరపివియోగకాలత్వాదితిభావః *నద్యృతశ్చేతిఃప-కుముదాన్యా
 సాంసంతీతికుముద్వత్యః కుముదప్రాయాః భూమయః - కుముద్వాకకుముద
 ప్రాయశ్చిత్తమరః, కైరవిణ్యోవా-కుముద్వతీకైరవిణ్యామితివిశ్వః-కుముదసడ
 వేతసేభ్యోద్వతువితీడ్వశువ్ ప్రత్యయః*మామపధాయాశ్చితిమకారస్యవత్సం-
 తాసాంకుముద్వతీనాంసంబంధిపుష్టం ప్రభాతం-పుష్టంప్రభాతంప్రభ్యాషమి
 త్యభిధానచింతామణిః-తత్రకించిత్కరత్వాత్సంబంధిత్వం-ప్రయాణంచసేనా
 నామితిశేషః - తదాతస్మిణకాలేసమముక్తరిత్యాఅన్యోన్యసన్మశమభూత్ -
 పుష్టప్రయాణయోద్విత్త్వేపిసముదాయవివత్సాయామభూదిత్యేకవచనం -
 పుష్టంప్రయాణంచద్వయమపిసమమభూదిత్యర్థః - అత్రవణ్యత్వేనప్రకృత
 స్యప్రయాణస్యఅప్రకృతపుష్టసామ్యోక్తేరుపమాల్లేషసంకీర్ణా॥

ఉత్తీప్తేతి॥ఉత్తీప్తగాత్రఉన్నమితపూర్వకాయఃఅతఎవనభఃఖంప్రతి
 సముత్పత్తివ్యంతంఉత్పతనోద్వృక్తం అగేంద్రంమహద్రివిదేః బయన్ననుకుర్వ
 నివెత్సుత్యేగ్రతా - అభూతోపమితీకెచిత్ - ఉచ్చకైరున్నతఃకరేణుః * కరే
 ణురిభ్యాం(స్త్రీ) నైభేశ్చిత్తమరః-అకుంచితోనమితః ప్రహఃగజాంఘ్రిః * గజాం
 ఘ్రిపర్వణోః ప్రహశ్చితివిశ్వః * తత్రనిరూపితక్రమం కృతపాదన్యాసం ని
 పాదసంయంతారం - ఆరోహయతేష్టస్వయమేవ సాప్తన్యారోహయత ఇత్య

తమగౌరవముచేత : అనుచిత ప్రామానికాపిత శ్రవణంక రెయిర గొహయితె
నిమాదిసం॥౨॥ స్వైరంకృతాస్థాలనలాలితాకపురఃస్ఫుర త్తనూనదశితలాఘ
వక్రియాఃపం చావలగైకనవల్లపాణయిస్తురంగమా సరురుహుస్తురంగిణః॥౩॥
అహ్మయయావన్న చకారభూయ సెనిపెదివా నాసనబుధుద్వనె । త్రవ్రోధి
తాస్తావదసహ్యరంహసోపశ్యంఖలంశ్యంఖలకాఃప్రతస్థిరై॥౪॥ గంఠోజ్వలాము

ధాః - రుహగఃత్యధాత్వాత్ * గతిబుద్ధిత్యాది నా అణికతుఃసామాదిసః
కర్మత్వం-అత్రకర్తృభిప్రాయః* నివశ్యేత్యాత్మనెపదసిద్ధిప్రయోగవై
చిత్ర్యవ్యాప్యలంకారత్వా దకర్తృభిప్రాయపణెరణోయిత్ర-మణాణోచెత్సక
ర్తానాధ్యా నెత్తితిఆత్మ నెపదం-అణికర్తృణః కరణోరెవాత్రణ్యం తెకత్వత్వా
త్తస్యైవచాధాత్మ-మత్వాదితి । ననుయత్సంగహణమన్యకర్తృభామిత్వ
త్వం తెనకర్మమాత్ర నిపెధాత్మ-ధంనిమాదివికర్మణ్యాత్మ నెపదం- సత్యం -అ
న్యేషాంమతం తత్ భాష్యకారస్యతుదశయతే - భృత్యాకరాజేత్యుదాహ
రణాదణికత్వకర్తృవ్యుత్తిక్తకర్మాణవిపనిపెధోవిపక్షేతత్వకై యటః-తదేతత్వ
హ్యగ్నివేదితమస్తాభికిరాతాజుః నీయటికాయాంఘంఘటాపధే - ససంతతంద
శయతేగతప్రయత్నత్యుత్త-స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౫

స్వైరమితి॥ తురంగిణోశ్వారోహఃపురఃపూర్వం స్వైరంస్వచ్ఛందంకృతం
యదాస్థాలనం పాణితలెనాం గసంఘట్టనం తెనలాలితాకత్వాజితోద్వేగాని
త్యర్థః-అతపవస్ఫుర త్తనూప్రకాశమానదేహా- తురంగమానశ్వాదర్శితం
లాఘవంశైశ్చుంయాసుతాః - క్రియాఃఉత్పతనకర్మాణియేషాం తె-పంకః
పల్యాణమౌటిః * పంకః పల్యాణభాగెస్యాదివిశ్వః- తత్రావలగ్నః సక్తపక
వక్త్రకఃసవల్లోముఖరజ్జుసహితఃపాణిర్యేషాం తెతథోక్తః-సంతఃఆరురుహురా
రూధాఃస్వభావోక్తిః॥ ౬

అహ్మయైతి॥ నిపెదివానుపర్యుపవిష్టఃనిపాదితశేషః * భాషాయాం సదవస
శ్రువత్తిక్త్యనుప్రత్యయః - భూయ నెపవీయ సెఅన్య నెభూయాం సమధ్వానం
గంతుమిత్వర్థః* క్రియాధౌపపదస్యేతిచతుర్థి-అహ్మయర్పుటితి * ద్రాక్
ర్పుటిత్యంజసాహ్నియైత్యమరః - యావదానసబుధంబూర ధ్వగమనోపాయ
కమా సనవిశేషంయావన్నచకార - తావత్ త్రప్రవృత్త్యం - ఉక్తితాఃఅసహ్యరం
హసాయస్సహవేగాః శృంఖలకాః - కరభాఉప్త్యైభేదాః * కరభాస్యవ్యంఖ
లకాదారవైఃపాదబుధవైరిత్యమరః - విశృంఖలమనగళంప్రతస్థిరైప్రస్థితాః
సమవప్రవిభ్యః స్థితితత్వనెపదం - ఎషాపిస్వభావోక్తిః॥ ౭

గంఠేతి ॥ సుఖమక్లిష్టంయథాతథా ప్రాప్తంగంతుంమనోయస్యఃప్రా

జ్వలనాభివక్త్రయావిరాజమానాన్నవయోదరశ్రియా | కశ్చిత్సుఖంప్రాప్తు
మనాస్సుసారధీరధీంయుయోజావిధురాంవధూమివ || ౮ || ఉత్థాతుమిచ్ఛకవిధృ
తఃపురోబలాన్నిధీయమానభరభాజియంత్రకై | అద్ధోద్ధతొద్ధారవిరుద్ధుః
స్వరఃస్వనామని న్యైరవణస్ఫుటార్థతామ్ || ౯ || సస్యాగృహీతోపిధువన్విషాణ

పునఃనాఃఅన్యత్రసుఖమానందంబుకాసుః* తుంకామమనసోరసీతిమకారలో
పః - శోభనసారధీరధీస్యసః సుసారధిః అన్యత్రసుసహాయవాక్ - కశ్చిత్కో
పిరధీకామివగండైఃచిహ్నైః ఉజ్వలామన్యత్రకపోలోజ్వలాం * గండకపో
లవిహ్నైఃచేతివిశ్వః - ఉజ్వలానాభివిలసద్భం యయోనైవత్రైరథాంగయ
స్యాస్తయోజ్వలనాభివక్త్రయా - అన్యత్రోజ్వలం నాభివక్త్రంనాభిమండలం
యస్యాస్తయా*నాభిః ప్రాణ్యంగకైత్రైవక్త్రాంగైవక్త్రవర్తినోరితివిశ్వః
నవయావ్రత్యగ్రయాఉదున్నతాలరాశ్చత్రశలాకాఃఅరంతుశీఘ్రైవక్త్రాం
గతివిశ్వః - తేహంశ్రియాఅన్యత్రఉదరస్యమధ్యస్యశ్రియా శోభయావిరా
జమానాం - విగతాధూరగ్రయస్యాః సావిధురా * ధూఃస్త్రిక్లిబేయానము
ఖమిత్యనురః * ఋక్ పూర్ణా రిత్యాదినానమాసాస్తః - సానభవతీత్యవిధు
రాతాంసధురామిత్యర్థః - అన్యత్రావిధురామవికలాంరథీశకటిం* బాహ్య
దిభ్యశ్చైతివికలైసజీమ్ - వధూమివయుయోజయోజయామాన - అత్రశబ్దమా
త్రసాధమ్యాత్పభం గాభంగవదమిత్రణాదుభయగౌవరత్వాచ్చప్రకృతా
ప్రకృతగౌవరఃశబ్దార్థశ్లేషః || ౮

ఉత్థాతుమితిఉత్థాతుమిచ్ఛన్నుత్థాయగంతుమిచ్ఛన్నిత్యర్థః - అతఎవపు
రోబ్రలూద్విధృతోగృహీతః - రాతీతిరవణఃఉష్ణః - రుశబ్దశబ్దభాతోః * చల
నశబ్దాధాదకమకాద్యుజ్జియిచ్ ప్రత్యయః - భరభాజిభారయంత్రయత్ర
కైతవన - నిధీయమాననిక్షిప్యమాణైసతి - అద్ధోద్ధతేనాతిభరాదధనిస్సృ
తేనూర్ధారేణ స్వజగ్ధపిచునుందాదిగ్రాసేనఋద్ధిరోవిషమః స్వరోయస్య
సఃస్వనానురవణసంజ్ఞాంస్ఫుటార్థతాం నిన్యైరోతీతిరవణ ఇతివృత్తన్నంస్వ
నావయథార్థకమకరోదిత్యర్థఃఅత్ర స్వనకరణవదార్థస్యవిశేషణగత్యానా
మోన్వత్థతాహేతుత్వాత్వదార్థహేతుకంకావ్యలింగంస్వభావోక్త్యాసం
కీర్యతే || ౯

సస్యైతి||ససభవానస్యానాసికారజ్ఞః * శరీరావయవాచ్యైతియత్ - తస్యాం
గృహీతోపిధృతోపి - విషాణయోర్యుగం - ధువకవిధూన్య - శృంగద్వయంకం
వయః - ధువతేసాదాదికాల్లటశ్చ త్రాదేశః - శూతాగ్రఇతిశబ్దానుకరణం - అ
మషజఃశబ్దనిరాసోవాసశూతాగ్రంయథాతథావివర్తితం - త్రికంపుష్టవం

యోగ్యగంసతూత్కారవివర్తతత్రికః | సూణీంజనైస్తన్విధాతుముద్గతామ
 నుక్షణన్విక్షతరఃప్రసీద్ధతీం || నానావిధావిష్కృతసామజస్వరఃసహస్ర
 వర్తాచలైరుకరభ్యయః | గాంధర్వభూయిష్టతయాసమానతాంససామవే
 దస్యదధౌబలాదధిః || ౧౧ || ప్రత్యన్యనాగంచలిత స్వరావతారస్యకుఃతంభ
 తాన్యమంకుశమ్ | మూర్ధానమూర్ధ్వా యతదంతమడలంధువస్మరోధిద్విందో
 నిషాదినా || ౧౨ || సంమూర్ఛదుచ్ఛృంఖలశంఖనిస్సన్వనఃస్వనఃప్రయాతేపటహ

శాధరసంధిర్యేన * పృష్ఠవంశాధరేత్రికమిత్యమరః - తనురుతూడేక్షతరః - అద
 మ్యఃగౌః * వత్సేతూశ్వయుమభేభ్యశ్చతనుత్వతిప్తరచ్ఛత్యయః - జనైస్సనిధా
 తుంపృష్ఠేనితైపుమనుక్షణముద్గతాం - సూణీంసప్రతీచ్ఛతి స్తనస్వీకృతవాణా
 నిధాతుమవసరంనదత్తవానిత్యధః || ౧౦

నానైతి || నానావిధమావిష్కృతాఃసామజానాం గజానాం స్వరాఃస్వన
 యోబృంహితానియస్త్రీసః*మతంగస్సామజౌగజభితిసజ్జనఃఅన్యత్రనానావి
 ధమావిష్కృతాఃఉచ్చరితాఃసామజాఃబృహద్రథంతరాదిసామోద్భవాఃస్వ
 రాఃకుష్టదయస్సప్తస్వరాఃయస్త్రీసః సహస్రవత్సాబహుభిర్వైర్గ
 చ్ఛ్చాఅన్యత్రసహస్రశాఖఃసహస్రశాఖంసామేతివచనాత్ - చవలైఃఅధీరైః
 దురభ్యయఃదుర్గమఃఇతిఃఖల్పిత్యయఃఅన్యత్రాశక్యాభ్యయనః - ఇజఃఖల్పిత్య
 యః - గంధర్వాఃఅశ్వాఃతత్కర్తృగాంధర్వం - ప్రాణిరజతాదిత్వాడఖ్యిత్యయః -
 వాజివాహర్యగంధర్వైత్యమరః - అన్యత్రగంధర్వాదివ్యగాయకాఃతత్కర్తృగాం
 ధర్వంగానమిత్యధః తైర్భూయిష్టతయాతత్ప్రాయైర్వేణడపలక్షితః * అంత
 రాభవత్వైస్వేగంధర్వైవైవగాయనభిత్త్యమరః - ఈదృశఃసబలాదధిఃసేనా
 సముద్రః - సామవేదస్యసమానతాందధౌతత్వమోభూదిత్యధః - అన్త్రేక్
 నాశావలంబిన్యాయేనఏకశబ్దాదనైకాధాభిధానాదథశ్లేషఉభయవిషయః ||

ప్రతీతి | అన్యనాగంప్రతిఅన్యగజంప్రతిచలితఃయోధుంప్రస్థితః ద్విరదఃగజః
 కుంతమతిప్రహరాన్నివృత్తనైశిత్యం అంకుశం నిరస్యాన్యమంకుశందధతాత్వ
 రావతావెగవతానిషాదినాయంత్రా - ఉర్ధ్వా యతమంకుశాఘాతవ్యధయా ఉ
 పరిప్రసాదితందంతమండలంవిషాణవలయంయస్త్రీకమణితద్యథాతధా - మూ
 ర్ధానంధువకంశయక - ధువతేస్తాదాదికాల్లటః శత్రాదేశః - కథం చిదరోధి
 రుద్ధః - రుద్ధేకమణిలుజ్జిత్రాపిద్విరదవిషాదివిశేషణద్వారా కావ్యలింగస్వ
 భావోక్త్యోస్సుంకరస్సుగమః || ౧౨

సంమూర్ఛదితి || శాన్తికణిక్యప్లేప్రయాతేప్రచలితేసతిసంమూర్ఛా
 స్సుచ్ఛాయంగచ్ఛక్రమరభవక - ఉచ్ఛృంఖలారణ్యః - శంఖానాంపాం

స్వశాస్త్రాణి | సత్వానిని స్వేనితరాంహ హంత్యపివ్యథాం ద్వయోమామపి మేది
భృతామ్ || ౧౩ || కాలేయక యోదవిలేపన శ్రీయం దిశద్దిశా ముల్ల సంచంశుగ ద్వృత్తిః
ఖాతం ఖురై ర్దుర్భజాం పివ ప్రథేగి రెరథః కాంచన భూమి జంఘణః || ౧౪ || మందై
ర్ద బానాం రథసుండలస్వనై ర్నిజాహు పేతావృత మేవ బృంహితమ్ | తారైర్వ

చ జన్యాదీనాం - స్వనోయాస్తీకపలహ స్వస్వసఃద్వయానా ముభయోమామపి మేది
నీభృతాం రాజ్ఞాం పర్వతానాంచ సంచుధిని మహంత్యపిధీరాణ్యపి సత్వాని బలా
విభూతాని చ నితరాం వ్యథాం నిన్యోని నాయ-శ్చష్టస్య పటహ శ్రవణా ద్రాజ్ఞాంబ
లాన్యభి భవశంకయా వ్యధితాన్యాసక - తిథాగిరిస్థితాః సింహాదయోజంత
వశ్యకిమిదమితి ససాధ్య సాతసన్నిత్యధః * వ్యవసాయే స్వభావే చ పిశాచాచా
గుణే బలై గ్రన్థాత్తథావయోజై ఏవ సత్త్వం ప్రాణేషు జత్యుష్టితశ్చ తః - సీ
వ హేమ్యాహార తేజ్యై తివచనాన్నయ తే ద్వికమాకత్వం అత్ర ప్రకృతపటహ
ధ్వనివణా నేన మేది నీ భృతాం ద్వయానాం ప్రకృతానామేవ వ్యథానయనసాధ
మ్యాక దౌపన్యస్య గన్యతాయాం కేవలా ప్రకృతగోచరాతుల్యయోగి తాన్లేష
ప్రతిభాన్తాపితా || ౧౩

కాలేయ కేతి || దికాం కాలేయక యోదవిలేపన శ్రీయం కుంకుమ చూణా చ చాన
శోభాం * కుంకుమం ఘృణం పుంజ్యం హోక్తం లోహిత చందనం - కాశ్మీరజంచది
ద్వద్భిః కాలేయం జాంగలం స్త్రృతమిహ హాలాయధః దిశత్ దదత్ - ఉల్లసంతీష్ఠ
రంతీ అంశుమద్వృత్తి రకప్రభావస్తీకతత్ ముద్గభజాం అశ్వానాం ఖురైః శ
పైః * శఫగ్నీ బేషురః పుమానిత్యమరః - ఖాతం విచారిత్యుగి రైరై వతకా ద్రైః అ
ధఃయా కాంచనీ భూమిః తజ్జం రజః ఏవ ప్రథేగి ససార - ఏ లేన భగవానై వతకాదవ
తీణా ఇన్యక్తం - అత్ర రజసః కాంచన భూమి జన్యేన కుంకుమవిలేపన శ్రీ సద్వృత్తీ
జనకత్వాత్ కాల్యలింగసంకీర్ణా నిదర్శనా || ౧౪

మందై గ్రిహి || మందై గ్రిగంభీరైః * హంద్రస్తుగంభీరత్వమరః - రథసుం
డలస్వనైః రథౌఘధ్వనిభిః - తాదృశం మంద్రమేవ గజానాం బృంహితం బృం
హణం నపుంస కేభావే క్తః నిజహుం వెతిరస్కృతం - గజధ్వని రేకరూపత్వేన ర
థశబ్దాన్మృతగ్రాపీత్యధః - అతిఎవ సామాన్యాలంకారః - హుం అపనయనత్తి
తిథాతోః సిపూవాత్క-మణిలిట్ * కుంహూశ్చురిత్యభ్యాసహకారస్య జ
కారః తారైరత్సుచైర్మంద్రస్వరవిలక్షణైః - తారోత్సుచైర్చిత్యమరః - తు
రంగహేషి తైః అశ్వనిస్వనైః హేషా హ్రోహాచనిస్వనత్తిత్వమరః - తేషు మం
ద్రధ్వనిషు పరభాగాభతః సాదృశ్యే నోత్కర్షలాభాత్ పరిస్ఫుటైః వ్యక్త
కూపై రేవ భూవేభూతం - తారత్వాదనభిభూతమస్త్రాయ లేత్యధః - అతిఎవత

భూవేషరథాగలాభతఃపరిస్ఫుటైస్తేషుతురంగహేషితైః॥౧౫॥అన్వేతుకామో
 వమతాంకుశగ్రహస్తిరోగతంసాంకుశముద్వహాశిరః। స్థూలోచ్చయేనాగమ
 సంలికాగతాంగజౌగ్రయాతాగ్రకరః రేణుకామ్॥౧౬॥ యాంతోస్పృశంత
 శ్చరణైరివావనిజహత్ప్రకీర్ణైరభిఃప్రకీర్ణైః॥అద్యాపిసేనాతురగాస్సవి
 ప్లయైరలూనవతౌత్థతిమేనిరేజనైః॥౧౭॥ఋజ్వీర్వహానైరవతత్యకంధరాశ్చ
 లావచూడాకులఘఘూరారవైః। భూమిమహాత్మవ్యవలంబితక్రమంక్రమేశ

ద్వణాలంకారః- సలిహితావతద్రూపస్వీకారఃస్వాదతద్గుణైఃపామాన్యలక్ష
 ణాత్ సామాన్యాతద్గుణయోస్సంస్పృష్టిః భువోభావేలిట్॥ ౧౫

అన్వేతుకామత్థతి॥ అంతికాగతాందైవాత్సమీచాగతాంకరేణుమేవకరేణు
 కాంకరిణీం - కరేణురిభ్యాంస్త్రీనైభిశ్చమరః - అన్వేతుకామఃఅనుగంతుకా
 మః-తుంకామవనసోపేతిమకారలోపః-అతఏవఅవమతఃఅవధూతః అంకుశగ్ర
 హణాలంకుశాధానయనసః - సాంకుశంతిరోగతం - అంకుశాకషణేనతిర్వ
 గ్భూతశిరోమస్తకం-ఉద్వహాఅగ్రయాతాగ్రకరః- కరిణీగ్రహణాయపురః
 ప్రస్థతాగ్రహస్థఃగజః-స్థూలోచ్చయేనగతివిశేషేణాగమత్ జగామ-స్థూలో
 చ్చయిస్త్యసాకల్యగజానాంమధ్యమేగతైత్తమరః-స్వభావోక్తిః॥ ౧౬

యాంతభిత్తిః॥ జవాద్వేగాచ్చరణైరవసీమస్పృశంతభివయాంతఃథావంతః
 అభిఃప్రకీర్ణైఃరుభయతఃప్రస్థతైః-ప్రకీర్ణైశ్చమరైః-ఉపలక్ష్మితాః-చా
 మరంతుప్రకీర్ణకమిత్యమరః-సేనాతురగాఃభూషణచామరైఃహేతుభిరద్యా
 పిలూనవతౌఅచ్ఛిన్నవతౌత్థతిసవిప్లయైజనైమేనిరే-ప్రతర్కితాఉత్ప్రే
 షీతాభియూవత్-పురాకిలలశ్వాస్సవతౌస్సరైఃశిన్నవతౌత్థత్యాగమః- అత
 ఏవవాజినైఃప్రసిద్ధిః - అత్రపార్శ్వప్రస్థతచామరయోగనిమిత్రైయమశ్వా
 నాంసవతుత్వోత్ప్రేతౌ-సాచపూర్వోత్ప్రేతౌసాపేక్షేతిసజాతీయసంకరః॥

ఋజ్వీరితి॥ కంధరాఃగ్రీవాః - గ్రీవాయాంశిరోధిఃకంధరేత్యపీత్యమరః -
 ఋజ్వీరవక్త్రాలవతత్యస్వాభావిక్యపివక్త్రతాయథావైతితథాప్రసార్య-దధా
 నైఃచలావచూడాః చంచలకణఞ్చామరాః - తేవతేఆకులఘఘూరస్వరాశ్చ
 తైః-క్రమేశక్తైరుష్టైః-ఉష్ట్రక్రమేశకమయమహంగాత్తమరః - మహతీద
 వీయస్యపిభూమిరధ్వజేశః- అవిలంబితక్రమం-క్రమఃపదయేపః-ద్రుతపాదయే
 పంయథాతథాతత్క్షణమేవతస్మిన్నైవతుణే-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- చి
 ఛిదేక్షుణ్ణా-కర్షణిలిట్ - మహంతమధ్వానంక్షణాత్ చూర్ణణంతోజగ్గురు
 స్త్రాత్త్యర్థః-స్వభావోక్తిః॥ ౧౭

తూర్ణమితి॥ అధ్వనిప్రణేత్రాసారధినా- ఉచ్చక్తేస్తారంకృతనాదం

తైస్తత్త్రజమేవచిద్ధిదే॥౧౮॥తాణాంప్రజేతా క్షణనాగముచ్చతైఃప్రచో
దితంవేసరయుక్తమధ్వని | ఆత్మీయనెమిక్షణసాంప్రమేదినీ, జశ్వయాక్రాంత
భయాదివాద్రవత్॥౧౯॥ వ్యావృత్తవక్త్రైరఖిలైశ్చమూచరైప్రజద్భిరేవక్ష
ణమిక్షితాననాః | వల్లన్ధరీయఃకుచకంప్రకంఛుకంయయుస్తురంగాధిరుజ్జూ
వరోధికాః॥ ౨౦ ॥ పాదైఃపురఃకూబరిణాంవిహారితాః ప్రకాశమాక్రాంతతలా
స్తతోగజైః | భగ్నాన్నతానంభరపూరితానతాబభుర్భువఃకృష్టసమీకృతాఞ్చ
ప॥౨౧॥దుదాంతముస్త్వత్సనిరస్తసాదినంసహాసహాకారిషలోకయజ్జనః | ప

త్రాసార్థంకృతారవంయథాతథాతాణాంశీఘ్రంప్రచోదితంప్రేరితం వెగేన
సరంతీతివెసరాగదఃభేనాశ్వయాముత్పన్నాః అశ్వతరాభ్యాభారవహః ప
శుపశేషాః-పుషాదరాదిత్యాత్సాధుః-తద్వృత్తశకటం వెసరయుక్తమిహూ
చ్యతే-తతః-ఆత్మీయేయెనెమిచక్రధారే-చక్రధాగాప్రధిర్నెమిరిత్యమ
రః-తాభ్యఃక్షుతఃఉద్ధతఃసాంప్రశ్చయఃమేదినీరజసాంచయఃసమూహః తస్యా
క్రాంతతరాక్రమణాత్భయాదివలద్రవత్అథావదితివేగాతిశయోక్తిః - హే
తూత్పేతూ॥

౧౯

వ్యావృత్తేతి॥ ప్రజద్భిరగ్రగచ్ఛద్భిరేవనతుతిష్ఠద్భిః-కంచుకిభయాదితిభా
వః-అతవవవ్యావృత్తవక్త్రైఃపరావతితముఖైః-అఖిలైఃచమూచరైఃసేనాచర
పురుషైః*చరెప్టేక్షణమిక్షితాననానతుచిరంతావతైవతాసాందృష్టపథాతివృ
త్తేరితిభావః-తురంగానధిరోహంతీతితురంగాధిరుహఃఅశ్వధిరూధాః* అన్యై
భ్యోపిదృశ్యతఇహిక్సిప్-అవరోధఃఅసామస్తీత్యవరోధికాఃఅతఃపురస్త్రీయః*
అతఞ్చనిరసావితరన్ప్రత్యయః - వల్లతోఃతురంగవల్లనాదుల్లలతోఃగరియసోఃను
హత్తరయోఃకుచయోఃకంప్రఃచలకంఛుకః కూర్పాసకోయస్త్రికర్తృణితద్వ
ధాతథాయయుః-స్వభావోక్తిః॥

౨౦

పాదైరితి॥ కూబరీయగూధారఃకారువిశేషః-కూబరస్తుయుగంధరత్త్యమ
రః-సపహమస్తీతకూబరిణాంరథానాంపాదైశ్చక్త్రైఃపురఃపూర్వంవిదారితాః
తతోరధనెమివిదారణాంతరంగజైః - ప్రకాశంపర్యాప్తమాక్రాంతతలాః -
పాదవిక్షిప్తపరిభాగాః- అతవవభగ్నావిదారితాయెఉన్నతాఉత్తానాః అనంత
రాసన్నిహితభాగాః-త్రైఃపూరితాఆరోపితాఆనతానిన్నభాగాయాసాంతాః
తథోక్తాః - భువఃకృష్టసమీకృతాఃపూర్వంకృష్టహలిభిఃభిన్నాఃఅనంతరంబీజా
వపనాన్ధంసమీకృతాఞ్చవబభుఃశుశుభిరే॥

౨౧

దుదాంతమితి॥దుదాంతమిక్షితం-అతవవఉత్సుత్సనిరస్తఃపాతితఃసా
దీయంతాయెనతంకించఉరోలంబినఃఉత్పతనతోభేనవృష్టాద్విప్రస్థుఉరసిలం

ల్యాణతస్త్రస్తమురోవిలంబిన మురంగమం ప్రస్తుతమేకయాదిశా॥౨౨॥ భూభృ
ద్భిరవ్యుభలితాఃఖిలూన్న తైరపహ్నువానాసరితఃపుధూరిపి అన్వఖాసంజ్ఞేవ
పరఃత్రిమాగఃగాయయావసంభైవ్యపధిభిశ్చమూరసా॥ ౨౩॥ త్రస్తాసమాస
న్నకిరేణుతూత్యతాన్నియంతరివ్యాకులము క్తరజ్జుకేక్షిప్తావరోధాంగనము
త్పదేనగాంవిలంఘ్యలస్వీంకరభౌబభంజకుః॥౨౪॥ స్రస్తాంగసంధౌవిగతాక్ష
పాటవేరుజానికామంవికలిక్ష్మతైరధే । ఆపైసతత్త్వాభిషజేవ తత్క్షణం ప్రచక్ర

బమానాత్ పల్యాణతఃపల్యయ నాత్ త్రస్తంభీతం - అతఏవఏకయాఅన్వయాది
శామాగాంతరేణేత్యర్థః-ఏకేముఖ్యాన్వకేవలాత్త్యమరః- ప్రస్తుతంపలాయ
తంతురంగమంజనఃసహ సహకారంహాసహకారాభ్యాంసహఅవలోకయత్
స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౨౩

భూభృద్భిరితి ॥ ఉన్న తైరపిభూభృద్భిఃభూభవైరుభవైశ్చాస్థలితా అప్ర
తిహతాఃపుధూమః హతీరపి సరితోయము నాప్రభృతీరదిరిపహ్నువానా స్వ
మహిమాచ్ఛాదయంతి త్రిభిమాగైఃగఃచృతీతి త్రిమాగఃగాంగా - పరమ
త్యంతమస్వధాఅనుగతాథాసంజ్ఞాత్రిమాగఃగానామధేయంయస్యాః- సైవఖిలు
త్రిభిరేవమాగైర్యయా- నచతుర్థే నేత్యర్థః-అసౌచమూరస- భైవ్యపధిభిర్య
యా-అతోగంగాయాఅవ్యధికాచమూరితభావః-అతఏవవ్యతిరేకాలంకారః భ
ద్రప్రధానంసాధమ్యఃముపమా నోపమేయయోః। అధిక్యాల్పత్వకథనాద్వ్యత
రేకస్సఉచ్యతఇతిలక్షణాత్ ॥ ౨౪

త్రస్తావితి ॥ సమాసన్నస్వప్రత్యాసన్నస్యకరేణోరిభస్యతూత్యతా
చ్ఛాతాగ్రాత్ త్రస్తాకరభావేసరా-కరభోవేసరేపుష్పేత్రితంజ్ఞనః- నియం
తరిసారథౌవ్యాకులంవ్యగ్రంయథాతథాముక్తరజ్జుకేత్యక్తప్రగ్రహేసః - క్షి
ప్తాఃపాతితాఃఅవరోధాంగనాయస్త్రికమణితద్యధాతథాఉత్పదేనాపథేనః
ఋక్ పూరబూరిత్యాదినాసమాసాంతః- గాంఘ్రమింఽలంఘ్యదూరమతీత్యల
స్వీంరథీంబభంజకుఃభగ్నవంతౌ- అత్రత్రాసన్యవిశేషణగత్యాభంజనహే
త్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం-స్వభావోక్త్యాసంకీర్తయే॥ ౨౪

స్రస్తేతి ॥ స్రస్తావిశ్లిష్ట-అంగయోరధాంగయోః అంగానాంతరవరణాదీ
నాంచసంధయః సంధిభాగాయస్యతస్త్రిక-విగతమక్షస్యచక్రాధారకాష్ఠస్యా
యోనామింద్రియాణాంచపాటవం-సామర్థ్యంయస్యతస్త్రికరథేస్యందనేతి
రేవ- రథస్సాన్యత్ప్రందనేకాయత్తివిశ్వః- రుజాభంగేనోగేనదనికామంఽక
లిక్ష్మతేమర్చలిక్ష్మతేనతి - ఆపైసహితేనతత్త్వావర్ధకినాఆపైసభిషజావై ద్యౌనేవ -

మెలంకునపూర్వకః క్రమః॥౨౫॥ ధూర్భంగసంతోభవిదారి హోష్టికాగళస్తథు
 స్థావితదూరవత్త్వని । స్థాణోనిషంగిణ్యనిసిత్తణపురఃశుశోచలాభాయకృతవ్య
 యోవణిక్॥౨౬॥ భేరిభిరాకృప్తహహగుహముఖోభ్యజాంశుకైస్తజితకండలీ
 దళః । ఉత్తుంగమాతంగజితా లఘూపలోబలైస్ససశ్చత్క్రియతేస్తభూధరః ॥
 ౨౭ ॥ వన్యేభదానానిలగ. ధనుర్ధరాక్షణంతరుచ్ఛదవిమోదితగురభివా

భిషగైర్వ్యభికితకృత్యమరః- తయోతువర్ధకిస్త్యప్యైత్యమరః-లత్ క్షణ-చస్త్య
 నైవత్యణే-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-లంఘనంపాదేనాక్రమణం-ఉపవాస
 శ్చ-లంఘనంపాపవాసెస్యాధమనేష్టవనెపిచేతిఃశ్వః - తత్పూర్వకః క్రమోవి
 ధిః - ప్రచక్రమేప్రకాంతః- ప్రాయేణజ్వరాదివికల్పాయాలంఘనపూర్వక
 త్యాదితిభావః-శ్లేషాలంకారః॥ ౨౫

ధూరితి ॥ స్థాణోకీల-స్థాణుఃకీలెస్థిరేహరేభితివిశ్వః . నిషంగిణీసక్తేలసశిశక
 టే - క్లిషేనశృకటోస్త్రీస్యాదిత్యమరః - ధురోక్షస్యశంకేనయఃసంతోభావిచ
 ర్యాసః-తేనవిదారితాభిన్నాయాఉష్టికామృణ్మయంమద్యభాఙం- ఉష్టికా
 మృత్తికాభాంజభేదకరభయోపితితివిశ్వః - తతోగళతాస్రవతావధునామ
 ద్యేనస్థావితంసీక్తం దూరవత్త్వద్విధ్వాభ్యామేనతస్త్రిక-తథాసతిపురఃపూర్వం
 లాభాయకృతవ్యయోవణిక్ క్రయవిక్రయకఃక్షణంశుశోచ-అత్రమధుప్రావధన
 వ్యయయోఃవిశేషణకత్యాశోకహేతుత్వాత్ కావ్యలింగభదః॥ ౨౬

భేరిభిరితి॥ భేరిభిరాకృష్టానినిదితానిగుహముఖానియేనసఃభేరిరూంకారభ
 త్కీ-తనితాంతవాత్యాముఖరమహాగుహద్వారభిత్వర్ధః - ముహుర్ధ్వజాలశు
 కైస్తజితానిభత్కీతానికండలీదలానిరంభావత్రాణియేనసః - ఉత్తుంగైః
 మాతంగైఃజితాః అలఘూపలాఃస్థూలపాషాణాయేనసః-భూధరౌరైవతశాద్రీః
 బలైఃపైవైఃపశ్చత్ క్రియతేస్తపశ్చత్క్రియతః- స్వయంసూరిగమనేనవృష్ట
 తఃకృతకృత్యర్ధః- ఉక్తవిశేషణమహిమాఅధరీకృతకృతప్రతీయతే * లట్ ప్లే
 భితిభూతాథేలట్ ॥ ౨౭

వన్యేతి ॥ వన్యేభదానానిలగంధేనవనగజమదమారుతగంధాఘ్రాణేనదుర్ధ
 రాః క్రోధాంధ్యాత్ దుగ్రహః-అతవివక్షణంతరుచ్ఛేదేనవిమోదితక్రూధః -
 ప్రతిగజాసన్నిధౌసేవ్యత్రాణాంభంగేనాపనీతక్రోధాః-ఉన్నదిష్టవృత్తంతమ
 దశీలాః*అలంకృత్యాదినాశ్చమ్మచ్-వ్యాలద్విపాఃచుప్తగజాః- యంశృభిరాధౌ
 రణైఃకథంచదారాత్ దూరాదపథేనామాగేణ * పథావిభాషేతినిషేధవిక
 ల్పాత్ *యుక్తురిత్యాదినాసమాసాంతః*అవధంనపుంసకమితనపుంసకత్వం
 నిన్సిరేనీతాః - అత్రాపిద్విపవిశేషణానాంతదవనయనహేతుకత్యాత్సవ్యాభావౌ

శబ్దపాయంత్రభిరున్నదిష్టవఃకథంచదారాదసధేననిన్యైః॥ తైవైజయం
 తీవనరాజిగాజిభిగిరిప్రతిచ్ఛందమహానుతంగజైః । బహ్వ్యైఃప్రసవజ్జనతా
 నదీశతైభుఃవోబలైరంతరయాబహువిరై॥ ౨౯ ॥ తస్యైషమూతంహరిణీవి
 లోచనైఃసద్భూశిద్ధిప్తానయనానియోషితామ్నత్యాభసత్రాసమనైకవి
 బ్రహ్మక్రియాపికారాణిమృగైఃపలాయ్యత॥ ౩౦ ॥ నిమ్నాదుఃఖాదవతీర్యసాదిభి
 స్సయత్నమాకృష్టకశాశ్వనైశ్శనైః । ఉత్తైరుచుత్తలఖురారవంస్త్రుతాఃశ్లధీకృ

త్యసంకీర్తతే॥

౨౯

తైరితి॥ వైజయంత్యః పతాకాస్తావనరాజయభవతాభీరాజంతీతతథోక్తైః
 గిరీణాంప్రతిచ్ఛందాఃప్రతినధయస్తత్యదృశాత్తత్సర్గః - ఎతస్మాదేవస్పష్టోపమా
 లింగాదన్యత్రాప్యపమితసమాసాశ్రయణం-తేన హానుతంగజాయెషుతైః జ
 నతాజన సమూహస్తానద్యభవతాసాం శతానిస్త్రసర్పంతి ప్రవహంతి యెషు
 తైస్తథోక్తైః - లైబఃలైఃనైన్యైః హూర్వాబహవః* బహ్వదిభ్యశ్చైతవి
 కల్పాదీకారః - భువోభూమయః - అంతరయాబహువిరై అంతరాదూరాఃకృ
 తాఅతిక్రాంతాత్తత్సర్గఃనకేవలంరైవతకాద్విరెవేతిభావః - బలైవైపుల్యా
 దాచ్ఛాదితాత్తత్సర్గః - ఉక్తవిశేషణావగతసాదృశ్యాదగృహీతభేదాః కృతా
 ఇతీవగమ్యతే - ఏతేనాభేదాధ్యవసాయాదేవాస్యాక్రమరూపాంతరీకరణస్య
 బలవిశేషణావగతసాదృశ్యస్య హేతుత్వాత్తరంగభూతోపమాసంకీర్ణంజ
 దార్ద్రహేతుకంకావ్యలింగంజ్ఞేషమూలాభేదాతి శయోక్త్యుక్తాపితమితి సంక
 రః - అంతరశబ్దాస్తత్కరోతీత్యంతాత్రముణినిల్ - అమీప్రత్యయేభువోను
 ప్రయోగః॥

౩౦

తస్మాత్తైహరిణీవిలోచనైఃసద్భూశిద్ధశాని*నపుంసకస్యర్పులవత్తతనుమ్
 యోషితాంనయనానిదృష్టాపి - మృగైఃకృష్టసారైఃకర్తృభిముహూతమ
 ల్పకాలం-ముహూతమల్పకాలేస్యాన్లుతికాద్వితయేపిచేతివిశ్వః-తస్థస్థితం-హ
 రిణీవిలోచనశంకయేతిభావః-అథానంతరమనైకవిబ్రహ్మక్రియాఃపిలాసక్రియాః
 ఎవవికారాయేషాంతానిమత్వాసవిలాసానిజ్ఞాత్యైత్యర్థః-సత్రాసంసభయం
 యథాతథాపలాయ్యతపలాయితం - హరిణీదులభైర్విలాసైర్యోషిన్నిశ్చయా
 దితిభావః-అతఎవనిశ్చయాంతఃసంశయాలంకారః - పరాపూర్వాదయతేర్భా
 వెలబ్ధ*ఉపసర్గస్యాయతావితలత్వమ్॥

౩౧

నిమ్నానీతి॥ అర్వతామశ్వానాం*వాజివాహార్యగంధర్వహయసైంధవస
 ప్రయత్తత్సమరః*అర్వణప్రసావనభిత్తాదేశః-ప్రజాఃసమూహః - సా
 విభిరశ్వానాఃసయత్నమాకృష్టకశాఃదృఢగృహీతవల్గాః స్థూతః - యద్యవ్య

తప్రగ్రహమహతాం వ్రజాః॥౩౧॥అధ్యధ్వమాయాధవత్రైవకేనచిత్ ప్రతీక్షమా
ణేనజనమ్ముచూర్ధ్వతః॥దాక్ష్యంహిసద్యఃఫలదంయదగ్రతశ్చఖాదదాశెరయువా
వనావలిః॥౩౨॥శౌరేః ప్రతాపోపనత్రైతస్తతస్సమగాత్రైః ప్రశ్రయనమ్రమూ
ర్తిభిః॥ఏకాతపత్రాపుధివీభృతాంగణైరభూభృహుచ్ఛత్రతయాపతాకినీ॥౩౩॥
ఆగచ్ఛతోన్వంఽచిగజస్యఘంటయోఃస్వనంసమాకణ్య సమాకులాంగనాః॥దూ

శ్వాదెస్తాడనీకశైత్యమరః - తథావ్యస్యత్రతాడనీవల్లయోఃకశైతదర్శనాదవిరో
ధః - శనైశ్శనైఃచుః ఖాతృచ్చాన్నిమానినిమ్నభూప్రదేశానవతీర్యఉత్తా
లఖురారవం - ఉచ్ఛతరశఫశబ్దంశ్లథీకృతప్రగ్రహంశిథిలితవల్లం చయథాతథా
మ్రతాః - సత్యరాసుంతఉత్తైరుఃఉష్ణువిరే - నిమ్నముశనైరవతీర్యాధశీమ్రుం
ధావంతీత్యశ్వానాం సస్వభావభిత్తభావః - అతఏవస్వభావోక్తిరలంకారః ॥

అధ్యధ్వమితి ॥ దక్షస్యభావోదాక్ష్యంకాశలంసద్యః ఫలదంహి - కుతః -
యద్యస్మాదధ్యధ్వమధ్వని - విభక్త్యథేవ్యయాభావః * అనశ్చైతీసమాసాం
తోచ్ ప్రశ్నయః*నస్తద్ధితభితితిలాపః - ఆయాధవత్రైవఆరున్యోవస్థితేననిష్ఠేతి
రుహేః - క్షవతుప్రత్యయః-జనంశనైఃపశ్యాదాగచ్ఛంతంస్వజనంప్రతీక్షమాణే
నకేనచిచ్ఛంసేతిశేషః-ముచూర్ధ్వతఃస్థాపితోపి - దాశెరయువాతరుణోష్ఠ్రిః-
విశేషణసమాసఃఅగ్రతావనావలీశ్చఖాద - పురఃపిచుమందాదికంభక్షయన్నా
స్తభిత్వర్థః - సహికుశలోవృధాకాలంయాపయతీతిభావః - అత్రదాక్ష్యసాఫల్య
స్యసామాన్యస్యతద్విశేషదాశెరకాశలెనసమర్థనాద్విశేషణసామాన్యసమర్థ
నయాపోధాంతరన్యాసః॥ ౩౨

శౌరెరితి ॥ శౌరేఃకృష్ణస్యపతాకినీసేనా - వీరహృదిత్వాదినిః - ప్రతాపేన
హరితేజసాఉపనత్రైవమైర్విధేయైరిత్యర్థః - అతపవతస్తతఃసమగాత్రైః-పా
శ్వదేశాదాగత్రైః ప్రశ్రయనమ్రమూర్తిభిహారిసన్నిధౌవినయనమ్రవిగ్ర
హైః - పృధివీభృతాం రాజ్ఞాంగణై హేతునాబహుచ్ఛత్రతయా అసంఖ్యా
తాతపత్రవత్తయానిమిత్తేన-ఏకానికేవలాని ఆతపత్రాణియస్యాసా ఏకాతప
త్రాకేవలాతపత్రమయీఅభూత్ - ఆతిపత్రాతిరక్తంకేచిదలక్ష్మతేత్యర్థః-
ఎకేముఖ్యాన్యకేవలాభిత్వమరః - బహుచ్ఛత్రాప్యేకచ్ఛత్రేతివిరోధావభావ
నాద్విరోధాభాసోలంకారః॥ ౩౩

ఆగచ్ఛతభితి॥అన్వంచతీత్వన్వత్తస్మిన్అనూచిప్యప్తదేశేఽయుత్త్విగాదీనాం
చైక్విస్మృత్యయః - ఆగచ్ఛతోగజస్యఘంటయోః - స్వనంసమాకణ్య సమా
కులాంగనాః సంభ్రాంతవధూకాఃచమూచరాః - దూరాదేవాపావతితా
అపసారితాభారస్యాన్నాదేవాహణాభారవాహణాభారవాహినోద్వేగ

రాదపావశోతభారనానాణాఃపదోపసమస్తస్వరితంచమూచరాః॥౩౪॥ ఓజ
స్వీకర్ణోజ్జ్వలశ్చత్రశాలినఃప్రసాదినోనుర్ఘ్నిశ్శాస్త్రసంవిదః॥ శ్లోకానుపేం
ద్రస్యపురఃస్మభూయసోగుణాకనదుద్దిశ్యతః॥౩౫॥ సశ్శేషమాక్రాంత
తమహీతలోశలైశ్చలకాసముద్రోపిముర్ఘ్నోధీమ్॥ గ్రామేషువైవైరక
రోదవారితైఃకిమప్యస్తాంచలితోపికేశవః॥౩౬॥ కూశాతకిపుష్పగులుచ్ఛకాంతి

యోయైస్తైతధాసంతః * వాహనమాహితాదితిభత్వం - వహణ్యంతాత్మ
తరీల్పట్ - త్వరితంచవలంశీఘ్రంచదోమాగాదవసమ్రపజగ్తుః - స్వ
భావోక్తిః॥ ౩౪

ఓజస్వతి॥ వందినఃస్తతిపాతకాః॥ వందినస్తతిపాతకాత్వత్వమరః॥ ఓజస్వీవ
ణః॥ తేజస్వీవణఃక్షత్రజాతిః తస్యయదుజ్వలంవృత్తముదగ్రవ్యాపారోవిజ
యాభ్యః॥ తేనశాలతత్వతిచ్ఛాళితస్యఅన్యత్రఓజస్వీవణైః॥ సమాసభూయస్తా
క్షరైరుజ్వలాస్తవతేవృత్తశాలిమోవసంతతిలకాదిచ్ఛందోబద్ధవిశేషశాలినశ్చ
* వృత్తంచారిత్రఘండసరోలివిశ్వః॥ తాకప్రసాదోస్యాస్తీతప్రసాదీతస్యప్రసా
దిమోసుగ్రహశీలస్యఅన్యత్రప్రసాదగుణయత్రాక * ప్రసిద్ధార్థపదత్వంయ
త్ప్రసాదోనిగద్యతత్వతి - అనుర్ఘ్నితేగౌత్రసంవిదామలాచారోయేనతస్యఅన్య
త్రకులనామనీయైస్తావంశనామాంకితానిత్యర్థః * సంవిద్యుద్ధేప్రతిష్ఠాయాం
సంకేతాచారనామస్వీతివైజయంతీపవంభూతస్వడంపేంద్రస్యహరేగుణాణా
సముద్దిశ్యధిక్యభూయసోబహులాశ్లోకాకాస్తతిపద్యానిపురోగ్రేవతరి
స్త-అత్రోపేంద్రస్యతస్మాదీకానాంచవణ్యత్యేనప్రకృతానాంశ్లేషకృతసా
ధమ్యాదౌపమ్యగమ్యతాయాం శ్లేషప్రతిభోధాపితాకేవలప్రకృతగౌతరా
తుల్యయోగితా-శ్లేషశ్చకృతీకృతార్థప్రత్యయేషుశాబ్దః॥ ౩౫

నిశ్శేషమితి॥ చలకాల్పాంతేయుభితః॥ సముద్రోపిజలైనిశ్శేషమాక్రాంత
తమహీతలః॥ నిమజ్జితసకలభూగౌళకస్స-స్థితింమర్యాదాంవెలాలంఘనలక్ష
ణాం॥ సముర్ఘ్నితత్విజతి-కేశవస్తుప్రచలితఃప్రథితోపిఅవారితైరవరిమితైః - సైన్వై
నిశ్శేషమాక్రాంతతమహీతలస్సగ్రామేషుఅవ్యవస్థామమర్యాదాంకిమక
రోన్నకరోదేవత్యథః॥ అత్రోపమానాత్పముద్రాదువమేయస్యకేశవస్య
మర్యాదానతిక్రమేణాధిక్యకథనాద్వ్యతిరేకాలంకారః॥ లక్షణంయూక్తమ్॥౩౬॥

కూశాతకితి॥ కూశాతకిపుష్పగులుచ్ఛకాంతిభిః - పటాలీప్రమానగుచ్ఛస
చ్ఛాయైః॥ స్మరపాండురైరీత్యథః * కూశాతకిపటాలీస్యాదితిహలాయుధః
ముఖైరుపలక్షితాః - వినిద్రంవికసితం - అతవవోల్బణం - విపులంబాణన్మీలసై
రేయికపుష్పమివచక్షుర్నాసాంతాః * నీలీంపిటిద్గయోబాణైత్యమరః॥ గా

భిముః ఘై వికాని ద్రోల్బుణబాణచతుషః | గ్రామీణవద్వస్తమలక్షితాజనైశ్చ
 రంవృతీనాముపరివ్యలోకయక || ౩౭ || గౌఢేష్ఠుగౌఢీకృతనుండలాసనాకాస
 నాదముఢ్గాయముపలస్యవల్లతః | గ్రామ్యానవశ్యత్కపితంపిపాసతఃస్వగోత్ర
 సంకీర్తనభావితాత్మనః || ౩౮ || పశ్యకృతాఢైరపివల్లవీజనోజనాధినాథం
 యయావిత్కృష్టతామ్ | ఏకాంతమాధ్యానవబుద్ధవిభ్రనుప్రసిద్ధవిస్తారగుణైవిక
 లోచనైః || ౩౯ || ప్రీత్యానియుక్తాన్నిహతీస్తనంధయాన్నిగృహ్యపారీముఖయెన

మెముఖవా గ్రామీణాః* గ్రామాద్యభిభావితభిః ప్రగ్యయః తాశ్చవద్వస్తవ
 న్నిప్రీయః తంకృష్టం గ్రామాంతగామినమితిభావః జనైశ్చమూచరైరలక్షితాః
 వృతభిస్తిరోహితాత్మత్యర్థః - చిరంవృతీనాంకంటకశాఖా వరణానాముపరి ఉపరి
 తనావకాశేవ్యలోకయక-ఉపమాప్యభావోక్త్యాస్సంకరః || ౩౭

గౌఢేష్ఠితి|| సకృష్టః గావస్తీప్తం త్వేష్ఠితి గౌఢానిగోష్ఠానాని-గోష్ఠం గో
 ష్ఠానకమిత్యమరః* సుపిన్ధితక ప్రత్యయః-అంబాంబ గౌఢామీత్యాదినాపత్వం
 గోష్ఠీషునాతాను * గోష్ఠీసభాయామానావత్తితివిశ్వః - కృతానిమండలాస
 నాని మండలాకారేణోపవేశనానియైస్తాన్తుపలుః - సనాదంత్వైర్లాటహాసా
 రావసహితంయథాతథోద్ధాయవల్లతఉద్గ్రేవమనాక-కపితంమద్యం * కశ్యం
 మద్యంచ మైరేయంకపితంకపిశాయనమితిహలాయుధః-పిపాసతోముషుముక
 హుఃపాతుమిచ్ఛతః - పిబతేఃసన్నంతాల్లటఃశతరిశవ్ - స్వగౌత్ర సకీర్తన
 స్వనాను సంకీర్తనైభావితాత్మనః ప్రవర్తితవిత్తాకృష్టనామానిగాయతత్త్వ
 ధ్ధః - గ్రామెముఖవా గ్రామ్యాకౌఘోషజనానిత్యధః* గ్రామాద్యభిభా
 విలియప్రత్యయః అపశ్యదాలోకితవాక్స్వభావోక్తిః || ౩౮

పశ్యన్నితి|| ఏకాంతమాధ్యానాత్వంతముద్ధతయా అనవబుద్ధవిభ్రమైరజ్ఞాత
 విలాసైఃకింతుప్రసిద్ధోపస్తారవివగుణాయెషాంతైరతవిశావైరిత్యధః - కృతా
 ఢైరపిసకృద్దేశనాత్ లబ్ధవిస్తారఫలైరపీత్యధః - విలోచనైః జనాధినాథం
 కృష్టంపశ్యక - వల్లవీజ సౌగౌపాంగనాజనః-పితృష్టతాంతృప్తతాంసయయా
 భూయోభూయఃపశ్యన్నపినాలంబుద్ధిఃవాపేత్యధః - తృప్తికారణైదశనైస
 తృప్తిపితృప్తికార్యానుష్ఠితైర్విశేషాక్తిః - సాకృష్టస్యమదనకౌటిలావణ్యలక్ష్యం
 వ్యంజయతి || ౩౯

ప్రీత్యేతి|| నియుక్తావామపాదేవసమయతా - స్తనంధయంకపిబంతీతి స్తనం
 యాన్యత్సా* నాసకాస్తనయోధ్ధాకథోరితిథేటః* ప్రత్యయః ప్రీత్యా
 వాత్సల్యేనలిపాతీజహ్వానాస్వాదయంతేః రోహిణీగాః * అజ్ఞాన్యహ్న
 రోహిణీస్వాదిత్యమరః - పయఃక్షీరంజాను సౌరుఖయెనజానుద్వయెనపారీందో

జాను నోః! వధిః స్తుతా రాధ్యునిసోహివేషయన్తి రన్నిధౌమహతస్త్రిగౌదు
 హః! ౧౦ || అభ్యాసాత్ స్యాగృతూః తణః కాన్నిధానహస్తస్యపురొదుఘ్ను
 రః! వగాఽద్గవాంహులక్ష్మః చారునిర్వృతీమరిమః ధోరై త్తతగౌమతల్లి కామ్ ||
 ౧౧ || సప్రీహితాఽయావదపాసేతుంగతాః శుకాఽమృతైస్తావమషద్రుతశ్రియాం
 యై జారికాణామభితస్సమాకులః సహాసమాలోకయతిస్త్రగౌపికాః || ౧౨ ||
 వ్యాసేదుమస్తానవధానతఃపురాచలత్యసాపిత్యపకణఽయన్నచా! గీతానిగౌ

హాసపాత్రీ-సారీ పాత్రీ పదాగయోరితివిశ్వః-నిగృహ్యనిర్వృత్య-వధిః స్తుతా రా
 ధ్యనివద-నశీలక్షీ-ధారాశబ్దయధాని వతితధాదుహతః ప్రపూరయతః - దు
 హేఃలబశ్మతరిశవ్-దుహ్యజిపిద్వికమఃకత్వం- గాఃమహంతీతిగోదుహఃగోదో
 హకాః*సర్వాద్విషేత్యాది నాకృష్-సహరిశ్చిరంనిదధౌఅవలోకయతిస్త్ర -
 నిధ్యానమవలొకనమితివై జయంతి-స్వభావోక్తిః || ౧౦

అభ్యాసతత్త్వే||అభ్యాసతఃదోగ్ధమభిముఖమాగచ్ఛతః-అజేలబశ్మత్రాదే
 శః-నిధానంపాదబంధనదాహ - నిధానందామసంచానంపహునాఽపాదబంధన
 మితివై జయంతి - తద్ధస్తేయస్థతస్యనిధానహస్తస్యదుఘ్నుతోదోగ్ధమిచ్ఛతో
 దోగ్ధరితేశేషః-దుహేఃసన్నంతాల్లబశ్మత్రాదేశః-ఘత్వధత్వే-పురోగ్రభ్యాగ
 తోభిముఖమాగతస్తూర్ణః ప్రసహనే త్వరమాణస్తర్ణ కౌతిబాలావత్సయస్యా
 స్తాం- సద్యోజాతప్రతణఃకత్వత్వమరః - గవాంవగాఽద్గోవ్రజాత్-హులక్ష్మతి
 చారుహులకారమనోహరంయధాతధానిర్యాతీంనిగఽచ్ఛంతి-ఇణశ్మతరిజీవ
 ఇణోయణాదేశః-ప్రశస్తాంగాంగోమతిల్లి కాం*ప్రశంసావచనైశ్చేతినిత్యస
 మాసః- మతిల్లి కామచర్చికాప్రకాడముద్వృతల్లజౌప్రశస్తవాచకాన్యమూనీ
 త్యమరః-హధోరరిమః ధుమాదనఃవిత్తతః-ఈతీతవాః-ఈత్తతేర్లుజ్ * అడజాదీ
 నామిత్వాత్*అటశ్చేతివృద్ధిః-స్వభావోక్తిః || ౧౧

సత్త్వే || యావచ్ఛుకాః కీరానపాసేతుంగవారయితుంగతాస్తావన్నగైరు
 పమ్రుతశ్రియాముపల్లతసంపదాఽప్రీహితాంప్రీహిమతాం * ప్రీహ్యదిభ్యశ్చేతి
 ఇనిప్రత్యయః-కైచరికాణాంయైత్రసమూహానాం- పున్నపుంసకయోర్వప్రః
 కేదారఃయైత్రమస్యతు - కైదారకంస్యాతైదార్యకయైత్రంకైదారికంగణై
 త్యమరః*తజ్జోవచనశ్చేతివకారాత్తజ్ ప్రత్యయః - కృద్యోగాత్కర్తృణివ
 స్ష్టి-గౌపికాఃగౌవస్త్రీరభితఃసమాకులఃవ్యగ్రఃకృభయతఃసమాకృవ్యమా
 ణాస్సతీరిత్యర్థః-సహరిఃసహాసమాలోకయతిస్త్ర - అత్ర సహసావలోకనస్యవి
 శేషణగత్యాసమాకులపదార్థహేతుకత్వాత్కావ్యలింగభేదః || ౧౨

వ్యాసేదుమితి || గోప్యాఃశాలిగౌప్ర్యాః గౌరాదిత్యాత్ జీమ-గీతానిదేవ

పాపాకలమంపుగవ్ర జౌననూనమ త్తితిహారిర్వ్యలోకయత్ || ౪౩ || లీలాచలత్
 (స్త్రీ)వరణారుణోత్పలస్థలత్తులా కొంటిని నాద కొమలః | శౌరెరుపానూపమపా
 హరన్తనఃస్వనాంతరాదున్తదసారసారవః || ౪౪ || ఉచ్చైర్గఽతావస్థలితాంగరి
 యసీంతదాతిదూరాదపితస్యగచ్ఛతః | ఏకేసమూహుర్బలరేణుసంహతింశిరో
 భిరాజ్జామవరేమహీభృతః || ౪౫ || ప్రాయోణిచానపి మేదినిభృతోజనస్సమేనై

కణఁయఁశృణ్వఁ-అసౌమ్యగ వ్రజః-అసౌకౌపి అస్తాన్వ్యాసేద్ధునివారయ
తుంఅవధానతోగీతై కాగ్రాత-పురాచలతిచలివృతి * యావత్పురానిపాత
యోలఁడితిభవిష్యదభే-లఙ్-ఇతీథ్థంమత్వైతిశేషః-కలమంశాలివిశేషం - నా
త్తినఖాదతీసూనం-ఇథ్థంతర్క-యన్నితిశేషః-హరిర్వ్యలోకయత్ - అత్రమృగా
ణాంకలమఖాదననివృత్తేగీతాసత్తీనిమిత్తాయాస్తదాకణఁన సుఖభంగహేతు
కత్యముత్ప్రేక్ష్యతే॥

లీలతి || అనుగతా ఆపవయేషు తెలనూపాః జలప్రాప్తయదేశాః - జలప్రాప్తయ
 వనూపంస్యాశ్చుంసికచ్చస్త్రధావిధభిత్తమరః * ప్రాదిభ్యోధాతుజస్యబహు
 ప్రేహిశ్చోత్తరపదలోపశ్చ * ఋక్స్విరిత్యాది నాసమాసాంతః * ఉదనోదేశ
 భిత్తూకారః - తెహంసమీపేఉపానూపం - సమీపార్థేవ్యయాభావః - లీలయాచ
 లతీచంచలయేస్త్రియాశ్చరణైరనుజీతైర్లతైర్భవతయోః - స్థలంత్యా
 యాతులాకౌట్వేనూపుర - పాదాంగదంతులాకోటిర్నంజీరోనూపుర (స్త్రి
 యామిత్యమరః - తయోర్నినాదభవకౌమలోమధురః ఉన్నదసారసారవఃమ
 త్తహంసకూజితం - చక్రాంగస్సారసోహంసభిత్తబ్దాణవేశౌరేర్ననఃస్వనాం
 తరాదపాహరత్ - అత్రమనోహరణస్య లీలత్యాదివిశేషణార్థ హేతుకత్వా
 దుపమాసంకీర్ణంకావ్యలింగమ్ ||

౪౫

ఉచైచ్చరితి॥ తదా తస్మాన్మనమయే అతిదూరాన్తచ్చతోపితస్య హరేః సంబంధి
నీముచైచ్చగః తామత్యూర్ధ్వః ముక్తితాః అన్యత్రోర్ధ్వః లోకేష్వపి వ్యాప్తాం అ
ష్టలితామభంగురాంసత్యాంచగరియసీమతమహతీం పూజ్యాంచబలరేణుసం
హతిం సేనారజస్సంఘాతం-ఎకేకతిపయేమహీభృతః పర్వతాః-అజ్ఞాంతానం -
అపరేమహీభృతో రాజానశ్చ రిరోభిః శిఖరైశ్చైక్షేప్యైశ్చ సమూహుః సమ్యగ్
హంతిష్ట-చహీర్వాటియైర్జుసీ* వచిస్వపీత్యాదినాసంప్రసారణం-అత్ర హరిమ
హిమవణానాయాముభయేషామపి మహీభృతాం ప్రకృతత్వా తే-వలప్రకృ
తాస్పదాతుల్యయోగితాన్లైష ప్రతిభోజ్ఞాపితాచేతి సంకరః॥ ౪౫

[illegible]

వపథాధిరోహతి | సేనామూరా రేపథవససాపునమహామహీ ధ్రాక్షపరితోధ్య
రోహయత్ || ౪౬ || దంతాగ్రనిర్భిన్నపయోదమున్నభాఃశిలోచ్చయానారురి
హుమహామహీసః | తిర్యక్-టస్థావిమహాంబునిమ్నగావిపూర్యమాణశ్రవణో
దరంద్విపాః || ౪౭ || శోచ్యతన్నదాంభఃకణకేనకేనవిజ్జనస్యజీమూతకదంబకద్వ
తా | నాగేననాగేనగరియసాచ్చతైరరోధిపంధాఃపుధుదంతశాలినా || ౪౮ || భగ్న
ప్రమాశ్చక్రనితస్తతోదిశఃసముల్లసత్కైతనకాననాకులాః | పిష్టాద్రిపుష్టాస్త్ర

పునఃపథోమాగాన్వెవమహామహీ ధ్రాక్ష-మహాద్రీక్షపరితోధ్యరోహయత్
లోకేహసతిత్తుణ్ణేధ్వనితేనశైలాధిరోహణసంభవః - సేనాయాఃసర్వవథాతి
రేకిణ్యాఅభూతపూర్వాఃపరస్పహస్రాః పంథానః స్యారోహణేనప్రవతీతా
ఇత్యర్థః - రోహతేగత్యర్థత్యాత్ * గతిబుద్ధిత్యాదివాపధామణికత్వాణాం
శౌకమత్స్వం-మహేందరంతీమహీధ్రాః - మూలవిభుజాదిత్వాత్ - అత్ర
సేనాయాఃపథాంశైలాధిరోహణేనోపమానాత్ జనాదాధిక్యకథనాద్వ్యతి
రేకాలంకారః || ౪౬

దంతాగ్రేతి || ద్వాభ్యాంపిబంతీతిద్విపాగజాః * సుపీతియోగవిభాగాత్క
ప్రత్యయః-ఉన్నభాడన్నమితముఖాఃసంతః - దంతాగ్రేర్నిర్భిన్నావిదారితాఃప
యోదాఃశృంగగతాయస్తీక్షకమణితద్యధాతథా తిర్యగూర్ధ్వముఖత్వాత్తై
రశ్చీనంయధాతథాకపేభ్యః-ప్లవంతేక్షరంతీతికటస్థావిసిద్ధిర్నదాంబునిమ్నగా
భిమదజలప్రవాహైర్నిపూర్యమాణాని శ్రవణోదరాణి శ్రోత్రవివరాణి య
స్తీక్షకర్మణితద్యధాతథామహేయసోమహత్తరాణిలాచ్చయాశ్చైలా అ
రురుహుః - స్వభావోక్తిః || ౪౭

శోచ్యతదితి || శోచ్యతంతఃక్షరంతోమదాంభఃకణాయస్యతేన - శైషికఃప
ప్రత్యయః-జీమూతకదంబకస్యేవమ్యతిర్యస్యతేన - పుధుభ్యాందంతాభ్యాంధా
లతఇతితచ్ఛాలినా-గరియసాగురుతరేణోచ్చతైరున్నతేన - కేనవిన్నగేనగజేన
జనస్యపంధాఃమాగాఃఅరొధిరుధేనగచ్ఛతీతిఅగేనాచతేనతునారోధినరుద్ధః -
త్తమాతంగస్యదురాసదత్వాస్తైర్భువదనతిక్రమణీయత్వాదితిభావః - అతేవో
పమానాదగాదుపమేయస్యనాగస్యాధిక్యాద్వ్యతిరేకః || ౪౮

భగ్నైతి || దంతిమోగజాఇతస్తతోభగ్నప్రమాః-స్వభగ్నాఖిలవృత్తాః-
దిశఃసముల్లసద్భిఃకేతనైరేవకాననైరాకులాఃసంకిణాశ్చక్రః - తథాతరసా
బలెనపిష్టానిచూణితానిలద్రిపుష్టానియాసుతాఃభువోభూమీః - చలద్భిర్నిజాం
గైరేవాచలైర్దుర్గామాఃదుష్ప్రపాశ్చక్రః - అత్రకేతనెవ్వంగేమచకాన
నాచలత్వకూపణాద్రూపకాలంకారః - తేనగజానాంపురాతనస్మప్తినంహరణ

తసాచదంతిసత్పలన్నిజాంగాచలయగణమాభ్యాసః॥౪౯॥ ఆలోకయామాసహరి
మహాపీఠరాసధిశ్రయంతగణతాఃపరశ్శతాః॥ ఉత్పాతవాతప్రళిఖులచాతిని
రుపత్యకాభ్యాసబృహత్శిలాభన॥౫౦॥ శైలాధిరోహభ్యాససాధికోద్ధురైఃపయో
ధరైరామలకీవనాశ్రితాః॥ తంపర్యతీయాప్రసాదాశ్చనాయైవికాసవిస్తారితవి
శ్రమేతుః॥౫౧॥ సావజ్ఞమిన్ద్రీయైఃలోచనైఃసకృత్క్షణమ్మగేంద్రేణసమ
పునాపునః॥ సైన్యాన్నయాతఃసమయాసివివృథేఃథంసురాజంభవమన్యధాభ

సృష్ట్యంతరస్తవతానానావః లోకౌత్తరంసామధ్యంగవ్యభిజ్యలంకారై
ణవస్తుభ్వని॥

ఆలోకయామాసేతి॥ హరిమహాపీఠరాగిరిన్ - అధిశ్రయంతిరధిరోహం
తీః - పరశ్శతాఃశతాత్పరాః - అసంఖ్యాధర్మధ్యఃపరశ్శతావ్యవయేహంపరా
సంఖ్యాశతాదికాదిత్యమరః * పంచమితియోగవిభాగాత్సమాసఃరాజదంతా
దిత్వాదుపసజ్జనస్యాపితతతబ్దస్యపరనిపాతః - పారస్పరాదిత్వాత్సూడాగమః
గణతాఃగణసమూహాః * గజాచ్ఛేతివక్తవ్యమితిసామూహికస్తత్ప్రత్యయః ఉ
పత్యకాభ్యాససన్నాభూమిభ్యః - ఉపత్యకాద్రైరాసన్నాభూమిరిత్యమరః * ఉపా
ధిభ్యాంత్యకన్నాసన్నాభూథయోరితిత్యకప్రత్యయః - ఉత్పాతవాతప్రతి
ఖులంతీవతంతతత్పాతీరూధ్వంగామిరీతిత్యర్థః - బృహతీఃశిలాభవేత్సృ
తౌ - ఆలోకయామాస-లోక్యదశనత్తరిథాతోలిః॥

శైలతి॥ శైలాధిరోహభ్యాసనెనపర్యతారోహణాభ్యాసేనాధిమోద్ధురైర
త్యున్నతైఃపయోధరైః ప్రసైరుపలక్షితాః అమలకీవనాశ్రితాః - ధాత్రివనగ
తాఃపర్యతోనివాసోయేహంతేపర్యతీయాఃకిరాతాదయః * పర్యతాచ్ఛేతిచ్ఛ
ప్రత్యయః - తేహంప్రమదాః - వికాసేనవిస్తయకృతవిస్తారేణవిస్తారితాః సైన్య
త్యేనవివర్తితాః విభ్రమావిలాసా యేహంతా నీక్షణానియాసంతాస్తథాస
త్యః - తంహరించచాయైరేదదృశుః - చాయ్యపూజానిశామనయోరితిథాతోక
తారలిక్ - నిశామనందశశనం నిరుపద్యపినిశామయతేత్తిదశశనపర్యాయేముభ
ట్టమల్లః - ఏతేనహరైఃలోకౌత్తరలావణ్యం వ్యజ్యతేత్తి - వస్తునావస్తుభ్వనిః - స్వ
భావోక్తివృత్త్యనుప్రాసయోఃసంస్పృష్టిః॥

సావజ్ఞమితి॥ సావజ్ఞంసానాదరంయథాతథావిలోచనైఃసకృదేకవారం - ఏ
కస్యసకృచ్ఛేతిసకృదేకేనిపాతః - క్షణమున్నీల్వొన్నివ్యపునఃసమపునాస్వప్తు
మిచ్ఛసా - స్వపేసన్నంతాదుప్రత్యయః - రుదవిదేత్యాదినాసనకిత్వాత్ * ప
చిన్వపీత్యాదినాసంప్రసారణం-మృగేంద్రేణసింహేనసమయాసమివే * సమ
యానికషాశబ్దౌ సామీప్యేపరీతితావితిసజ్జనః - యాతోగచ్ఛతోపి - యాతే

వా॥ ౫౨ ॥ ఉత్తే ధనిధూతః సహిరుహం ధ్వజై జనాఘరుద్ధౌ ధతసింధురంకూ
 సామ్॥ నాగై రధిక్షిప్తనమః శిలం మహుబలం బభూవో పరితన్నహీభృతామ్॥
 ౫౩ ॥ శ్రుత్రాయమాణోఽనుజాలకై రౌగజేగంధంకవతావిధూనితైః సుద్రాభి
 రత్సుద్రతరాభిరామలంబివశ్యమానైః జనైః సుపువౌ॥ ౫౪ ॥ నీతెపలాశిన్యుచితేశ
 రీరవద్దజాంతకేనాం సమదాంతకమః కా | సంచెరురాత్మానభివాపరంతుణాత్

లఃటః - శత్రుదేశః - సైన్యాప్యేనారః* భీతాధానాంభయహేతురత్య
 చాదానత్వం - నవిశ్యధేనవిభే - వృద్ధభయసంచల నయోరితిధాతో భావేలి
 ట-అకవాతథాహీవృథః- అన్యధాభీతత్యేనకథానురాజంభవంనుఖేనరాజ్ఞా
 భూయతే-నకథవపీత్యథః - రాజాచాయంవృగాణామితిభావః* కత్యుక్తర్ష
 ణోశ్చభూక్యభౌరితి కితారిషదాదౌ చోపపదేభవతేః కల్ ప్రత్యయేనలోపము
 మాగమా - అధాంతరన్యాసః॥

ఉత్తే ధేతి॥ నాగై గజై రధిక్షిప్తా సీరస్మతానుహశిలాఃయెనతద్బలం సై
 న్యంధ్వజై రుత్తేధేనాగ్నత్యేననిర్ధూత అపగణితాగ హిరుహాయేమతేషాం
 * ఉత్తే ధశ్చోచ్చ్రయశ్చ స ఇత్యమరః - జనౌ మైః రుద్ధం ప్రతిబద్ధముద్ధతముద్వై
 లంసింధురం హేమానదీవె గోయేషాం మహీభృతాం పర్వతానాం ఉపరిముహు
 బభూవమాగజవశాన్మూయసో భూధరాన్మనురాగురో హేత్యథః-హయా
 ఘరుద్ధేతిపాలేహయా ఘనఘోటక సమూహేనరుద్ధమిత్వాదిపూర్వవత్ - అ
 త్ర వరోహణవదుత్కంఠోచ్చిపరిభావవిశేషణవైభవాత్ ప్రతీయతేతితద
 భేదే నోపరిభావస్య బలభూధరవిషణ పదార్థ హేతు కత్వాన్వేష ప్రతిభా
 త్థాపిణః కావ్యలింగవిశేషః॥

శ్రుత్రాయమాణ ఇతి॥ తరౌవృత్తశ్రుత్రాయమాణోశ్చశ్రువదాచరతితద్బలంబమా
 నఇత్యర్థః-ఉపమాలంకారః. శ్రుత్రుశబ్దాదాచారకృజంతాల్లటశ్శౌనజాదేశః అకృ
 త్సర్వధాతుకయోదీః ఘోః-మధుజాలకేత్యౌ ద్రవటలెగండుకపోలం కవతాత
 రుస్కంధేకంఠూయమానైః గజేనవిధూనితైః సపితేనతి-ధూజోన్యంతాత్రర్ష
 ణీక్షః* ధూజ్ ప్రీజ్ఞోనుగ్ధక్రవ్య ఇతేను గాగమః - అతు స్రుతరాభిరితి
 స్థూలాభిః సుద్రాభిః సరఘాభిః* యుద్రావ్యం గానటీవెశ్యాసరఘాకంటకా
 రికేత్యమరః - విదశ్యమానైః పంచుభిస్తుద్యమానైః జనైః సమాకులంవ్యగ్రంయ
 ధాతధాదుస్తువెపలాయితం - భావేలిటస్వభావోక్తిగుక్తోపమాసంస్పృష్టా॥

నీతభితి॥ ఉచితేపరిచితేపలాశినిస్తుమే* పలాశీస్తుమాగమాఇత్యమ
 రః - శరీరవత్ పూర్వశరీరభవ* తత్ర తస్యేవేతివతిప్రత్యయః - అదాంతకర్ష
 ణాదుదాంతవ్యాపారణగజౌంతక ఇవేతి ఉపమితసమాసః - సాహచర్యా

క్షమారుహందేహ మివస్థ వంగమాః || ౫౫ || ప్రహ్వసతీవక్ష్వచి దుద్ధతి శ్రేతః
 క్ష్వచిత్ప్రకాశానథ గహ్వరానపి | సామ్యాదపేతానితి వాహిహరేస్తదా
 తచక్రామగిరిగూరూనపి || ౫౬ || సవ్యాప్తవత్సా పరితోపథాన్యపి స్వసేన
 యాసర్వపథీనయానయా | అంభోభిరుల్లంఘితతుంగరోధసః ప్రతీపనామ్నిఃకు
 త్ తేనగజాంతకేనాంతంనాశంనీతేగమితేసతిష్ఠవై గౌచ్ఛంతితిష్ఠవంగమైఃకపి
 భిః * గమేశ్వేతిభిశ్ ప్రత్యయముమాగమః - అత్తామోజీవాత్రివాపరం వృక్ష
 మారురుహఃఅపరందేహమివక్షణాత్ సంచరుఃసంప్రవిష్టాత్సత్వభావః - అనే
 కవశబ్దావాక్యధోవమాసాచశరీరవదితితద్ధితగతా-అన్యత్రసమాసగతేతిసం
 కరః||

౫౫

ప్రహ్వసతి|| క్ష్వచిదతీవనితాంతం-ప్రహ్వప్రవణాఅన్యత్రానుకూలాకక్ష్వచి
 దుద్ధతింశ్రయంతీత్సుద్ధతిశ్రేతఃదేన్నత్యభాజదేద్ధత్యభాజశ్చ-శ్రయతః-క్ష్విప్
 తుక్ - క్ష్వచిత్ప్రకాశానసంకటానగూఢవృత్తీంశ్చ. క్ష్వచిదతిగహ్వరానపి - అ
 పిశ్చాధే - అప్రవేశా - అన్యత్రగూఢాంశ్చ - ఇతీథంసామ్యాదపేతావి
 షమరూపాన్విషమవృత్తీంశ్చ - అతపవగురూ - మహతోపి పూజ్యానపి గిరిం
 స్తథాహరేవాహిసీసేనా అతిచక్రామాతీత్యగతాఉల్లంఘితాచ * గురోర
 ప్యవలిప్తస్యకార్యాకార్యమజానతః ఉత్పథంప్రతిపన్నస్యపరిత్యాగోవిధీయతే
 ఇతిస్తరణాదితిభావః - గురూణాచప్యతిక్రమఇతివిరోధేపిశబ్దఃసచోక్తవైషమ్య
 దోషోద్ఘాటనెనపరిహృతఇతివిరోధాభాసోలంకారః - సచగురూనితివాక్యప్రతీ
 యమాసయోరభేదాధ్యసనాయాదితి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితఇతిసం
 కరః||

౫౬

సత్తితి|| సహరిఃపరితఃసమంతాదవథాన్యమాగానపి * పథోవిభాషేతినిషేధవి
 కల్పాత్ * ఋక్పూరిత్యాదినాసమాసాంతః-అవధంనపుంసకమితిసపుంసకత్వం,
 వ్యాప్తవత్సాసర్వాకపథోవ్యాప్నోతీతిసర్వపథీనా*తత్సర్వాదేరిత్యాదినాఖ
 ప్రత్యయః-తయాసర్వపథీనయా అనయాస్వసేనయానిమిత్రేన అంభోభిరుల్లం
 ఘితానియుగవదఖిలసేనాప్రవేశేనప్రతీపగమనాదుపర్యాక్రాంతానితుంగరో
 ధాంసియాసాంతాః - నిమ్నంగచ్ఛంతినిమ్నగానద్యః - తాఃప్రతీపనామ్నిః
 కురుతేస్త - ప్రతిగతాఉత్తానగాఅపోయాసాంతాఃప్రతీపాః * ఋక్పూరిత్యా
 దినాసమాసాంతః * ద్వ్యంతరుపసర్వైభ్యావళాదితీకారః - ప్రతీపాఇతినామ
 యాసాంతాః అథవాప్రతీపనిమ్నగానాంఽరుద్ధం నామఉత్తానగా ఇతినామధే
 యంయాసాంతాఃప్రతీపనామ్నిః * అనఉపథాలోపి సోన్యతరస్యామితిజీవ -
 తాస్తథాచకారేత్యభావః అత్రనిమ్నగానాంప్రతీపనామాసంబంధేపితత్సంబం
 ధోకేరసంబంధేసంబంధరూపాతిశయోక్తిః||

౫౭

రుతేష్టనిమ్నగాః || ౫౭ || యావద్వ్యగాహంతనదంతినాంఘటాస్తురంగమై
స్తావమదీరితంఖురైః | షీప్తాసమీరైస్సరితాంపురఃపతజ్జలాన్యనైషీద్రజవపం
కతామ్ || ౫౮ || రంతుంక్షతోస్తుంగనితంబభూమయోమహుప్రణంజంతఃప్ర
దంమదోద్ధతాః | పంకంకరాచాకృతశైవలాంశుకాఃసముద్ర గాణాముదపాద
యన్నిభాః || ౫౯ || రుగ్ధోరురోధఃపరిపూరితాంభసఃసమస్థలీకృత్యపురాతనీనా

యావదితి || దంతినాంఘటాగజప్రజాః జలానియావన్నవ్యగాహంతనవ్య
లోడయన్-తావత్తురంగమైకత్వభిఃఖురైఃకరణైఃఉదీరితంఉద్ధాపితం- అధ
సమీరైఃమారుతైఃషీప్తంఛేదనం - అతవపపురంగజప్రవేశాత్స్యాగేవ పతద్ర
జోభూరైఃబరేవసరితాంజలానివంకతామనైషీన్నినాయ - నయతేద్వికమన్
కాత్లుక్సీనివివృద్ధిః- అత్రాపిసరితాంపంకత్వాసంబంధేపిసంబంధోక్తైఃపూ
ర్వవదతిశయోక్తిః || ౫౮

రంతుమితి || రంతుంక్రీడితుంక్షతాఃఎకత్రవిషాణైరన్యత్రనఖైశ్చవిదళితాః
ఉత్తుంగనితంబభూమయోరొధోభాగాః- శ్రోణీభాగాశ్చయైస్తై- నిశఃబారో
ధసీగ్ధేశిఖరేపికటీతతేజ్జితవిశ్వః-ముహుఃప్రమదంహవశంప్రజంతః - మ
దేనదానెనదవేణచౌద్ధతాః- కరైహాస్తైరపాకృతానిశైవలానిలంశుకానీవ
శైవలానీవాంశుకానియైస్తేజ్జభాఃసముద్రంగచ్ఛంతీతిసముద్రగాణాంసముద్ర
పత్నీనాంనదీనాం*ఎకాజుత్తరపదేణజ్జితితత్వం-పంకంకర్దమం- కల్పవంశదపా
దయన్-పంకౌస్త్రీకర్దమైససోరితివిశ్వః-యథామదోద్ధతాఃపరాంగనానాందో
షముత్పాదయంతితద్వదితిభావః-అత్రప్రస్తుతేభవిశేషణాదప్రస్తుతస్త్రీసంగ్ర
హణసాహసికప్రతీతేఃసమాసోక్తిః-సాచపంకయోరభేదాధ్యవసాయాదితిశై
షమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితేతిసంకరః || ౫౯

రుగ్ధౌతి || ఇభాగజాఃరుగ్ధౌరురుభిమహద్భీరోధాభిస్తటైఃపరిపూరితాంభసో
మృతైఃపశోపితజలాశ్చత్యర్థః - పురాభవాఃపురాతనీః * సాయంచరమిత్యాది
నాట్యుప్రత్యయః-తుడాగమశ్చ*టిడ్డాణశిత్యాదినాజీప్ - నదీఃసమస్థలీకృత్య
సమస్థలానికృత్వామదాంబుభిఃస్సమదోదతైః కూలంకషంతీతికూలంకషాః *
సర్వకూలాభ్రకరీషేషుకషజ్జితఖశేప్రత్యయః - తేషాఃప్రవాహాయాసాం
తాఃఉభయకూలప్రవాహిన్యోవరాఅన్యాః సరితః తథాపూర్వవత్ ప్రవతన్
యామానుఃప్రవాహయామానుఃఎతేనగజసంపత్తిరుక్తా - అత్రనదీనాంసమ
స్థలత్వాసంబంధేపిమదాంబూనాంచసరిత్వాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తైరతిశ
యోక్తిరితిసజాతీయసంకరః || ౬౦

దీః | కూలంకి మేమాస్మరిత స్త్రాహుగాః ప్రవర్తయా మామగ్నిభావం బంబుభిః ||
 ౬౦ || వద్వైరనన్వితవధూముఖద్వితీయగద్యముః ప్రేక్షితగద్యముః ప్రజామః |
 దూరభవక భోజబలస్యగర్భభవకైర్లవహుః సేవకైర్లవహుః నివసగః || ౬౧ || స్మి
 ద్దాంజనశ్యామతనూభిరున్నైస్సగి రంతరాలాంకరీరాలంకరైః | సేనానుభా
 త్కాలితసౌధసంపదా పుగాంబుగా నాచరభాగమూషపః || ౬౨ || ప్రాసాద
 శోభాతిశయాలుభిఃపదిప్రభోనివాసాఃపటవెత్తభిరభాః | నూనంసహనైస
 వియోగవిక్లవాపురంపురశ్రీరపినిర్యయాశదా || ౬౩ || చక్షుఃస్వపానాంసరువం

వద్వైరితి || వద్వైరనన్వితా అప్రప్రావధూముఖద్వితీయగద్యభిస్తాః సధూముఖశ్రీ
 జితవద్వాత్సర్యధిః సన్వితే సేవకైర్లవహుః సేవకైర్లవహుః సేవకైర్లవహుః సేవకైర్లవహుః
 ప్రజాంభత్రజన్యాం శ్రీయంనగతాః ఆతాః ఆతవత్త్రజితహంస శ్రీకాత్సర్యధిః
 మ్నగానద్యః శిలోపమామతీతాః - శిలోపావ్యమతిక్రాంతాగజాయస్మిత
 స్యగచ్ఛత్ భోజబలస్య యాదవసైన్యస్థదురభవక - అతివ్యవహితాజా తా
 త్సత్సర్యధిః అవక్ష్మాత్సత్సర్యధిః తదభద్రాధ్యవసాయేనైవనివృత్తానాం దూర
 భవనస్య తద్విశేషణపదార్థహేతుకత్వాత్ - సైవమూలాత్సయోక్తిసము
 త్తాపితః సావ్యలింగభేదః || ౬౦

స్మి గైశ్చ || స్మిద్దాంజనమివశ్యామాభిస్తనూభిరున్నైః కరిణాంకరంబరైః ని
 రంతరాలానిరంధ్రాసాసేనానుభయా లెవనవిశేషణత్కాలితాధమలితాః సౌధ
 సంపదోయాసాంతాసాం * లెవభేదస్య తేనుభవైర్జయంతీ - బహూనాంపు
 గాంపురిణాంపరభాగం విస్తృత్యప్రదేశమాపదూరవతీత్యగతేత్యధాః - వశో
 త్క - మశ్వపరభాగః తదిభద్రాధ్యవసాయేనపరభాగప్రాప్తావశేషణకత్వాశ్యా
 మకరికదంబకవైరంతర్యస్య హేతుత్వాత్పూర్వవత్సావ్యలింగభేదః || ౬౧

ప్రాసాదైతి || పథిమాగే - ప్రభోక్స్యస్థస్యనివాసాః సేనానివేశాః - ప్రా
 సాదశోభయాలుభిః యానుభవిత శాయితైః * ఆభువిశీర్షగ్రహణంకతవ్యమి
 త్యానుచక్రస్యయః - పటవెత్తభిః పటగృహేబాభుః - తేనోత్పేక్ష్యతేతదా
 ద్వారకానిగ్యాణకాలే అనైక్యస్థైరసహవియోగవిగ్లాపావిరహభీరుః - పురశ్రీ
 ద్వారకానగరలక్ష్మీరపిపురోగ్రైస్సైర్యయానిగతా - నూనం - ద్వారకాతోనభి
 ద్యం తేలస్యనివాసాః శోభయంతిభావః || ౬౨

వప్క్షేతి || గోడస్థానామాఘవైరసంఘవైరగలతాప్రవతామదోదశేనద్రవేషు
 ప్రమస్యగధేషునీయ శత్రుత్వస్థిలాయినస్తస్మివాసినః ఉచ్చకైర్విరువంతః
 కూజంతోశయః ద్విపానాం సేనాగజానాం వత్సప్రమాణం - వత్సదేహప్రమా
 ణయోరిత్యమరః - వనచరేభ్యః - కిరాతేభ్యః - చిరమాచచక్షిరేత్రయంతోగజాత్రి

తచ్చైర్వ నైవ రేభ్యశ్చిరమాచచక్షి రే| గంధస్థలాఘవః గళన్తదోదక ద్రవ మ్రు
మస్కంధనిలాయ మోలినః|| ౬౮|| ఆయామవద్భిః కరిణాంఘటాశతై రధఃకృతా
ట్టాలకప జ్జిరుచ్చకైః | మామైవజితోదగ్రగృహాని సాచమూ రతీత్యభూ
యాంసిపురాణ్యవతః|| ౬౯|| ఉద్ధాతముచ్చైర్ధ్వజినీభిరంశుభిః ప్రత త్తమ
భ్యణితయాపివ స్వతః| ఆహ్లాదికల్లారసమీరణాహతేపురఃపసాతాంభసీయా
మునేరజః|| ౭౦|| యాఘముభానోస్తనయాపిశీతలైః స్వసాయమస్యాపిజనస్య

త్యాఖ్యాతవంశిత్యతః - గజవమ్కానుమాపకేష్వలిషువిరావయోగాదాఖ్యా
నముత్ప్రేక్ష్యతే - వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యా|| ౬౮

ఆయామేతి|| ఆయామోదై ఘ్నంసోస్తయేమాంతద్వద్భిరాయతైరిత్యథః
కరిణాంసంబంధిభిః ఘటాశతైర్వ్యాహతైః * కరిణాంఘటనాఘటైత్యమరః
అధఃకృతాస్తీరస్కృతాలట్టాలకప జ్జుయోలట్టశ్రేణ్యాయయాసా* అట్టశ్చ
ట్టాలకః స్మృతఇతివై జయంతి-సాచమూరుచ్చకైరున్నతైః- మామైవః పటమం
టపైః - జితాన్యదగ్రాణిగృహానియేమాంతానిభూయాంసిపురాణితీత్యావ
తత - అతిక్రమ్యగతైత్యథః - శోభయాఅతిశయ్యస్థితేతిచగమ్యతే - తదభే
దాధ్యవసాయోనశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యన్తాపితంపూర్వవత్ పదార్థహేతు
కంకావ్యలింగమ్|| ౬౯

అథహరిసేనాకాళిందీప్రత్యాసేదుషీత్యాహ|| ఉద్ధాతమితి || ధ్వజినీభిః
సేనాభిరుచ్చైరుద్ధాతంఊర్ధ్వక్షిప్తంఅతపవలభ్యణితయాంతికతయా* ఉ
పకంతాంతికాభ్యణిత్యమరః-వివస్వతోంశుభిః ప్రత త్తమివైత్యర్థః అతపవవ్యం
జకాప్రయోగాద్గమ్యాత్ప్రేక్ష్యతా - ఆహ్లాదిసఅహ్లాదకాయ కల్లారసమీరణాః
సాగంధికమారుతాః * సాగంధికంతుకల్లారమిత్యమరః - తైరాహతేకంపితే
యామునెయమునాసంబంధిన్యంభసీపురోగైరజౌధూళిఃపసాత - సంతప్తా
హిసంతాపమసహమానాః పురోధావిత్వాక్వచనశిశిరేషయసివతంతీతిభావః||

జీవనైః | కృష్ణాపిశుద్ధేరధికంవిధాత్మభిర్విహతుమంచోసిజనైఃపటియసీ||౬౭||
 యస్యామహానీలతటిరవస్రతాఃప్రయాంతిపీత్వాహిమపిండపాండవః | కాశీర
 వస్తాభిరివానురంజితాఃక్షణేనభిన్నాంజనవణితాంఘనాః || ౬౮ || వ్యక్తంబలి
 యాన్యదిహేతురాగమాదపూరయత్సజలధిన్నజాహ్నువీ| గంకాఘనిర్భస్పిత

అథచతుర్థిర్యమునాంవణాయతి || యోత్యాది||యామమునా - ఘమభా
 నోరుష్ణాంశోస్తనయాపిసతీ-శీతలైఃఅపిర్విరోధ-సచోష్ణోపాదానకస్యతైత్యా
 నుపవీతైరితిభావః-యమస్వాంతకస్యస్వసాపిజనస్యజీవనైరుజ్జీవకైః - అత్ర
 ష్యేకౌదరాణాంభిన్నక్రియానుపవతైవిరోధః* కాళిందీసూర్యతనయా
 యమునాశమనస్వసైత్యుభయత్రావ్యమరః కించకృష్ణాకృష్ణవణామలినాచ
 తథాపిశుద్ధేవైమల్యస్యాధికం - విధాత్మభిఃసంపాదకైజలైరంచోసిపా
 పానివిహంతుంపటియసీనమథతరా - అత్రయమునాతజ్జలగతత్వేననిర్దిష్ట
 యోరప్యోగ్యతైత్యయోరంతకత్వోజ్జీవకత్వయోమాల్నిత్యశోధకత్వయో
 రవయవావయవిసారభేదవివక్షయాసామానాధికరణ్యాద్విరోధః- తస్యాభగ
 వత్త్యాఃకాళింద్యాఅలౌకికమహిమత్వేనాభాసత్వాత్విరోధాభాసాలంకారః-
 సచక్రమాత్ గుణయోఃక్రియయోఃగుణక్రియయోశ్చైత్రివిధాపిసంసృప్తః-
 తృతీయఃకృష్ణతిల్లేషప్రతిభాన్ధాపితత్వలసంయోగః||

౬౭

యస్యాఇతి||హిమపిండపాండవోహిమసంఘశుభాః| ఘనామేమాదుగ్రతా
 ద్రవీకృతాఃమహానీలతటిఃఇంద్రనీలస్థానీవ - కాళీఃకృష్ణవణాః* జానపదే
 త్యాదినాజీవ - యస్యాఃకాళింద్యాః-అపఃపీత్వాతాభిఃపీతాభిరద్భిరనురంజితా
 ఇవక్షణేనభిన్నాంజనవణితాంస్నేహమృదితకజ్జలసవణితాం - ప్రయాంతి
 అత్రతటిరివానురంజితాఇవెతిచోత్ప్రేక్షాభ్యాంసంకీర్ణాయం - ఘనానామం
 జనోపమేతిసంగ్రహః||

౬౮

వ్యక్తమితి|| హేతుర్వ్యక్తరనుమానమితయావత్ - అగమాద్గంగాసాగర

శంభుకంధరాసవణమణఃకథమన్యధాస్యతత్ ॥ ౬౯ ॥ అభ్యుద్యతస్యక్రమి
తుంజవెనగాంతమాల్సీలానితరాంధృతాయతిఃసీమెవసాతస్యపురఃక్షణంబభౌ
బలాంబురాశేమహతోమహాపగా॥ ౭౦ ॥ లాలైరరిత్రైశ్చరణైరివాభితోజవా
ద్వ్రిజంతీభిరసాసరిజ్జనైఃనాభిఃప్రతేరెఃరితఃస్లవోదితభ్రమీనిమిలల్లలనావ

పూరణీత్యాగమప్రమాణాత్ - బలీయాన్యదిప్రబలశ్చైత్ సాయమునాజలధిమ
పూరయత్ - జహూర్నరపత్యంస్త్రీజాహ్నువీగంగానాపూరయత్ - వ్యక్తం
సత్యమిత్యుత్ప్రేతా - కుతఃఅన్యధావిపర్యాయో అస్యజలధేఃతత్ప్రసిద్ధమర్ణిం
భః* అంభాణస్త్రోయపానీయేత్యమరః-గాంగేనగంగాసంబంధినాఃఘనప్ర
వాహేననిభత్సితాయాః తజితాయాఃశంభుకంధరాయాః హరకంతస్య
సవణంసమాసవణంకృష్ణవణమిత్యథః* జ్యోతిజనవదేత్యాదినాసమా
సభావః - అన్యధాగంగాఘస్యధావశ్యాద్ధవశమెవస్యాత్ - తథాచగ్రావప్లవన
వాక్యవదాగమోప్యన్యధానైయత్తికవెరాశయః॥

౬౯

అభీతి॥తమాలవత్తమాలవృక్షవత్సీలకృష్ణానితరాంధృతాయతిరత్యాయ
తాసామహాపగామహానదీయమునా - జవెనగాంభువంక్రమితుమాక్రమితుం -
అభ్యుద్యతస్యోద్యుక్తస్యతస్యమహతోబలాంబురాశేః సెనాసముద్రస్యపురో
గైక్షణంసీమెవవెలెవబభావిత్యుత్ప్రేతా-క్షణమాత్రనిరోధికాభవత్అనంత
రమెవతరణాదితిభావః॥

౭౦

లాలైరితి॥అభితః-ఉడయతోలాలైశ్చలద్భిరరిత్రైశ్చకావహనదండైః*నా
కాదుండఃక్షౌపణీస్యాదిరిత్రంకేనిసాతకమిత్యమరః-చరణైఃపాదైరివెత్యుత్ప్రే
తా-జవాత్ప్రజంతీభిగవృంతీభినోభిఃసాధనైరసాసరిద్యమునాస్లవెనో
దితానావెగెనోత్పన్నాభ్రమీభ్రాతిఃతయానిమిలంతీభయాదక్షిణీమీల
నంకుర్వంతీభిలలనాభిరవలంబితైరాలింగితైజనైఃకత్వభిఃపరితఃసర్వతఃస
ద్వోగయాభేవతదమానాభ్యాంపర్యభీభ్యాంతసీన్విధానాత్ - ప్రతేరెప్రతీర్ణా

లంబితైః॥౧౦॥ తత్సూర్యమంసద్వయసంద్విపాధిపాఃక్షణంసహేలాఃపరితో
జగాహిరె॥సద్వయతస్తేరురనారతప్రతస్వదానవారిప్రచురీకృతంపయః॥౧౧॥
ప్రోధైఃస్ఫురద్భిఃస్ఫుటశబ్దమున్నులైస్తురంగమైరాయతకీణవాలభిః॥ఉత్కర్ణ
మూర్ధ్వాహితధీరకంధరైరతీర్యతాగైతటదత్తదృష్టిభిః॥౧౩॥ తీర్త్వాజలెనై
వనితాంతదుస్తరాన్నదీంప్రతిజ్ఞామివతాంగరీయసీమ్ | శృంగైరవస్కిణాబ్జ

తత్సూర్యమితి॥ద్విపాధిపామహాగజాఃపూర్వంప్రథమంఅంసౌప్రమాణ
మస్యాంసద్వయసంఅంసమాత్రంతేహంతదొన్నతత్వాదితిభాషః* ప్రమాణే
ద్వయసజిత్వయసచ్ఛత్యయః-తత్తథాగంభీరంపయోయమునాజలంసహ
లాఃసావజ్ఞాఃక్షణంపరితోజగాహిరెప్రవిశంతిస్త-తతఃప్రవేశానంతరంసద్వయ
లంబెనలనారతమవిచ్ఛిన్నంస్తుతేనప్రవతాస్వదానవారిణాస్వమదొదకేనత్ర
చురీకృతంబహులీకృతంతత్వయస్తైరుఃతరంతిస్త-అత్రాతిగంభీరస్యాప్యంభ
సఃఅంసదఘ్నత్వాతిశయోక్త్యాగజానామాన్నత్యంపునస్తస్యైవమదాంబు
సంబంధాత్తాయత్వోక్త్యాతేహంమదాతిరెకశ్చవ్యజ్యతే॥ ౧౨

ప్రోధైరితి॥ స్ఫుటశబ్దంస్పష్టధ్వనంయథాతథాస్ఫురద్భిశ్చలద్భిః - ప్రోధైర్హో
ణాభిరుపలక్షితైః* ఘోణాతుప్రోధమస్త్రీయామిత్యమరఃఉన్నుభైరూర్ధ్వము
ఖైస్తథాఉత్కణంఉన్నమితకర్ణంయథాతథాఉర్ధ్వహితాఉర్ధ్వప్రసా
రితాధీరానిశ్చలాఃకంధరాగ్రీవాయాహంతైరగైపురఃతటదత్తదృష్టిభిస్తురంగ
మైరాయతాఃప్రసారితాఃవికీణావిక్షిప్తావాలధయోయస్కికమణితద్యధా
తథాలతీర్యతలతారి-సరిదితిశేషః-కమణిలబ్ధి-యక్-స్వభావోక్తిః ౧౩

తీర్త్వేతి ॥ నితాంతదుస్తరామతిమహత్తయాఅత్యంతాశక్యతరణాంతా
న్నదీంగరీయసీమతిదుస్తరాంప్రతిజ్ఞామివప్రతిజ్ఞావచనమివజవెనవెగేనైవతి
త్వా-శృంగైర్విషానైరవస్కిణాఅలేఖతామహత్యస్తటిభువఃతీరదేశాయై
స్తేహం*అవాప్సుతుష్పాప్సుకునిష్వాల్భినశ్చితీకరతేఃకాత్సూర్యఃసూడాగమః-క

హస్తటిభుజామశోభతోమై పునఃదితంకకుర్తుతామ్ || ౭౪ || సీమంత్యమానాయ
దుభూభృతాంబలై బళభౌ తరద్భిగళవలాసితద్యుతిః | సిందూరితానెకపకంక
ణాంకితాతరంగిణీవేణిరివాయతాభువః || ౭౫ || అవ్యాహతక్షిప్రగతైస్సముచ్చి
తానన్యైతద్రాఘిమభిగళరీయాసః | నావ్యంపయః కేచిదతారిషుభుజైఃక్షిప
ద్భిరూమీనవరైరివోమీభిః || ౭౬ || విదళితమహాకూలాముత్తౌంవిషాణవిఘట్ట

కుర్తుతాముత్తౌముమైచ్చస్తారంనదితంనాదః-అశోభత- ఉపమాస్వభావోక్తిః ||

సీమంత్యమానెతి || తరద్భిర్యదుభూభృతాం యాదవభూపానాంబలైఃసై
వ్యైఃసీమంత్యమానాసీమంతవత్క్రియమాణాసీమంతవచ్ఛబ్దాత్ *తత్కరో
తీతిన్యంతాత్క-మణిలటశ్శనజాదేశః-ణావిప్తవద్భావాస్తతోలుక్ - గవలాసి
తద్యుతిఃమహిషవిషాణమెచకప్రభా-గవలంమాహిషంశృంగమితిహలాయుధః.
సిందూరితాఃసిందూరవంతఃకృతాః-సిందూరవచ్ఛబ్దాత్ *తత్కరోతీతిన్యంతా
త్క-మణిక్తః-తైరనెకపైద్విప్రైఃకంకణైఃశేఖరైఃఅంకితాశ్చిహ్నితాః-కంక
ణంశేఖరేహస్తసూత్రమండనయోరపీతివిశ్వః-తరంగిణీయమునానదీతయతా
దీమాభువోవేణిరివబభౌత్తత్వత్ప్రేతౌ ||

౭౫

అవ్యాహతేతి || అత్రోమీణాంభుజానాంచవిశేషణాన్యభయత్రవిభక్తివి
విపరిణామేనయోజ్యాని - కేచిత్జనాఃనావాతార్యంనావ్యం * నావ్యంత్రిలిం
గనౌతార్యభిత్వమరః*నౌవయోధమేత్యాదినాయత్ప్రత్యయః-వయోజలమ
వ్యాహతక్షిప్రగతైరప్రతిహతశీఘ్రగమనైరన్యైతోద్రాఘిమదైఘ్యం
యైస్తైరతిదీప్తైరిత్యధః సముచ్చితానన్యతాగరియసాగురుతరాణి
మీణ-క్షిపద్భిరపాకుర్వద్భిరతవివాపరైరూమీభిరివస్థితైరిత్యత్ప్రేతౌ - భు
జైర్బాహుభిరతారిషుస్తరంతిస్త- తరతెలుజిసిచివృద్ధిరిడాగమః ||

విదళితేతి || సాప్రకృతాశ్రీభతుఃకృష్ణస్యవహుధిసీసాఉత్తామనదు
హంవిషాణవిఘట్టనైఃశృంగాఘాతైవిదళితానిమహాకూలానియస్యాస్తాం - ఉ

నైరలఘుచరణాకృష్టగ్రాహంవిహణిభిరున్నదైః | సపదిసరితంసాశ్రీభతుణ
బృహద్రథమండలస్థలితసలిలామేనాంజిత్యాజగామవరూధినీ || ౭౭ ||

ఇతిశ్రీమాఘకృతా - శిశుపాలవధే - మహాకావ్యే

ప్రయాణవణనన్నామద్వాదశస్కంధః.

న్నదైరుక్భూతమదైవిహణిభిరలఘుభిగురుభిశ్చరణైఃపాదైరాకృష్టబహిర్వి
తాః గ్రాహజలగ్రాహాయస్యాస్తాంబృహద్భిః రథమండలైరథసమూహైఃస్థ
లితానివ్యాకులితానిసలిలానియస్యాస్తామేనాం సరితంయమునాంసపదిజిత్యా
తీర్థేణ్యథః-భంక్త్యేతిచగమ్యతే-విశేషణసామధ్యోత్-జగామ- అత్రజయ
స్యవిశేషణగత్యాకూలవిదతనాదివదాథహేతుకత్వాత్కావ్యలింగభేదః - హ
రిణీన్పుత్రం*భవతిహరిణీన్సమాస్తాగౌరసాంబుధివిష్టపైరితిలక్షణాత్ || ౭౭ ||

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహేంద్రపాథ్యాయ

కోలచలమల్లిసాధసూరివిరచితేమాఘకావ్యవ్యాఖ్యానే

సర్వంకషాఖ్యానద్వాదశస్కంధః.

